This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

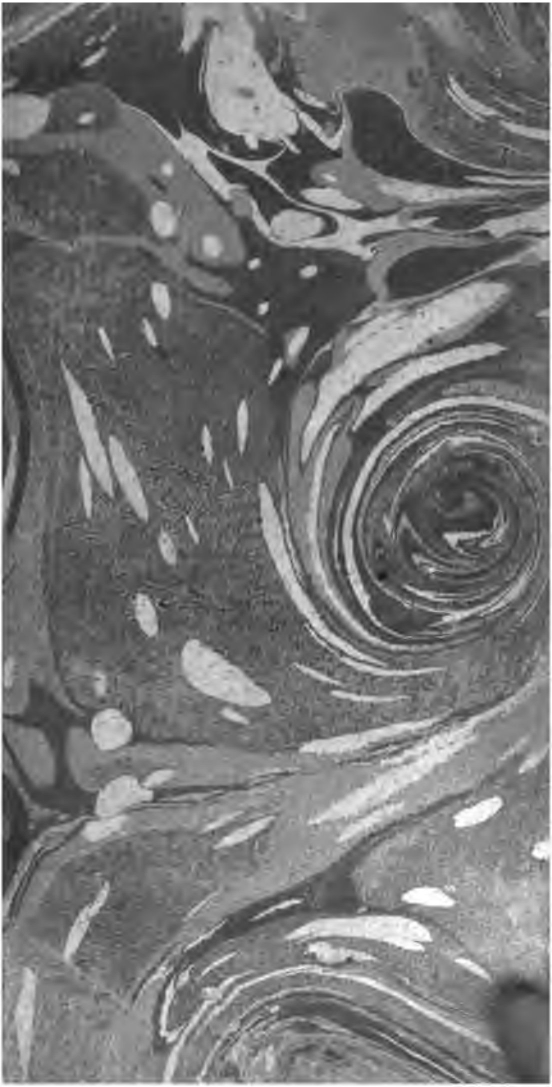
A 468338

A 468338

8
C
L

M. TULLII
CICERONIS
OPERA.
TOMUS QUARTUS.

HOC VOLUMINE

continentur

ACTIONIS SECUNDÆ IN VERREM LIBRI III, IV & V.

ORATIONES PRO FONTEIO.

PRO CÆCINA.

PRO LEGE MANILIA.

M. TULLII CICERONIS OPERA.

Recensuit J. N. Lallemand.

TOMUS QUARTUS.

PARISIIS,

Apud { Saillant, viâ S. Joannis Bellov.
Desaint, viâ Fœneâ.
Barbou, viâ Mathurinenſium. }

M DCC LXVIII.

John S. Lawrence Estate
gt
3-31-1925

NL

ACTIONIS SECUNDÆ
IN VERREM
LIBER TERTIUS.
DE RE FRUMENTARIA.
ORATIO OCTAVA.

Continet hic liber ſurta Verris in omni ſrumenti genere. Frumenti autem, quod prætor Siculus ab aratoribus exigere poterat & debebat, erat primò decumanum, *quod aratores pro agris sibi attributis dabant : alterum erat* emptum, *quod vi legis Rupiliæ tenebantur populi Siciliæ vectigales populo Romano certo pretio vendere. Id erat vel* decumanum alterum, *cui pretium erat a ſe*

*Romano conſtitutum in modios sin-
gulos H-S terni : vel* imperatum, *cui H-S quaterni conſtituti erant. Conſtituebatur autem a ſenatu in annos singulos e lege Terentia & Cassia frumentaria, quanta pecuniæ ſumma in utrumque* empti *genus ex ærario impenderetur. Tertium erat* æſtimatum, *quod prætoris in cellam imperabatur. Dabat ſenatus quæſtori prætoris certam ex ærario pecuniam, unde ab aratoribus emeret, & quidem modium tritici H-S IV. hordei autem H-S II. Illam pecuniam aratoribus adnumerabat, & deinde frumentum vehebatur quò prætor volebat. Licebat autem prætori certam pecuniam, quantam ſcilicet æquum erat, ab aratoribus pro frumento & vectura paciſci.
ERNESTUS.*

I. OMNES, qui alterum, Judices, nullis impulsi inimicitiis, nullâ privatim læsi injuriâ, nullo præmio adducti, in judicium reipublicæ cauſâ [illegible] ...dere

debent, non ſolùm quid oneris in præſentia tollant, ſed etiam quantum in omnem vitam negotii ſuſcipere conentur. Legem enim sibi ipsi dicunt innocentiæ, continentiæ, virtutumque omnium, qui ab altero rationem vitæ repoſcunt: atque eò magis, si id, ut antè dixi, faciunt nullâ re commoti aliâ, nisi utilitate communi.

2. Nam qui sibi hoc ſumpsit, ut corrigat mores aliorum, ac peccata reprehendat, quis huic ignoſcat, si qua in re ipſe ab religione officii declinarit? Quapropter hoc etiam magis ab omnibus ejuſmodi civis laudandus, ac diligendus eſt, qui non ſolùm ab republica civem improbum removet, verùm etiam ſe ipſum ejuſmodi fore profitetur, ac præſtat, ut sibi non modò communi voluntate virtutis, atque officii, ſed etiam ut quadam magis neceſſariâ ratione rectè sit honeſtéque vivendum.

3. Itaque hoc, Judices, ex homine clarissimo, atque eloquentissimo, L. Craſſo, ſæpe auditum eſt, quum ſe nullius rei tam pœnitere diceret, quàm quòd C. Carbonem umquam in judicium vocaviſſet: minùs enim liberas omnium rerum voluntates habebat; & vitam ſuam pluribus, quàm vellet, obſervari oculis arbitrabatur. Atque ille his præsidiis ingenii, for-

tunæque munitus, tamen hac curâ continebatur, quam sibi, nondum confirmato consilio, ſed ineunte ætate, ſuſceperat: quò minùs etiam perſpicitur eorum virtus, & integritas, qui ad hanc rem adoleſcentuli, quàm qui jam firmatâ ætate deſcendunt: illi enim, antequam potuerunt exiſtimare, quantò liberior vita sit eorum, qui neminem accuſarint, gloriæ causâ, atque oſtentationis, accuſant: nos, qui jam, & quid facere, & quantulum judicare poſſemus, oſtendimus, nisi facilè cupiditates noſtras teneremus, numquam ipsimet nobis præcideremus iſtam licentiam, libertatemque vivendi.

II. Atque hoc ego plus oneris habeo, quàm qui ceteros accuſarunt (si onus eſt id appellandum, quod cum lætitiâ feras, ac voluptate) verumtamen hoc ego amplius ſuſcepi, quàm ceteri; quòd ita poſtulatur ab omnibus, ut ab iis ſe abſtineant maximè vitiis, in quibus alterum reprehenderint. Furem aliquem, aut rapacem accusâris? vitanda tibi ſemper erit omnis avaritiæ ſuſpicio. Maleficum quempiam adduxeris, aut crudelem? cavendum erit ſemper, ne qua in re aſperior, aut inhumanior fuiſſe videare. Corruptorem, adulterum? providendum diligenter, ne quod in vita veſtigium libidinis appareat: omnia poſtremò, quæ vindicâris in altero, tibi

ipſi vehementer fugienda ſunt. Etenim non modò accuſator, ſed ne objurgator quidem ferendus eſt is, qui, quod in altero vitium reprehendit, in eo ipſe deprehenditur. Ego in uno homine omnia vitia, quæ poſſunt in homine perdito, nefarioque eſſe, reprehendo : nullum eſſe dico indicium libidinis, ſceleris, audaciæ, quod non in iſtius unius vita perſpicere poſſitis.

5. Ego in iſto reo legem hanc, Judices, mihi ſtatuo ; vivendum ita eſſe, ut iſti non modò factis, dictiſque omnibus, ſed etiam oris, oculorumque illâ contumaciâ, ac ſuperbiâ, quam videtis, diſſimillimus eſſe, ac ſemper fuiſſe videar. Patior non moleſtè, Judices, eam vitam, quæ mihi ſuâ ſponte antea jucunda fuerit, nunc jam meâ lege, & conditione neceſſariam quoque futuram.

III. Et in hoc homine ſæpe a me quæris, Hortenſi, quibus inimicitiis, aut quâ injuriâ adductus, ad accuſandum deſcenderim. Mitto jam rationem officii mei, neceſſitudiniſque Siculorum : de ipſis tibi inimicitiis reſpondeo. An tu majores ullas inimicitias putas eſſe, quàm contrarias hominum ſententias, ac diſſimilitudines ſtudiorum, & voluntatum ? fidem ſanctiſſimam in vita qui putat, poteſt ei non inimicus eſſe, qui quæſtor conſulem ſuum,

conſiliis commiſſis, pecuniâ traditâ, rebus omnibus creditis, ſpoliare, relinquere, prodere, oppugnare auſus ſit? pudorem, & pudicitiam qui colit, poteſt animo æquo iſtius quotidiana adulteria, meretriciam diſciplinam, domeſticum lenocinium videre? qui religiones deorum immortalium retinere vult, ei, qui fana ſpoliarit omnia, qui ex thenſarum orbitis prædari ſit auſus, inimicus non eſſe qui poteſt? qui jure æquo omnes putat eſſe oportere, is tibi non infeſtiſsimus ſit; quum cogitet varietatem, libidinemque decretorum tuorum? qui ſociorum injuriis, provinciarumque incommodis doleat, is in te non expilatione Aſiæ, vexatione Pamphiliæ, ſqualore & lacrymis Siciliæ concitetur? qui civium Romanorum jura, ac libertatem, ſanctam apud omnes haberi velit, is non tibi plus etiam, quàm inimicus eſſe debeat, quum tua verbera, quum ſecures, quum cruces ad civium Romanorum ſupplicia fixas recordetur?

7. An, ſi qua in re contra rem meam decreſſet aliquid injuriâ, jure me ei inimicum eſſe arbitrarer: quum omnia contra omnium bonorum rem, cauſam, rationem, utilitatem, voluntatemque fecerit, quæris, cur ei ſim inimicus, cui populus Romanus infeſtus ſit, qui præſertim plus etiam, quàm pars virilis poſtu-

pro voluntate populi Romani, oneris ac muneris ſuſcipere debeam?

IV. Quid illa, quæ leviora videntur eſſe, non cujuſvis animum poſſunt movere? quòd ad tuam ipſius amicitiam, ceterorumque hominum magnorum, atque nobilium, faciliorem aditum iſtius habet nequitia, & audacia, quàm cujuſquam noſtrûm virtus, & integritas? odiſtis hominum novorum induſtrias: deſpicitis eorum frugalitatem: pudorem contemnitis: ingenium verò, & virtutem, depreſſam, exſtinctamque cupitis.

8. Verrem amatis. Ita credo: si non virtute, non induſtriâ, non innòcentiâ, non pudore, non pudicitiâ; at ſermone, at litteris, at humanitate ejus delectamini. Nihil horum eſt: contràque ſunt omnia quum ſummo dedecore, ac turpitudine, tum singulari ſtultitiâ, atque inhumanitate oblita. Huic homini si cujus domus patet, utrùm ea patêre, an hiare, ac poſcere aliquid videtur? Hunc veſtri janitores, hunc cubicularii diligunt: hunc liberti veſtri, hunc ſervi, ancillæque amant: hic quum venit, extra ordinem vocatur: hic ſolus introducitur: ceteri ſæpe frugaliſſimi homines excluduntur: ex [illegible] intelligi po[illegible] eſt; eos vobis eſſe c[illegible] qui ita v[illegible] erunt, ut sine veſtro p[illegible] eſſe p[illegible] oſſint.

V

9. Quid ? hoc cuiquam ferendum putas eſſe, nos ita vivere in pecunia tenui, ut prorſus nihil acquirere velimus : ut dignitatem noſtram, populique Romani beneficia non copiis, ſed virtute tueamur : iſtum rebus omnibus undique ereptis, impunè eludentem, circumfluere, atque abundare ? hujus argento domos veſtras, hujus ſignis & tabulis forum comitiumque ornari ? præſertim quum vos veſtro Marte his rebus omnibus abundetis ? Verrem eſſe, qui veſtras villas ſuis manubiis ornet ? Verrem eſſe, qui cum L. Mummio certet, ut plures hic ſociorum urbes, quàm ille hoſtium, ſpoliaſſe videatur ? plures hic ſolus villas ornamentis fanorum, quàm ille fana ſpoliis hoſtium ornaſſe ? & is erit ob eam rem vobis carior, ut ceteri libentiùs ſuo periculo veſtris cupiditatibus ſerviant ?

V. Verùm hæc & dicentur alio loco, & dicta ſunt : nunc proficiſcemur ad reliqua, si pauca antè fuerimus a vobis, Judices, deprecati. Superiore omni oratione perattentos veſtros animos habuimus : id fuit nobis gratum admodum. Sed multò erit gratius, si reliqua voletis attendere : propterea quòd in his omnibus, quæ antea dicta ſunt, erat quædam ex ipſa varietate ac novitate rerum ac criminum delectatio : nunc tractare cauſam inſtituimus frumentariam ; quæ magnitudine injuriæ, ferè criminibus

ceteris antecellit ; jucunditatis in agendo, & varietatis minùs habebit : veſtrâ autem auctoritate & prudentiâ dignissimum eſt, Judices, in audiendi diligentiâ, non minùs religioni tribuere, quàm voluptati.

II. In hac causâ frumentariâ cognoſcendâ hæc vobis proponite, Judices, vos de rebus fortuniſque Siculorum omnium, de civium Romanorum, qui erant in Sicilia, bonis, de vectigalibus a majoribus traditis, de vitâ victuque populi Romani cogituros : quæ si magna, atque adeo maxima vobis videntur ; quàm variè & quàm copiosè dicantur, exſpectare nolite. Neminem veſtrûm præterit, Judices, omnem utilitatem, opportunitatemque provinciæ Siciliæ, quæ ad commoda populi Romani adjuncta sit, consiſtere in re frumentariâ maximè : nam ceteris rebus adjuvamur ex illa provincia ; hac verò alimur, ac ſuſtinemur. Ea cauſa tripartita, Judices, erit in accuſatione : primùm enim de *Decumano*, deinde de *Empto* dicemus frumento, poſtremò de *Æſtimato*.

VI. Inter Siciliam ceteraſque provincias, Judices, in agrorum vectigalium ratione hoc intereſt, quòd ceteris aut impositum vectigal eſt certum, quod ſtipendiarium dicitur, ut Hiſpanis, & pleriſque Pœnorum, quasi victoriæ præmium, ac pœna belli : aut cenſoria locatio conſtituta

eſt, ut Aſiæ, lege Semproniâ. Siciliæ civitates sic in amicitiam fidemque recepimus, ut eodem jure eſſent, quo fuiſſent: eâdem conditione populo Romano parerent, quâ ſuis antea paruiſſent.

13. Perpaucæ Siciliæ civitates ſunt bello a majoribus noſtris ſubactæ: quarum ager quum eſſet publicus populi Romani factus, tamen illis eſt redditus: is ager a cenſoribus locari ſolet. Fœderatæ civitates duæ ſunt, quarum decumæ venire non ſoleant, Mamertina & Taurominitana: quinque præterea sine fœdere immunes civitates ac liberæ, Centuripina, Halesina, Segeſtana, Haliciensis, Panormitana: præterea omnis ager Siciliæ civitatum decumanus eſt: itemque ante imperium populi Romani ipſorum Siculorum voluntate & inſtitutis fuit.

14. Videte nunc majorum ſapientiam: qui, quum Siciliam, tam opportunum ſubſidium belli, atque pacis, ad rempublicam adjunxiſſent, tantâ curâ Siculos tueri & retinere voluerunt, ut non modò eorum agris vectigal novum nullum imponerent, ſed ne legem quidem venditionis decumarum, neque vendendi aut tempus, aut locum commutarent: ut certo tempore anni, ut ibidem in Siciliâ, denique ut lege Hieronicâ venderent. Voluerunt eos in ſuis rebus ipſos intereſſe; eorumque ani-

mos, non modò lege novâ, ſed ne nomine quidem legis novo commoveri.

15. Ita decumas lege Hieronicâ ſemper vendendas cenſuerunt, ut iis jucundior eſſet muneris illius functio, si ejus regis, qui Siculis carissimus fuit, non ſolùm instituta, commutato imperio, verùm etiam nomen maneret. Hoc jure ante Verrem prætorem Siculi ſemper usi ſunt: hic primus inſtituta omnium, conſuetudinem a majoribus traditam, conditionem amicitiæ, jus ſocietatis, convellere & commutare auſus eſt.

VII. Quâ in re primùm illud reprehendo, & accuſo, cur in re tam veteri, tam usitata, quidquam novi feceris. Ingenio aliquid aſſecutus es? tot homines ſapientissimos & clarissimos, qui illam provinciam ante te tenuérunt, prudentiâ conſilioque viciſti? Eſt tuum, eſt ingenii, diligentiæque tuæ: do hoc tibi, & concedo: ſcio, te Romæ, quum prætor eſſes, edicto tuo poſſessiones hereditatum a liberis ad alienos, a primis heredibus ad ſecundos, a legibus ad libidinem tuam tranſtuliſſe: ſcio, te edicta ſuperiorum omnium correxiſſe, & poſſessiones hereditatum non ſecundùm eos, qui proferrent, ſed ſecundùm eos, qui dicerent teſtamentum factum, dediſſe: eaſque res novas abs te prolatas & inventas, magno tibi quæſtui

fuiſſe ſcio : eumdemque te memini cenſorias quoque leges in ſartis tectis exigendis tollere, & commutare : ne is redimeret, cuja res eſſet : ne pupillo tutores, propinquique conſulerent, quò minùs fortunis omnibus everteretur : exiguam diem præfinire operi, quâ ceteros ab negotio excluderes, ipſe in tuo redemptore nullam certam diem obſervares.

17. Quamobrem novam legem te in decumis ſtatuiſſe non miror, hominem in edictis prætoriis, in cenſoriis legibus tam prudentem, tam exercitatum : non, inquam, miror, te aliquid excogitaſſe : ſed quòd tuâ ſponte, injuſſu populi, sine ſenatûs auctoritate jura provinciæ Siciliæ mutâris, id reprehendo, id accuſo.

18. L. Octavio, & C. Cottæ conſulibus ſenatus permisit, ut vini & olei decumas, & frugum minutarum, quas ante te quæſtores in Sicilia vendere conſueſſent, Romæ venderent, legemque his rebus, quam ipsis videretur, dicerent. Quum locatio fieret, publicani poſtularunt, quaſdam res ut ad legem adderent, neque tamen a cenſoriis ceteris legibus recederent. Contrà dixit is, qui caſu tum Romæ fuit, tuus hoſpes, Verres, hoſpes, inquam, & familiaris tuus, Sthenius hic Thermitanus. Conſules cauſam cognoverunt : quum viros primarios atque amplis-

ſimos civitatis multos in conſilium advocaſſent, de conſilii ſententiâ pronuntiarunt, ſe lege Hieronicâ venditaros.

VIII. Itane verò? prudentissimi viri, ſummâ auctoritate præditi, quibus ſenatus legum dicendarum in locandis vectigalibus omnem poteſtatem permiſerat, populuſque Romanus idem juſſerat, Siculo uno recuſante, cum amplificatione vectigalium, nomen Hieronicæ legis mutare noluerunt: tu homo minimi conſilii, nullius auctoritatis, injuſſu populi ac ſenatûs, totâ Siciliâ recuſante, cum maximo detrimento, atque adeo exitio vectigalium, totam Hieronicam legem ſuſtuliſti.

20. At quam legem corrigit, Judices; atque adeo totam tollit? acutissimè ac diligentissimè ſcriptam: quæ omnibus cuſtodiis ſubjectum aratorem decumano tradit, ut neque in ſegetibus, neque in areis, neque in horreis, neque in amovendo, neque in aſportando frumento, grano uno poſſet arator sine maximâ pœnâ fraudare decumanum. Scripta lex ita diligenter eſt, ut eum ſcripsiſſe appareat, qui alia vectigalia non haberet: ita acutè, ut Siculum: ita ſeverè, ut tyrannum: quâ lege Siculis tamen arare expediret: nam ita diligenter conſtituta ſunt jura decumano, ut tamen ab invito aratore plus decumâ non possit auferri.

optimoſque cives ſcitote hoc prætore traditos, Judices, atque addictos fuiſſe, novis inſtitutis & edictis, totâ Hieronicâ lege (quemadmodum antea dixi) rejectâ & repudiatâ.

25. Primùm, edictum, Judices, audite præclarum: QUANTUM *decumanus edidiſſet aratorem ſibi decumæ dare oportere, ut tantum arator decumano dare cogeretur.* Quomodo? quantum popoſcerit Apronius, dato. Quid eſt hoc? utrùm prætoris inſtitutum in ſocios, an in hoſtes victos inſani edictum, atque imperium tyranni? Ego tantum dem, quantum ille popoſcerit? poſcet omne, quantum exaravero. Quid omne? immo plus etiam, inquit, si volet. Quid tum? Quid cenſes? Aut dabis, aut contra edictum feciſſe damnabere. Per deos immortales! quid eſt hoc? verisimile enim non eſt.

26. Sic mihi perſuadeo, Judices, tametsi omnia in iſtum hominem convenire putetis, tamen hoc vobis falſum videri: ego enim, quum hoc tota Sicilia diceret, tamen affirmare non auderem, si hæc edicta non ex ipsius tabulis totidem verbis recitare poſſem, sicuti faciam: da, quæſo, ſcribæ: recitet ex codice. Recita edictum de professione. EDICTUM DE PROFESSIONE. Negat me recitare totum: nam id significare nutu videtur. Quid prætereo?

an illud, ubi caves tamen Siculis, & miſeros reſpicis aratores? edicis enim, te in decumanum, si plura ſuſtulerit, quàm debitum sit, in octuplum judicium daturum eſſe. Nihil mihi placet prætermitti. Recita hoc quoque, quod poſtulat; totum recita. Edictum de Judicio in octuplum. Judicio ut arator decumanum perſequatur? miſerum, atque iniquum, ex agro homines traduci in forum, ab aratro ad ſubſellia, ab uſu rerum ruſticarum ad inſolitam litem, atque judicium.

XI. Quum omnibus in aliis vectigalibus, Asiæ, Macedoniæ, Hiſpaniæ, Galliæ, Africæ, Sardiniæ, ipsius Italiæ, quæ vectigalia ſunt; quum in his, inquam, rebus omnibus publicanus petitor, ac pignerator, non ereptor, neque poſſeſſor ſoleat eſſe: tu de optimo, de juſtissimo, de honestissimo genere hominum, hoc eſt, de aratoribus, ea jura conſtituebas, quæ omnibus aliis eſſent contraria. Utrum eſt æquius, decumanum petere, an aratorem repetere? judicium, integrâ re, an perditâ, fieri? eum, qui manu quæsierit, an eum, qui digito licitus sit, possidere? Quid? qui in singulis jugis arant, qui ab opere ipsi non recedunt, quo in numero magnus ante te prætorem numerus, magna multitudo Siculorum fuit: quid facient? quum dederint Apronio, quod po-

poſcerit, relinquent arationes, relinquent Larem familiarem ſuum? venient Syracuſas, ut, te prætore, videlicet, æquo jure, Apronium, delicias, ac vitam tuam, judicio recuperatorio perſequantur?

28. Verùm eſto: reperietur aliquis fortis, & experiens arator, qui, quum tantum dederit decumano, quantum ille deberi dixerit, judicio repetat, & pœnam octupli perſequatur. Exſpecto vim edicti, ſeveritatem prætoris: faveo aratori, cupio octupli damnari Apronium. Quid tandem poſtulat arator? nihil, niſi ex edicto judicium in octuplum. Quid Apronius? non recuſat. Quid prætor? jubet recuperatores rejicere. Decurias ſcribamus. Quas decurias? de cohorte mea rejicies, inquit. Quid? iſta cohors quorum hominum eſt? Voluſii haruſpicis, & Cornelii medici, & horum canum, quos tribunal meum vides lambere. Nam de conventu nullum umquam judicem, nec recuperatorem dedit: iniquos decumanis eſſe aiebat omnes, qui ullam agri glebam poſſiderent: veniendum erat ad eos contra Apronium, qui nondum etiam Aproniani convivii crapulam exhalaſſent.

XII. O præclarum, & commemorandum judicium! ô ſeverum edictum! ô tutum perfugium aratorum! Atque, ut intelligatis, cujuſmodi iſta judicia in octu-

plum, cujuſmodi iſtius de cohorte recuperatores exiſtimati ſint: ſic attendite. Ecquem putatis decumanum, hac licentiâ permiſſâ, ut tantum ab aratore, quantum popoſciſſet, auferret, plus quàm deberetur, popoſciſſe? conſiderate cum veſtris animis voſmetipsi, ecquem putetis; preſertim quum id non ſolùm avaritiâ, ſed etiam imprudentiâ accidere potuerit: multos, neceſſe eſt. At ego omnes dico plus, ac multò plus, quàm decumas, abſtuliſſe. Cedo mihi unum ex triennio præturæ tuæ, qui octupli damnatus ſit. Damnatus? immo verò in quem judicium ex edicto tuo poſtulatum ſit. Nemo erat videlicet aratorum, qui injuriam ſibi factam queri poſſet: nemo decumanorum, qui grano ampliùs ſibi, quàm deberetur, deberi profeſſus eſſet. Immo verò contrà, rapiebat, & aſportabat, quantum a quoque volebat, Apronius: omnibus autem locis aratores ſpoliati, ac vexati querebantur: neque tamen ullum judicium reperietur.

30. Quid eſt hoc? tot viri fortes, honeſti, gratiosi, tot Siculi, tot equites Romani ab uno homine nequissimo, ac turpissimo læsi, pœnam octupli sine ulla dubitatione commiſſam, non perſequebantur? quæ cauſa? quæ ratio eſt? una ſ Judices, quam videtis: quòd ultro e

illuſos ſe, & irriſos ab judicio diſceſſuro videbant. Etenim quod eſſet judicium quum e Verris turpissimo, flagitiosissimo que comitatu tres recuperatorum nomin aſſediſſent, aſſeclæ iſtius, non a patre e traditi, ſed a meretricula commendati?

31. Ageret videlicet cauſam arator nihil ſibi frumenti ab Apronio relictum bona ſua etiam direpta: ſe pulſatum, ver beratumque diceret: conferrent viri bon capita: de comiſſatione loquerentur inte ſe, ac de mulierculis, si quas a prætor abeuntes poſſent deprehendere: res ag videretur: ſurrexiſſet Apronius, nova di gnitas publicani, non ut decumanus, ſqua loris plenus, ac pulveris; ſed unguenti oblitus, vino, vigiliiſque languidus: om nia primo motu, ac ſpiritu ſuo, vini unguenti, corporis odore compleſſet: di xiſſet hæc, quæ vulgò dicere ſolebat, no ſe decumas emiſſe, ſed bona, fortunaſ que aratorum: non ſe decumanum eſſ Apronium, ſed Verrem alterum, domi num illorum, ac tyrannum. Quæ quun dixiſſet, illi viri optimi de cohorte iſtiu recuperatores, non de abſolvendo Aproni deliberarent, ſed quærerent, ecquo mo do petitorem ipſum Apronio condemnar poſſent.

XIII. Hanc tu licentiam diripiendorun aratorum quum decumanis, hoc eſt Apro

nio, permisiſſes, ut, quantum vellet, poſceret : quantum popoſciſſet, auferret : hoc tibi defensionis ad judicium tuum comparabas, habuiſſe te edictum, recuperatores daturum in octuplum ? Si mehercule ex omni copia conventûs Syracuſani, ſplendidissimorum, honeſtissimorumque hominum faceres poteſtatem aratori, non modò rejiciendi, ſed etiam ſumendi recuperatores : tamen hoc novum genus injuriæ ferre nemo poſſet, te, quum tuos omnes fructus publicano tradidiſſes, & rem de manibus amisiſſes, tum bona tua repetere, ac perſequi lite atque judicio.

33. Quum verò verbo, judicium sit in edicto ; re quidem verâ tuorum comitum, hominum nequissimorum collusio cum decumanis, ſociis tuis, atque adeo procuratoribus : tamen audes ullius judicii mentionem facere, præſertim quum id non modò oratione meâ, ſed etiam re ipsâ refellatur ? quum in tantis incommodis aratorum, injuriiſque decumanorum, nullum ex iſto præclaro edicto non modò factum, ſed ne poſtulatum quidem judicium inveniatur ?

34. Erit tamen in aratores lenior, quàm videtur : nam, qui in decumanos octupli judicium ſe daturum edixit, idem habuit in edicto, ſe in aratorem in quadruplum daturum. Quis hunc audet dicere ara[illegible]

bus inſeſtum, aut inimicum fuiſſe ? quantò lenior eſt, quàm in publicanum ? Edixit, ut, quod decumanus edidiſſet sibi dari oportere, id ab aratore magiſtratus Siculus exigeret. Quid dereliquit judicii, quod in aratorem dari poſſet ? Non malum eſt, inquit, eſſe iſtam formidinem : ut quum exactum sit ab aratore, tamen ne ſe commoveat, reliquus metus judicii sit. Si judicio a me vis exigere, remove Siculum magiſtratum : si hanc vim adhibes, quid opus eſt judicio ? Quis porrò erit, qui non malit decumanis tuis dare, quod popoſcerint, quàm ab aſſeclis tuis quadruplo condemnari ?

XIV. Illa verò præclara eſt clauſula edicti, quòd omnium controversiarum, quæ eſſent inter aratorem, & decumanum, si uter velit, edicit, ſe recuperatores daturum. Primùm, quæ poteſt eſſe controversia, quum is, qui petere debet, aufert ? & quum is non, quantum debetur, ſed quantum commodum eſt, aufert ? ille autem, unde ablatum eſt, judicio ſuum recuperare nullo modo poteſt ? Deinde in hoc homo luteus, etiam callidus ac veterator eſſe vult, quod ita ſcribit, *Si uter volet, recuperatores dabo.* Quàm lepidè ſe furari putat ? Utrique facit poteſtatem : ſed utrùm ita ſcripſerit, *Si uter volet*, an, *si decumanus volet*, nihil intereſt : arator,

enim tuos iſtos recuperatores numquam volet.

36. Quid? illa cujuſmodi ſunt, quæ ex tempore, ab Apronio admonitus, edixit? Q. Septitio, honeſtissimo homine, equiteque Romano, resiſtente Apronio, & affirmante, ſe plus decumâ non daturum, exoritur peculiare edictum repentinum, ne quis frumentum de area tolleret, antequam cum decumano pactus eſſet. Ferebat hanc quoque iniquitatem Septitius, & imbri frumentum corrumpi in area patiebatur: quum illud edictum repentè uberrimum & quæſtuosissimum naſcitur, ut ante Kalendas Sext. omnes decumas ad aquam deportatas haberent.

37. Hoc edicto non Siculi (nam eos quidem jam ſuperioribus edictis ſatis perdiderat, atque afflixerat) ſed iſti ipsi equites Romani, qui ſuum jus retinere ſe contra Apronium poſſe erant arbitrati, ſplendidi homines, & aliis prætoribus gratiosi, vincti Apronio traditi ſunt. Attendite enim, cujuſmodi edicta sint. *Ne tollat*, inquit, *ex area, nisi erit pactus*. Satis hæc magna vis eſt ad iniquè paciſcendum: malo enim plus dare, quàm non maturè ex area tollere. At iſta vis Septitium, & nonnullos Septitii similes non coërcet; qui ita dicunt: Non tollam potiùs, quàm paciſcar. His hoc apponitur: Deportatum ha-

ante Kalendas Sext. Deportabo igitur. Niſi pactus eris, non commovebis. Sic deportandi dies præſtituta tollere cogebat ex area. Prohibitio tollendi niſi pactus eſſet, vim adhibebat pactioni, non voluntatem.

XV. Jam verò illud non ſolùm contra legem Hieronicam, nec ſolùm contra conſuetudinem ſuperiorum, ſed etiam contra omnia jura Siculorum, quæ habent a ſenatu, populoque Romano, ne extra ſuum forum vadimonium promittere cogantur. Statuit iſte, ut arator decumano, quò vellet decumanus, vadimonium promitteret: ut hic quoque Apronio, quum a Leontinis uſque Lilybæum aliquem vadaretur, ex miſeris aratoribus calumniandi quæſtus accederet. Quamquam illa fuit ad calumniam ſingulari conſilio reperta ratio, quòd edixerat, ut aratores jugera ſationum ſuarum profiterentur. Quæ res quum ad pactiones iniquiſſimas magnam vim habuit, ſicut oſtendam, neque ad ullam utilitatem reipublicæ pertinuit: tum verò ad calumnias, in quas omnes inciderent, quos vellet Apronius.

39. Ut enim quiſque contra voluntatem ejus dixerat, ita in eum judicium de profeſſione jugerum poſtulabatur: cujus judicii metu magnus a multis frumenti numerus ablatus, magnæque pecuniæ coactæ ſunt: non quò jugerum numerum verè profiteri

profiteri eſſet difficile, aut amplius etiam profiteri (quid enim in eo periculi eſſe poſſet?) ſed cauſa erat judicii poſtulandi, quòd ex edicto profeſſus non eſſet: judicium autem quod fuerit iſto prætore, si, quæ cohors, & qui comitatus fuerit, meminiſtis, ſcire debetis. Quid igitur eſt, quod ex hac iniquitate novorum edictorum intelligi velim, Judices? Injuriamne factam ſociis? at videtis. Auctoritatem ſuperiorum repudiatam? non audebit negare. Tantum Apronium iſto prætore potuiſſe? confiteatur, neceſſe eſt.

XVI. Sed vos fortaſſe, quod vos lex commonet, id in hoc loco quæretis, num quas ex hiſce rebus pecunias ceperit. Docebo, cepiſſe maximas, omneſque eas iniquitates, de quibus antea dixi, ſui quæſtûs causâ conſtituiſſe vincam, si priùs illud propugnaculum, quo contra omnes meos impetus uſurum ſe putat, ex defensione ejus dejecero. Magno, inquit, decumas vendidi. Quid ais? an tu decumas, homo audacissime atque amentissime, vendidiſti? tu partes eas, quas te ſenatus populuſque Romanus voluit, an fructus integros, atque adeo bona, fortunaſque aratorum omnes vendidiſti? Si palam præco juſſu tuo prædicaſſet, non decumas frumenti, ſed dimidias venire partes, & ita emptores accessiſſent, ut ad dimi-

dias partes emendas ; si pluris vendidiſſes tu dimidias, quàm ceteri decumas, cuinam mirum videretur? Quid verò, si præco decumas pronuntiavit : re verâ, hoc eſt, lege, edicto, conditione plus etiam, quàm dimidiæ venierunt? tamen hoc tibi præclarum putabis, te pluris quod non licebat, quàm ceteros quod oportebat, vendidiſſe?

41. Pluris vendidi decumas, quàm ceteri. Quibus rebus id aſſecutus es? innocentiâ? adſpice ædem Caſtoris : deinde, si audes, fac mentionem innocentiæ. Diligentiâ? codicis lituras tui contemplare in Sthenii Thermitani nomine : deinde aude te dicere diligentem. Ingenio? qui teſtes interrogari priore actione nolueris, & iis tacitum os tuum præbere malueris, quantumvis, & te, & patronos tuos, ingenioſos eſſe, dicito. Quâ re igitur id, quod ais, aſſecutus es? magna eſt enim laus, si ſuperiores consilio viciſti, poſterioribus exemplum atque auctoritatem reliquiſti. Tibi fortaſſe idoneus fuit nemo, quem imitarere : at te videlicet, inventorem rerum optimarum, ac principem, imitabuntur omnes.

42. Quis aratorum, te prætore, decumam dedit? quis duas? quis non maximo ſe affectum beneficio putavit, quum tribus decumis pro una defungeretur, præter

paucos, qui propter ſocietatem furtorum tuorum nihil omnino dederunt? Vide, inter importunitatem tuam, ſenatûſque bonitatem, quid interſit. Senatus, quum temporibus reipublicæ cogitur, ut decernat, ut alteræ decumæ exigantur; ita decernit, ut pecunia pro his decumis ſolvatur aratoribus: ut, quod plus ſumitur, quàm debetur, id emi, non auferri putetur. Tu, quum tot decumas non ſenatusconſulto, ſed novis edictis tuis, nefariiſque inſtitutis exigeres, & eriperes: magnum te feciſſe arbitrabere, ſi pluris vendideris, quàm L. Hortensius, pater iſtius Q. Hortensii, quàm Cn. Pompeius, quàm C. Marcellus: qui ab æquitate, ab lege, ab inſtitutis non receſſerunt?

XVII. An tibi unius anni aut biennii ratio habenda fuit: ſalus provinciæ, commoda rei frumentariæ, ratio reipublicæ in poſteritatem fuit negligenda? quum ita rem conſtitutam accepiſſes, ut & populo Romano ſatis frumenti ex Sicilia ſuppeditaretur, & aratoribus tamen arare, atque agros colere expediret: quid effeciſti? quid aſſecutus es? Ut populo Romano, prætore te, neſcio quid ad decumas accederet, deſerendas arationes relinquendaſque curaſti. Succeſſit tibi L. Metellus. Tu innocentior, quàm Metellus? tu laudis & honoris cupidior? tibi enim con[illegible]

latus quærebatur, Metello paternus honor, & avitus negligebatur. Multò minoris vendidit, non modò, quàm tu, ſed etiam, quàm qui ante te vendiderunt.

44. Quæro, si ipſe excogitare non poterat, quemadmodum quàm plurimo venderet: ne tua quidem recentia proximi prætoris veſtigia perſequi poterat, ut tuis præclaris, abs te principe inventis, & excogitatis edictis, atque inſtitutis uteretur? Ille verò tum ſe Metellum minimè fore putaſſet, si te ulla in re imitatus eſſet: qui ab urbe Roma, quod nemo umquam poſt hominum memoriam fecit, quum sibi in provinciam proficiſcendum putaret, litteras ad Siciliæ civitates misit, per quas hortatur & rogat, ut arent, ut ſerant beneficio populi Romani. Hoc petit aliquantò ante adventum ſuum: & simul oſtendit, ſe lege Hieronicâ venditurum, hoc eſt, in omni ratione decumarum nihil iſti simile facturum. Atque hæc, non cupiditate aliquâ ſcribit adductus, ut in alienam provinciam mittat litteras ante tempus: ſed consilio, ne, si tempus ſationis præteriiſſet, granum in provincia Sicilia nullum haberemus. Cognoſcite Metelli litteras. Recita epiſtolam L. Metelli. Litteræ L. Metelli.

XVIII. Hæ litteræ, Judices, L. Metelli, quas audiſtis, hoc, quantum eſt ex

Sicilia frumenti hornotini exaraverunt: glebam commoſſet in agro decumano Siciliæ nemo, si Metellus hanc epiſtolam non misiſſet. Quid? Metello divinitus hoc venit in mentem: an ab Siculis, qui Romam frequentissimi convenerant, negotiatoribuſque Siciliæ doctus eſt? quorum, quanti conventus ad Marcellos, antiquissimos Siciliæ patronos, quanti ad Cn. Pompeium, conſulem designatum, ceteroſque illius provinciæ neceſſarios, fieri ſoliti sint, quis ignorat? Quod quidem judicium nullo umquam de homine factum eſt, ut abſens accuſaretur ab iis palam, quorum in bona, liberoſque ſummum imperium, poteſtatemque haberet. Tanta vis erat injuriarum, ut homines quidvis perpeti, quàm non de iſtius pravitate & injuriis deplorare, & conqueri mallent.

46. Quas litteras quum ad omnes civitates propè ſuppliciter misiſſet Metellus, tamen antiquum modum ſationis nulla ex parte aſſequi potuit: diffugerant enim permulti, id quod oſtendam: non ſolùm arationes, ſed etiam ſedes ſuas patrias, iſtius injuriis exagitati, reliquerant. Non mehercule criminis augendi causâ dicam, Judices: ſed, quem accepi ipſe oculis, animoque ſenſum, hunc verè apud vos, &, ut potero, planissimè exponam.

47. Nam, quum quadriennio pòſt in

Siciliam veniſſem : sic mihi affecta viſa eſt, ut hæ terræ ſolent, in quibus bellum acerbum, diuturnumque verſatum eſt : quos ego campos antea, colleſque nitidissimos, viridissimoſque vidiſſem, hos ita vaſtatos nunc, ac deſertos videbam, ut ager ipſe cultorem desiderare, ac lugere dominum videretur. Herbitensis ager, Ennensis, Murgentinus, Aſſorinus, Imacharensis, Agyrinensis, ita relictus erat ex maxima parte, ut non ſolùm jugerum, ſed etiam dominorum multitudinem quæreremus. Ætnensis verò ager, qui ſolebat eſſe cultissimus, & quod caput eſt rei frumentariæ, campus Leontinus, cujus antea ſpecies hæc erat, ut, quum obsitum vidiſſes, annonæ caritatem non vererere; sic erat deformis, atque horridus, ut in uberrima Siciliæ parte Siciliam quæreremus. Labefactarat enim vehementer aratores jam ſuperior annus : proximus verò funditus everterat.

XIX. Tu mihi etiam audes mentionem facere decumarum ? tu in tanta improbitate, tu in tanta acerbitate, in tot & tantis injuriis, quum in arationibus, & in earum rerum jure provincia Sicilia consiſtat, everſis funditus aratoribus, relictis agris, quum in provincia tam locuplete, ac referta, non modò rem, ſed ne ſpem quidem ullam reliquam cuiquam feceris, ali-

quid te populare putabis habere, quum dices, te pluris, quàm ceteros, decumas vendidiſſe? Quasi verò aut populus Romanus hoc voluerit, aut ſenatus hoc tibi mandaverit, ut, quum omnes aratorum fortunas decumarum nomine eriperes, in poſterum fructu illo, commodoque rei frumentariæ populum Romanum privares: deinde, si quam partem tuæ prædæ ad ſummam decumarum addidiſſes, bene de populo Romano meritus videtere. Atque hæc perinde loquor, quasi in eo sit iniquitas ejus reprehendenda, quòd propter gloriæ cupiditatem, ut aliquos ſummâ decumarum vinceret, acerbiorem legem, duriora edicta interpoſuerit, omnium ſuperiorum auctoritatem repudiarit.

49. Magno tu decumas vendidiſti. Quid, si doceo, te non minùs domum tuam avertiſſe, quàm Romam misiſſe, decumarum nomine? quid habet populare ratio tua, quum ex provincia populi Romani æquam partem tu tibi ſumpſeris, atque populo Romano miſeris? quid, si duabus partibus doceo te amplius frumenti abſtuliſſe, quàm populo Romano misiſſe? tamenne putamus patronum tuum in hoc crimine cerviculam jactaturum, & populo ſe ac coronæ daturum? Hæc vos antea, Judices, audiſtis: verùm fortaſſe ita audiſtis, ut auctorem rumorem haberetis, ſermonem-

que omnium : cognoſcite nunc, innumerabilem pecuniam frumentario nomine ereptam ; ut simul illam quoque ejus vocem improbam agnoſcatis ; qui ſe uno quæſtu decumarum omnia ſua pericula redempturum eſſe dicebat.

XX. Audimus hoc jamdiu, Judices ; nego quemquam eſſe veſtrûm, quin ſæpe audierit, ſocios iſtius fuiſſe decumanos : nihil aliud arbitror in iſtum falsò eſſe dictum ab iis, qui malè de iſto exiſtimarint, nisi hoc : nam ſocii putandi ſunt, quos inter res communicata eſt. Ego rem totam, fortunaſque aratorum omnes, iſtius fuiſſe dico : Apronium, Veneriosque ſervos, quod iſto prætore fuit novum genus publicanorum, ceteroſque decumanos, procuratores iſtius quæſtûs, & miniſtros rapinarum fuiſſe dico.

51. Quo modo hoc doces ? quo modo ex locatione illa columnarum docui iſtum eſſe prædatum ? opinor, ex eo maximè, quòd iniquam legem, novamque dixiſſet. Quis enim umquam conatus eſt jura omnia, & conſuetudinem omnium commutare cum vituperatione, sine quæſtu ? Pergam, atque inſequar longiùs : iniquâ lege vendebas, quò pluris venderes : cur, jam addictis, & venditis decumis, quum jam ad ſummam decumarum nihil, ad tuum quæſtum multum poſſet accedere, ſubitò

atque ex tempore nova naſcebantur edicta? nam, ut vadimonium decumano, quocumque is vellet, promitteretur: ut ex area, niſi pactus eſſet, arator ne tolleret: ut ante Kalend. Sext. decumas deportatas haberent: hæc omnia, venditis jam decumis, anno tertio te edixiſſe dico: quæ ſi reipublicæ causâ faceres, in vendendo eſſent pronuntiata: quia tuâ causâ faciebas, quod erat imprudentiâ prætermiſſum, id quæſtu, ac tempore admonitus reprehendiſti.

52. Illud verò cui probari poteſt? te ſine tuo quæſtu, ac maximo quæſtu, tantam tuam infamiam, tantum capitis tui, fortunarumque periculum neglexiſſe; ut, quum totius Siciliæ quotidie gemitus, querimoniaſque audires; quum, ut ipſe dixiſti, reum te fore putares; quum hujuſce judicii diſcrimen ab opinione tua non abhorreret; paterere tamen aratores indignissimis injuriis vexari, ac diripi? profectò, quamquam es singulari crudelitate & audaciâ; tamen abs te totam alienari provinciam, tot homines honeſtissimos, ac locupletissimos, tibi inimicissimos fieri nolles, niſi hanc rationem, & cogitationem ſalutis tuæ, pecuniæ cupiditas, ac præſens illa præda ſuperaret. Etenim, quoniam ſummam, & numerum injuriarum, Judices, vobis non poſſum exponere: singillatim autem de uniuſcujuſque incommodo

vi, & hoc metu adductus, tantum decumanis, quantum iſte imperavit, exſolvit.

XXIII. Polemarchus eſt Murgentinus, vir bonus atque honeſtus: is, quum pro jugeribus quinquaginta, medimna DCC decumæ imperarentur, quòd recuſabat, domum ad iſtum in jus eductus eſt: &, quum iſte etiam cubaret, in cubiculum introductus eſt: quod, nisi mulieri, & decumano, patebat nemini alii. Ibi, quum pugnis & calcibus conſciſſus eſſet; qui DCC medimnis deciderе noluiſſet, mille promisit. Eubulides eſt Groſphus, Centuripinus, homo quum virtute & nobilitate domi ſuæ, tum etiam pecuniâ princeps: huic homini, Judices, honeſtissimæ civitatis honeſtissimo, non modò frumenti ſcitote, ſed etiam vitæ & ſanguinis tantum relictum eſſe, quantum Apronii libido tulit: nam vi, malo, plagis adductus eſt, ut frumenti daret, non quantum haberet, ſed quantum cogeretur.

57. Soſtratus, & Numenius, & Nymphodorus ejuſdem civitatis, quum ex agris tres fratres conſortes profugiſſent, quòd iis plus frumenti imperabatur, quàm quantum exararant: hominibus coactis, in eorum arationes Apronius venit, omne inſtrumentum diripuit, familiam abduxit, pecus abegit: poſtea quum ad eum Nym-

phodorus veniſſet Ætnam, & oraret, ut ſibi ſua reſtituerentur; hominem corripi, ac ſuſpendi jussit in oleaſtro quodam; quæ eſt arbor, Judices, in foro: tamdiu pependit in arbore ſocius amicuſque populi Romani, in ſociorum urbe ac foro, colonus aratorque veſter, quamdiu voluntas Apronii tulit.

58. Genera jamdudum innumerabilium injuriarum, Judices, singulis nominibus profero: infinitam multitudinem injuriarum prætermitto: vos ante oculos animoſque veſtros, totâ Siciliâ decumanorum hos impetus, aratorum direptiones, hujus impörtunitatem, Apronii regnum proponite. Contempsit Siculos: non duxit homines, nec ipſos ad perſequendum vehementes fore, & vos eorum injurias leviter laturos exiſtimavit.

XXIV. Eſto: falſam de illis habuit opinionem, malam de vobis: verumtamen quum de Siculis malè mereretur, cives Romanos coluit, his indulsit, eorum voluntati & gratiæ deditus fuit. Iſte cives Romanos? At nullus inimicior, aut infeſtior fuit. Mitto vincla, mitto carcerem, mitto verbera, mitto ſecures: cru-cem denique illam prætermitto, quam civibus Romanis teſtem humanitatis in ac benevolentiæ ſuæ voluit eſſe: mitto inquam, hæc omnia, atque in ali

cendi tempus rejicio : de decumis, de civium Romanorum conditione in arationibus diſputo : qui quemadmodum eſſent accepti, Judices, audiſtis ex ipsis : bona sibi erepta eſſe dixere.

60. Verùm hæc, quoniam ejuſmodi cauſa fuit, ferenda ſunt : nihil valuiſſe æquitatem, nihil conſuetudinem : damna denique, Judices, nulla tanta ſunt, quæ non viri fortes, magno & libero animo affecti, ferenda arbitrentur. Quid, si equitibus Romanis non obſcuris, neque ignotis, ſed honeſtis & illuſtribus, manus ab Apronio, iſto prætore, sine ulla dubitatione afferebantur ? quid exſpectatis ? quid a me amplius dicendum putatis ? an id agendum, ut eò celeriùs de iſto transigamus, quò maturiùs ad Apronium possimus, id quod ego illi jam in Sicilia polſicitus ſum, pervenire ? qui C. Matrinium, Judices, ſummâ virtute hominem, ſummâ induſtriâ, ſummâ gratiâ, Leontinis, in publico, biduum tenuit. Atqui ab Apronio, Judices, homine in dedecore nato, ad turpitudinem educato, ad Verris flagitia libidineſque accommodato, equitem Romanum ſcitote biduum cibo tectoque prohibitum : biduum Leontinis, in foro, cuſtodiis Apronii retentum atque ſervatum, neque antè dimiſſum, quàm ad conditiones ejus depactus eſt.

XXV. Nam quid ego de Q. Lollio, Judices, dicam, equite Romano ſpectato atque honeſto? Clara res eſt, quam dicturus ſum, totâ Siciliâ celeberrima, atque notissima: qui quum araret in Ætnensi, quumque is ager Apronio cum ceteris agris eſſet traditus, equeſtri vetere illâ & auctoritate & gratiâ fretus, affirmavit, ſe decumanis plus quàm deberet, non daturum: refertur ejus ſermo ad Apronium. Enimvero iſte ridere, ac mirari, Lollium nihil de Matrinio, nihil de ceteris rebus audiſſe: mittit ad hominem Venerios (hoc quoque attendite, apparitores a prætore assignatos habuiſſe decumanum; si hoc mediocre argumentum videri poteſt, iſtum decumanorum nomine ad ſuos quæſtus eſſe abuſum) adducitur a Veneriis, atque adeo attrahitur Lollius commodè, quum Apronius e palæſtra rediſſet, & in triclinio, quod in foro Ætnæ ſtraverat, decubuiſſet.

62. Statuitur Lollius in illo tempeſtivo gladiatorum convivio. Non mehercule, quæ loquor, crederem, Judices, tametsi vulgò audieram, nisi mecum ipſe ſenex, quum mihi, atque huic voluntati accuſationis meæ lacrymans gratias ageret, ſumma cum auctoritate eſſet locutus. Statuitur, ut dico, eques Romanus, propè annos XC natus, in Apronii convivio, quum

interea Apronius caput, atque os ſuum unguento perfricaret. Quid eſt, Lolli, inquit? tu, nisi malo coactus, rectè facere neſcis? Homo quid ageret; taceret, reſponderet; quid faceret denique, illâ auctoritate, & ætate præditus, neſciebat. Apronius interea cœnam, ac pocula poſcebat: ſervi autem ejus, qui & moribus iiſdem eſſent, quibus dominus, & eodem genere ac loco nati, præter oculos Lollii hæc omnia ferebant. Ridere convivæ: cachinnari ipſe Apronius: nisi fortè exiſtimatis, eum in vino, ac luxu non risiſſe, qui nunc in periculo, atque exitio ſuo riſum tenere non possit. Ne multa, Judices: his contumeliis ſcitote Q. Lollium coactum ad Apronii leges, conditioneſque veniſſe.

63. Lollius, ætate & morbo impeditus, ad teſtimonium dicendum venire non potuit. Quid opus eſt Lollio? nemo hoc neſcit: nemo tuorum amicorum, nemo abs te productus, nemo interrogatus, nunc ſe primùm hoc dicet audire. M. Lollius, ejus filius, adoleſcens lectissimus, præſtò eſt: hujus verba audietis: nam Q. Lollius, ejus filius, qui Calidium accuſavit, adoleſcens & bonus, & fortis, & in primis diſertus, quum his injuriis, contumeliiſque commotus, in Siciliam eſſet profectus, in itinere occiſus eſt: cujus mortis

cauſam fugitivi ſuſtinent : re quidem verâ nemo in Sicilia dubitat, quin eò sit occiſus, quòd habere clauſa non potuerit ſua consilia de Verre. Iſte porro non dubitabat, quin is, qui antea alium ſtudio adductus accuſaſſet, sibi advenienti præſtò eſſet futurus, quum eſſet parentis injuriis, & domeſtico dolore commotus.

XXVI. Jamne intelligitis, Judices, quæ peſtis, quæ immanitas in veſtra antiquissima, fidelissima, proximaque provincia verſata sit ? Jam videtis, quam ob cauſam Sicilia tot hominum antea furta, rapinas, iniquitates, ignominiaſque perpeſſa, non potuerit hoc novum, ac singulare, atque incredibile genus injuriarum, contumeliarumque perferre ? Jam omnes intelligunt, cur univerſa provincia defenſorem ſuæ ſalutis eum quæsivit, cujus iſte fidei, diligentiæ, perſeverantiæ, nullâ ratione eripi possit. Tot judiciis interfuiſtis : tot homines nocentes & improbos accuſatos, & veſtrâ, & ſuperiorum memoriâ ſcitis eſſe : ecquem vidiſtis, ecquem audiſtis, in tantis furtis, in tam apertis, in tanta audacia, tanta impudentia eſſe verſatum ?

65. Apronius ſtipatores Venerios ſecum habebat : ducebat eos circum civitates : publicè sibi convivia parari, ſterni triclinia, & in foro ſterni jubebat : eò vocari

homines honeſtissimos, non ſolùm Siculos, ſed etiam equites Romanos: ut, quîcum inire convivium nemo umquam, nisi turpis, impuruſque voluiſſet; ad ejus convivium ſpectatissimi, atque honeſtissimi viri tenerentur. Hæc tu, omnium mortalium profligatissime, ac perditissime, quum ſcires, quum audires quotidie, quum videres: si sine tuo maximo quæſtu fierent, cum tanto periculo tuo fieri paterere; atque concederes? & tantum apud te quæſtus Apronii, tantum ejus ſermo inquinatissimus, & blanditiæ flagitioſæ valuerunt, ut numquam animum tuum cura tuarum fortunarum, cogitatioque tangeret?

66. Cernitis, Judices, quod & quantum incendium, decumanorum impetu, non ſolùm per agros, ſed etiam per reliquas fortunas aratorum; neque ſolùm per bona, ſed etiam per jura libertatis, & civitatis, iſto prætore pervaſerit: videtis pendere alios ex arbore: pulſari autem alios, & verberari: porrò alios in publico cuſtodiri: deſtitui alios in convivio: condemnari alios a medico, & præcone prætoris: bona tamen interea nihilominus eorum omnium ex agris auferri ac diripi. Quid eſt hoc? populi Romani imperium? populi Romani leges? judicia? ſocii fideles? provincia ſuburbana? nonne

omnia potiùs ejuſmodi ſunt, quæ, ſi Athenio viciſſet, in Sicilia non feciſſet? non, inquam, Judices, eſſet ullam partem iſtius nequitiæ fugitivorum inſolentia conſecuta.

XXVII. Privatim hoc modo: quid? publicè civitates quemadmodum tractatæ ſunt? audiſtis permulta indicia & teſtimonia civitatum, & reliquarum audietis. Ac primùm de Agyrinenſi populo, fideli & illuſtri, breviter cognoſcite. Agyrinensis eſt in primis honeſta civitas Siciliæ, hominum ante hunc prætorem locupletium, ſummorumque aratorum: ejus agri decumas quum emiſſet idem Apronius, Agyrium venit. Qui quum eò cum apparitoribus, id eſt, cum minis ac vi veniſſet, poſcere pecuniam grandem cœpit, ut, accepto lucro, diſcederet: nolle ſe negotii quidquam habere dicebat, ſed acceptâ pecuniâ, quàm primùm aliam civitatem occurrere. Sunt omnes Siculi non contemnendi, ſi per noſtros magiſtratus liceat: ſed homines & ſatis fortes, & ſatis planè frugi ac ſobrii; & in primis hæc civitas, de qua loquor, Judices. Itaque homini in primis improbissimo reſpondent Agyrinenſes, ſeſe decumas ei, quemadmodum deberent, daturos: lucrum, quum ille magno præſertim emiſſet, non additturos. Apronius certiorem

facit iſtum, cuja res erat, quid rei eſſet.

XXVIII. Statim, tamquam conjuratio aliqua Agyrii contra rempublicam facta, aut legatus prætoris pulſatus eſſet, ita Agyrio magiſtratus, & quinque-primi, accitu iſtius evocantur. Veniunt Syracuſas: præſtò eſt Apronius: ait eos ipſos, qui veniſſent, contra edictum prætoris feciſſe. Quærebant, quid? reſpondebat, ſe ad recuperatores eſſe dicturum. Iſte, æquiſſimus homo, formidinem illam ſuam miſeris Agyrinensibus injiciebat: recuperatores ſe de cohorte ſua daturum minabatur. Agyrinenſes, viri fortissimi, judicium ſe paſſuros eſſe dicebant.

69. Ingerebat iſte Artemidorum, Cornelium medicum, Valerium præconem, Tlepolemum pictorem, & ejuſmodi recuperatores; quorum civis Romanus nemo erat: ſed Græci ſacrilegi, jampridem improbi, repentè Cornelii. Videbant Agyrinenſes, quidquid ad eos recuperatores Apronius attuliſſet, illum perfacilè probaturum: condemnari cum iſtius invidia infamiaque malebant, quàm ad ejus conditiones pactioneſque accedere. Quærebant, quæ in verba recuperatores daret. Reſpondebat, *Si pareret adversus edictum feciſſe*, quæ ſe in judicio dicturum eſſe dicebat. Iniquissimis verbis, improbissimis recuperatoribus, conflictari malebant, quàm

quidquam cum iſto ſuâ voluntate decidere. Summittebat iſte Timarchidem, qui moneret eos, si ſaperent, ut transigerent. Pernegabant. Quid ergo? in singulos H-S quinquagenis millibus damnari mavultis? Malle dicebant. Tum iſte clarè, omnibus audientibus, *Qui damnatus erit*, inquit, *virgis ad necem cædetur.* Hìc illi flentes rogare atque orare cœperunt, ut sibi ſuas ſegetes, fructuſque omnes, arationeſque vacuas Apronio tradere liceret: ut ipsi sine ignominia, moleſtiaque diſcederent. Hac lege, Judices, decumas vendidit Verres. Dicat licet Hortensius, si volet, magno Verrem vendidiſſe.

XXIX. Hæc conditio fuit iſto prætore aratorum, ut ſecum præclarè agi arbitrarentur, si vacuos agros Apronio tradere liceret: multas enim cruces propositas effugere cupiebant: quantum Apronius edidiſſet deberi, tantum ex edicto dandum erat. Etiamne si plus edidiſſet, quàm quantum natum eſſet? Etiam. Quomodo? Magiſtratus ex ipsius edicto exigere debebant. At arator repetere poterat. Verùm Artemidoro recuperatore. Quid, si minùs arator dediſſet, quàm popoſciſſet Apronius? Judicium in aratorem in quadruplum. Ex quo judicum numero? Ex cohorte prætoris præclara hominum honeſtissimorum. Quid ampliùs? minus te jugerum profeſ-

ſum eſſe dico : recuperatores rejice, quòd adverſum edictum feceris. Ex quo numero ? ex eadem cohorte. Quid erit extremum ? Si damnatus eris (nam dubitatio damnationis, illis recuperatoribus, quæ poterat eſſe ?) virgis te ad necem cædi neceſſe erit. His legibus, his conditionibus, erit quiſquam tam ſtultus, qui decumas veniſſe arbitretur ? qui aratori novem partes reliquas factas eſſe exiſtimet ? qui non intelligat, iſtum ſibi quæſtui prædæque habuiſſe bona, poſſeſſiones, fortunas aratorum ? Virgarum metu Agyrinenſes, quod imperatum eſſet, facturos ſe eſſe dixerunt.

XXX. Accipite nunc, quid imperarit : & dissimulate vos, si poteſtis, vos intelligere, ipſum prætorem, quod tota Sicilia perſpexerit, redemptorem decumarum, atque adeo aratorum dominum ac regem fuiſſe. Imperat Agyrinensibus, ut decumas ipsi publicè accipiant : Apronio lucrum dent. Si magno emerat, quoniam tu es, qui diligentissimè pretium exquisiſti ; qui, ut ais, magno vendidiſti : quare putabas emptori lucrum addi oportere ? Eſto : putabas. Quamobrem imperabas, ut adderent ? Quid eſt aliud capere, & conciliare pecunias, in quo te lex tenet, si hoc non eſt, vi atque imperio cogere invitos lucrum dare alteri, hoc eſt, pecuniam dare ?

72. Age, quid tum? si Apronio, deliciis prætoris, lucelli aliquid juſſi ſunt dare, putate Apronio datum, si Apronianum lucellum, ac non prætoria præda vobis videbitur. Imperas, ut decumas accipiant: Apronio dent lucrum, tritici medimnûm XXXIII millia. Quid eſt hoc? una civitas, ex uno agro, plebi Romanæ propè menſtrua cibaria prætoris imperio donare Apronio cogitur. Tu magno decumas vendidiſti, quum tantum lucri decumano sit datum? profectò, si pretium exquisiſſes diligenter, tum, quum vendebas, X. medimnûm potiùs addidiſſent, quàm H-S DC poſtea. Magna præda videtur: audite reliqua, & diligenter attendite, quominus miremini, Siculos, re neceſſariâ coactos, auxilium a patronis, a conſulibus, a ſenatu, a legibus, a judiciis petiviſſe. Ut probaret Apronius hoc triticum, quod ei dabatur, imperat Agyrinensibus Verres, ut in medimna singula dentur Apronio H-S III.

XXXI. Quid eſt hoc? tanto numero frumenti, lucri nomine, imperato & expreſſo, nummi præterea exigentur, ut probetur frumentum? an poterat non modò Apronius, ſed quivis, exercitui si metiendum eſſet, improbare Siculum frumentum, quod iſti ex area, si vellet, admetiri licebat? Frumenti tantus numerus im-

perio tuo datur, & cogitur: non eſt ſatis: nummi præterea imperantur: dantur: parum eſt. Pro decumis hordei alia pecunia cogitur. Jubes H-S xxx lucri dari. Ita ab una civitate, vi, minis, imperio, injuriâque prætoris eripiuntur tritici medimnûm XXXIII, & præterea H-S LX. An hæc obſcura ſunt? aut, si omnes homines velint, obſcura eſſe poſſunt? quæ tu palam egiſti? in conventu imperaſti? omnibus inſpectantibus coëgiſti? qua de re Agyrinenſes magiſtratus, & quinque-primi, quos tu, tuique quæſtûs causâ evocaſti, acta & imperia tua domum ad ſenatum ſuum renuntiaverunt: quorum renuntiatio, legibus illorum, litteris publicis mandata eſt: quorum legati, homines nobilissimi, Romæ ſunt, qui hoc idem pro teſtimonio dixerunt?

74. Cognoſcite Agyrinensium publicas litteras: deinde teſtimonium publicum civitatis. Recita litteras publicas. LITTERÆ PUBLICÆ. Recita teſtimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Animadvertiſtis in hoc teſtimonio, Judices, Apollodorum, cui Pyragro cognomen eſt, principem ſuæ civitatis, lacrymantem teſtari, ac dicere, numquam poſt populi Romani nomen ab Siculis auditum, & cognitum, Agyrinenſes contra quemquam infimum civem Romanum dixiſſe, aut feciſſe quippiam:

piam : quì nunc contra prætorem populi Romani magnis injuriis, & magno dolore publicè teſtimonium dicere cogerentur. Uni mehercule, huic civitati, Verres, obsiſtere tuâ defensione non potes : tanta auctoritas eſt in eorum hominum fidelitate, tantus dolor in injuria, tanta religio in teſtimonio. Verùm non una te tantùm, ſed univerſæ similibus afflictæ incommodis, legationibus, ac teſtimoniis publicis perſequentur.

XXXII. Etenim deinceps videamus, Herbitensis civitas, honeſta, & antea copioſa, quemadmodum ſpoliata ab iſto, ac vexata sit. At quorum hominum ? ſummorum aratorum, remotissimorum a foro, judiciis, & controversiis : quibus parcere, & conſulere, homo impurissime, & quod genus hominum ſtudiosissimè conſervare debuiſti. Primo anno venierunt ejus agri decumæ tritici medimnûm XVIII. Atidius, iſtius item miniſter in decumis, quum emiſſet, & præfecti nomine quum veniſſet Herbitam cum Veneriis, locuſque ei publicè, quò diverteretur, datus eſſet : coguntur Herbitenſes ei lucri dare tritici medimnûm XXXVII millia, quum decumæ veniſſent tritici medimnûm XVIII millibus. Atque hoc tantum triticum lucri coguntur dare publicè, quum jam privatim aratores ex agris, ſpoliati, atque exagi-

tati decumanorum injuriis, profugiſſent.

76. Anno ſecundo quum emiſſet Apronius decumas tritici medimnûm XXV millibus, & ipſe Herbitam cum illa prædonum copia, manuque veniſſet: populus publicè coactus eſt ei conferre lucri tritici medimnûm XXVI, & accessionem H-S CIↃ CIↃ. De accessione dubito, an Apronio ipsi data sit, merces operæ, pretiumque impudentiæ. De tritici quidem numero tanto quis poteſt dubitare, quin ad iſtum prædonem frumentarium, sicut Agyrinenſe frumentum, pervenerit? Anno verò tertio in hoc agro conſuetudine uſus eſt regiâ.

XXXIII. Solere aiunt barbaros reges Perſarum, ac Syrorum, plures uxores habere: his autem uxoribus civitates attribuere, hoc modo: Hæc civitas mulieri redimiculum præbeat, hæc in collum, hæc in crines: ita populos habent univerſos non ſolùm conſcios libidinis ſuæ, verùm etiam adminiſtros. Eamdem iſtius, qui ſe regem Siculorum eſſe ducebat, licentiam, libidinemque fuiſſe cognoſcite. Æſchrionis Syracuſani uxor eſt Pippa: cujus nomen, iſtius nequitiâ, totâ Siciliâ pervulgatum eſt: de qua muliere verſus plurimi ſupra tribunal, & ſupra prætoris caput ſcribebantur. Hic Æſchrio, Pippæ vir adumbratus, in Herbitensibus decumis novus inſtituitur publicanus. Herbitenſes quum

viderent, si ad Æſchrionem pretium rediſſet, ſe ad arbitrium libidinosissimæ mulieris ſpoliatum iri; liciti ſunt uſque eò, quoad ſe efficere poſſe arbitrabantur. Suprà adjecit Æſchrio: neque enim metuebat, ne, prætore Verre, decumana mulier damno affici poſſet. Addicitur medimnûm XXXV millibus; dimidio ferè pluris, quàm ſuperiore anno. Aratores funditus evertebantur: & eò magis, quòd jam ſuperioribus annis exhauſti erant, ac pene perditi. Intellexit iſte ita magno veniſſe, ut amplius ab Herbitensibus exprimi non poſſet. Demit de capite medimnûm CIↃ CIↃ CIↃ IↃC. Jubet in tabulas pro medimnûm XXXV, referri XXXI, & CCCC. Hordei decumas ejuſdem agri Docimus emerat.

XXXIV. Hic eſt Docimus, qui ad iſtum deduxerat Tertiam, Isidori mimi filiam, vi abductam ab Rhodio tibicine. Hujus Tertiæ plus etiam, quàm Pippæ, plus quàm ceterarum, ac propè dicam, tantum apud iſtum in Siciliensi prætura auctoritas valuit, quantum in urbana Chelidonis. Veniunt Herbitam duo prætoris æmuli non moleſti, muliercularum teterrimarum improbissimi cognitores: incipiunt poſtulare, poſcere, minari: non poterant tamen, quum cuperent, Apronium imitari. Siculi Siculos non tam pertimeſcebant. Quum omni ratione tamen

illi calumniarentur; promittunt Herbi
ſes vadimonium Syracuſas. Eò poſteaq
ventum eſt, coguntur Æſchrioni, id
Pippæ, dare tantum, quantum era
capite demptum, tritici medimnûm
CIↃ CIↃ IↃC. Mulierculæ publicanæ
luit ex decumis nimiùm lucri dare,
fortè ab nocturno ſuo quæſtu animur
vectigalia redimenda transferret.

79. Tranſactum putabant Herbiter
quum iſte, Quid de hordeo, inquit
Docimo, amiculo meo? quid cogit
At hoc agebat in cubiculo, Judices, a
in lectulo ſuo. Negabant illi ſibi quid
eſſe mandatum. Non audio: num
H-S xv. Quid facerent miſeri? aut
recuſarent? præſertim quum in lectul
cumanæ mulieris veſtigia viderent re
tia, quibus illum inflammari ad per
randum intelligebant? Ita civitas un
ciorum, atque amicorum duabus te
mis mulierculis, Verre prætore, v
galis fuit. Atque ego nunc eum fru
numerum, & eas publicè pecunias
manis ab Herbitenſibus datas eſſe
quo illi frumento, & quibus pecuni
men a decumanorum injuriis cives
non redemerunt: perditis enim, &
reptis aratorum bonis, hæc decumanis
ces dabatur, ut aliquando ex eorum
atque ex urbibus abirent.

80. Itaque quum Philinus Herbitenſis, homo diſertus, & prudens, & domi nobilis, de calamitate aratorum, & de fuga, & de reliquorum paucitate publicè diceret, animadvertiſtis, Judices, gemitum populi Romani, cujus frequentia huic cauſæ numquam defuit: qua de paucitate aratorum alio loco dicam.

XXXV. Nunc illud, quod pene præterii, non omnino relinquendum videtur: nam, per deos immortales! quod de capite ipſo dempsit, quo tandem modo vobis non modò ferendum, verùm etiam audiendum videtur?

81. Unus adhuc fuit poſt Romam conditam (dii immortales faxint, ne sit alter!) cui reſpublica totam ſe traderet temporibus coacta & malis domeſticis, L. Sulla. Hic tantum potuit, ut nemo, illo invito, nec bona, nec patriam, nec vitam retinere poſſet: tantum animi habuit ad audaciam, ut dicere in concione non dubitaret, bona civium Romanorum quum venderet, ſe prædam ſuam vendere. Ejus omnes res geſtas non [illegible] obtinemus; verùm etiam propt[illegible] um incommodorum & calamitatu[illegible], publicâ auctoritate defendimu[illegible] illius ſenatusconſulto repreh[illegible]tumque eſt, ut, quibus ill[illegible] dempsiſſet, hi pecunias in [illegible]

rent. Statuit ſenatus, hoc ne illi quidem eſſe licitum, cui conceſſerat omnia, a populo factarum quæsitarumque rerum ſummas imminuere.

82. Illum viris fortissimis judicarunt patres conſcripti remittere de ſumma non potuiſſe: te mulieri teterrimæ remisiſſe ſenatores judicabunt? Ille, de quo lege populus Romanus juſſerat, ut ipsius voluntas populo Romano eſſet pro lege, tamen in hoc uno genere, veterum religione legum, reprehenditur: tu, qui omnibus legibus implicatus tenebare, libidinem tibi tuam pro lege eſſe voluiſti? In illo reprehenditur, quod ex ea pecunia remiſerit, quam ipſe quæsierat: tibi concedetur, qui de capite vectigalium populi Romani remisiſti?

XXXVI. Atque in hoc genere audaciæ multò etiam impudentiùs in decumis Segeſtensium verſatus eſt: quas quum addixiſſet eidem illi Docimo, hoc eſt, Tertiæ, tritici modiûm quinque millibus, & accessionem adſcripsiſſet H-S MD, coëgit Segeſtenſes a Docimo tantidem publicè accipere: id quod ex Segeſtensium publico teſtimonio cognoſcite. Recita teſtimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Audiſtis, quanti decumas acceperit a Docimo civitas, tritici modiûm quinque millibus, & accessionem. Cognoſcite

nunc, quanti ſe vendidiſſe retulerit. Lex decumis vendendis C. Verre Pr. Hoc nomine videtis tritici modiûm CIƆ CIƆ CIƆ de capite eſſe dempta, quæ quum de populi Romani victu, de vectigalium nervis, de ſanguine detraxiſſet ærarii, Tertiæ mimæ condonavit. Utrùm impudentiùs a ſociis abſtulit, an turpiùs meretrici dedit? an improbiùs populo Romano ademit? an audaciùs tabulas publicas commutavit? Ex horum ſeveritate te ulla vis, aut ulla largitio eripiet? Sed si eripuerit; non intelligis, hæc, quæ jamdudum loquor, ad aliam quæſtionem, atque ad peculatûs judicium pertinere? Itaque hoc mihi reſervabo genus integrum totum: ad illam, quam inſtitui, cauſam frumenti ac decumarum revertar. Qui quum agros maximos ac feracissimos per ſeipſum, hoc eſt per Apronium, Verrem alterum, depopularetur: ad minores civitates habebat alios, quos, tamquam canes immitteret, nequam homines & improbos; quibus aut frumentum, aut pecuniam publicè cogebat dari.

XXXVII. A. Valentius eſt in Sicilia, interpres: quo iſte interprete non ad linguam Græcam, ſed ad furta & flagitia uti ſolebat. Fit interpres hic, homo levis, atque egens, repentè decumanus: emit agri Liparensis, miſeri atque jejuni, decumas tritici medimnis DC. Liparenſes vo-

eantur : ipſi accipere decumas, & numerare Valentio coguntur lucri H-S xxx millia. Per deos immortales ! utrum tibi ſumes ad defensionem ? tantóne minoris te decumas vendidiſſe, ut ad medimna DC, H-S xxx millia lucri, ſtatim ſuâ voluntate civitas adderet, hoc eſt, tritici medimnûm duo millia ? an, quum magno decumas vendidiſſes, te expressiſſe ab invitis Liparensibus hanc pecuniam ?

85. Sed quid ego ex te quæro, quid defenſurus ſis potiùs, quàm cognoſcam ex ipſa civitate, quid geſtum ſit ? Recita teſtimonium publicum Liparensium, deinde quemadmodum Valentio nummi ſint dati. TESTIMONIUM PUBLICUM, *quomodo ſolutum ſit, ex litteris publicis.* Etiamne hæc tam parva civitas, tam procul a manibus tuis, atque a conſpectu remota, ſejuncta a Sicilia, in inſula inculta, tenuique poſita, cumulata aliis tuis majoribus injuriis, in hoc quoque frumentario genere prædæ tibi & quæſtui fuit ? Quam tu totam inſulam cuidam tuorum ſodalium, ſicut aliquod munuſculum, condonaras : ab hac etiam hæc frumentaria lucra, tamquam a mediterraneis, exigebantur ? Itaque qui tot annis agellos ſuos ante te prætorem redimere a piratis ſolebant, iidem ſeipſos a te pretio impoſito redemerunt.

XXXVIII. Quid ergo ? a Tiſſensibus

perparva & tenui civitate, ſed aratoribus laborioſiſſimis, frugaliſſimiſque hominibus, nonne plus, lucri nomine, eripitur, quàm quantum frumenti omnino exararant? ad quos tu decumanum Diognotum Venerium miſiſti, novum genus publicani. Cur hoc auctore non Romæ quoque ſervi publici ad vectigalia accedant? Anno ſecundo Tiſſenſes H-S XXI lucri dare coguntur inviti. Tertio anno, CIↃ CIↃ medimnûm tritici lucri Diognoto Venerio dare coacti ſunt. Hic Diognotus, qui ex publicis vectigalibus tanta lucra facit, vicarium nullum habet, nihil omnino peculii. Vos etiam nunc dubitate, si poteſtis, utrùm tantum numerum tritici Venerius apparitor iſtius ſibi acceperit, an huic exegerit.

87. Atque hæc ex publico Tiſſenſium teſtimonio cognoſcite. TESTIMONIUM PUBLICUM TISSENSIUM. Obſcurè, Judices, prætor ipse decumanus eſt, quam ejus apparitores frumentum a civitatibus exigant, pecunias imperent, aliquantò plus ipsi lucri auferant, quàm quantum populo R[illegible] decumarum nomine daturi ſunt [illegible] æquitas in tuo imperio fuit, hæc [illegible] dignitas, ut ſervos Venerios Si[illegible] dominos eſſe velles: hic delectu[illegible] diſcrimen, te prætore, fuit, ut [illegible] in ſervorum numero eſſent, ſervi [illegible] canorum.

XXXIX. Quid? Ameſtratini miſeri, impoſitis ita magnis decumis, ut ipſis reliqui nihil fieret, nonne tamen numerare pecunias coacti ſunt? Addicuntur decumæ M. Cæsio, quum adeſſent legati Ameſtratini: ſtatim cogitur Heraclius legatus numerare H-S XXII. Quid hoc eſt? quæ eſt iſta præda? quæ vis? quæ direptio ſociorum? Si erat Heraclio ab ſenatu mandatum, ut emeret; emiſſet: ſi non erat; quî poterat ſuâ ſponte pecuniam numerare? Cæsio renuntiat ſe dediſſe.

89. Cognoſcite renuntiationem ex litteris. Recita ex litteris publicis. Litteræ publicæ. Quo ſenatusconſulto erat hoc legato permiſſum? nullo: cur fecit? coactus eſt: quis hoc dicit? tota civitas. Recita teſtimonium publicum. Testimonium publicum. Ab hac eadem civitate anno ſecundo ſimili ratione extortam eſſe pecuniam, & Sext. Vennonio datam, ex eodem teſtimonio cognoviſtis. At Ameſtratinos, homines tenues, quum eorum decumas medimnis DCCC vendidiſſes Banobali Venerio (cognoſcite nomina publicanorum) cogis eos plus lucri addere, quàm quanti venierant, quum magno veniſſent. Dant Banobali medimnis DCCC, H-S MD. Profectò numquam iſte tam amens fuiſſet, ut ex agro populi Romani plus frumenti ſervo Venerio, quàm populo

Romano tribui pateretur, nisi omnis ea præda, ſervi nomine, ad iſtum ipſum perveniret.

90. Petrini, quum eorum decumæ magno addictæ eſſent, tamen invitissimi P. Nævio Turpioni, improbissimo homini, qui injuriarum, Sacerdote prætore, damnatus eſt, H-S XXXVII & IↃ dare coacti ſunt. Itane diſſolutè decumas vendidiſti, ut, quum modiûm XV millibus veniſſent, medimnûm CIↃ CIↃ CIↃ hoc eſt, H-S XLV lucri decumano darentur? At permagno decumas ejus agri vendidi. Videlicet gloriatur, non Turpioni lucrum datum, ſed Petrinis pecuniam ereptam.

XL. Quid? Haliciènſes, quorum incolæ decumas dant, ipsi agros immunes habent, nonne huic eidem Turpioni, quum decumæ C. med. veniſſent, H-S XV CIↃ dare coacti ſunt? Si id, quod maximè vis, poſſes probare, hæc ad decumanos lucra veniſſe, nihil te attigiſſe: tamen hæ pecuniæ per vim, atque injuriam tuam captæ & conciliatæ, tibi fraudi, & damnationi eſſe deberent: quum verò hoc nemini perſuadere poſſis, te tam amentem fuiſſe, ut Apronium, ac Turpionem, ſervos homines, tuo liberorumque tuorum periculo divites fieri velles: dubitaturum quemquam exiſtimas, quin illis emiſſariis hæc tibi omnis pecunia quæsita ſit?

92. Segeſtam item ad immunem civitatem Venerius Symmachus decumanus immittitur : is ab iſto litteras affert, ut ſibi contra omnia ſenatusconſulta, contra omnia jura, contraque legem Rupiliam, extra forum vadimonium promittant aratores. Audite litteras, quas ad Segeſtanos miſerit. LITTERÆ C. VERRIS. Hîc Venerius quemadmodum aratores eluſerit, ex una pactione hominis honeſti, gratioſique cognoſcite : in eodem enim genere ſunt cetera.

93. Diocles eſt Panormitanus, Phimes cognomine, homo illuſtris, ac nobilis. Is agrum in Segeſtano (nam commercium in eo agro Panormitanis eſt) conductum habebat H-S ſex millibus : pro decuma quum pulſatus a Venerio eſſet, decidit H-S XVI millibus, & DCLIV : id ex tabulis ipsius cognoſcite. NOMEN DIOCLIS PANORMITANI. Huic eidem Symmacho, Anneius Brocchus, ſenator, homo eo ſplendore, eâ virtute, quâ omnes exiſtimatis, nummos præter frumentum coactus eſt dare. Venerione ſervo, te prætore, talis vir, ſenator populi Romani, quæſtui fuit ?

XLI. Hunc ordinem si dignitate antecellere non exiſtimabas, ne hoc quidem ſciebas, *judicare?* Antea quum equeſter ordo judicaret, improbi, & rapaces ma-

giſtratus in provinciis inſerviebant publicanis : ornabant eos, quicumque in operis erant : quemcumque equitem Romanum in provincia viderant, beneficiis, ac liberalitate proſequebantur : neque tantum illa res nocentibus proderat, quantum obfuit multis, quum aliquid contra utilitatem ejus ordinis, voluntatemque feciſſent. Retinebatur hoc tum neſcio quomodo, quasi communi consilio ab illis diligenter, ut, qui unum equitem Romanum contumeliâ dignum putaſſet, ab univerſo ordine malo dignus judicaretur.

95. Tu sic ordinem ſenatorium deſpexiſti : sic ad injurias, libidineſque tuas omnia coæquaſti : sic habuiſti ſtatutum cum animo, ac deliberatum, omnes, qui habitarent in Sicilia, aut, qui Siciliam, te prætore, attigiſſent, judices rejicere, ut illud non cogitares, tamen ad ejuſdem ordinis homines te judices eſſe venturum? in quibus, si ex ipſorum domeſtico incommodo nullus dolor insideret; tamen eſſet illa cogitatio, in alterius injuria ſeſe deſpectos, dignitatemque ordinis contemptam, & abjectam : quod mehercule [illegible] dices, mihi non mediocriter f[illegible] videtur. Habet enim quemdam [illegible] contumelia, quem pati pudentes [illegible] boni difficillimè poſſunt.

96. Spoliaſti Siculos : ſolent [illegible]

eſſe in injuriis ſuis provinciales. Vexaſti negotiatores : inviti enim Romam, ratóque decedunt. Equitem Romanum ad Apronii injurias dediſti : quid enim jam nocere poſſunt, quibus non licet judicare ? Quid, quum ſenatores ſummis injuriis afficis ? quid aliud dicis, nisi hoc ? cedo mihi etiam iſtum ſenatorem : ut hoc amplissimum nomen ſenatorium non modò ad invidiam imperitorum, ſed etiam ad contumeliam improborum natum eſſe videatur.

97. Neque hoc in uno fecit Anneio, ſed in omnibus ſenatoribus : ut ordinis nomen non tantum ad honorem, quantum ad ignominiam valeret. In C. Caſſio, viro clariſsimo & fortiſsimo, quum is eo ipſo tempore, primo iſtius anno, conſul eſſet, tantâ improbitate uſus eſt, ut, quum ejus uxor, femina primaria, paternas haberet arationes in Leontino, frumentum omne in decumas auferre juſſerit. Hunc tu in hac cauſa teſtem, Verres, habebis : quoniam, judicem ne haberes, providiſti.

98. Vos autem, Judices, putare debe[illegible]tis, eſſe quiddam nobis inter nos com[illegible]ne atque conjunctum : multa ſunt [illegible]sita huic ordini munera, multi [illegible] multa pericula, non ſolùm le[illegible]diciorum, ſed etiam rumorum [illegible]

rum. Sic eſt hic ordo quasi propositus, atque editus in altum, ut ab omnibus ventis invidiæ circumflari poſſe videatur. In hac tam miſera & iniqua conditione vitæ, ne hoc quidem retinebimus, Judices, ut magiſtratibus noſtris in obtinendo jure noſtro ne contemptissimi ac deſpectissimi eſſe videamur?

XLII. Thermitani miſerunt, qui decumas emerent agri ſui. Magni ſua putabant intereſſe, publicè potiùs, quamvis magno emi, quàm in aliquem iſtius emiſſarium incidere. Appositus erat Venuleius quidam, qui emeret. Is liceri non deſtitit: illi, quoad videbatur ferri aliquo modo poſſe, contenderunt: poſtremò liceri deſtiterunt: addicitur Venuleio tritici modiûm VIII millibus. Legatus Possidorus renuntiat. Quum omnibus hoc intolerandum videretur, tamen Venuleio dantur, ne accedat, tritici modiûm VI. præterea H-S CIↃ CIↃ. Ex quo facilè apparet, quæ merces decumani, quæ prætoris præda eſſe videatur. Cedo Thermitanorum mihi litteras, & teſtimonium. TABULÆ THERMITANORUM, ET TESTIMONIUM.

100. Imacharenſes jam omni frumento ablato, jam omnibus injuriis tuis exinanitos, [illegible] facere, miſeros ac perditos [illegible] Apronio darent H-S [illegible]etum de tributis, &

publicum teſtimonium. SENATUSCONSU
TUM DE TRIBUTO CONFERENDO. TE
TIMONIUM IMACHARENSIUM. Ennenſi
quum decumæ veniſſent agri Enner
medimnûm CIϽ CIϽ CIϽ CC, Apror
coacti ſunt dare tritici modiûm XVIII m
lia, & H-S III millia. Quæſo, attendit
quantus numerus frumenti cogatur ex om
agro decumano: nam per omnes civi
tes, quæ decumas debent, percurrit o
tio mea: & in hoc genere nunc, Ju
ces, verſor, in quo non ſingillatim a
tores everſi bonis omnibus ſunt, ſed
blicè decumanis lucra data ſunt, ut a
quando ex eorum agris atque urbibus,
pleti atque ſaturi, cum hoc cumulo qu
tûs decederent.

XLIII. Calactinis quamobrem im
raſti anno tertio, ut decumas agri ſ
quas Calactæ dare conſueverant, Am
trati M. Cæſio decumano darent; qu
neque ante te prætorem illi fecerat
neque tu ipſe hoc ita ſtatueras an
per biennium? Theomnaſtus Syracu
nus in agrum Mutycenſem cur abs
immiſſus eſt? qui aratores ita vexavit
illi in alteras decumas, id quod in a
quoque civitatibus oſtendam, triti
emere neceſſariò, propter inopiam,
gerentur.

102. Jam verò ex Hyblenſium pact

nibus intelligetis, quæ pactæ ſint cum decumano Cn. Sergio, ſexties tantum, quàm quantum ſatum ſit, ablatum eſſe ab aratoribus. Recita ſationes, & pactiones ex litteris publicis. Recita. PACTIONES HYBLENSIUM CUM VENERIO SERVO EX LITTERIS PUBLICIS. Cognoſcite item profeſſiones ſationum, & pactiones Menenorum cum Venerio ſervo. Recita ex litteris publicis. PROFESSIONES SATIONUM, ET PACTIONES MENENORUM CUM VENERIO SERVO EX LITTERIS PUBLICIS. Patiemini, Judices, a ſociis, ab aratoribus populi Romani, ab iis, qui vobis laborant, vobis ſerviunt, qui ita plebem Romanam ab ſeſe ali volunt, ut ſibi ac liberis ſuis tantum ſuperſit, quo ipſi ali poſſint; ab his, per ſummam injuriam, per acerbiſſimas contumelias, plus aliquantò ablatum eſſe, quàm natum ſit?

103. Sentio, Judices, moderandum mihi eſſe jam orationi meæ, fugiendamque veſtram ſatietatem: non verſabor in uno genere diutius, & ita cetera de oratione mea tollam, ut tamen in cauſa relinquam. Audietis Agrigentinorum, fortiſſimorum virorum, diligentiſſimorumque querimonias: cognoſcetis, Judices, Entellinorum ſummi laboris, ſummæque induſtriæ, dolorem & injurias: Heracilienſium, Gelenſium, Solentinorum incommoda prof

rentur : Catinensium, locupletissimorum hominum, amicissimorumque agros vexatos ab Apronio cognoſcetis : Tyndaritanam, nobilissimam civitatem, Cephalœditanam, Halentinam, Apollonienſem, Engynam, Capitinam, perditas eſſe hac iniquitate decumarum intelligetis : Murgentinis, Aſſorinis, Elorinis, Ennensibus, Ietinis, nihil omninò relictum : Citarinos, Acherinos, parvarum civitatum homines, omnino abjectos eſſe ac perditos : omnes denique agros decumanos per triennium populo Romano ex parte decuma, C. Verri ex omni reliquo, vectigales fuiſſe : & pleriſque aratoribus nihil omnino ſuperfuiſſe : si cui quid remiſſum, aut relictum sit, id fuiſſe tantum, quantum ex eo, quo iſtius avaritia contenta fuit, redundarit.

XLIV. Duarum mihi civitatum reliquos feci agros, Judices, ferè optimos ac nobilissimos, Ætnenſem, & Leontinum. Horum agrorum ego miſſos faciam quæſtus triennii : unum annum eligam, quò faciliùs id, quod inſtitui, explicare poſsim. Sumam annum tertium, quòd & recentissimus eſt, & ab iſto ita adminiſtratus, ut, quum ſe [illegible] deceſſurum videret, non laborare [illegible] aratorem nullum in Sicilia omnino [illegible] relicturus. Agri Ætnensis, & Leo[illegible] [illegible]umas agemus

Attendite, Judices, diligenter. Agri ſunt feraces: annus tertius: decumanus Apronius.

105. De Ætnensibus perpauca dicam: dixerunt enim ipsi priore actione publicè: memoriâ tenetis, Artemidorum Ætnenſem, legationis ejus principem, publicè dicere, Apronium veniſſe Ætnam cum Veneriis: vocaſſe ad ſe magiſtratum: imperaſſe, ut in foro sibi medio lecti ſternerentur: quotidie ſolitum eſſe non modò in publico, ſed etiam de publico convivari: quum in eis conviviis ſymphonia caneret, maximiſque poculis miniſtraretur, retinere ſolitum eſſe aratores, atque ab iis non modò per injuriam, ſed etiam per contumeliam, tantum exprimi frumenti, quantum Apronius imperaſſet.

106. Audiſtis hæc, Judices, quæ nunc ego omnia prætereo, ac relinquo. Nihil de luxuria Apronii loquor, nihil de inſolentia, nihil de singulari nequitia, ac turpitudine: tantùm de quæſtu, ac lucro dicam unius agri, & unius anni [illegible] faciliùs vos conjecturam de trie[illegible] & de tota Sicilia facere possitis. [illegible] Ætnensium brevis eſt orati[illegible] venerunt: [illegible] tarunt: docuerun[illegible] homo non mal[illegible] Apronius: id, qua[illegible] cognoſ-

cite. Recita teſtimonium Ætnensium. Testimonium Ætnensium.

XLV. Quid ais? dic, dic, quæſo, clariùs, ut populus Romanus de ſuis vectigalibus, de ſuis aratoribus, de ſuis ſociis atque amicis audiat, L. MEDIMNUM, L. H-S MILLIA. Per deos immortales! unus ager uno anno CCC millia modiûm tritici; & præterea H-S L. millia, lucri dat Apronio? tantóne minoris decumæ venierunt, quàm fuerunt? an quum ſatis magno veniſſent, hic tantus tamen frumenti, pecuniæque numerus ab aratoribus per vim ablatus eſt? utrum enim horum dixeris, in eo culpa & crimen hærebit.

107. Nam illud quidem non dices, quod utinam dicas, ad Apronium non perveniſſe tantum. Ita te non modò publicis tenebo, ſed etiam privatis aratorum pactionibus, ac litteris; ut intelligas, non te diligentiorem in faciendis furtis fuiſſe, quàm me in deprehendendis. Hoc tu feres? hoc quiſquam defendet? hoc hi, ſi aliter de te ſtatuere voluerint, ſuſtinebunt? Uno adventu, ex uno agro, Q. Apronium, præter eam, quam dixi, pecuniam numeratam, CCC millia modiûm tritici lucri nomine ſuſtuliſſe?

108. Quid? hoc Ætnenſes ſoli dicunt? immo etiam Centuripini [illegible] agri Ætnenſis multò maximam [illegible] poſſident

quorum legatis, hominibus nobiliſſimis, Androni & Arthemoni, ſenatus ea mandata dedit, quæ publicè ad civitatem ipſorum pertinebant : de iis injuriis, quas cives Centuripini non in ſuis, ſed in aliorum finibus acceperunt, ſenatus & populus Centuripinus legatos noluit mittere : ipſi aratores Centuripini, qui numerus eſt in Sicilia maximus, hominum honeſtiſſimorum, & locupletiſſimorum, tres legatos, cives ſuos, delegerunt : ut eorum teſtimonio non unius agri, ſed propè totius Siciliæ calamitates cognoſceretis. Arant enim totâ Siciliâ ferè Centuripini : & hoc in te graviores, certioreſque teſtes ſunt, quòd ceteræ civitates ſuis ſolùm incommodis commoventur : Centuripini, quòd in omnium ferè finibus habent poſſeſſiones, etiam ceterarum civitatum damna, ac detrimenta ſenſerunt.

XLVI. Verùm, uti dixi, ratio certa eſt Ætnenſium, & publicis, & privatis litteris conſignata : meæ diligentiæ penſum magis in Leontino agro eſt exigendum, propter hanc cauſam, quòd ipſi Leontini publicè non ſanè me [illegible] adjuverunt : neque enim eos, iſto [illegible], hæ decumanorum injuriæ læſer[illegible]otiùs etiam, Judices, adjuverunt. [illegible] fortaſſe hoc vo[illegible] incredibile [illegible], in tantis a[illegible]commodi[illegible]ntinos, qui

principes rei frumentariæ fuerunt, expertes incommodorum, atque injuriarum fuiſſe: hoc cauſæ eſt, Judices, quod in agro Leontino, præter unam Mnaſiſtrati familiam, glebam Leontinorum possidet nemo. Itaque Mnaſiſtrati, hominis honeſtissimi, atque optimi viri teſtimonium, Judices, audietis: ceteros Leontinos, quibus non modò Apronius in agris, ſed ne tempeſtas quidem ulla nocere potuit, exſpectare nolite: etenim non modò incommodi nihil ceperunt: ſed etiam in Apronianis illis rapinis in quæſtu ſunt, compendioque verſati.

110. Quapropter, quoniam me Leontina civitas, atque legatio, propter eam, quam dixi, cauſam, defecit: mihimet ineunda ratio, & via reperienda eſt, quà ad Apronii quæſtum, sive adeo, quâ ad iſtius ingentem, immanemque prædam possim pervenire. Agri Leontini decumæ anno tertio venierunt tritici medimnûm XXXVI, hoc eſt, tritici modiûm CCXVI. Magno, Judices, magno: neque enim hoc poſſum negare: itaque neceſſe eſt aut damnum, aut certè non magnum lucrum feciſſe decumanum: hoc enim ſolet uſu venire iis, qui magno redemerunt.

111. Quid, si oſtendo, in hac, ut emptione lucri fieri tritici modiûm C? quid, si CC? quid, si CCC? quid, si CCCC

millia? dubitatis etiam, cui iſta tanta præda quæſita ſit? Iniquum me eſſe quiſpiam dicet, qui ex lucri magnitudine conjecturam faciam furti, atque prædæ. Quid, si doceo, Judices, eos, qui CCCC millia modiûm lucri faciunt, damnum facturos fuiſſe, si tua iniquitas, si tui ex cohorte recuperatores non intercederent? num quis poterit in tanto lucro, tantaque iniquitate dubitare, quin propter improbitatem tam magnos quæſtus feceris? propter magnitudinem quæſtûs improbus eſſe volueris?

XLVII. Quomodo igitur hoc aſſequar, Judices, ut ſciam, quantum lucri factum sit? non ex Apronii tabulis, quas ego quum conquirerem, non inveni: & quum in jus ipſum eduxi, expreſſi, ut conficere tabulas ſe negaret. Si mentiebatur: quamobrem removebat, si hæ tabulæ nihil tibi erant obfuturæ? Si omnino nullas confecerat litteras: ne id quidem ſatis significabat, illum non ſuum negotium geſſiſſe? ea eſt enim ratio decumanorum, ut sine plurimis litteris confici non poſſit: singula enim nomina aratorum, & cum singulis pactiones decumanorum, litteris perſequi, & conficere neceſſe eſt. Jugera profeſſi ſunt aratores omnes imperio, atque inſtituto tuo: non opinor quemquam minùs eſſe profeſſum, quàm, quantum araſſet, quum tot cruces, tot ſupplicia, tot ex cohorte

recuperatores proponerentur. In jugere agri Leontini medimnum ferè tritici ſeritur, perpetuâ, atque æquabili ſatione: ager efficit, cum octavo bene ut agatur: verùm, ut omnes dii adjuvent, cum decimo: quod si quando accidit, tum fit, ut tantum decumæ sit, quantum ſeveris: hoc eſt, ut, quot jugera ſunt ſata, totidem medimna decumæ debeantur.

113. Hoc quum ita eſſet: primùm illud dico, pluribus millibus medimnûm veniſſe decumas agri Leontini, quàm quot millia jugerum ſata erant in agro Leontino. Quòd si fieri non poterat, ut plus quàm decem medimna ex jugere ararent: medimnum autem ex jugere decumano dari poterat, quum ager, id quod perrarò evenit, cum decimo extuliſſet: quæ erat ratio decumani (si quidem decumæ, ac non bona venibant aratorum) ut pluribus aliquantò medimnis decumas emeret, quàm jugera erant ſata?

XLVIII. In Leontino jugerum ſubſcriptio, ac professio non eſt plus XXX millium. Decumæ XXXVI medimnis venierunt. Erravit, an potiùs inſanivit Apronius? immo tum inſaniſſet, si aratoribus, quod deberent, licitum eſſet; & non, quod Apronius imperaſſet, neceſſe fuiſſet dare. Si oſtendo, minùs tribus medimnis in jugerum neminem dediſſe decumæ

concedes,

concedes, opinor, ut cum decimo fructus arationis perceptus ſit, neminem minùs tribus decumis dediſſe. Atqui hoc in beneficii loco petitum eſt ab Apronio, ut in jugera ſingula ternis medimnis decidere liceret. Nam quum a multis quaterna, etiam quina, exigerentur: multis autem non modò granum nullum, ſed ne paleæ quidem ex omni fructu, atque ex annuo labore relinquerentur: tum aratores Centuripini, qui numerus in agro Leontino maximus eſt, unum in locum convenerunt: hominem ſuæ civitatis, in primis honeſtum ac nobilem, Andronem Centuripinum, legarunt ad Apronium, eumdem, quem hoc tempore ad hoc judicium, legatum & teſtem Centuripina civitas miſit; ut is apud eum cauſam aratorum ageret, ab eoque peteret, ut ab aratoribus Centuripinis ne ampliùs in jugera ſingula, quàm terna medimna, exigeret.

115. Hoc vix ab Apronio in ſummo beneficio, pro iis, qui etiam tum incolumes erant, impetratum eſt. Id quum impetrabatur, hoc videlicet impetrabatur, ut pro ſingulis decumis ternas decumas dare liceret. Quòd ſi tua res non ageretur, a te potiùs poſtularent, ne ampliùs quàm ſingulas, quàm ab Apronio, ut plus, quàm ternas decumas darent. Nu[illegible] ut hoc tempore ea, quæ [illegible]

tyrannicè, ſtatuit in aratores Apronius, prætermittam; neque eos appellem, a quibus omne frumentum eripuit, & quibus nihil non modò de fructu, ſed ne de bonis quidem ſuis reliqui fecit: ex his ternis medimnis (quod beneficii, gratiæque cauſâ concesſit) quid lucri fiat, cognoſcite.

XLIX. Profeſſio eſt agri Leontini ad jugerum XXX millia. Hæc ſunt ad tritici medimnûm XC, id eſt, tritici modiûm DXL millia. Deductis tritici modiûm CCXVI millibus, quanti decumæ venierunt, reliqua ſunt tritici CCCXXIV millia. Adde totius ſummæ DXL millium modiûm tres quinquagesimas, id eſt, tritici modiûm XXXII millia CCCC (ab omnibus enim ternæ præterea quinquagesimæ exigebantur) ſunt hæc jam ad CCCLVI millia CCCC modiûm tritici. At ego CCCC millia lucri facta eſſe dixeram. Non enim duco in hac ratione, eos, quibus ternis medimnis non eſt licitum decidere. Verùm, ut hâc ipsâ ratione ſummam mei promiſſi compleam, ad ſingula medimna multi H-S duo, multi H-S quinque acceſſionis cogebantur dare: qui minimum, ſingulos nummos. Hoc minimum ut ſequamur, quoniam XC medimnûm millia duximus, accedant eò novo, peſſimoque exemplo H-S XC millia.

117. Hic mihi etiam dicere audebit,

magno ſe decumas vendidiſſe, quum ex eodem agro, dimidio plus ipſe abſtulerit, quàm populo Romano miſerit? CCXVI modiûm millibus decumas agri Leontini vendidiſti. Si ex lege, magno: si, ut lex eſſet libido tua, parvo: si, ut, quæ dimidiæ eſſent, decumæ vocarentur, parvo vendidiſti: multò enim pluris fructus annui Siciliæ venire potuerunt, si id te ſenatus, aut populus Romanus facere voluiſſet. Etenim ſæpe decumæ tanti venierunt, quum lege Hieronicâ venirent, quanti nunc lege Verreâ venierunt. Cedo mihi C. Norbani decumas venditas. C. Norbani decumæ venditæ agri Leontini. Atqui tum neque judicium de modo jugerum dabatur: neque enim erat Artemidorus Cornelius recuperator: neque ab aratore magiſtratus Siculus tantum exigebat, quantum decumanus ediderat: nec beneficium petebatur a decumano, ut in jugera singula ternis medimnis decidere liceret: nec nummorum acceſſionem cogebatur arator dare, nec ternas quinquagesimas frumenti addere: & tamen populo Romano magnus frumenti numerus mittebatur.

L. Quid verò iſtæ sibi quinquagesimæ, quid porrò nummorum acceſſiones volunt? quo id jure, atque adeo, quo id potiùs ore feciſti? Nummos dabat arator: quo-

modo? aut unde? qui, si largissimus eſſe vellet, cumulatiore menſurâ uteretur, ut antea ſolebant facere in decumis, quum æquâ lege, & conditione venibant. Is nummum dabat? unde? de frumento? quasi habuiſſet, te prætore, quod venderet. De vivo igitur erat aliquid reſecandum, ut eſſet, unde Apronio ad illos fructus arationum hoc corollarium nummorum adderetur. Jam id porrò utrùm libentes, an inviti dabant? libentes? amabant, credo, Apronium: inviti? quâ re, nisi vi, & malo, cogebantur? Jam iſte, homo amentiſſimus, in vendendis decumis, nummorum faciebat accessiones ad singulas decumas, neque multum: bina, aut terna millia addebat: fiunt per triennium H-S fortaſſe ıↄ millia. Hoc neque exemplo cujuſquam, neque ullo jure fecit: neque eam pecuniam retulit: neque hoc parvum crimen quemadmodum defenſurus sit, homo quiſquam umquam excogitavit.

119. Quod quum ita sit, audes dicere, te magno decumas vendidiſſe, quum sit perſpicuum, te bona, fortunaſque aratorum, non populi Romani, sed tui quæſtûs causâ, vendidiſſe? Ut, si quis villicus ex eo fundo, cui H-S dena merces eſſet, excisis arboribus, ac venditis, demptis tegulis, inſtrumento, pecore abalienato,

domino XX millia nummûm pro X miſerit: ſibi alia præterea centum confecerit: primò dominus, ignarus incommodi ſui, gaudeat, villicoque delectetur, quòd tantò ſibi plus mercedis ex fundo refectum ſit: deinde, quum audierit, eas res, quibus fundi fructus, & cultura continetur, amotas, & venditas, ſummo ſupplicio villicum afficiat, & ſecum malè actum putet: item populus Romanus, quum audit, pluris decumas vendidiſſe C. Verrem, quàm innocentissimum hominem, cui iſte ſuccessit, C. Sacerdotem, putat ſe bonum in arationibus, fructibuſque ſuis habuiſſe cuſtodem, ac villicum: quum ſenſerit, iſtum omne inſtrumentum aratorum, omnia ſubsidia vectigalium vendidiſſe, omnem ſpem poſteritatis avaritiâ ſuâ ſuſtuliſſe, arationes, & agros vectigales vaſtaſſe, atque exinaniſſe, ipſum maximos quæſtus, prædaſque feciſſe, intelliget ſecum actum eſſe pessimè: iſtum autem ſummo ſupplicio dignum exiſtimabit.

LI. Unde ergo hoc intelligi poteſt? ex hoc maximè, quòd ager decumanus provinciæ Siciliæ propter iſtius avaritiam deſertus eſt: neque id ſolùm accidit, uti mi[illegible]nùs multis jugis ararent, si qui in a[illegible] remanſerunt; ſed etiam, ut permulti [illegible]cupletes homines, magni & na[illegible] ara[illegible]res, agros lætos ac fertiles d[illegible]

totaſque arationes derelinquerent. Id adeo ſciri facillimè poteſt ex litteris publicis civitatum, propterea quòd lege Hieronicâ numerus aratorum quotannis apud magiſtratus publicè ſubſcribitur. Recita tandem, quot acceperit aratores agri Leontini Verres. Octoginta tres: quot anno tertio profiteantur. Triginta duo. Unum & quinquaginta aratores ita video dejectos, ut his ne vicarii quidem ſucceſſerint. Quot aratores, adveniente te, fuerunt agri Mutycenſis? videamus ex litteris publicis. Centum octoginta octo: quid? anno tertio? Centum et unus. Octoginta ſeptem aratores unus ager iſtius injuriâ deſiderat: atque adeo noſtra reſpublica, quoniam illa populi Romani vectigalia ſunt, hunc tot patrumfamiliâs numerum deſiderat, & repoſcit. Ager Herbitenſis primo anno habuit aratores ducentos quinquaginta ſeptem, tertio centum viginti: hinc centum triginta ſeptem patresfamiliâs extorres profugerunt. Agyrinenſis ager, quorum hominum! quàm honeſtorum! quàm locupletium! ducentos quinquaginta aratores habuit primo anno præturæ tuæ: quid tertio anno? octoginta, quemadmodum legatos Agyrinenſes recitare ex publicis litteris audiſtis.

LII. Prô dii immortales! si ex provincia tota centum ſeptuaginta ejeciſſes, poſ-

ſeſne, ſeveris judicibus, ſalvus eſſe? Unus ager Agyrinenſis centum ſeptuaginta aratoribus inanior quum ſit, vos conjecturam totius provinciæ non facietis? Atque hoc peræquè in omni agro decumano reperietis: quibus aliquid tamen reliqui fuerit ex magno patrimonio, eos in agris minore inſtrumento, minùs multis jugis, remanſiſſe, quòd metuebant, si receſſiſſent, ne reliquas fortunas omnes amitterent: quibus autem iſte nihil reliqui, quod perderent, fecerat, eos planè non ſolùm ex agris, verùm ex civitatibus ſuis profugiſſe. Illi ipsi, qui remanſerant, vix decuma pars aratorum, relicturi agros omnes erant, nisi ad eos Metellus Româ litteras misiſſet, ſe decumas lege Hieronicâ venditurum; & nisi ab iis hoc petiviſſet, ut ſererent quàm plurimum: quod illi ſemper ſui causâ fecerant, quum eos nemo rogaret, quamdiu intelligebant, ſeſe sibi, & populo Romano, non Verri & Apronio ſerere, impendere, laborare. Jam verò, Judices, si Siculorum fortunas negligitis: si, quemadmodum ſocii populi Romani a magiſtratibus noſtris tractentur, non laboratis: at vos communem populi Romani cauſam ſuſcipite, atque defendite. Ejectos aratores eſſe dico: agros vectigales vexatos atque exinanitos a Verre: populatam vexatamque provinciam: hæc omnia doceo

teris civitatum, & privatis primariorum virorum teſtimoniis.

LIII. Quid vultis ampliùs? num exſpectatis, dum L. Metellus is, qui multos in iſtum teſtes imperio & poteſtate deterruit, idem abſens de iſtius ſcelere, improbitate, audaciâ teſtimonium dicat? non opinor. At is optimè, qui ſucceſſit iſti, potuit cognoſcere. Ita eſt: verùm amicitiâ impeditur. At debet nos certiores facere, quo pacto ſe habeat provincia.

123. Debet: verumtamen non cogitur. Num quis in Verrem L. Metelli teſtimonium requirit? nemo. Num quis poſtulat? non opinor. Quid ſi teſtimonio L. Metelli ac litteris hæc omnia vera eſſe docebo? quid dicetis? utrùm Metellum falſum ſcribere? an amicum lædendi eſſe cupidum? an prætorem, quemadmodum provincia affecta ſit, neſcire? Recita litteras L. Metelli, quas ad Cn. Pompeium, & M. Craſſum conſules, quas ad M. Mummium prætorem, quas ad quæſtores urbis miſit. EPISTOLA L. METELLI. *Decumas frumenti lege Hieronicâ vendidi.* Quum ſcribit, ſe lege Hieronicâ vendidiſſe, quid ſcribit? ita ſe vendidiſſe, ut omnes, præter Verrem: quum ſcribit, ſe lege Hieronicâ vendidiſſe, quid ſcribit? ſe per iſtum erepta Siculis majorum noſtrorum beneficia, jus ipſorum, conditionem ſocie-

tatis, amicitiæ, fœderum reddidiſſe. Dicit, quanti cujuſque agri decumas vendiderit. Deinde quid ſcribit?

124. Recita de epiſtola reliqua. *Summâ vi data eſt opera a me, ut quàm plurimo decumas venderem.* Cur igitur, Metelle, non ita magno vendidiſti? quia deſertas arationes, inanes agros, provinciam miſeram, perditamque offendi. Quid? id ipſum, quod ſatum eſt, quâ ratione quiſquam, qui ſereret, inventus eſt? Recita litteras. Litteræ. Ait ſe miſiſſe, & præſentem confirmaſſe, ſuam interpoſuiſſe auctoritatem: tantum quòd aratoribus Metellus obsides non dedit, ſe nulla in re Verri ſimilem futurum. At quid eſt tandem, in quo ſe laboraſſe dicat? Recita. *Ut aratores, qui reliqui erant, quàm plurimum ſererent.* Qui reliqui? quid hoc eſt, *reliqui?* quo ex bello? qua ex vaſtitate? quænam in Sicilia tanta clades, aut quod bellum tam diuturnum, tam calamitoſum, te prætore, verſatum eſt, ut is, qui tibi ſucceſſerit, reliquos aratores collegiſſe, & recreaſſe videatur?

LIV. Quum bellis Carthaginienſibus Sicilia vexata eſt, & pòſt noſtrâ patrumque memoriâ, quum bis in ea provinciâ magnæ fugitivorum copiæ verſatæ ſunt, tamen aratorum interitio facta nulla eſt. Tum, ſemente prohibitâ, aut meſſe

fructus annuus interibat : tamen incolumis numerus manebat dominorum, atque aratorum : tum, qui M. Levinio, aut P. Rupilio, aut M'. Aquilio, prætoribus in eam provinciam ſucceſſerant, aratores reliquos non colligebant. Tantóne plus Verres cum Apronio provinciæ Siciliæ calamitatis importavit, quàm aut Haſdrubal cum Pœnorum exercitu, aut Athenio cum fugitivorum maximis copiis, ut temporibus illis simulatque hoſtis ſuperatus eſſet, ager araretur omnis, neque aratori prætor per litteras ſupplicaret, neque eum præſens oraret, ut quàm plurimum ſereret : nunc autem, ne poſt abitum quidem hujus importunissimæ peſtis, quiſquam reperiretur, qui ſuâ voluntate araret ? pauci eſſent reliqui, qui L. Metelli auctoritate in agros, atque ad ſuum larem familiarem redirent ?

126. His te litteris, homo audacissime, atque amentissime, jugulatum eſſe non ſentis ? non vides, quum is, qui tibi ſucceſſit, aratores reliquos appellet, hoc eum diſertè ſcribere, reliquos hos eſſe, non ex bello, neque ex aliqua hujuſmodi calamitate, ſed ex tuo ſcelere, importunitate, avaritiâ, crudelitate ? Recita cetera. *Tamen pro eo, ut temporis difficultas, aratorumque penuria tulit.* Aratorum, inquit, penuria. Si ego accuſator

ties de re eadem dicerem, vererer, ne animos veſtros offenderem, Judices. Clamat Metellus: *Niſi litteras miſiſſem*: non eſt ſatis: *niſi præſens confirmaſſem*: ne id quidem ſatis eſt. *Reliquos*, inquit, *aratores*. Reliquos? propè lugubri verbo calamitatem provinciæ Siciliæ ſignificat. Addit, *Aratorum penuria*.

LV. Exſpectate etiam, Judices, exſpectate, ſi poteſtis, auctoritatem accuſationis meæ: dico aratores iſtius avaritiâ ejectos: ſcribit Metellus, reliquos ab ſe eſſe confirmatos: dico agros relictos, arationeſque deſertas eſſe: ſcribit Metellus aratorum eſſe penuriam: hoc quum ſcribit, illud oſtendit, dejectos, ejectos, fortunis omnibus expulſos eſſe populi Romani ſocios atque amicos: quibus ſi qua calamitas propter iſtum, ſalvis vectigalibus noſtris, accidiſſet, animadvertere in eum vos oportebat: præſertim quum eâ lege judicaretis, quæ ſociorum causâ eſſet conſtituta: quum verò, perditis profligatiſque ſociis, vectigalia populi Romani ſint diminuta; res frumentaria, commeatus, copiæ, ſalus urbis atque exercituum noſtrorum in poſteritatem iſtius avaritiâ interierit: ſaltem commoda populi Romani reſpicite, ſi ſociis fidelissimis proſpicere non laboratis.

128. Atque, ut intelligatis

præ lucro prædaque præſenti, nec vectigalium, nec poſteritatis habitam eſſe rationem: cognoſcite, quid ad extremum ſcribat Metellus. *In reliquum tempus vectigalibus proſpexi.* In reliquum tempus ait ſe vectigalibus proſpexiſſe: non ſcriberet, ſe vectigalibus proſpexiſſe, nisi hoc vellet oſtendere, te vectigalia perdidiſſe. Quid enim erat, quòd vectigalibus proſpiceret Metellus in decumis, & in tota re frumentaria, si iſte non vectigalia populi Romani ſuo quæſtu pervertiſſet? Atque ipſe Metellus, qui vectigalibus proſpicit, qui reliquos aratores colligit, quid aſſequitur, nisi hoc, ut arent, si qui poſſunt, quibus aratrum ſaltem aliquod ſatelles iſtius Apronius reliquum fecit; qui tamen in agris ſpe, atque exſpectatione Metelli remanſerunt? Quid ceteri Siculi? quid ille maximus numerus aratorum, qui non modò ex agris ejecti ſunt, ſed etiam ex civitatibus ſuis, ex provincia denique, bonis, fortuniſque omnibus ereptis, profugerunt? quâ ratione ii revocabuntur? quot prætorum innocentiâ, ſapientiâque opus eſt, ut illa aratorum multitudo aliquando in ſuis agris, ac ſedibus collocetur?

LVI. Ac, ne miremini tantam multitudinem profugiſſe, quantam ex litteris publicis, aratorumque profeſſionibus cognoviſtis: ſcitote, tantam acerbitatem iſtius, tantum

ſcelus in aratores fuiſſe (incredibile dictu eſt, Judices: ſed & factum, & totâ Siciliâ pervulgatum) ut homines, propter injurias, licentiamque decumanorum, mortem ſibi ipſi conſciverint. Centuripinum Dioclem, hominem locupletem, ſuſpendiſſe ſe conſtat, quo die ſit ei nuntiatum, Apronium decumas redemiſſe. Dyrrachinum, primum civitatis, eâdem ratione mortem oppetiſſe dixit apud vos homo nobiliſſimus, Archonidas Elorinus, quum audiſſet tantum decumanum profeſſum eſſe ex edicto iſtius ſibi deberi, quantum ille bonis ſuis omnibus efficere non poſſet. Hæc tu, tametsi omnium hominum diſſolutiſſimus, crudeliſſimuſque ſemper fuiſti, tamen numquam perpeterere, propterea quòd illi gemitus, luctuſque provinciæ ad tui capitis periculum pertinebant: non, inquam, perpeterere, ut homines injuriæ tuæ remedium morte, ac ſuſpendio quærerent, niſi ea res ad quæſtum, & ad prædam tuam pertineret.

130. Quid? illud perpeterere? Attendite, Judices; omnibus enim nervis mihi connitendum eſt, atque in hoc laborandum, ut omnes intelligant, quàm improbam, quàm manifeſtam, quàm confeſſam rem pecuniâ redimere conentur. Grave crimen eſt hoc, & vehemens, & poſt hominum memoriam, judiciaque de pe-

cuniis repetundis conſtituta, graviſſimum
prætorem populi Romani ſocios habui
decumanos.

LVII. Non hoc nunc primùm au
privatus de inimico, reus ab accuſator
jam antea in ſella ſedens prætor, qui
provinciam Siciliam obtineret, quum
omnibus non ſolùm (id quod commu
eſt) propter imperium, ſed etiam (
quod iſtius præcipuum eſt) propter c
delitatem metueretur, millies audivi
quum ejus animum ad perſequendum r
negligentia tardaret, ſed conſcientia ſ
leris, avaritiæque ſuæ refrenaret. Loq
bantur enim decumani palam, & pra
ceteros is, qui apud iſtum plurimùm
terat, maximoſque agros populabatı
Apronius: perparvum ex illis magnis
cris ad ſeſe pervenire: prætorem eſſe
cium.

131. Hoc quum palam decumani i
provinciâ loquerentur, tuumque non
in re tam turpi, nefariaque interponere
nihilne tibi venit in mentem exiſtimati
tuæ conſulere? nihil denique capiti,
fortunis tuis providere? quum tui nom
terror in auribus, animiſque aratorum v
ſaretur: quum decumani aratoribus ad p
tiones faciendas, non ſuam vim, ſed tı
ſcelus, ac nomen opponerent: ecquod
dicium Romæ tam diſſolutum, tam pe

tum, tam nummarium fore putaſti, quo ex judicio te ulla Salus ſervare poſſet? quum planum fieret, decumis contra inſtituta, leges, conſuetudinemque omnium venditis, in aratorum bonis, fortunïſque diripiendis decumanos dictitaſſe tuas eſſe partes, tuam rem, tuam prædam: idque te tacuiſſe, &, quum diſſimulare non poſſes, potuiſſe tamen perpeti, & perferre, quòd magnitudo lucri obſcuraret periculi magnitudinem, pluſque aliquantò apud te pecuniæ cupiditas, quàm judicii metus, poſſet?

132. Eſto: cetera negare non potes: ne illud quidem tibi reliquum feciſti, ut hoc poſſes dicere, nihil eorum te audiſſe, nihil ad tuas aures de infamia tua perveniſſe. Querebantur cum luctu, & gemitu aratores. Tu id neſciebas? Fremebat tota provincia. Nemo id tibi renuntiabat? Romæ querimoniæ de tuis injuriis, conventuſque habebantur. Ignorabas hæc? ignorabas hæc omnia? Quid? quum palam Syracuſis, te audiente, maximo conventu P. Rubrius Q. Apronium ſponsione laceſſivit, *Ni Apronius dictitaret, te sibi in decumis eſſe ſocium*: hæc te vox non perculit? non perturbavit? non, ut capiti, & fortunis tuis proſpiceres, excitavit? Tacuiſti: ſedaſti etiam lites illorum: & ſponsio illa ne fieret, laboraſti.

LVIII. Prô dii immortales! hoc aut innocens homo perpeti potuiſſet, aut quamvis nocens, qui modò judicia Romæ fore putaret, non aliquâ simulatione exiſtimationi ſe hominum venditaſſet? Quid eſt hoc? ſponsio fit de capite, ac fortunis tuis: tu ſedes, & quieſcis? non perſequeris? non perſeveras? non perquiris, cui dixerit Apronius? quis audierit? unde hoc natum, quemadmodum prolatum sit? Si quis tibi ad aurem accessiſſet, & dixiſſet, Apronium dictitare, te sibi eſſe ſocium: commoveri te oportuit, vocare Apronium, nec illum antè tibi ſatisfacere, quàm tu omnium exiſtimationi ſatisfeciſſes: quum verò in foro celeberrimo, tantâ frequentiâ, hoc, verbo & simulatione, Apronio, re verâ tibi objectum eſſet; tu umquam tantam plagam tacitus accipere potuiſſes, nisi hoc ita ſtatuiſſes, in re tam manifeſtâ quidquid dixiſſes, te deterius eſſe facturum?

134. Quæſtores, legatos, præfectos ſuos, tribunos, multi miſſos fecerunt, & de provincia decedere juſſerunt, quòd eorum culpa ſe minùs commodè audire arbitrarentur, aut quòd peccare illos aliqua in re judicarent. Tu Apronium, hominem vix liberum, contaminatum, perditum, flagitioſum, qui non modò animum integrum, ſed ne animam quidem

puram conſervare potuiſſet ; eum in tanto tuo dedecore profectò ne verbo quidem graviore appellaſſes : neque apud te tam ſancta religio ſocietatis fuiſſet, ut tui capitis periculum negligeres, nisi rem tam notam eſſe omnibus, & tam manifeſtam videres.

135. Cum eodem Apronio poſtea P. Scandilius, eques Romanus, quem vos omnes noſtis, eamdem ſponsionem de ſocietate fecit, quam Rubrius facere voluerat. Inſtitit, oppressit, non remisit : facta eſt ſponsio H-S v millium. Cœpit Scandilius recuperatores, aut judicem poſtulare.

LIX. Satiſne vobis prætori improbo circumdati cancelli videntur in ſua provincia ; immo verò in ſella ac tribunali : ut aut de ſuo capite judicium fieri patiatur præſens, ac ſedens ; aut confiteatur, ſe omnibus judiciis convinci neceſſe eſſe ? Sponsio eſt, *Ni te Apronius in decumis ſocium eſſe dicat* : provincia tua eſt, ades, abs te judicium poſtulatur. Quid facis ? quid decernis ? Recuperatores dicis te daturum : bene ais : tametsi qui erunt tantis cervicibus recuperatores, qui audeant in provincia, quum prætor adsit, non solùm contra voluntatem ejus, ſed etiam contra fortunas judicare ?

136. Verùm eſto : manifeſta res eſt,

quum nemo eſſet, quin hoc ſe audiſſe liquidò diceret, locupletiſſimus quiſque certiſſimus teſtis eſſet: nemo erat Siciliâ totâ, qui neſciret decumas eſſe prætoris: nemo, qui non audiſſet ita Apronium dictitaſſe: præterea conventus honeſtus Syracusis, multi equites Romani, viri primarii, ex qua copia recuperatores rejici oporteret, qui aliter judicare nullo modo poſſent. Inſtat Scandilius poſcere recuperatores: tum iſte homo innocens, qui illam ſuſpicionem levare, atque ab ſe removere cuperet, recuperatores dicit ſe de cohorte ſua daturum.

LX. Prô deûm hominumque fidem! quem ego accuſo? in quo meam induſtriam ac diligentiam ſpectari volo? quid eſt, quod ego dicendo, aut cogitando efficere, aut aſſequi debeam? Teneo, teneo, inquam, in mediis vectigalibus populi Romani, in ipsis fructibus provinciæ Siciliæ furem manifeſtò avertentem rem frumentariam omnem, pecuniam maximam: teneo, inquam, ita, ut negare non possit. Nam quid hîc dicet? Sponsio facta eſt cum cognitore tuo Apronio de fortunis tuis omnibus, ni ſocium ſe tibi in decumis eſſe dictitaret. Exſpectant omnes, quantæ tibi ea res curæ sit, quemadmodum hominum exiſtimationi te atque innocentiam tuam probari velis. Hîc tu

medicum, & haruſpicem, & præconem tuum, recuperatores dabis, aut etiam illum ipſum, quem tu in cohorte tua Caſsianum judicem habebas, si qua res major eſſet, Papirium Potamonem, hominem ſeverum, ex vetere illa equeſtri diſciplina? Scandilius poſtulare de conventu recuperatores. Tum iſte negat ſe de exiſtimatione ſua cuiquam, nisi ſuis, commisſurum. Negotiatores putant eſſe turpe, id forum sibi iniquum ejurare, ubi negotientur. Prætor provinciam ſuam totam sibi iniquam ejurat.

138. O impudentiam singularem! Hic poſtulat ſe Romæ abſolvi, qui in ſua provincia judicavit ſe abſolvi nullo modo poſſe? qui plus exiſtimet apud lectissimos ſenatores pecuniam, quàm apud tres negotiatores metum valere? Scandilius verò negat ſeſe apud Artemidorum recuperatorem verbum eſſe facturum: & tamen auget, atque onerat te bonis conditionibus, si tu uti velis. Si ex provincia Sicilia tota ſtatuas idoneum judicem, aut recuperatorem nullum poſſe reperiri, poſtulat a te, ut Romam rejicias.

139. Hìc enimvero tu exclamas, hominem improbum, qui poſtulet ibi de tua exiſtimatione judicium fieri, ubi te invidioſum eſſe intelligebat: negas te Romam rejecturum: negas de conventu rec

ratores daturum : cohortem tuam proponis. Scandilius rem ſe totam relicturum dicit, & ſuo tempore eſſe rediturum. Quid tu ibi tum? quid facis? Scandilium cogis. Quid? ſponſionem acceptam facere? Impudenter tollis exſpectatum exiſtimationis tuæ judicium : non facis.

140. Quid ergo? Apronio permittis, ut, quos velit, de cohorte ſumat recuperatores? Indignum, uni potiùs ex iniquis ſumendi, quàm utriſque ex æquis rejiciendi fieri poteſtatem. Neutrum facis eorum. Quid ergo? eſt aliquid, quod improbiùs fieri poteſt. Cogit enim Scandilium quinque illa millia nummûm dare atque adnumerare Apronio. Quid potuit elegantiùs facere prætor cupidus exiſtimationis bonæ, qui ab ſeſe omnem ſuſpicionem propulſaret? qui ſe eripere ex infamia cuperet?

LXI. Adductus erat in ſermonem, invidiam, vituperationem : dictitarat homo improbus atque impurus, Apronius, ſocium eſſe prætorem : venerat res in judicium atque diſcrimen : poteſtas erat iſti, homini integro, atque innocenti, data, ut in Apronium quum animadvertiſſet, ſeſe graviſſimâ levaret infamiâ. Quid excogitat pœnæ? quid animadverſionis in Apronium? cogit Scandilium Apronio, ob ſingularem improbitatem, atque au-

daciam, prædicationèmque nefariæ ſocietatis, H-S v millia mercèdis, ac præmii dare.

141. Quid interfuit, homo audaciſſime, utrùm hoc decerneres; an id, quod Apronius dictitabat, tute de te profiterere, ac dictitares? quem hominem, si quis pudor in te, atque adeo si quis metus fuiſſet, sine ſupplicio dimittere non debuiſti: hunc abs te sine præmio diſcedere noluiſti. Omnia simul intelligère potuiſtis, Judices, ex uno crimine Scandiliano: primùm, hoc non eſſe Romæ natum de ſocietate decumarum; nòn ab accuſatore fictum; non (ut ſolemus interdum in defensionibus dicere) crimen domeſticum, ac vernaculum; non ex tempore periculi tui conſtitutum: ſed vetus, excogitatum jam, & te prætore jactatum; & non ab inimicis Romæ compositum, ſed Romam de provincia exportatum. Simul intelligi poteſt illùd iſtius in Apronium ſtudium, Apronii de iſto non modò confessio, verùm etiam commemoratio: eódem accedit, quòd hoc quoque intelligere poteſtis, iſtum ſtatuiſſe, in provincia ſua, exiſtimationis ſuæ judicium extra cohortem ſuam committendum fuiſſe nemini.

LXII. Ecquis eſt judex, cui non ab initio decumani criminis perſuaſum sit, iſtum in aratorum bona, fortunaſque im-

petum feciſſe? quis hoc non ex eo ſtatim judicavit, quod oſtendi, iſtum decumas novâ lege, atque adeo nullâ lege, contra omnium conſuetudinem, atque inſtituta vendidiſſe?

143. Verùm, ut iſtos ego judices tam ſeveros, tam diligentes, tam religioſos non haberem: ecquis eſt, ex injuriarum magnitudine, improbitate decretorum, judiciorum iniquitate, qui hoc non jamdudum ſtatuerit, & judicarit? Etiam ſanè ſit aliquis diſſolutior in judicando: legum, officii, reipublicæ, ſociorum, atque amicorum negligentior: quid? is poſſitne de iſtius improbitate dubitare, quum tanta lucra facta, tam iniquas pactiones, vi, & metu expreſſas cognoverit? quum tanta præmia civitates, vi, atque imperio, virgarum, ac mortis metu, non modò Apronio, atque ejus ſimilibus, verùm etiam Veneriis ſervis dare coactas.

144. Quòd ſi quis ſociorum incommodis minùs movetur: ſi quem aratorum fugæ, calamitates, exſilia, ſuſpendia denique non permovent: non poſſum dubitare, quin is tamen, quum vaſtatam Siciliam, relictos agros, ex civitatum litteris, & epiſtola L. Metelli cognoverit; ſtatuat, fieri non poſſe, ut de iſto non ſeveriſſimè judicetur. Erit etiam aliquis, qui hæc omnia diſſimulare, ac negligere poſſit? At-

tuli ſponsiones ipſo præſente factas de decumarum ſocietate, ab ipſo prohibitas judicari. Quid eſt, quod poſſet quiſquam manifeſtius hoc desiderare? Non dubito, quin vobis ſatisfecerim, Judices: verumtamen progrediar longiùs: non mehercule quò magis hoc vobis perſuadeatur, quàm jam perſuaſum eſſe confido: ſed ut ille aliquando impudentiæ ſuæ finem faciat: aliquando desinat, ea ſe putare poſſe emere, quæ ipſe ſemper habuit venalia, fidem, jusjurandum, veritatem, officium, religionem: desinant amici ejus ea dictitare, quæ detrimento, maculæ, invidiæ, infamiæ nobis omnibus eſſe possint. At qui amici?

145. O miſerum, atque invidioſum, offenſumque paucorum culpâ, atque indignitate ordinem ſenatorium! Albam Æmilium ſedentem in faucibus macelli loqui palam, *viciſſe* Verrem, emptos habere judices, alium H-S CCCC millibus, alium H-S D; quem minimo, CCC. Atque ei quum reſponſum eſſet, fieri non poſſe: multos teſtes eſſe dicturos; me præterea cauſæ non defuturum: *Licet, hercules*, inquit, *omnes omnia dicant in illum: nisi ita res manifeſta erit allata, ut reſponderi nihil possit, vicimus.*

146. Bene ais, Alba: ad tuam veniam conditionem: nihil putas valere in judi-

ciis conjecturam, nihil ſuſpicionem, nihil anteactæ vitæ exiſtimationem, nihil bonorum virorum teſtimonia, nihil civitatum auctoritates, ac teſtimonia: litteras manifeſtas quæris. Non quæro judices Caſſianos: veterum judiciorum ſeveritatem non requiro: veſtram in hoc fidem, dignitatem, religionem in judicando non imploro: Albam habebo judicem, eum hominem, qui ſe ipſe ſcurram improbiſſimum exiſtimari vult: qui a ſcurris potiùs ſemper gladiator, quàm ſcurra appellatus ſit: afferam rem ejuſmodi in decumis, ut Alba fateatur, iſtum in re frumentaria, & in bonis aratorum apertè, palamque eſſe prædatum.

LXIII. Decumas agri Leontini magno dicit ſe vendidiſſe. Oſtendi jam illud initio, non exiſtimandum magno vendidiſſe eum, qui verbo decumas vendiderit; re, & conditione, & lege, & edicto, & licentiâ decumanorum, decumas aratoribus nullas reliquas fecerit: etiam illud oſtendi, vendidiſſe alios magno decumas agri Leontini, ceterorumque agrorum; & lege Hieronicâ vendidiſſe; & pluris etiam, quàm te vendidiſſe; nec aratorem quemquam eſſe queſtum: nec enim fuit quòd quiſquam queri poſſet, quum lege æquiſſimè ſcriptâ venirent; neque illud umquam aratoris interfuit, quanti decumæ venirent: non

non enim ita eſt, ut, ſi magno venierint, plus arator debeat; ſi parvo, minus. Ut frumenta nata ſunt, ita decumæ veneunt: aratoris autem intereſt, ita ſe frumenta habere, ut decumæ quàm plurimo venire poſſint: dum arator ne plus decumâ det, expedit ei decumam eſſe quàm maximi.

148. Verùm hoc, ut opinor, eſſe vis caput defenſionis tuæ, magno te decumas vendidiſſe: agri verò Leontini, qui plurimum efficit, tritici modiûm CCXVI millibus. Si doceo, pluris aliquantò potuiſſe te vendere, neque his voluiſſe addicere, qui contra Apronium licerentur: & Apronio multò minoris, quàm aliis potueris, tradidiſſe: ſi hoc doceo; poteritne te, Alba, tuus antiquiſſimus non ſolùm amicus, verùm etiam amator, abſolvere?

LXIV. Dico equitem Romanum, hominem in primis honeſtum, Q. Minucium, cum ſui ſimilibus, ad decumas agri Leontini tritici modiûm non CIↃ, non CIↃ CIↃ, non CIↃ CIↃ CIↃ, ſed ad unas unius agri decumas tritici modiûm XXX millia voluiſſe addere, & ei poteſtatem emendi non eſſe factam, ne res abiret ab Apronio.

149. Negare hoc, niſi fortè negare omnia conſtituiſti, nullo modo potes: palam res geſta eſt, maximo conventu, Syra-

cuſis : teſtis eſt tota provincia, propterea quòd undique ad emendas decumas ſolent eò convenire : quod sive fateris, sive convinceris; quot, & quàm manifeſtis in rebus teneare, non vides? primùm tuam rem illam, & prædam fuiſſe : nam, nisi ita eſſet, cur tu Apronium malebas (quem omnes tuum procurare in decumis negotium loquebantur) quàm Minucium, decumas agri Leontini ſumere? deinde immenſum, atque infinitum lucrum eſſe factum : nam si xxx millibus modiûm tritici tu commotus non eſſes : certè hoc idem lucri Minucius Apronio libenter dediſſet, si ille accipere voluiſſet.

150. Quantam igitur illi ſpem prædæ propositam arbitramur fuiſſe, qui tantum præſens lucrum, nullâ operâ inſumptâ contempſerit, atque deſpexerit? deind ipſe Minucius numquam tanti habere vo luiſſet, si decumas tu lege Hieronicâ ven deres : ſed quòd tuis novis edictis, & ir quissimis inſtitutis plus aliquantò ſe, quà decumas, ablaturum videbat, idcirco lc giùs progreſſus eſt. At Apronio ſem plus etiam multò abs te permiſſum e quàm quod edixeras. Quantum igitur qu tum putamus factum eſſe per eum, quidvis licitum sit : quum tantum voluerit addere is, cui, si decumas e ſet, idem non liceret?

151. Poſtremò illa quidem certè tibi præciſa defensio eſt, in qua tu ſemper omnia tua furta, atque flagitia latere poſſe arbitratus es : *magno te decumas vendidiſſe : plebi Romanæ conſuluiſſe : annonæ proſpexiſſe*. Non poteſt hoc dicere is, qui negare non poteſt, ſe unius agri decumas XXX millibus modiûm minoris, quàm potuerit, vendidiſſe : ut etiam, si tibi hoc concedam, Minucio ideo te non tradidiſſe, quòd jam addixiſſes Apronio : aiunt enim te ita dictitare ; quod ego exſpecto, cupioque te ita illud defendere : verùm ut ita sit, tamen non potes hoc, quasi præclarum aliquid prædicare, magno te decumas vendidiſſe, quum fuiſſe fateare, qui multò pluris voluerint emere.

LXV. Tenetur igitur jam, Judices, & manifeſtò tenetur avaritia, cupiditas hominis, ſcelus, improbitas, audacia. Quid si hæc, quæ dico, ipsius amici defenſoreſque judicarunt ? quid vultis amplius ? Adventu L. Metelli, prætoris, quum omnes ejus comites iſte sibi ſuo illo panchreſto medicamento amicos reddidiſſet ; aditum eſt ad Metellum : eductus eſt Apronius : eduxit vir primarius C. Gallius, ſenator : poſtulavit a L. Metello, ut ex edicto ſuo judicium daret in Apronium, *Quod per vim, aut metum abſtuliſſet* : quam formulam Octavianam, & I

mæ Metellus habuerat, & habebat in provincia : non impetrat ; quum hoc diceret Metellus, præjudicium a ſe de capite C. Verris per hoc judicium nolle fieri. Tota Metelli cohors, hominum non ingratorum, aderat Apronio. C. Gallius, homo noſtri ordinis, a ſuo familiarissimo L. Metello judicium ex edicto non poteſt impetrare.

153. Non reprehendo Metellum : pepercit homini amico, & quemadmodum ipſum dicere audivi, neceſſario : non reprehendo, inquam, Metellum : ſed hoc miror, quomodo, de quo homine præjudicium noluerit fieri per recuperatores, de hoc ipſo non modò præjudicarit, verùm gravissimè, ac vehementissimè judicarit. Primùm enim, si Apronium abſolutum iri putaret ; nihil erat, quòd ullum præjudicium vereretur : deinde, si condemnato Apronio, conjunctam cum eo Verris cauſam omnes erant exiſtimaturi ; Metellus quidem certè jam hoc judicabat, eorum rem, cauſamque eſſe conjunctam ; qui ſtatuerit, Apronio condemnato, de iſto præjudicium futurum : & simul una res utrique rei eſt argumento ; & aratores vi & metu coactos, Apronio multò plus, quàm debuerint, dediſſe ; & Apronium iſtius rem ſuo nomine egiſſe, quum L. Metellus ſtatuerit non poſſe Apronium

condemnari, quin ſimul de iſtius ſcelere, atque improbitate judicaretur.

LXVI. Venio nunc ad epiſtolam Timarchidis, liberti iſtius, & accensi: de qua quum dixero, totum hoc crimen decumanum peroraro. Hæc epiſtola eſt, Judices, quam nos Syracusis in ædibus Apronii, quum litteras conquireremus, invenimus: miſſa eſt, ut ipſa ſignificat, ex itinere, quum Verres jam de provincia deceſſiſſet, Timarchidis manu ſcripta. Recita epiſtolam Timarchidis. TIMARCHIDES *Verris accenſus* APRONIO *ſalutem dicit.* Jam hoc quidem non reprehendo, quod adſcripsit, *Accenſus.* Cur enim ſibi hoc ſcribæ ſoli ſumant? L. PAPIRIUS *ſcriba.* Volo ego hoc eſſe commune accenſorum, lictorum, viatorum. *Fac diligentiam adhibeas, quod ad exiſtimationem prætoris attinet.* Commendat Apronio Verrem, & hortatur, ut inimicis ejus resiſtat. Bono præsidio munitur exiſtimatio tua: si quidem in Apronii conſtituitur diligentia, atque auctoritate. *Habes virtutem, atque eloquentiam.*

155. Quàm copiosè laudatur Apronius a Timarchide? quàm magnificè? cui ego non putem illum placere oportere, qui tantopere Timarchidi probatus sit? *Habes ſumptum unde facias.* Neceſſe eſt, quod redundarit de veſtro frumentario quæſtu,

ad illum potiſſimùm, per quem agebatis, defluxiſſe. *Scribas, apparitores recentes arripe: cum L. Vulteio, qui plurimùm poteſt, cæde, concide.* Videte, quàm valde malitiæ ſuæ confidat Timarchides, qui etiam Apronio improbitatis præcepta det. Jam hoc, *cæde, concide*, nonne verba domo patroni depromere videtur, ad omne genus nequitiæ accommodata? *Volo, mi frater, fraterculo tuo credas.* Conſorti quidem in lucris, atque furtis, gemino & ſimillimo nequitiâ, improbitate, audaciâ.

LXVII. *In cohorte carus habebere.* Quid eſt hoc, *in cohorte?* quò pertinet? Apronium doces? quid? in veſtram cohortem, te monitore, an ſuâ ſponte pervenerat? *Quod cuique opus ſit, oppone.* Quâ impudentiâ putatis eum in dominatione fuiſſe, qui in fuga tam improbus ſit? ait, omnia pecuniâ effici poſſe. *Da, profunde, oppone, ſi velis vincere.* Non hoc mihi tam moleſtum eſt, Apronio ſuadere Timarchidem, quàm quòd hoc idem patrono ſuo præcipit.

156. *Te poſtulante omnes vincere ſolent.* Verre quidem prætore, non Sacerdote, non Peducæo, non hoc ipſo Metello. *Scis Metellum ſapientem eſſe.* Hoc verò ferri jam non poteſt, irrideri viri optimi, L. Metelli, ingenium, & contemni, ac deſpici a fugitivo Timarchide. *Si Vulteium habebis,*

omnia ludibundus conficies. Hîc vehementer errat Timarchides, qui aut Vulteium pecuniâ corrumpi putet poſſe, aut Metellum unius arbitratu gerere præturam: ſed erravit conjecturâ domeſticâ: quia multos per ſe, & per alios multa ludibundos libidinosè apud Verrem effeciſſe vidit; ad omnes eoſdem patere aditus arbitrabatur. Faciliùs vos efficiebatis ludibundi, quæ volebatis a Verre, quòd multa ejus ludorum genera noratis. *Inculcatum eſt Metello, & Vulteio, te aratores evertiſſe.* Quis iſtuc Apronio attribuebat, quum aratorem aliquem everterat? aut Timarchidi, quum ob judicandum, aut decernendum, aut imperandum aliquid, aut remittendum, pecuniam acceperat, aut Sextio lictori, quum aliquem innocentem ſecuri percuſſerat? nemo: omnes ei Verri tunc attribuebant, quem nunc condemnari volunt.

157. *Obtuderunt ejus aures, te ſocium prætoris fuiſſe.* Videſne, hoc quàm clarum sit, ac fuerit? quum etiam Timarchides hoc metuat; concedes, non hoc crimen nos in te confingere, ſed jampridem ad crimen aliquam defenſionem libertum quærere. Libertus, & accenſus tuus, & tibi, ac liberis tuis, omnibus in rebus conjunctus, ac proximus, ad Apronium ſcribit, vulgò eſſe ab omnibus ita demonſtratum Metello, tibi Apronium in decumis ſocium fuiſſe.

Fac ſciat improbitatem aratorum : ipsi ſudabunt, si dii volent. Quod iſtuc, per deos immortales ! aut qua de cauſa excitatum eſſe dicamus in aratores tam infeſtum odium, atque tantum ? quantam injuriam fecerunt Verri aratores, ut eos etiam libertus, & accenſus ejus tam irato animo his litteris inſequatur ?

LXVIII. Neque ego hujus fugitivi, Judices, epiſtolam vobis recitaſſem, nisi ut ex ea totius familiæ præcepta, & inſtituta, & diſciplinam cognoſceretis. Videtis, ut moneat Apronium ? quibus rebus, ac muneribus insinuet in familiaritatem Metelli ? Vulteium corrumpat ? ſcribas, accenſumque pretio deliniat ? ea præcipit, quæ vidit : ea monet alienum hominem, quæ domi didicit ipſe. Verùm in hoc errat uno, quòd eaſdem exiſtimat vias ad omnium familiaritates eſſe munitas.

158. Quamquam meritò ſum iratus Metello : tamen hæc quæ vera ſunt, dicam. Apronius ipſum Metellum non pretio, ut Verrem, non convivio, non muliere, non ſermone incauto atque improbo poſſet corrumpere : quibus rebus non ſensim, atque moderatè ad iſtius amicitiam adrepſerat, ſed brevi tempore totum hominem, totamque ejus præturam poſſederat. Cohortem autem Metelli, quam vocat, quid erat, quòd corrumperet, ex qua

in aratorem recuperatores nulli dabantur?

159. Nam quod ſcribit, Metelli filium puerum eſſe, vehementer errat: non enim ad omnes prætorum filios iidem aditus ſunt. O Timarchide, Metelli eſt filius in provincia, non puer, ſed adoleſcens bonus ac pudens, dignus illo loco ac nomine: veſter ille puer prætextatus, in provincia quemadmodum fuiſſet, non dicerem, si pueri eſſe illam culpam, ac non patris exiſtimarem. Tune, quum te ac tuam vitam noſſes, in Siciliam tecum grandem prætextatum filium ducebas? ut, etiam si natura puerum a paternis vitiis, atque a generis ſimilitudine abduceret, conſuetudo tamen eum & diſciplina degenerare non ſineret?

160. Fac enim fuiſſe in iſto C. Lælii, M. Catonis materiem atque indolem: quid ex eo boni ſperari atque effici poteſt, qui in patris luxurie sic vixerit, ut nullum umquam pudicum neque ſobrium convivium viderit? qui in epulis quotidianis, adultâ ætate, per triennium inter impudicas mulieres & intemperantes viros verſatus sit? nihil umquam a patre audierit, quo pudentior aut melior eſſet? nihil umquam patrem agere viderit, quod quum imitatus eſſet, non, id quod turpissimum eſt, patri ſimilis putaretur?

LXIX. Quibus in rebus non ſolùm filio, verùm etiam reipublicæ feciſti inju-

riam. Suſceperas enim liberos non ſolùm tibi, ſed etiam patriæ : qui non modò tibi voluptati, ſed etiam qui aliquando uſui reipublicæ eſſe poſſent. Eos inſtituere, atque erudire ad majorum inſtituta, atque civitatis diſciplinam, non ad tua flagitia, neque ad tuas turpitudines debuiſti. Eſſet ex inerti atque impuro & improbo parente navus, & pudens, & probus filius : haberet aliquid abs te reſpublica muneris. Nunc pro te Verrem ſubſtituiſti alterum civitati : nisi hòc fortè deterior eſt, si fieri poteſt, quòd tu ejuſmodi evasiſti, non in hominis luxuriosi, ſed tantùm in furis ac diviſoris diſciplinâ educatus.

162. Quid iſto feſtivius fore arbitramur, qui eſt tuus naturâ filius, conſuetudine diſcipulus, voluntate similis ? Quem ego, Judices, quamvis bonum fortemque facilè paterer evadere : non enim me inimicitiæ commovent, si quæ mihi cum iſto futuræ sint : nam si in omnibus rebus innocens fuero, meique similis ; quid mihi iſtius inimicitiæ nocebunt ? sin aliqua in re Verri similis fuero ; non magis mihi deerit inimicus, quàm Verri defuit. Etenim, Judices, ejuſmodi reſpublica debet eſſe, & erit, ſeveritate judiciorum conſtitutâ, ut inimicus neque deeſſe nocenti possit, neque obeſſe innocenti. Quapropter nulla res eſt, quamobrem ego iſtum nolim ex paternis probris

ac vitiis emergere : id quod tametſi iſti difficile eſt, tamen haud ſcio an fieri poſſit ; præſertim si, ut nunc fit, cuſtodes amicorum eum ſectabuntur : quoniam pater tam negligens ac diſſolutus eſt.

163. Verùm huc longiùs, quàm voluntas fuit, ab epiſtola Timarchidis digreſſa eſt oratio mea : quâ recitatâ, conclûſurum me eſſe crimen decumarum dixeram : ex quo intellexiſtis, innumerabilem frumenti numerum per triennium averſum a republica eſſe, ereptumque aratoribus.

LXX. Sequitur, ut de frumento EMPTO vos, Judices, doceam, maximo atque impudentiſſimo furto : de quo dum certa, & pauca, & magna dicam breviter, attendite. Frumentum emere in Sicilia debuit Verres ex ſenatusconſulto, & ex lege Terentia, & Cassia frumentaria. Emendi duo genera fuerunt : unum alterarum decumarum : alterum, quod præterea civitatibus æqualiter eſſet diſtributum. Illius decumani tantum, quantum ex primis decumis fuiſſet : hujus imperati tritici modiûm DCCC millia : pretium autem conſtitutum decumano in modios singulos H-S terni : imperato H-S IV. Ita in frumentum imperatum H-S bis & tricies in annos singulos Verri decernebatur, quo aratoribus ſolveret : in alteras decum fermè ad nonagies : sic per triennium

hanc frumenti emptionem Sicilienſem propè centies & tricies erogatum eſt.

164. Hanc pecuniam tantam, datam tibi ex ærario inopi atque exhauſto : datam ad frumentum, hoc eſt, ad necessitatem ſalutis & vitæ : datam, ut Siculis aratoribus, quibus tanta onera reſpublica imponeret, ſolveretur : abs te sic laceratam eſſe dico, ut possim illud probare, si velim, omnem te hanc pecuniam domum tuam avertiſſe : etenim sic hanc rem totam adminiſtraſti, ut hoc, quod dico, probari æquissimo judici possit. Sed ego habebo rationem auctoritatis meæ : meminero, quo animo, quo consilio ad cauſam publicam acceſſerim : non agam tecum accuſatoriè : nihil fingam : nihil cuiquam probari velim, me dicente, quod non antè mihimetipsi probatum sit.

165. In hac pecunia publica, Judices, hæc inſunt tria genera furtorum. Primùm, quum posita eſſet pecunia apud eas ſocietates, unde erat attributa, binis centesimis fœneratus eſt : deinde, permultis civitatibus pro frumento nihil ſolvit omnino : poſtremò, si cui civitati ſolvit; tantum detraxit, quantum commodum fuit : nulli, quod debitum eſt, reddidit.

LXXI. Ac primùm hoc ex te quæro : tu, cui publicani ex Carpinatii litteris gratias egerunt, pecunia publica ex ærario

erogata, ex vectigalibus populi Romani ad emendum frumentum attributa, fueritne tibi quæſtui? pensitaritne tibi binas centesimas? Credo te negaturum: turpis enim eſt, & periculoſa confessio. Mihi autem hoc perarduum eſt demonſtrare: quibus enim teſtibus? publicanis? tractati honorificè ſunt: tacebunt. Litteræ eorum? decreto decumanorum remotæ ſunt. Quò me igitur vertam? rem tam improbam, crimen tantæ audaciæ, tantæque impudentiæ propter inopiam teſtium ac litterarum prætermittam? Non faciam, Judices: utar teſte: quo? L. Vettio Chilone, homine equeſtris ordinis honeſtissimo atque ornatissimo: qui iſti ita amicus & neceſſarius eſt, ut, etiam si vir bonus non eſſet, tamen, quod contra iſtum diceret, grave videretur: ita vir bonus eſt, ut, etiam si inimicissimus iſti eſſet, tamen ejus teſtimonio credi oporteret.

167. Admiratur & exſpectat, quidnam Vettius dicturus sit. Nihil dicet ex tempore: nihil ex ſua voluntate: nihil, ut ei utrumvis licuiſſe videatur. Misit in Siciliam litteras ad Carpinatium, quum eſſet magiſter ſcripturæ, & ejus ſocietatis publicanorum: quas ego Syracusis, apud Carpinatium in litterarum allatarum libris; Romæ, in litterarum miſſarum apud magiſtrum Tullium, familiarem tuum inveni: quibus ex litteris impudentiam fœneratio-

nis, quæſo, cognoſcite. Litteræ missæ L. Vettii, P. Servilii, C. Antistii, magistrorum. Præſtò ſe tibi ait futurum Vettius, & obſervaturum, quemadmodum rationes ad ærarium referas: ut; ſi hanc ex fœnore populo pecuniam non retuleris, reddas ſocietati. Poſſumus hoc teſte, poſſumus P. Servilii, & C. Antiſtii, magiſtrorum litteris, primorum hominum atque honeſtissimorum, poſſumus auctoritate ſocietatis, cujus litteris utimur, quod dicimus, obtinere? an aliqua firmiora, aut graviora quærenda ſunt?

LXXII. Vettius, tuus familiarissimus; Vettius, tuus affinis, cujus ſororem habes in matrimonio, tuæ frater uxoris Vettius, frater tui quæſtoris, teſtatur impudentissimum tuum furtum, certissimumque peculatum: nam quo alio nomine, pecuniæ publicæ fœneratio eſt appellanda? Recita reliqua. Scribam tuum, dicit, Verres, hujus præſcriptorem fœnerationis fuiſſe: ei quoque magiſtri minantur in litteris: etenim caſu ſcribæ tum duo magiſtri fuerunt cum Vettio. Binas centesimas ab ſe ablatas ferendum non putant: & rectè non putant. Quis enim hoc fecit umquam? quis denique conatus eſt facere, aut poſſe fieri cogitavit, ut, quum ſenatus publicanos uſurâ ſæpè juviſſet, magiſtratus a publicanis pecuniam pro uſuris

auderet auferre? Certè huic homini ſpes nulla ſalutis eſſet, si publicani, hoc eſt, si equites Romani judicarent.

169. Minor eſſe nunc, Judices, vobis diſceptantibus debet; & tantò minor, quantò eſt honeſtius alienis injuriis, quàm re ſuâ commoveri. Quid ad hæc reſpondere cogitas? Utrùm factum negabis? an tibi hoc licitum eſſe defendes? negare quî potes? an ut tantâ auctoritate litterarum, tot teſtibus publicanis convincare? licuiſſe verò quî? si mehercule te pecuniam tuam, non populi Romani, in provincia fœneratum docerem, tamen effugere non poſſes: ſed publicam, ſed ob frumentum decretam, ſed a publicanis fœnore accepto; hoc licuiſſe cuiquam probabis? quo non modò ceteri, ſed tu ipſe nihil audacius, improbiuſque feciſti. Non mehercule hoc, quod omnibus singulare videtur, de quo mihi deinceps dicendum eſt, poſſum, Judices, dicere audacius eſſe, aut impudentius, quòd permultis civitatibus pro frumento nihil ſolvit omnino: major hæc præda fortaſſe eſt; ſed illa impudentia certè non minor. Et, quoniam de illa fœneratione ſatis dictum eſt, nunc de hac tota pecunia averſa, quæſo, cognoſcite.

LXXIII. Siciliæ civitates multæ ſunt, Judices, ornatæ, atque honeſtæ; ex quibus in primis numeranda eſt civitas Hale-

ſina : nullam enim reperietis aut c
fideliorem, aut copiis locupletiorem
auctoritate graviorem. Huic iſte in
ſingulos, quum ſexaginta tritici milli
diûm imperaviſſet, pro tritico nu
abſtulit, quanti erat in Sicilia triti
quos de publico nummos acceperat
tinuit omnes. Obſtupui, Judices,
hoc mihi primùm Haleſiæ demon
in ſenatu Haleſinorum homo ſumm
genio, ſummâ prudentiâ, ſummâ a
ritate præditus, Haleſinus Æneas : c
natus dederat publicè cauſam, ut
fratrique meo gratias ageret; & sim
nos ea, quæ ad judicium pertine
doceret.

171. Demonſtrat, hanc iſtius co
tudinem ac rationem fuiſſe : quum
frumenti copia decumarum nomine
iſtum eſſet redacta, ſolitum eſſe iſtu
cuniam cogere a civitatibus; frume
improbare; quantum frumenti R
eſſet mittendum, tantum de ſuo qu
ac de ſua copia frumenti mittere.
rationes : inſpicio litteras : video fru
granum Haleſinos, quibus LX milli
diûm imperata erant, nullum dediſſe
cuniam Volcatio, Timarchidi, ſcrib
diſſe : reperio genus hujuſmodi, Ju
prædæ, ut prætor, qui frumentum
debebat, non emat, ſed vendat : pec

quas civitatibus diſtribuere debebat, eas omnes avertat, atque auferat. Non mihi jam furtum, ſed monſtrum, ac prodigium videbatur: civitatum frumentum improbare, ſuum probare: quum ſuum probaſſet, pretium ei frumento conſtituere: quod conſtituiſſet, id civitatibus auferre: quod a populo Romano accepiſſet, tenere.

LXXIV. Quot vultis eſſe in uno furto peccatorum gradus? ut si singulis insiſtere velim, progredi iſte non possit. Improbas frumentum Siculum. Quid? ipſe quod mittis? peculiarem habes aliquam Siciliam, quæ tibi ex alio genere frumentum ſuppeditare possit? Quum ſenatus decernit, ut ematur in Sicilia frumentum, aut quum populus jubet; hoc, ut opinor, intelligit, ex Sicilia Siculum frumentum apportari oportere. Tu, quum civitatum Siciliæ vulgò omne frumentum improbas, num ex Ægypto, aut ex Syria frumentum Romam mittis? Improbas Halesinum, Cephalœditanum, Thermitanum, Ameſtratinum, Tyndaritanum, Herbitenſe, multarum præterea civitatum. Quid accidit tandem, ut horum populorum agri frumentum ejuſmodi, te prætore, ferrent; quod numquam antea; ut neque [illegible] neque tibi, neque populo Romano p[illegible] probari, præſertim quum ex iiſdem ac

ejuſdemque anni frumentum ex decumis Romam mancipes advexiſſent? quid acciderat, ut ex eodem horreo decumanum probaretur, emptum non probaretur? Dubiumne eſt, quin iſta omnis improbatio cogendæ pecuniæ causâ nata sit?

173. Eſto: improbas Halesinum: habes ab alio populo quod probes: eme illud, quod placet: miſſos fac eos, quorum frumentum improbaſti. Sed ab iis, quos repudias, exigis tantum pecuniæ, quantum ad eúm numerum frumenti ſatis sit, quem civitati imperas. Dubium eſt quid egeris? In medimna singula video ex litteris publicis tibi Halesinos H-S quinos denos dediſſe. Oſtendam ex tabulis locupletissimorum aratorum, eodem tempore neminem in Sicilia pluris frumentum vendidiſſe.

LXXV. Quæ eſt ergo iſta ratio, aut quæ potiùs amentia, frumentum improbare id, quod ex eo loco sit, ex quo ſenatus & populus Romanus emi voluerit: ex eo acervo, ex quo partem tu idem, decumarum nomine, probaris: deinde a civitatibus pecunias, ad emendum frumentum, cogere, quum ex ærario acceperis? Utrùm te lex Terentia Siculorum pecuniâ frumentum emere a Siculis, an populi Romani pecuniâ frumentum ab Siculis emere jussit?

174. Jam verò ab iſto omnem illam ex

ærario pecuniam, quam his oportuit civitatibus pro frumento dari, lucrifactam videtis : accipis enim H-S XV pro medimno ; tanti enim eſt illo tempore medimnum : retines H-S XVIII ; tanti enim eſt frumentum Sicilienſe ex lege æſtimatum. Quid intereſt, utrùm hoc feceris, an frumentum non improbaris, ſed frumento probato & accepto, pecuniam publicam tenueris omnem, neque quidquam ulli diſſolveris civitati, quum æſtimatio legis ejuſmodi ſit, ut ceteris temporibus tolerabilis Siculis, te prætore etiam grata eſſe debuerit ? Eſt enim modius lege H-S III æſtimatus : fuit autem, te prætore, ut tu multis epiſtolis ad amicos tuos gloriaris, H-S II. Sed fuerit H-S III, quoniam tu tantum a civitatibus in modios singulos exegiſti. Quum, si ſolveres Siculîs tantum, quantum te populus Romanus juſſerat, aratoribus fieri gratissimum poſſet : tu non modò eos accipere quod oportebat, noluiſti : ſed etiam dare, quod non debebant, coëgiſti.

175. Atque hæc ita geſta eſſe, Judices, cognoſcite, & ex litteris publicis civitatum, & ex teſtimoniis publicis : in quibus nihil fictum, nihil ad tempus accommodatum intelligetis. Omnia, quæ dicimus, rationibus populorum non interpositis, neque perturbatis, neque repentinis ; ſe

certis, inſtitutis, ordine relata, atq
fecta ſunt. Recita rationes Hales
Cui pecuniam datam dicit? Dic, d
clariùs. *Volcatio, Timarchidi, Mæ*

LXXVI. Quid eſt, Verres?
quidem tibi defensionem reliquam
mancipes in iſtis rebus eſſe verſato
cipes frumentum improbaſſe? m
pretio cum civitatibus decidiſſe, &
abs te, illarum civitatum nomine
nias abſtuliſſe: deinde ipſos sibi
tum coëmiſſe: nihil hæc ad te pe
Mala mehercule, ac miſera defensi
torem hoc dicere, Ego frumentu
attigi, neque adſpexi: mancipibu
tatem probandi, improbandique
mancipes a civitatibus pecunias
runt: ego autem, quam pecunia
lis dare debui, mancipibus dedi.
hæc quidem, ut dixi, defensio c
ſed tamen hac ipsâ tibi, si uti cupi
licet: vetat te Volcatius, tuæ,
que deliciæ, mentionem mancipis
Timarchides autem, columen fam
træ, premit fauces defensionis t
simul, & Volcatio pecunia a civi
merata eſt. Jam verò ſcriba tuus
aureo ſuo, quem ex his rebus i
iſtâ te ratione uti non sinet. Qu
eſt reliquum, nisi uti fateare, te
frumentum emptum Siculorum pec

riſſe : publicam pecuniam domum tuam convertiſſe ? O conſuetudo peccandi, quantam habes jucunditatem in improbis, & audacibus, quum pœna abfuit, & licentia conſecuta eſt !

177. Iſte in hoc genere peculatûs non nunc primùm invenitur : ſed nunc demum tenetur. Vidimus huic ab ærario pecuniam numerari quæſtori ad ſumptum exercitûs conſularis : vidimus paucis pòſt mensibus & exercitum, & conſulem ſpoliatum. Illa omnis pecunia latuit in illa caligine, ac tenebris, quæ totam rempublicam tum occupaverant. Iterum geſsit hereditariam quæſturam cum Dolabella : magnam pecuniam avertit : ſed ejus rationem cum damnatione Dolabellæ permiſcuit. Commiſſa eſt pecunia tanta prætori : non reperietis hominem timidè, nec leviter hæc improbissima lucra ligurientem : devorare omnem pecuniam publicam non dubitavit. Ita ſerpit illud insitum in natura malum, conſuetudine peccandi liberâ, finem ut audaciæ ſtatuere ipſe sibi non possit. Tenetur igitur aliquando, & in rebus tum maximis, tum manifeſtis tenetur. Atque in eam fraudem mihi videtur divinitus incidiſſe, non ſolùm ut eas pœnas, quas proximè meruiſſet, ſolveret : ſed ut illa etiam ſcelera ejus in Carbonem, & in Dolabellam vindicarentur.

LXXVII. Etenim nova quo res exſtitit, Judices, in hoc crimi tollat omnem dubitationem ſuperi decumani criminis. Nam, ut illuc faciam, permultos aratores in alt cumas, & in hæc DCCC millia n quod emptum populo Romano non habuiſſe; ſed a tuo procurato eſt Apronio, emiſſe; ex quo int teſt, nihil te aratoribus reliqui fe hoc prætercam, quod in multis e moniis expoſitum: poteſt illo q eſſe certius, in tua poteſtate, a tuis horreis omne frumentum Sici triennium, atque omnes fructus cumani, fuiſſe?

179. Quum enim a civitatibus mento pecuniam exigebas, unde mentum, quod Romam mitteres, non omne clauſum, & compreſſu debas? Itaque in eo frumento pri ille quæſtus fuit, ipsius frument erat ereptum ab aratoribus: alte id frumentum improbissimè per tr partum, non ſemel, ſed bis, neq ſed duobus pretiis, unum & idem tum vendidiſti: ſemel civitatibus in medimnum; iterum populo R a quo H-S XVIII in medimna, pro illo frumento abſtuliſti.

180. At enim frumentum Cent

rum, & Agrigentinorum, & nonnullorum fortaſſe præterea, probaſti; & his populis pecuniam diſſolviſti. Sint aliquæ civitates in eo numero, quarum frumentum improbare nolueris: quid tandem? his civitatibus omniſne pecunia, quæ pro frumento debita eſt, diſſoluta eſt? Unum mihi reperi, non populum, ſed aratorem: vide, quære, circumſpice, si quis fortè ex ea provincia, in qua tu triennium præfuiſti, qui te nolit periſſe: unum, inquam, da mihi ex illis aratoribus, qui tibi vel ad ſtatuam pecuniam contulerunt, qui sibi dicat pro frumento omne eſſe, quod oportuerit, ſolutum: confirmo, Judices, neminem eſſe dicturum.

LXXVIII. Ex omni pecunia, quam aratoribus ſolvere debuiſti, certis nominibus deductiones fieri ſolebant: primùm pro ſpectatione, & collybo: deinde pro neſcio quo cerario. Hæc omnia, Judices, non rerum certarum, ſed furtorum improbissimorum ſunt vocabula: nam collybus eſſe quî poteſt, quum utantur omnes uno genere nummorum? cerarium verò quid? quomodo hoc nomen ad rationes magiſtratûs, quomodo ad pecuniam publicam allatum eſt? Nam illud genus tertium deductionis erat ejuſmodi, quasi non modò liceret, ſed etiam oporteret: nec ſolùm oporteret, ſed planè neceſſe eſſet. Scribæ

nomine de tota pecunia binæ quinquageſimæ detrahebantur. Quis tibi hoc conceſſit? quæ lex? quæ ſenatûs auctoritas? quæ porrò æquitas, ut tantam pecuniam ſcriba tuus averteret, ſive de aratorum bonis, ſive de populi Romani vectigalibus?

182. Nam si poteſt iſta pecunia sine aratorum injuria detrahi; populus Romanus habeat, præſertim in tantis ærarii anguſtiis: sin autem & populus id voluit, & æquum ita eſt, ſolvi aratoribus; tuus apparitor parvâ mercede populi conductus, de aratorum bonis prædabitur? & in hac cauſa ſcribarum ordinem in me concitabit Hortensius? & eorum commoda a me labefactari, atque oppugnari injuriâ dicet? quasi verò hoc ſcribis ullo exemplo ſit, aut ullo jure conceſſum. Quid ego vetera repetam? aut quid eorum ſcribarum mentionem faciam, quos conſtat ſanctiſſimos homines, atque innocentiſſimos fuiſſe? non me fugit, Judices, vetera exempla pro fictis fabulis jam audiri, atque haberi: in his temporibus verſabor miſeris ac perditis. Nuper, Hortensi, quæſtor fuiſti: quid tui ſcribæ fecerint, tu potes dicere: ego de meis hoc dico, quum in eadem iſta Sicilia pro frumento civitatibus pecuniam ſolverem; & mecum duos frugaliſſimos homines ſcribas haberem, L. Mamilium, & L. Sergium: non modò iſtas

duas

duas quinquageſimas, ſed omnino nummum nullum cuiquam eſſe deductum.

LXXIX. Dicerem, hoc mihi totum eſſe attribuendum, Judices, si illi umquam a me hoc poſtulaſſent, si umquam omnino cogitaſſent. Quamobrem enim ſcriba deducat, ac non potiùs mulio, qui advexit? tabellarius, cujus adventu certiores facti petiverunt? præco, qui adire juſſit? viator, ac Venerius, qui fiſcum ſuſtulit? quæ pars operæ, aut opportunitatis in ſcriba eſt, cur ei non modò merces tanta detur, ſed cur cum eo tantæ pecuniæ partitio fiat? Ordo eſt honeſtus: quis negat? aut quid ea res ad hanc rem pertinet? eſt verò honeſtus, quòd eorum hominum fidei tabulæ publicæ, periculaque magiſtratuum committuntur. Itaque ex his ſcribis, qui digni ſunt illo ordine, patribusfamiliâs, viris bonis, atque honeſtis, percontamini, quid ſibi iſtæ quinquageſimæ velint: jam omnes intelligetis, novam rem totam, atque indignam videri.

184. Ad eos me ſcribas revoca, si placet: noli hos colligere, qui nummulis corrogatis de nepotum donis, ac de ſcenicorum corollariis, quum decuriam emerunt, ex primo ordine exploſorum in ſecundum ordinem civitatis ſe veniſſe dicunt. Eos ſcribas tecum diſceptatores hujus criminis habebo, qui iſtos ſcribas eſſe mo-

leſtè ferunt. Tametsi, quum in eo ordine videamus eſſe multos non idoneos, qui ordo induſtriæ propoſitus eſt, & dignitati : mirabimur, turpes aliquos ibi eſſe, quò cuivis licet pretio pervenire ?

LXXX. Tu ex pecunia publica H-S tredecies ſcribam tuum permiſſu tuo quum abſtuliſſe fateare, reliquam tibi ullam defensionem putas eſſe ? hoc ferre quemquam poſſe ? hoc quemquam denique nunc tuorum advocatorum animo æquo audire arbitrare ? qua in civitate C. Catoni, clarissimo viro, conſulari homini, H-S XVIII millibus lis æſtimata sit; in eadem civitate apparitori tuo eſſe conceſſum, ut H-S uno nomine tredecies auferret ? Hinc ille eſt annulus aureus, quo tu iſtum in concione donaſti: quæ tua donatio singulari impudentiâ prædita, nova Siculis omnibus, mihi verò etiam incredibilis videbatur. Sæpe enim noſtri imperatores, ſuperatis hoſtibus, optimè republicâ geſtâ, ſcribas ſuos annulis aureis in concione donarunt. Tu verò quibus rebus geſtis, quo hoſte ſuperato, concionem, donandi causâ, advocare auſus es ? Neque enim ſolùm ſcribam tuum annulo, ſed etiam virum fortissimum, ac tui dissimillimum, Q. Rubrium, excellentem virtute, auctoritate, copiis, coronâ & phaleris, & torque donaſti : M. Coſſutium, ſanctissimum virum, atque honeſ-

tiſsimum : M. Caſtritium, ſummo ſplendore, ingenio, gratiâ præditum.

186. Quid hæc ſibi horum trium civium Romanorum dona voluerunt? Siculos præterea, potentiſsimos, nobiliſsimoſque donaſti; qui non, quemadmodum ſperaſti, tardiores fuerunt: ſed ornatiores tuo judicio ad teſtimonia dicenda venerunt. Quibus ex hoſtium ſpoliis? de qua victoria? qua ex præda aut manubiis, hæc abs te donatio conſtituta eſt? an quòd, te prætore, paucorum adventu myoparonum, claſsis pulcherrima, Siciliæ propugnaculum, præſidiumque provinciæ, piratarum manibus incenſa eſt? an quòd ager Syracuſanus prædonum incendiis, te prætore, vaſtatus eſt? an quòd forum Syracuſanum navarchorum ſanguine redundavit? an quòd in portu Syracuſano piraticus myoparo navigavit? Nihil poſſum reperire, quamobrem te in iſtam amentiam incidiſſe arbitrer: niſi fortè id egiſti, ut hominibus ne obliviſci quidem rerum tuarum malè geſtarum liceret.

187. Annulo eſt aureo ſcriba donatus, & ad eam donationem concio eſt advocata. Quod erat os tuum, quum videbas in concione eos homines, quorum ex bonis iſte annulus aureus donabatur, qui ipſi annulos aureos poſuerant, liberiſque detraxerant, ut eſſet, unde ſcriba tuus hoc

tuum munus ac beneficium tueretur? quæ porrò præfatio tuæ donationis fuit? Illa ſcilicet vetus, atque imperatoria? *Quando tu quidem in prœlio, in bello, in re militari*: cujus ne mentio quidem, te prætore, ulla facta eſt: an illa? *Quandoquidem tu nulla umquam mihi in cupiditate, ac turpitudine defuiſti; omnibuſque in iiſdem flagitiis mecum & in legatione, & in prætura, & hîc in Sicilia verſatus es: ob haſce res, quoniam te locupletavi, hoc annulo aureo dono.* Vera hæc fuiſſet oratio: non enim iſte annulus aureus abs te datus, iſtum virum fortem, ſed hominem locupletem eſſe declarat. Ita eumdem annulum ab alio datum, teſtem virtutis duceremus: abs te donatum, comitem pecuniæ judicamus.

LXXXI. Dictum, Judices, eſt de *decumano* frumento: dictum de *empto*: extremum & reliquum eſt, de *æſtimato*: quod quum magnitudine pecuniæ, tum injuriæ genere quemvis debet commovere: tum verò eò magis, quòd ad hoc crimen non ingenioſa aliqua defenſio, ſed improbiſſima confeſſio comparatur. Nam quum ex ſenatusconſulto & ex legibus frumentum ei in cellam ſumere liceret; idque frumentum ſenatus ita æſtimaſſet, quaternis H-S tritici modium; binis hordei: iſte, numero ad ſummam tritici adjecto, tritici

modios ſingulos cum aratoribus denariis ter-nis æſtimavit. Non eſt in hoc crimen, Hortenſi : ne fortè ad hoc meditere ; multos ſæpè viros bonos, & fortes, & innocentes cum aratoribus, & cum civitatibus frumentum, in cellam quod ſumi oporteret, æſtimaſſe, & pecuniam pro frumento abſtuliſſe. Scio, quid ſoleat fieri : ſcio, quid liceat. Nihil, quod antea fuerat in conſuetudine bonorum, nunc in iſtius facto reprehenditur.

189. Hoc reprehendo, quòd, quum in Sicilia H-S II tritici modius eſſet, ut iſtius epiſtola ad te miſſa declarat, ſummùm H-S ternis : id quod & teſtimoniis omnibus, & tabulis aratorum planum factum antea eſt : tum iſte pro tritici modiis ſingulis ternos ab aratoribus denarios exegit. Hoc crimen eſt ; ut intelligas, non ex æſtimatione, neque ex ternis denariis pendere crimen, ſed ex coauctione annonæ, atque æſtimationis.

LXXXII. Etenim hæc æſtimatio nata eſt, Judices, initio, non ex prætorum aut conſulum, ſed ex aratorum atque civitatum commodo. Nemo enim fuit initio tam impudens, qui quum frumentum deberetur, pecuniam poſceret : certè hoc ab aratore primùm eſt profectum, aut ab ea civitate, cui imperabatur : quum aut frumentum vendidiſſet, aut ſervare vellet, aut in eum

locum, quò imperabatur, portare nollet: petivit in beneficii loco & gratiæ, ut ſibi pro frumento, quanti frumentum eſſet, dare liceret. Ex hujuſmodi principio, atque ex liberalitate, atque accommodatione magiſtratuum, conſuetudo æſtimationis introducta eſt.

190. Secuti ſunt avariores magiſtratus; qui tamen in avaritia ſua non ſolùm viam quæſtûs invenerunt, verùm etiam exitum, ac rationem defenſionis. Inſtituerunt ſemper ad ultima ac difficillima loca adportandum frumentum imperare, ut vecturæ difficultate, ad quam vellent, æſtimationem pervenirent. In hoc genere facilior eſt exiſtimatio, quàm reprehenſio, ideo quòd eum, qui hoc facit, avarum poſſumus exiſtimare: crimen in eo conſtituere non tam facilè poſſumus, quòd videtur concedendum magiſtratibus noſtris eſſe, ut iis, quo loco velint, frumentum accipere liceat. Itaque hoc eſt, quod multi fortaſſe fecerunt: & ita multi, ut ii, quos innocentiſſimos meminimus, aut audivimus, non fecerint.

LXXXIII. Quæro nunc a te, Hortenſi, cum utris tandem iſtius factum collaturus es? cum iis, credo, qui benignitate adducti, per beneficium & gratiam civitatibus conceſſerunt, ut nummos pro frumento darent. Ita credo, petiiſſe ab

iſto aratores, ut, quum H-S ternis tritici modium vendere non poſſent, pro ſingulis modiis ternos denarios dare liceret. An, quoniam hoc non audes dicere, illuc confugies, vecturæ difficultate adductos, ternos denarios dare maluiſſe? Cujus vecturæ? quo ex loco, in quem locum ne portarent? Philomelione Epheſum? Video, quid inter annonam intereſſe ſoleat: video, quot dierum via ſit: video Philomelienſibus expedire, quanti Epheſi ſit frumentum, tantum dare potiùs in Phrygia, quàm Epheſum portare, aut ad emendum frumentum Epheſum pecuniam & legatos mittere.

192. In Sicilia verò quid ejuſmodi? Enna mediterranea eſt maximè: coge, ut ad aquam tibi, id quod ſummi juris eſt, frumentum Ennenſes metiantur; vel Phintiam? vel Haleſam, vel Catinam, loca inter ſe maximè diverſa: eodem die, quo juſſeris, deportabunt: tametſi ne vecturâ quidem opus eſt. Nam totus quæſtus hic, Judices, æſtimationis, ex annonæ natus eſt varietate: hoc enim magiſtratus in provincia aſſequi poteſt, ut ibi accipiat, ubi eſt cariſſimum: ideo valet iſta ratio æſtimat nis in Asia: valet in Hiſpania: valet in provinciis, in quibus unum pretium f mento eſſe non ſolet. In Sicilia verò q cujuſquam intererat, quo loco daret h

que enim portandum erat; & quò quiſque vehere juſſus eſſet, ibi tantidem frumentum emeret, quanti domi vendidiſſet. Quamobrem si quid, Hortensi, docere vis, aliquid ab iſto simile, in æſtimatione, atque a ceteris, eſſe factum: doceas oportet, aliquo in loco Siciliæ, prætore Verre, ternis denariis tritici modium fuiſſe.

LXXXIV. Vide, quam tibi defenſionem patefecerim; quàm iniquam in ſocios, quàm remotam ab utilitate reipublicæ, quàm ſejunctam a voluntate atque ſententiâ legis. Tu, quum tibi ego frumentum in meis agris, atque in mea civitate; denique quum in iis locis, in quibus es, verſaris, rem geris, provinciam adminiſtras, paratus sim dare: angulum mihi aliquem eligas provinciæ, reconditum ac derelictum? jubeas ibi me metiri, quò portare non expediat? ubi emere non poſſum?

194. Improbum facinus, Judices; non ferendum, nemini lege conceſſum, ſed fortaſſe adhuc in nullo etiam vindicatum: tamen ego hoc, quod ferri nego poſſe, Verri, Judices, concedo, & largior. Si ullo in loco ejus provinciæ frumentum tanti fuit, quanti iſte æſtimavit, hoc crimen in iſtum reum valere oportere non arbitror. Verùm enimvero quum eſſet H-S binis, aut etiam ternis, quibuſvis in locis

provinciæ, duodenos ſeſtertios exegiſti. Si mihi tecum neque de annona, neque de æſtimatione tua poteſt eſſe controverſia, quid ſedes? quid exſpectas, quid defendes? Utrùm tibi pecuniæ conciliatæ videntur adversùm leges, adversùm rempublicam, cum maxima ſociorum injuria: an verò id rectè, ordine, e republica, sine cujuſquam injuria factum eſſe defendes?

195. Quum tibi ſenatus ex ærario pecuniam prompsiſſet, & singulos tibi denarios adnumeraſſet, quos tu pro singulis modiis aratoribus ſolveres: quid facere debuiſti? Si, quod L. Piſo ille Frugi, qui legem de pecuniis repetundis primus tulit; quum emiſſes quanti eſſet; quod ſuperaret pecuniæ, retuliſſes: si, ut ambitiosi homines, aut benigni; quum pluris ſenatus æſtimaſſet, quàm quanti eſſet annona, ex ſenatûs æſtimatione, non ex annonæ ratione, ſolviſſes: sin, ut plerique faciunt, in quo etiam erat aliquis quæſtus, ſed is honeſtus atque conceſſus; frumentum, quoniam vilius erat, ne emiſſes: ſumpsiſſes id nummorum, quod tibi ſenatus, cellæ nomine, conceſſerat.

LXXXV. Hoc verò quid eſt? quam habet rationem, non quæro æquitatis, ſed ipsius improbitatis, atque impudentiæ? Neque enim eſt ferè quidquam, quod homines palam facere audeant in magiſtratu,

quamvis improbi, quin ejus facti, si non bonam, at aliquam rationem afferre ſoleant. Hoc quid eſt? Venit prætor: frumentum, inquit, me abs te emere oportet. Optimè. Modium denario. Benignè, ac liberaliter: nam ego tribus H-S non poſſum vendere. Mihi frumento non opus eſt: nummos volo. Nam ſperaveram, inquit arator, me ad denarios perventurum: ſed, si ita neceſſe eſt, quanti frumentum sit, considera. Video eſſe binis H-S. Quid ergo a me tibi nummorum dari poteſt, quum ſenatus tibi quaternos H-S dederit? Quid poſcat, attendite: & vos, quæſo, simul, Judices, æquitatem prætoris attendite.

197. Quaternos H-S, quos mihi ſenatus decrevit, & ex ærario dedit, ego habebo, & in ciſtam transferam ex fiſco. Quid poſtea? quid? pro singulis modiis, quos tibi impero, tu mihi octonos H-S dato. Quâ ratione? Quid quæris rationem? non tantam rationem res habet, quantam utilitatem, atque prædam. Dic, dic, inquit ille, planiùs. Senatus te voluit mihi nummos dare: me tibi frumentum metiri: tu eos nummos, quos mihi ſenatus dari voluit, ipſe habebis; a me, cui singulos denarios dari oportuit, binos aufers? & huic prædæ ac direptioni, cellæ nomen imponis?

198. Hæc deerat injuria, & hæc calamitas aratoribus, te prætore, quâ reliquis fortunis omnibus everterentur: nam quid eſſe reliqui poterat ei, qui per hanc injuriam non modò frumentum omne amittere, ſed etiam omne inſtrumentum vendere cogeretur? Quò enim ſe verteret, non habebat. Ex quo fructu nummos, quos tibi daret, inveniret? decumarum nomine tantum erat ablatum, quantum voluntas tulerat Apronii: pro alteris decumis, emptoque frumento, aut nihil datum; aut tantum datum, quantum reliqui ſcriba fecerat; aut ultro etiam, id quod didiciſtis, ablatum.

LXXXVI. Cogantur etiam nummi ab aratore? quomodo? quo jure? quo exemplo? Nam, quum fructus diripiebantur aratorum, atque omni lacerabantur injuriâ, videbatur id perdere arator, quod aratro ipſe quæſiſſet, in quo elaboraſſet, quod agri ſegeteſque extuliſſent. Quibus injuriis graviſſimis tamen illud erat miſerum ſolatium, quòd id perdere videbatur, quod alio prætore, eodem ex agro reparare poſſet. Nummos verò ut daret arator, quos non aratro, ac manu quærit; boves, & aratrum ipſum, & omne inſtrumentum vendat, neceſſe eſt. Non enim debetis hoc cogitare: habet idem in nummis: habet idem in urbanis prædiis. Nam

quum aratori onus aliquod imponitur, non hominis, si quæ ſunt præterea facultates, ſed arationis ipsius vis, ac ratio conſideranda eſt; quid ea ſuſtinere, quid pati, quid efficere poſſit, ac debeat. Quamquam illi quoque ſunt homines ab iſto omni ratione exinaniti, ac perditi: tamen hoc vobis eſt ſtatuendum, quid aratorem ipſum, arationis nomine, muneris in republica fungi, ac ſuſtinere velitis. Imponitis decumas: patiuntur. Alteras: temporibus veſtris ſerviendum putant. Dent emptum præterea: dabunt, si voletis.

200. Hæc quàm sint gravia, & quid, his rebus detractis, poſſit ad dominos puri, ac reliqui pervenire, credo vos ex veſtris rebus ruſticis conjecturâ aſſequi poſſe. Addite nunc eódem iſtius edicta, inſtituta, injurias: addite Apronii, Veneriorumque ſervorum, in agro decumano regna, ac rapinas. Quamquam hæc omitto: de cella loquor. Placetne vobis, in cellam magiſtratibus noſtris frumentum Siculos gratis dare? quid hoc indignius? quid iniquius? atqui hoc ſcitote, aratoribus, hoc prætore, optandum, ac petendum fuiſſe.

LXXXVII. Sositenus eſt Entellinus, homo cum primis prudens, & domi nobilis: cujus verba audiſtis; qui ad hoc judicium legatus publicè cum Arthemone,

& Meniſco, primariis viris, miſſus eſt. Is quum in ſenatu Entellino multa mecum de iſtius injuriis ageret, hoc dixit: ſi hoc de cella, atque hac æſtimatione concederetur, velle Siculos ſenatui polliceri frumentum in cellam gratis, ne poſthac tantas pecunias magiſtratibus noſtris decerneremus.

201. Perſpicere vos certò ſcio, Siculis quantopere hoc expediat, non ad æquitatem conditionis, ſed ad minima malorum eligenda: nam, qui mille modiûm Verri ſuæ partis in cellam gratis dediſſet, duo millia nummûm, aut ſummùm tria dediſſet: idem nunc pro eodem numero frumenti H-S VIII millia dare coactus eſt: hoc arator aſſequi per triennium certè fructu ſuo non potuit: vendiderit inſtrumentum, neceſſe eſt. Quòd ſi hoc munus, & hoc vectigal aratio tolerare, hoc eſt, Sicilia ferre, ac pati poteſt; populo Romano ferat potiùs, quàm noſtris magiſtratibus. Magna eſt pecunia: magnum, præclarumque vectigal: ſi modò id ſalvâ provinciâ, ſi ſine injuria ſociorum percipere poſſitis: nihil detraho. Magiſtratibus tantumdem detur in cellam, quantum ſemper datum eſt: quod præterea Verres imperat, id, ſi facere non poſſunt, recuſent: ſi poſſunt, populi Romani potiùs hoc ſit vectigal, quàm præda prætoris.

202. Deinde cur in uno genere ſolo frumenti iſta æſtimatio conſtituitur? Si eſt æqua, & ferenda: debet populo Romano Sicilia decumas: det pro ſingulis tritici modiis ternos denarios: ſibi habeat frumentum. Data tibi pecunia eſt, Verres: una, quâ frumentum tibi emeres in cellam: altera, quâ frumentum emeres a civitatibus, quod Romam mitteres. Tibi datam pecuniam domi retines: & præterea pecuniam permagnam tuo nomine aufers: fac idem in eo frumento, quod ad populum Romanum pertinet: exige eâdem æſtimatione pecuniam a civitatibus; & refer, quam accepiſti: tum refertius erit ærarium populi Romani, quàm umquam fuit.

203. At enim iſtam rem in publico frumento Sicilia non ferret: hanc rem in meo frumento tulit. Perinde quaſi aut æquior ſit iſta æſtimatio in tuo, quàm in populi Romani commodo: aut ea res, quam ego dico, & ea, quam tu feciſti, inter ſe genere injuriæ, non magnitudine pecuniæ differat. Verùm iſtam ipſam cellam ferre nullo modo poſſunt: ut omnia remittantur, ut omnibus injuriis, & calamitatibus, quas te prætore tulerunt, in poſterum liberentur; iſtam cellam, atque iſtam æſtimationem negant ſe ullo modo ferre poſſe.

LXXXVIII. Multa Sophocles Agri-

gentinus apud Cn. Pompeium conſulem nuper, homo diſertiſsimus, & omni doctrinâ, & virtute ornatiſsimus, pro tota Sicilia de aratorum miſeriis graviter, ac copiosè dixiſſe, ac deploraſſe dicitur: ex quibus hoc, iis, qui aderant (nam magno conventu acta res eſt) indignissimum videbatur; qua in re ſenatus optimè, ac benignissimè cum aratoribus egiſſet, largè, liberaliterque æſtimaſſet, in ea re prædari prætorem, bonis everti aratores; & id non modò fieri, ſed ita fieri, quasi liceat, conceſſumque sit.

205. Quid ad hæc Hortensius? falſum eſſe crimen? hoc numquam dicet. Non magnam hac ratione pecuniam captam? ne id quidem dicet. Non injuriam factam Siculis, atque aratoribus? quî poterit dicere? Quid igitur dicet? feciſſe alios. Quid eſt hoc? utrùm crimini defensio, an comitatus exsilio quæritur? Tu in hac republica, an in hac hominum libidine, & (ut adhuc habuit ſe ſtatus judiciorum) etiam licentia, non ex jure, non ex æquitate, non ex lege, non ex eo, quod oportuerit, non ex eo, quod licuerit; ſed ex eo, quod aliquis fecerit, id quod reprehenditur, rectè factum eſſe defendes?

206. Fecerunt alii alia quàm multa: cur in hoc uno crimine iſto genere defensionis uteris? Sunt quædam omnino in te singu-

laria, quæ in nullum alium hominem dici, neque convenire poſſint: quædam tibi cum multis communia. Ergo, ut omittam tuos peculatus, ut ob jus dicendum pecunias acceptas, ut ejuſmodi cetera, quæ forsitan alii quoque etiam fecerint: illud, in quo te gravissimè accuſavi, quòd ob judicandam rem pecuniam accepiſſes, eâdem iſtâ ratione defendes, feciſſe alios? Ut ego aſſentiar orationi, defenſionem tamen non probabo. Potiùs enim, te damnato, ceteris anguſtior locus improbitatis defendendæ relinquetur, quàm, te abſoluto, alii, quod audacissimè fecerunt, rectè feciſſe exiſtimentur.

LXXXIX. Lugent omnes provinciæ: queruntur omnes liberi populi: regna denique jam omnia de noſtris cupiditatibus & injuriis expoſtulant: locus intra oceanum jam nullus eſt, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quò non, per hæc tempora, noſtrorum hominum libido, iniquitaſque pervaſerit: ſuſtinere jam populus Romanus omnium nationum non vim, non arma, non bellum, ſed luctum, lacrymas, querimonias non poteſt. In ejuſmodi re, ac moribus, si is, qui erit adductus in judicium, quum manifeſtis in flagitiis tenebitur, alios eadem feciſſe dicet; illi exempla non deerunt: reipublicæ ſalus deerit, si improborum

exemplis improbi judicio, ac periculo liberabuntur.

208. Placent vobis hominum mores? placet ita geri magiſtratus, ut geruntur? placet ſocios sic tractari, quod reſtat, ut per hæc tempora tractatos videtis? Cur hæc a me opera conſumitur? quid ſedetis? cur non in media oratione mea conſurgitis, atque diſceditis? Vultis autem iſtorum audacias, ac libidines aliqua ex parte reſecare? Desinite dubitare, utrum sit utilius, propter multos improbos, uni parcere, an unius improbi ſupplicio multorum improbitatem coërcere.

209. Tametsi quæ iſta ſunt exempla multorum? nam quum in cauſa tanta, quum in crimine maximo dici a defenſore cœptum eſt, factitatum eſſe aliquid: exſpectant ii, qui audiunt, exempla ex vetere memoria, & monumentis, ac litteris, plena dignitatis, plena antiquitatis.

XC. Hæc plurimùm ſolent & auctoritatis habere ad probandum, & jucunditatis ad audiendum. Africanos mihi, & Catones, & Lælios commemorabis? & eos feciſſe idem dices? quamvis res mihi non placeat: tamen contra hominum auctoritatem pugnare non potero. An quum eos non poteris proferre, proferes hos recentes, Q. Catulum patrem, C. Marium, Q. Scævolam, M. Scaurum, Q. Metel-

lum ? qui omnes provincias habuerunt, & frumentum cellæ nomine imperaverunt: magna eſt hominum auctoritas, & tanta, ut etiam delicti ſuſpicionem tegere poſſit.

210. Non habes, ne ex his quidem hominibus, qui nuper fuerunt, ullum auctorem iſtius æſtimationis. Quò me igitur, aut ad quæ exempla revocas ? Ab illis hominibus, qui tum verſati ſunt in republica, quum & optimi mores erant, & hominum exiſtimatio gravis habebatur, & judicia ſevera fiebant, ad hanc hominum licentiam, & libidinem me adducis ? & in quos aliquid exempli populus Romanus ſtatui putat oportere, ab iis tu defenſionis exempla quæris ? Non fugio ne hos quidem mores, dummodo ex his ea, quæ probat populus Romanus exempla, non ea, quæ condemnat, ſequamur. Non circumſpiciam, non quæram foris, quum habeas judices, principes civitatis, P. Servilium, Q. Catulum : qui tantâ auctoritate ſunt, tantis rebus geſtis, ut in illo antiquorum, & clariſsimorum hominum, de quibus antea dixi, numero reponantur.

211. Exempla quærimus, & ea non antiqua : modò uterque horum exercitum habuit. Quære, Hortensi, quoniam te recentia exempla delectant, quid fecerint. Itane verò ? Q. Catulus frumento eſt uſus, pecuniam non coëgit. P. Servilius

quinquennium exercitui quum præeſſet, & iſtâ ratione innumerabilem pecuniam facere poſſet, non ſtatuit ſibi quidquam licere, quod non patrem ſuum, non avum Q. Metellum facere vidiſſet. C. Verres reperietur, qui, quod expediat, id licere dicat? quod nemo, nisi improbus, fecerit, id aliorum exemplo ſe feciſſe defendat? At in Sicilia factitatum eſt.

XCI. Quæ eſt iſta conditio Siciliæ? cur, quæ optimo jure, propter vetuſtatem, fidelitatem, propinquitatem eſſe debet, huic præcipua lex injuriæ definitur? Sed in iſta ipſa Sicilia non quæram exemplum foris: hoc ipſo ex concilio utar exemplis. C. Marcelle, te appello. Siciliæ provinciæ, quum eſſes pro conſule, præfuiſti: num quæ in tuo imperio pecuniæ cellæ nomine coactæ ſunt? neque ego hoc in tua laude pono: alia ſunt tua facta, atque consilia, ſummâ laude digna, quibus illam tu provinciam afflictam & perditam erexiſti, atque recreaſti: nam hoc de cella ne Lepidus quidem fecerat, cui tu ſucceſſiſti. Quæ ſunt tibi igitur exempla in Sicilia cellæ, si hoc crimen non modo Marcelli facto, ſed ne lepidi quidem poteſ defendere.

213. An me ad M. Antonii æſtimationem frumenti, exactionemque pecuniæ revocaturus es? Ita, inquit, ad M. An

tonii : hoc enim mihi ſignificaſſe, & annuiſſe viſus eſt. Ex omnibuſne igitur populi Romani prætoribus, proconſulibus, imperatoribus, M. Antonium delegiſti, & ejus unum improbissimum factum, quod imitarere? Et hîc utrùm mihi difficile eſt dicere, an his exiſtimare, ita ſe in illo infinito imperio M. Antonium gessiſſe, ut multò iſti perniciosius sit dicere, ſe in re improbissima voluiſſe Antonium imitari, quàm, si possit, defendere nihil in vita ſe M. Antonii simile feciſſe. Homines in judiciis ad crimen defendendum, non, quid fecerit quiſpiam, proferre ſolent, ſed quid probarit. Antonium, quum multa contra ſociorum ſalutem, multa contra utilitatem provinciarum & faceret, & cogitaret, in mediis ejus injuriis & cupiditatibus mors oppressit. Tu mihi, quasi ejus omnia facta atque consilia ſenatus populuſque Romanus, judices, comprobarint, ita M. Antonii exemplo iſtius audaciam defendis.

XCII. At idem fecit Sacerdos. Hominem innocentem, & ſummâ prudentiâ præditum nominas : ſed tum idem feciſſe erit exiſtimandus, si eodem consilio fecerit. Nam genus æſtimationis ipſum a me numquam eſt reprehenſum : ſed ejus æquitas, aratorum commodo & voluntate perpenditur. Non poteſt reprehendi illa æſtimatio, quæ aratori non modò incommoda

non eſt, ſed etiam grata eſt. Sacerdos, ut in provinciam venit, frumentum in cellam imperavit. Quum eſſet, ante novum, tritici modius denariis quinque; petiverunt ab eo civitates, ut æſtimaret: remiſſior aliquantò ejus fuit æſtimatio, quàm annonæ: nam æſtimavit denáriis III. Vides, eamdem æſtimationem, propter temporis diſſimilitudinem, in illo laudis cauſam habere, in te, criminis: in illo, beneficii; in te, injuriæ?

215. Eodem tempore Antonius III denariis æſtimavit, poſt meſſem, ſumma in vilitate, quum aratores frumentum dare gratis malebant: & aiebat, ſe tantidem æſtimaſſe, quanti Sacerdotem: neque mentiebatur: ſed eâdem iſtâ æſtimatione alter ſublevarat aratores, alter everterat. Quòd nisi omnis frumenti ratio ex temporibus eſſet, & annona, non ex numero, neque ex ſumma, conſideranda; numquam tam grati hi ſeſquimodii, Q. Hortensi, fuiſſent: quos tu quum ad menſuræ tam exiguam rationem populo Romano in capita deſcripsiſſes, gratiſſimum omnibus feciſti: caritas enim annonæ faciebat, ut iſtuc, quod re parvum videbatur, tempore magnum videretur. Idem iſtuc si in vilitate populo Romano largiri voluiſſes; deriſum tuum beneficium eſſet, atque contemptum.

XCIII. Noli igitur dicere, iſtum idem feciſſe, quod Sacerdotem: quoniam non eo tempore, neque ſimili fecit annonâ. Dicito potiùs, quoniam habes auctorem idoneum, quod Antonius uno adventu & vix menſtruis cibariis fecerit, id iſtum per triennium feciſſe: & iſtius innocentiam M. Antonii facto, atque auctoritate defendito. Nam de Sex. quidem Peducæo, fortiſſimo atque innocentiſſimo viro, quid dicetis? de quo quis umquam arator queſtus eſt? aut quis non ad hoc tempus innocentiſſimam omnium diligentiſſimamque præturam illius hominis exiſtimavit? Biennium provinciam obtinuit: quum alter annus in vilitate, alter in ſumma caritate fuerit; num aut in vilitate nummum arator quiſquam dedit; aut in caritate de æſtimatione frumenti queſtus eſt? At uberiora cibaria facta ſunt caritate. Credo: neque id eſt novum, neque reprehendendum.

217. Modò C. Sentium vidimus, hominem vetere illâ ac ſingulari innocentiâ præditum, propter caritatem frumenti, quæ fuerat in Macedonia, permagnam ex cibariis pecuniam deportare. Quamobrem non ego invideo tuis commodis, ſi quâ ad te lege venerunt: injuriam queror, improbitatem coarguo: avaritiam in crimen, & in judicium voco. Quòd ſi ſuſpiciones injicere voletis, ad plures homines, & ad

plures provincias crimen hoc pertinere : non ego iſtam defensionem veſtram pertimeſcam, ſed me omnium provinciarum defenſorem eſſe profitebor. Etenim hoc dico, & magnâ voce dico : *Ubicumque hoc factum eſt, improbè factum eſt : quicumque hoc fecit, ſupplicio dignus eſt.*

XCIV. Nam, per deos immortales ! videte, Judices, & proſpicite animis, quid futurum sit. Multi magnas pecunias ab invitis civitatibus, atque ab invitis aratoribus iſtâ ratione, cellæ nomine, coëgerunt (omnino ego neminem video, præter iſtum : ſed do hoc vobis, & concedo, eſſe multos) in hoc homine rem adductam in judicium videtis : quid facere poteſtis ? Utrùm, quum judices sitis de pecunia capta, conciliata, tantam pecuniam captam negligere : an, quum lex ſociorum causâ rogata sit, ſociorum querimonias non audire ?

219. Verùm hoc quoque vobis remitto : negligite præterita, si vultis : ſed ne reliquas ſpes turbetis, atque omnes provincias evertatis ; id providete, ne avaritiæ, quæ antehac occultis itineribus atque anguſtis uti ſolebat, auctoritate veſtrâ viam patefaciatis illuſtrem atque latam. Nam si hoc probatis, & si hoc licere, pecunias iſto nomine capi, judicatis : certè hoc, quod adhuc nemo, nisi improbissimus, fecit,

poſthac nemo, nisi ſtultissimus, non faciet. Improbi ſunt, qui pecunias contra leges cogunt: ſtulti, qui, quod licere judicatum eſt, prætermittunt.

220. Deinde, Judices, videte, quam infinitam sitis hominibus licentiam pecuniarum eripiendarum daturi. Si ternos denarios qui coëgit, erit abſolutus: quaternos, quinos, denos denique, aut vicenos coget alius. Quæ erit reprehensio? in quo primùm injuriæ gradu resiſtere incipiet ſeveritas judicis? quotus erit iſte denarius, qui non sit ferendus, & in quo primùm æſtimationis iniquitas, atque improbitas reprehendatur? non enim a vobis ſumma, ſed genus æſtimationis erit comprobatum. Neque hoc poteſtis judicare, ternis denariis æſtimare licere; denis non licere: ubi enim ſemel ab annonæ ratione, & ab aratorum voluntate res ad prætoris libidinem tranſlata eſt; non eſt jam in lege, atque in officio, ſed in voluntate hominum, atque avaritia, positus modus æſtimandi.

XCV. Quapropter, si vos ſemel in judicando finem æquitatis & legis tranſieritis; ſcitote, vos nullum ceteris in æſtimando finem improbitatis & avaritiæ reliquiſſe. Videte igitur, quàm multa simul a vobis poſtulentur. Abſolvite eum, qui ſe fateatur maximas pecunias cum ſumma ſociorum injuria cepiſſe: non eſt ſatis. Sunt alii

alii quoque plures, qui idem fecerint: abſolvite etiam illos, si qui ſunt; ut uno judicio quàm plurimos improbos liberetis. Ne id quidem ſatis eſt: facite ut ceteris poſthac idem liceat: licebit. Adhuc parum eſt: permittite, ut liceat, quanti quiſque velit, tanti æſtimet: æſtimabit. Videtis jam profecto; Judices, hac æſtimatione a vobis comprobatâ, neque modum poſthac avaritiæ cujuſquam, neque pœnam improbitatis futuram.

222. Quas ob res quid agis, Hortensi? conſul es designatus: provinciam ſortitus es: de æſtimatione quum dices frumenti, sic te audiemus, quasi id, quod ab iſto rectè factum eſſe defendes, te facturum profiteare, & quasi, quod iſti licitum eſſe dices, vehementer cupias tibi licere. Atqui, si id licebit, nihil eſt quod putetis quemquam poſthac commiſſurum, ut de pecuniis repetundis condemnari poſsit. Quantam enim quiſque concupierit pecuniam, tantam licebit per cellæ nomen, æſtimationis magnitudine, conſequatur.

XCVI. At enim eſt quiddam, quod, etiam si palam in defendendo non dicit Hortensius, tamen ita dicit, ut vos id ſuſpicari, & cogitare poſsitis; pertinere hoc ad commodum ſenatorium: pertinere ad utilitatem eorum qui judicent, qui in

provinciis cum poteſtate, aut cum legatione ſe futuros aliquando arbitrentur. Præclaros verò exiſtimas judices nos habere, quos alienis peccatis conceſſuros putes; quò faciliùs ipſos peccare liceat. Ergo id volumus populum Romanum, id provincias, id ſocios, nationeſque exteras exiſtimare, si ſenatores judicent, hoc certè unum genus infinitæ pecuniæ per ſummam injuriam cogendæ, nullo modo poſſe reprehendi?

224. Quod si ita eſt, quid poſſumus contra illum prætorem dicere, qui quotidie templum tenet, qui rempublicam sistere negat poſſe, ni ad equeſtrem ordinem judicia referantur? Quòd si ille hoc unum agitare cœperit, eſſe aliquod genus cogendæ pecuniæ, ſenatorum commune, & jam propè conceſſum ordini, quo genere ab ſociis maxima pecunia per ſummam injuriam avertatur; neque ullo modo ſenatoriis judiciis reprehendi poſſe, idque, dum equeſter ordo judicaret, numquam eſſe commiſſum: quis obsiſtet? quis erit tam cupidus veſtrûm, tam fautor ordinis, qui de transferendis judiciis possit recuſare?

XCVII. Atque utinam poſſet aliquâ ratione hoc crimen, quamvis falsâ, modò humanâ atque usitatâ, defendere! minore periculo veſtro, minore periculo

provinciarum omnium, judicaretis. Negaret hic æſtimatione ſe uſum? vos id credidiſſe homini, non factum comprobaſſe videremini. Nullo modo negare poteſt: urgetur à tota Sicilia, nemo eſt ex tanto numero aratorum, à quo pecunia cellæ nomine non ſit exacta.

225. Vellem etiam hoc poſſet dicere, nihil ad ſe iſtam rationem pertinere: per quæſtores rem frumentariam eſſe adminiſtratam. Ne id quidem ei licet dicere: propterea quòd ipſius litteræ recitantur, ad civitates de ternis denariis miſſæ. Quæ eſt igitur defenſio? Feci quod arguis: coëgi pecunias maximas cellæ nomine: ſed hoc mihi licuit: vobis, ſi proſpicitis, licebit. Periculoſum provinciis, genus injuriæ confirmari judicio: perniciosum noſtro ordini, populum Romanum exiſtimare, non poſſe eos homines, qui ipſi legibus teneantur, leges in judicando religioſè defendere. Atque iſto prætore, Judices, non ſolùm æſtimandi frumenti modus non fuit, ſed ne imperandi quidem: neque enim id, quod debebatur, ſed quantum commodum fuit, imperavit. Summam faciam vobis ex publicis litteris & teſtimoniis civitatum, frumenti in cellam imperati: reperietis quinquies tantò, Judices, ampliùs iſtum, quàm quantum ei in cellam ſumere licitum ſit, civitatibus imperaſſe. Quid ad hanc

impudentiam addi poteſt, si & æſtimavit tanti, ut homines ferre non poſſent, & tantò plus, quàm erat ei conceſſum legibus, imperavit?

226. Quapropter, cognitâ totâ re frumentariâ, Judices, jam facillimè perſpicere poteſtis, amiſſam eſſe populo Romano Siciliam, fructuosissimam atque opportunissimam provinciam, nisi eam vos iſtius damnatione recuperatis. Quid eſt enim Sicilia, si ei agri cultionem ſuſtuleris, & si aratorum numerum ac nomen exſtinxeris? quid enim poteſt eſſe in calamitate residui, quod non ad miſeros aratores, iſto prætore, per ſummam injuriam ignominiamque pervenerit? quibus, quum decumas dare deberent, vix ipsis decumæ relictæ ſunt: quum pecunia deberetur, ſoluta non eſt: quum optimâ æſtimatione ſenatus frumentum eos in cellam dare voluiſſet, etiam inſtrumenta agrorum vendere coacti ſunt.

XCVIII. Dixi jam antea, Judices, ut has omnes injurias tollatis, tamen ipſam rationem arandi ſpe magis, & jucunditate quadam, quàm fructu, atque emolumento teneri: etenim ad incertum caſum, & eventum, certus quotannis labor, & certus ſumptus impenditur: annona porrò, pretium, nisi in calamitate fructuum, non habet: si autem ubertas in

percipiendis fructibus fuit, conſequitur vilitas in vendendis : ut aut malè vendendum intelligas, si processit; aut malè perceptos fructus, si rectè licet vendere. Totæ autem res ruſticæ ejuſmodi ſunt, ut eas non ratio, neque labor, ſed res incertisſimæ, venti, tempeſtateſque moderentur. Hinc quum unæ decumæ lege, & conditione trahantur : alteræ novis inſtitutis propter annonæ rationem imperentur : ematur præterea frumentum quotannis publicè : poſtremò etiam in cellam magiſtratibus, & legatis imperetur : quid, aut quantum præterea eſt, quod aut liberum possit habere ille arator, ac dominus in poteſtate, ſuorum fructuum, aut in ipsis fructibus ſolutum ?

228. Quòd si hæc feruntur omnia : si vobis potiùs, àc populo Romano, quàm sibi, & ſuis commodis, operâ, ſumptu, labore deſerviunt : etiamne hæc nova debent edicta, & imperia prætorum, & Apronii dominationem, & Veneriorum ſervorum furta, rapinaſque perferre ? etiamne frumentum pro empto gratis dare ? etiamne in cellam quum cupiant gratis dare ultro, pecuniam grandem dare ? etiamne hæc tot detrimenta, atque damna maximis injuriis, contumeliiſque perferre ? Itaque hæc, Judices, quæ pati nullo modo potuerunt, non pertulerunt : arationes totâ

Siciliâ deſertas, atque a dominis relictas eſſe cognoſcitis : neque quidquam aliud agitur hoc judicio, nisi ut antiquissimi ſocii fidelissimique, Siculi, coloni populi Romani, atque aratores, veſtrâ ſeveritate & diligentiâ, me duce, atque auctore, in agros, atque in ædes ſuas revertantur.

ACTIONIS SECUNDÆ

IN VERREM

LIBER QUARTUS.

DE SIGNIS.

ORATIO NONA.

Hic liber, cujus eſt inſcriptio de Signis, continet furta Verris in signis & ornamentis Siciliæ. Orditur Tullius a privatis tum Siciliensibus, tum civibus Romanis, quos ejuſmodi rebus ſpoliatos fuiſſe demonſtrat, quorum primus eſt Hejus, princ[illegible] legationis a Mamertinis in grat[illegible] Verris miſſæ. Hinc invehitur i[illegible] vitatem Meſſanam, prædarum furtorum Verris, quem ſola pu[illegible] laudat, receptricem & ſociam. [illegible] enim empta hæc omnia, non e[illegible]

eſſe Verres dictitat : quam defensionem inanem eſſe probat, & quòd magiſtratibus Romanis nihil in ſua provincia mercari liceat, & quòd ea vilissimo pretio per poteſtatem ablata sint. Enumeratis privatorum singulis adjungit Syriæ regem Antiochum, quem candelabro aureo, rebuſque aliis pretiosissimis ſpoliatum e Sicilia Verres ejecit. Civitates inde recenſet, quarum e locis publicis & Sacris ornamenta, ac præſertim Africani monumenta Verres ſuſtulit. Ultima eſt direptio Syracuſarum urbis, cujus e templis lociſque publicis simulacra deorum, aliaque ornamenta ſacra & profana Verres eripuit, quæ M. Marcellus, urbe captâ, religione impeditus, non attigerat. Quas ob rapinas Syracuſanam civitatem Verri non minùs infeſtam eſſe oſtendit, quam ceteras Siciliæ civitates, præter Meſſanam, cui minas iterum intendit.

VENIO nunc ad iſtius, quemadmodum ipſe appellat, ſtudium; ut amici ejus, morbum & inſaniam; ut Siculi, latrocinium: ego, quo nomine appellem, neſcio: rem vobis proponam: vos eam ſuo, non nominis pondere penditote. Genus ipſum priùs cognoſcite, Judices: deinde fortaſſe non magnopere quæretis, quo nomine appellandum putetis. Nego in Sicilia tota, tam locupleti, tam vetere provincia, tot oppidis, tot familiis, tam copioſis, ullum argenteum vas, ullum Corinthium, aut Deliacum fuiſſe; ullam gemmam, aut margaritam; quidquam ex auro, aut ebore factum; ſignum ullum æneum, marmoreum, eburneum; nego ullam picturam, neque in tabula, neque textili fuiſſe, quin conquiſierit, inſpexerit; quod placitum ſit, abſtulerit.

2. Magnum videor dicere: attendite etiam, quemadmodum dicam: non enim verbi, neque criminis augendi causâ complector omnia. Quum dico, nihil iſtum ejuſmodi rerum in tota provincia reliquiſſe, Latinè me ſcitote, non accuſatoriè loqui: etiam planiùs: nihil in ædibus cujuſquam, ne in oppidis quidem: nihil apud Siculum, nihil apud civem Romanum; denique nihil iſtum, quod ad oculos, animumque acciderit, neque privati, neque

publici, neque profani, neque ſacri, tota in Sicilia reliquiſſe. Unde igitur potiùs incipiam, quàm ab ea civitate, quæ tibi una in amore, atque in deliciis fuit? aut ex quo potiùs numero, quàm ex ipsis laudatoribus tuis? faciliùs enim perſpicietur, qualis apud eos fueris, qui te oderunt, qui accuſant, qui perſequuntur; quum apud tuos Mamertinos inveniare improbissimâ ratione eſſe prædatus.

II. C. Hejus eſt Mamertinus (omnes hoc mihi facilè concedent, qui Meſſanam acceſſerunt) omnibus rebus in illa civitate ornatissimus: hujus domus eſt vel optima Meſſanæ, notissima quidem certè, & noſtris hominibus apertissima, maximéque hoſpitalis: ea domus ante adventum iſtius sic ornata fuit, ut urbi quoque eſſet ornamento: nam ipſa Meſſana, quæ situ, mœnibus, portuque ornata sit, ab his rebus, quibus iſte delectatur, ſanè vacua, atque nuda eſt.

4. Erat apud Hejum ſacrarium magna cum dignitate in ædibus, a majoribus traditum, perantiquum; in quo signa pulcherrima quatuor, ſummo artificio, ſummâ nobilitate; quæ non modò iſtum hominem, ingenioſum, atque intelligentem, verùm etiam quemvis noſtrûm, quos iſte idiotas appellat, delectare poſſent: unum Cupidinis, marmoreum, Praxitelis (nimi-

rum didici etiam, dum in iſtum inquiro, artificum nomina) idem, opinor, artifex ejuſdem modi Cupidinem fecit illum, qui eſt Theſpiis, propter quem Theſpiæ viſuntur: nam alia viſendi cauſa nulla eſt. Itaque ille L. Mummius, quum Theſpiadas, quæ ad ædem Felicitatis ſunt, ceteraque profana ex illo oppido ſigna tolleret, hunc marmoreum Cupidinem, quòd erat conſecratus, non attigit.

III. Verùm, ut ad illud ſacrarium redeam, ſignum erat hoc, quod dico, Cupidinis e marmore: ex altera parte Hercules egregiè factus ex ære: is dicebatur eſſe Myronis, ut opinor: & certè. Item ante hoſce deos erant arulæ, quæ cuivis ſacrarii religionem ſignificare poſſent: erant ænea præterea duo ſigna, non maxima, verùm eximiâ venuſtate, virginali habitu, atque veſtitu, quæ manibus ſublatis ſacra quædam more Atherienſium virginum repoſita in capitibus ſuſtinebant. Canephoroe ipſæ vocabantur: ſed earum artificem quem? quemnam? rectè admones: Polycletum eſſe dicebant. Meſſanam ut quiſque noſtrûm venerat, hæc viſere ſolebat: omnibus hæc ad viſendum patebant quotidie: domus erat non domino magis ornamento, quàm civitati.

6. C. Claudius, cujus ædilitatem magnificentiſſimam ſcimus fuiſſe, uſus eſt hoc

Cupidine tamdiu, dum forum diis immortalibus, populoque Romano habuit ornatum; &c., quum eſſet hoſpes Hejorum, Mamertini autem populi patronus, ut illis benignis uſus eſt ad commodandum, ſic ipſe diligens fuit ad reportandum. Nuper homines nobiles ejuſmodi, Judices; & quid dico nuper? immo verò modò, ac planè paulò antè vidimus, qui forum ac baſilicas, non ſpoliis provinciarum, ſed ornamentis amicorum, commodis hoſpitum, non furtis nocentium, ornarent: qui tamen ſigna, atque ornamenta ſua cuique reddebant: non ablata ex urbibus ſociorum, quatridui causâ, per ſimulationem ædilitatis; domum deinde, atque ad ſuas villas auferebant. Hæc omnia, quæ dixi, ſigna, Judices, ab Hejo de ſacrario Verres abſtulit: nullum, inquam, horum reliquit, neque aliud ullum tamen, præter unum pervetus ligneum, Bonam Fortunam, ut opinor: eam iſte habere domi ſuæ noluit.

IV. Proh deûm, hominumque fidem! quid hoc eſt? quæ hæc cauſa? quæ hæc impudentia eſt? quæ dico ſigna, antequam abs te ſublata ſunt, Meſſanam cum imperio nemo venit, quin viderit: tot prætores, tot conſules in Sicilia, tum in pace, tum etiam in bello fuerunt; tot homines cujuſque modi: non loquor de integris, innocentibus, religioſis: tot cupidi, tot improbi, tot

audaces; quorum nemo ſibi tam vehemens, tam potens, tam nobilis viſus eſt, qui ex illo ſacrario quidquam poſceret, aut tollere, aut attingere auderet. Verres, quod ubique erit pulcherrimum, auferet? nihil habere præterea cuiquam licebit? tot domus locupletiſſimas domus iſtius una capiet? idcirco nemo ſuperiorum attigit, ut iſte tolleret? ideo C. Claudius Pulcher retulit, ut C. Verres poſſet auferre? At non requirebat ille Cupido lenonis domum, ac meretriciam diſciplinam: facilè illo ſacrario patrio continebatur: Hejo ſe a majoribus relictum eſſe ſciebat in hereditate ſacrorum: non quærebat meretricis heredem.

8. Sed quid ego tam vehementer invehor? verbo jam uno repellar. Emi, inquit. O dii immortales! præclaram defenſionem! mercatorem cum imperio, ac ſecuribus in provinciam miſimus; qui omnia signa, tabulas pictas, omne argentum, aurum, ebur, gemmas coëmeret; nihil cuiquam relinqueret: hæc enim mihi ad omnia defenſio pateſieri videtur, *emiſſe*. Primùm, si id, quod vis, tibi ego concedam, ut emeris; quoniam in toto hoc genere hac unâ defenſione uſurus es: quæro, cujuſmodi tu judicia Romæ putaris eſſe, ſi tibi hoc quemquam conceſſurum putaſti, te in prætura atque imperio, tot res, tam pretioſas, omnes denique res,

quæ alicujus pretii fuerint, tota ex provincia coëmiſſe?

V. Videte majorum diligentiam, qui nihildum etiam iſtiuſmodi ſuſpicabantur: verumtamen ea, quæ parvis in rebus accidere poterant, providebant. Neminem, qui cum poteſtate, aut legatione in provinciam eſſet profectus, tam amentem fore putarunt, ut emeret argentum; dabatur enim de publico: ut veſtem; præbebatur enim legibus: mancipium putaverunt; quo & omnes utimur, & non præbetur a populo: ſanxerunt, *Ne quis emeret mancipium, nisi in demortui locum*. Si qui Romæ eſſet demortuus? immo, si quis ibidem: non enim te inſtruere domum tuam voluerunt in provincia; ſed illum uſum provinciæ ſupplere.

10. Quæ fuit cauſa, cur tam diligenter nos in provinciis ab emptionibus removerent? hæc, Judices, quòd putabant ereptionem eſſe, non emptionem, quum venditori ſuo arbitratu vendere non liceret: in provinciis intelligebant, si is, qui eſſet cum imperio ac poteſtate, quod apud quemque eſſet, emere vellet, idque ei liceret; fore, uti, quod quiſque vellet, sive eſſet venale, sive non eſſet, quanti vellet, auferret. Dicit aliquis, Noli iſto modo agere cum Verre: noli ejus facta ad antiquæ religionis rationem exquirere: concede, ut im-

punè emerit, modò ut bonâ ratione emerit, nihil pro poteſtate, nihil ab invito, nihil per injuriam. Sic agam : si quid venale habuit Hejus, si id, quanti æſtimabat, tanti vendidit : desino quærere, cur emeris.

VI. Quid igitur nobis faciendum eſt? num argumentis utendum in re ejuſmodi? quærendum eſt, credo, Hejus iſte num æs alienum habuerit, num auctionem fecerit : si fecit, num tanta difficultas eum rei nummariæ tenuerit, tanta egeſtas, tanta vis oppreſſerit, ut ſacrarium ſuum ſpoliaret, ut deos patrios venderet. At hominem video auctionem feciſſe nullam : vendidiſſe, præter fructus ſuos, nihil umquam : non modò in ære alieno nullo, ſed in ſuis nummis multis eſſe, ac ſemper fuiſſe : si hæc contrà, ac dico, eſſent omnia ; tamen illum hæc, quæ tot annos in familia, ſacrarioque majorum fuiſſent, venditurum non fuiſſe. Quid si magnitudine pecuniæ perſuaſum eſt ei? verisimile non eſt, ut ille homo tam locuples, tam honeſtus, religioni ſuæ, monumentiſque majorum pecuniam anteponeret.

12. Sunt iſta : verumtamen abducuntur homines nonnumquam etiam ab inſtitutis ſuis magnitudine pecuniæ. Videamus, quanta iſta pecunia fuit, quæ potuerit Hejum, hominem maximè locupletem, mi-

nimè avarum, ab humanitate, a pietate, ab religione deducere. Ita juſſiſti, opinor, ipſum in tabulas referre: ***Hæc omnia ſigna Praxitelis, Myronis, Polycleti, H-S VI mill. & D Verri vendita ſunt.*** Recita ex tabulis. Tabulæ Heji. Juvat me, hæc præclara nomina artificum, quæ iſti ad cœlum ferunt, Verris æſtimatione ſic concidiſſe. Cupidinem Praxitelis H-S M. DC. profectò hinc natum eſt, ***Malo emere, quàm rogare.***

VII. Dicet aliquis, Quid? tu iſta permagno æſtimas? Ego verò ad meam rationem, uſumque non æſtimo: verumtamen a vobis ita arbitror ſpectari oportere, quanti hæc eorum judicio, qui ſtudioſi ſunt harum rerum, æſtimentur: quanti venire ſoleant: quanti hæc ipſa, ſi palam, liberéque venirent, venire poſſent; denique ipſe Verres quanti æſtimet: nunquam enim, ſi denariis quadringentis Cupidinem illum putaſſet, commiſiſſet, ut propter eum, in ſermonem hominum, atque in tantam vituperationem veniret.

14. Quis veſtrûm igitur neſcit, quanti hæc æſtimentur? In auctione ſignum æneum, non magnum, H-S CXX millibus venire non vidimus? Quid ſi velim nominare homines, qui aut non minoris, aut etiam pluris emerint? nonne poſſum? etenim qui modus eſt in his re-

bus cupiditatis, idem eſt æſtimationis: difficile eſt enim finem facere pretio, nisi libidini feceris. Video igitur Hejum, neque voluntate, neque difficultate aliquâ temporis, neque magnitudine pecuniæ adductum eſſe, ut hæc signa venderet: teque iſtâ simulatione emptionis, vi, metu, imperio, faſcibus, ab homine eo, quem unà cum ceteris ſociis non ſolùm poteſtati tuæ, ſed etiam fidei populus Romanus commiſerat, eripuiſſe, atque abſtuliſſe.

15. Quid mihi tam optandum, Judices, poteſt eſſe in hoc crimine, quàm ut hæc eadem dicat ipſe Hejus? nihil profectò: ſed ne difficilia optemus. Hejus eſt Mamertinus: Mamertina civitas iſtum publicè communi consilio ſola laudat: omnibus ipſe ceteris Siculis odio eſt: ab his ſolis amatur. Ejus autem legationis, quæ ad iſtum laudandum miſſa eſt, princeps eſt Hejus: etenim eſt primus civitatis: ne fortè, dum publicis mandatis ſerviat, de privatis injuriis reticeat.

16. Hæc quum ſcirem & cogitarem, commisi tamen me, Judices, Hejo: produxi eum primâ actione: neque id tamen nullo periculo feci. Quid enim poterat Hejus reſpondere, si eſſet improbus, si ſui dissimilis? signa illa domi ſuæ eſſe, non apud Verrem? qui poterat quidquam ejuſ-

modi dicere ? ut homo turpiſsimus eſſet; impudentiſsiméque mentiretur, hoc diceret; illa ſe habuiſſe venalia, eaque ſeſe, quanti voluerit, vendidiſſe. Homo domi ſuæ nobiliſsimus, qui vos de religione ſua, ac dignitate verè exiſtimare maximè vellet, primò dixit ſe iſtum publicè laudare, quòd ſibi ita mandatum eſſet: deinde neque ſe illa habuiſſe venalia, neque ullâ conditione, ſi, utrum vellet, liceret, adduci umquam potuiſſe, ut venderet illa, quæ in ſacrario fuiſſent a majoribus ſuis relicta, & tradita.

VIII. Quid ſedes, Verres ? quid exſpectas ? quid te a Centuripina civitate, a Catinenſi, ab Haleſina, ab Tyndaritana, Ennenſi, Agyrinenſi, ceteriſque Siciliæ civitatibus circumveniri, atque opprimi dicis ? tua te altera patria, quemadmodum dicere ſolebas, Meſſana circumvenit: tua, inquam, Meſſana, tuorum adjutrix ſcelerum, libidinum teſtis, prædarum ac furtorum receptrix: adeſt enim vir ampliſsimus ejus civitatis, legatus, hujuſce judicii cauſâ domo miſſus, princeps laudationis tuæ; qui te publicè laudat: ita enim mandatum, atque imperatum eſt: tametſi rogatus de Cybea, tenetis memoriâ, quid reſponderit: ædificatam publicis operis, publicè coactis, eique ædificandæ publicè Mamertinum ſenatorem præfuiſſe. Idem ad vos privatim,

Judices ; confugit : utitur hac lege , quæ judicium eſt communis , & privatæ rei ſociorum : tametſi lex eſt de pecuniis repetundis , ille ſe negat pecuniam repetere ; quam ereptam non tantopere deſiderat : ſacra ſe majorum ſuorum repetere abs te dicit : deos Penates a te patrios repoſcit.

18. Ecqui pudor eſt ? ecqua religio , Verres ? ecqui metus ? habitaſti apud Hejum Meſſanæ : res illum divinas apud eos deos in ſuo ſacrario propè quotidie facere vidiſti : non movetur pecuniâ : denique , quæ ornamenti causâ fuerunt , non requirit : habe Canephoros : deorum ſimulacra reſtitue. Quæ quia dixit : quia , tempore dato , modeſtè apud vos ſocius , amicuſque populi Romani queſtus eſt : quia religioni ſuæ non modò in diis patriis repetendis , ſed etiam in ipſo jurejurando , ac teſtimonio , proximus fuit : hominem miſſum ab iſto ſcitote eſſe Meſſanam de legatis unum ; illum ipſum , qui navi iſtius ædificandæ publicè præfuit ; qui a ſenatu peteret , ut Hejus ignominiâ afficeretur.

IX. Homo amentiſſime , quid putaſti ? te impetraturum ? quanti is a civibus ſuis fieret , quanti auctoritas ejus haberetur , ignorabas ? Verùm fac te impetraviſſe : fac aliquid gravius in Hejum ſtatuiſſe Mamertinos ? quantam putas auctoritatem lau-

dationis eorum futuram, si in eum, quem conſtet verum pro teſtimonio dixiſſe, pœnam conſtituerint? tametsi quæ eſt iſta laudatio, quum laudator interrogatus lædat neceſſe eſt? Quid? iſti laudatores tui, nonne teſtes mei ſunt? Hejus eſt laudator; læsit gravissimè: producam ceteros: reticebunt, quæ poterunt, libenter: dicent, quæ neceſſe erit, ingratis. Negent iſti onerariam navem maximam ædificatam eſſe Meſſanæ? negent, si possint: negent ei navi faciendæ ſenatorem Mamertinum publicè præfuiſſe? utinam negent! Sunt etiam cetera, quæ malo integra reſervare, ut quàm minimum sit illis temporis ad meditandum, confirmandumque perjurium.

20. Hæc tibi laudatio procedat in numerum: hi te homines auctoritate ſuâ ſublevent; qui te neque debent adjuvare, si possint; neque poſſunt, si velint: quibus tu privatim injurias plurimas, contumeliaſque impoſuiſti: quo in oppido multas familias in perpetuum infames tuis ſtupris, flagitiiſque feciſti. At publicè commodaſti. Non sine magno quidem reipublicæ, provinciæque Siciliæ detrimento. Tritici modiûm LX millia empta populo Romano dare debebant, & ſolebant: abs te ſolo remiſſum eſt. Reſpublica detrimentum fecit, quòd per te imperii jus una in

civitate imminutum eſt : Siculi, quòd hoc non de ſumma frumenti detractum eſt, ſed tranſlatum in Centuripinos, & Halesinos, immunes populos : & hoc plus impositum, quàm ferre poſſent.

21. Navem imperare ex fœdere debuiſti ; remisiſti in triennium : militem nullum umquam popoſciſti per tot annos : feciſti item, uti prædones ſolent ; qui quum communes hoſtes sint omnium, tamen aliquos sibi inſtituunt amicos, quibus non modò parcant, verùm etiam prædâ quos augeant, & eos maximè, qui habent oppidum opportuno loco, quò ſæpe adeundum sit navibus, nonnumquam etiam neceſſariò.

X. Phaſelis illa, quam cepit P. Servilius, non fuerat urbs antè Cilicum, atque prædonum : Lycii illam, Græci homines, incolebant : ſed quòd erat ejuſmodi loco, atque ita projecta in altum, ut & exeuntes e Cilicia prædones ſæpe ad eam neceſſariò devenirent, &, quum ex hiſce ſe locis reciperent, eódem deferrentur ; adſciverunt illud sibi oppidum piratæ, primò commercio, deinde etiam ſocietate.

22. Mamertina civitas improba antea non erat : etiam erat inimica improborum : quæ C. Catonis, illius, qui conſul fuit, impedimenta retinuit : at cujus hominis? clarissimi, potentissimique ; qui tamen

quum conſul fuiſſet, condemnatus eſt: ita C. Cato, duorum hominum clarissimorum nepos, L. Pauli, & M. Catonis, & P. Africani ſororis filius: quo damnato, tum, quum ſevera judicia fiebant, H-S XVIII millibus lis æſtimata eſt: huic Mamertini irati fuerunt; qui majorem ſumptum, quàm, quanti Catonis lis æſtimata eſt, in Timarchidis prandium ſæpè fecerunt.

23. Verùm hæc civitas iſti prædoni, ac piratæ Siciliensi Phaſelis fuit: huc omnia undique deportabantur; apud iſtos relinquebantur: quod celari opus erat, habebant ſepositum, ac reconditum: per iſtos, quæ volebat, in navem clam imponenda, occultè exportanda curabat: navem denique maximam, quam onuſtam furtis in Italiam mitteret, apud iſtos faciendam ædificandamque curavit: pro hiſce rebus vacatio data eſt ab iſto ſumptûs, laboris, militiæ, rerum denique omnium: per triennium ſoli non modò in Sicilia, verùm, ut opinio mea fert, his quidem temporibus, in omni orbe terrarum, vacui, expertes, ſoluti, ac liberi fuerunt ab omni ſumptu, moleſtiâ, munere.

24. Hinc illa Verrea nata ſunt: hinc in convivium Sex. Cominium protrahi jussit, in quem ſcyphum de manu jacere conatus eſt: quem obtortâ gulâ de convivio in vincula, atque in tenebras abripi jussit: hinc

illa crux, in quam civem Romanum iſte, multis inſpectantibus, ſuſtulit: quam non auſus eſt uſquam defigere, nisi apud eos, quibuſcum omnia ſcelera ſua, ac latrocinia communicaſſet.

XI. Laudatum etiam vos quemquam venire audetis? quâ auctoritate? utrùm, quam apud ſenatorium ordinem, an, quam apud populum Romanum habere debetis? Ecquæ civitas eſt, non modò in provinciis noſtris, verùm etiam in ultimis nationibus, aut tam potens, aut tam libera, aut etiam tam immanis, ac barbara: rex denique ecquis eſt, qui ſenatorem populi Romani tecto, ac domo non invitet, qui honos non homini ſolùm habetur, ſed primùm populo Romano, cujus beneficio nos in hunc ordinem venimus: deinde ordinis auctoritati, quæ nisi gravis erit apud ſocios, atque exteras nationes, ubi erit imperii nomen & dignitas? Mamertini me publicè non invitarunt: me quum dico, leve eſt. Senatorem populi Romani si non invitaverunt, honorem debitum detraxerunt, non homini, ſed ordini. Nam ipsi Tullio patebat domus locupletissima, & amplissima Cn. Pompeii Basiliſci, quò, etiam si eſſet invitatus a vobis, tamen devertiſſet: erat etiam Parcenniorum, qui nunc item Pompeii ſunt, domus honeſtissima; quò L. frater meus ſummâ illa

rum voluntate devertit. Senator populi Romani, quod in vobis fuit, in veſtro oppido jacuit, & pernoctavit in publico: nulla hoc civitas umquam alia commiſit. Amicum enim noſtrum in judicium vocabas. Tu, quid ego privatim negotii geram, interpretabere imminuendo honore ſenatorio?

26. Verùm hæc tum queremur, ſi quid de vobis per eum ordinem agetur, qui ordo a vobis adhuc ſolis contemptus eſt. In populi Romani quidem conſpectum quo ore vos commiſiſtis? nec priùs illam crucem, quæ etiam nunc civis Romani ſanguine redundat, quæ fixa eſt ad portum, urbemque veſtram, revelliſtis, neque in profundum abjeciſtis, locumque illum omnem expiaſtis, quàm Romam, atque in horum conventum adiretis? In Mamertinorum ſolo fœderato atque pacato, monumentum iſtius crudelitatis conſtitutum eſt: veſtrane urbs electa eſt, ad quam quum adirent ex Italia, crucem civis Romani priùs, quàm quemquam amicum populi Romani viderent? quam vos Rheginis, quorum civitati invidetis, item incolis veſtris, civibus Romanis, oſtendere ſoletis: quò minùs ſibi arrogent, minúſque vos deſpiciant, quum videant jus civitatis illo ſupplicio eſſe mactatum.

XII. Verùm hæc emiſſe te dicis. Quid? illa

illa Attalica, totâ Siciliâ nominata, ab eodem Hejo peripetasmata emere oblitus es? licuit eodem modo, ut signa. Quid enim actum eſt? an litteris peperciſti? Verùm hominem amentem hoc fugit: minùs clarum putavit fore, quod de armario, quàm quod de ſacrario eſſet ablatum. At quomodo abſtulit? non poſſum dicere planiùs, quàm ipſe apud vos dixit Hejus: quum quæsiſſem, num quid aliud de bonis ejus perveniſſet ad Verrem: reſpondit iſtum ad ſe misiſſe, ut sibi mitteret Agrigentum peripetaſmata. Quæsivi an misiſſet: reſpondit id, quod neceſſe erat, ſcilicet dicto audientem fuiſſe prætori: miſiſſe. Rogavi, perveniſſentne Agrigentum: dixit perveniſſe. Quæsivi, quemadmodum revertiſſent: negavit adhuc revertiſſe. Riſus populi, atque admurmuratio omnium facta eſt.

28. Hîc tibi in mentem non venit jubere, ut hæc quoque referret, H-S VI millibus IↃ ſe tibi vendidiſſe? metuiſti, ne æs alienum tibi creſceret, si H-S VI millibus IↃ tibi conſtarent ea, quæ tu facilè poſſes vendere H-S CC millibus: fuit tanti, mihi crede: haberes quod defenderes: nemo quæreret, quanti illa res eſſet: si modò te poſſes docere emiſſe; facilè cui velles, tuam cauſam & factum probares: nunc de peripetaſmatis

quemadmodum te expedias, non habes.

29. Quid? a Philarcho Centuripino, homine locuplete, ac nobili, phaleras pulcherrimè factas, quæ regis Hieronis fuiſſe dicuntur, utrùm tandem abſtuliſti, an emiſti? In Sicilia quidem quum eſſem, sic a Centuripinis, sic a ceteris audiebam: non enim parum res erat clara: tam te has phaleras a Philarcho Centuripino abſtuliſſe dicebant, quàm alias item nobiles ab Ariſto Panormitano; quàm tertias a Cratippo Tyndaritano. Etenim si Philarchus vendidiſſet, non ei, poſteaquam reus factus es, redditurum te promisiſſes: quod quia vidiſti plures ſcire, cogitaſti, si ei reddidiſſes, te minùs habiturum, rem nihilominus teſtatam futuram: non reddidiſti: dixit Philarchus pro teſtimonio, ſe, quòd noſſet tuum iſtum morbum, ut amici tui appellant, ſtudium, cupiſſe te celare de phaleris: quum abs te appellatus eſſet, negaſſe habere ſeſe: apud alium quoque eas habuiſſe depositas, ne quà invenirentur: tuam tantam fuiſſe ſagacitatem, ut eas per illum ipſum inſpiceres, ubi erant depositæ: tum ſe deprehenſum negare non potuiſſe: ita ab ſe invito ablatas phaleras gratis.

XIII. Jam ut hæc omnia reperire, ac perſcrutari ſolitus sit, Judices, eſt operæ pretium cognoſcere. Cybiratæ ſunt fratres quidam, Tlepolemus, & Hiero: quorum

alterum fingere opinor e cera ſolitum eſſe, alterum eſſe pictorem: hoſce opinor Cybiræ, quum in ſuſpicionem veniſſent ſuis civibus, fanum expilaſſe Apollinis, veritos pœnam judicii, ac legis, domo profugiſſe: quòd Verrem artificii ſui cupidum cognoverant tum, quum iſte, id quod ex teſtibus didiciſtis, Cybiram cum inanibus ſyngraphis venerat, domo profugientes ad eum ſe exſules, quum iſte eſſet in Asia, contulerunt: habuit ſecum eos ab illo tempore; & in legationis prædis atque furtis, multùm illorum operâ, consilioque uſus eſt.

31. Hi ſunt illi, quibus, in tabulis retulit ſeſe Q. Tadius dediſſe juſſu iſtius, Græcis pictoribus. Eos jam bene cognitos, & re probatos ſecum in Siciliam duxit. Quò poſteaquam venerunt, mirandum in modum (canes venaticos diceres) ita odorabantur omnia, & perveſtigabant, ut ubi quidque eſſet, aliquâ ratione invenirent: aliud minitando, aliud pollicendo, aliud per ſervos, aliud per liberos, per amicum aliud, aliud per inimicum inveniebant: quidquid illis placuerat, perdendum erat: nihil aliud optabant, quorum poſcebatur argentum, nisi ut Hieroni, & Tlepolemo diſpliceret.

XIV. Verè mehercules hoc, Judices, dicam: memini Pamphilum Lilybætanum,

hoſpitem meum, & amicum, nobilem hominem, mihi narrare: quum iſte ab ſeſe hydriam Boëthi manu factam, præclaro opere, & grandi pondere, per poteſtatem abſtuliſſet, ſe ſanè triſtem, & conturbatum domum revertiſſe, quòd vas ejuſmodi, quod sibi a patre, & a majoribus eſſet relictum, quo ſolitus eſſet uti ad feſtos dies, ad hoſpitum adventum, a ſe eſſet ablatum. Quum ſederem, inquit, domi triſtis, accurrit Venerius: jubet me ſcyphos sigillatos ad prætorem ſtatim afferre: permotus ſum, inquit: binos habebam: jubeo promi utroſque, ne quid plus mali naſceretur, & mecum ad prætoris domum ferri: eò quum venio, prætor quieſcebat: fratres illi Cybiratæ inambulabant: qui me ubi viderunt, ubi ſunt, Pamphile, inquiunt, ſcyphi? oſtendo triſtis: laudant: incipio queri, me nihil habiturum, quod alicujus eſſet pretii, si etiam ſcyphi eſſent ablati: tum illi, ubi me conturbatum vident: *Quid vis nobis dare, ut iſti abs te ne auferantur?* ne multa, ſeſtertios CC me, inquit, popoſcerunt: dixi me daturum C. Vocat interea prætor: ſcyphos poſcit. Tum illos cœpiſſe prætori dicere, putaſſe ſe, id quod audiſſent, alicujus pretii ſcyphos eſſe Pamphili: luteum negotium eſſe, non dignum, quod in ſuo argento Verres haberet. Ait ille, idem

ſibi videri : ita Pamphilus ſcyphos optimos aufert. Et mehercules ego antea, tametsi hoc neſcio quid nugatorium ſciebam eſſe, iſta intelligere; tamen mirari ſolebam, iſtum in his ipsis rebus aliquem ſenſum habere, quem ſcirem nulla in re quidquam ſimile hominis habere.

XV. Tum primùm intellexi, ad eam rem iſtos fratres Cybiratas fuiſſe, ut iſte in furando manibus ſuis, oculis illorum uteretur. At ita ſtudioſus eſt hujus præclaræ exiſtimationis, ut putetur in hiſce rebus intelligens eſſe, ut nuper (videte hominis amentiam) poſteaquam eſt comperendinatus, quum jam pro damnato, mortuoque eſſet, ludis Circensibus manè apud L. Siſennam, virum primarium, quum eſſent triclinia ſtrata, argentumque expositum in ædibus; quum pro dignitate L. Siſennæ domus eſſet plena hominum honeſtiſſimorum, acceſſerit ad argentum; contemplari unumquodque otiosè, & conſiderare cœperit : mirari ſtultitiam alii, quòd in ipſo judicio, ejus ipsius cupiditatis, cujus insimularetur, ſuſpicionem augeret : alii amentiam, cui comperendinato, quum tam multi teſtes dixiſſent, quidquam illorum veniret in mentem; pueri autem Siſennæ, credo, qui audiviſſent, quæ in iſtum teſtimonia eſſent dicta, oculos de iſto nuſquam deiicere

neque ab argento digitum diſcedere.

34. Eſt boni judicis, parvis ex rebus conjecturam facere uniuſcujuſque, & cupiditatis, & incontinentiæ: qui reus lege, & reus comperendinatus, re, & opinione hominum pene damnatus, temperare non potuerit maximo conventu, quin L. Siſennæ argentum tractaret, & conſideraret; hunc in provincia prætorem quiſquam putabit a Siculorum argento cupiditatem, aut manus abſtinere potuiſſe?

XVI. Verùm uti Lilybæum, unde digreſſa eſt, oratio revertatur; Diocles eſt, Pamphili gener, illius, a quo hydria ablata eſt, Popilius cognomine: ab hoc abaci vaſa omnia, ut expoſita fuerant, abſtulit. Dicat ſe emiſſe: etenim hîc propter magnitudinem furti, ſunt, ut opinor, litteræ factæ: jussit Timarchidem æſtimare argentum. Quo modo? quo qui umquam tenuissimè in donatione hiſtrionum æſtimavit. Tametsi jamdudum erro, qui tam multa de tuis emptionibus verba faciam, & quæram, utrùm emeris, necne, & quomodo, & quanti emeris; quod verbo transigere poſſum. Ede mihi ſcriptum, quid argenti in provincia Sicilia pararis, unde quidque, aut quanti emeris.

36. Quid ſit? quamquam nón debebam ego abs te has litteras poſcere: me enim tabulas tuas habere, & proferre oporte-

bat : verùm negas te horum annorum aliquot confeciſſe : compone hoc, quod poſtulo, de argento : de reliquo videro. *Nec ſcriptum habeo, nec poſſum edere.* Quid futurum igitur eſt? Quid exiſtimas hoſce judices facere poſſe? domus plena ſignorum pulcherrimorum, jam etiam ante præturam : multa ad villas tuas poſita, apud amicos multa depoſita, multa aliis data, atque donata : tabulæ nullum indicant emptum : omne argentum ablatum ex Sicilia eſt : nihil cuiquam, quod ſuum dici vellet, relictum : fingitur improba defenſio, prætorem omne id argentum coëmiſſe : tamen idipſum tabulis demonſtrari non poteſt : si quas tabulas profers, in his, quid habeas, quomodo habeas, ſcriptum non eſt : horum autem temporum, quum te plurimas res emiſſe dicas, tabulas omnino nullas proferas ; nonne te & prolatis, & non prolatis tabulis, condemnari neceſſe eſt?

XVII. Tu a M. Cœlio, equite Romano, lectissimo adoleſcente, quæ voluiſti, vaſa argentea Lilybæi abſtuliſti : tu C. Cacurii, promptissimi hominis, & experientis, & in primis gratioſi, ſupellectilem omnem auferre non dubitaſti : tu maximam, & pulcherrimam menſam citream a Q. Lutatio Diodoro, qui Q. Catuli beneficio, a L. Sulla civis Romanus

factus eſt, omnibus ſcientibus Lilybæi abſtuliſti. Non tibi objicio, quòd hominem dignissimum tuis moribus, Apollonium, Niconis filium, Drepanitanum, qui nunc A. Clodius vocatur, omni argento optimè facto ſpoliaſti, ac depeculatus es : taceo: non enim putat ille sibi injuriam factam; propterea quòd homini jam perdito, & collum in laqueum inſerenti, ſubveniſti, quum pupillis Drepanitanis bona patria erepta cum illo partitus es : gaudeo etiam, si quid ab illo abſtuliſti; & abs te nihil rectius factum eſſe dico. A Lyſone verò Lilybætano, primo homine, apud quem deverſatus es, Apollinis signum ablatum certè eſſe non oportuit. At dices te emiſſe : ſcio : H-S CIƆ. Ita opinor : ſcio, inquam. Proferam litteras : & tamen id factum non oportuit. A pupillo Hejo, cui Marcellus tutor eſt, a quo pecuniam grandem eripueras, ſcaphia cum emblematis Lilybæi utrùm empta eſſe dicis, an confiteris erepta ?

38. Sed quid ego iſtius in ejuſmodi rebus mediocres injurias colligo ; quæ tantummodo in furtis iſtius, & damnis eorum, a quibus auferebat, verſatæ eſſe videantur ? accipite, si vultis, Judices, rem ejuſmodi, ut amentiam singularem, ut furorem jam, non cupiditatem ejus perſpicere possitis.

XVIII. Melitenſis Diodorus eſt, qui apud vos antea teſtimonium dixit: is Lilybæi multos jam annos habitat, homo & domi nobilis, & apud eos, quò ſe contulit, propter virtutem ſplendidus, & gratioſus; de hoc Verri dicitur, habere eum perbona toreumata; in his pocula duo, quædam, quæ Thericlea nominantur, Mentoris manu, ſummo artificio, facta. Quod iſte ubi audivit, sic cupiditate inflammatus eſt non ſolùm inſpiciendi, verùm etiam auferendi, ut Diodorum ad ſe vocaret, ac poſceret. Ille, qui illa non invitus haberet, reſpondet ſe Lilybæi non habere: Melitæ apud quemdam propinquum ſuum reliquiſſe.

39. Tum iſte continuò mittit homines certos Melitam: ſcribit ad quoſdam Melitenſes, ut ea vaſa perquirant: rogat Diodorum, ut ad illum ſuum propinquum det litteras: nihil ei longius videbatur, quàm dum illud videret argentum. Diodorus, homo frugi, ac diligens, qui ſua ſervare vellet, propinquo ſuo ſcribit, ut iis, qui a Verre veniſſent, reſponderet, illud argentum ſe paucis illis diebus miſiſſe Lilybæum. Ipſe interea recedit: abeſſe ab domo pauliſper maluit, quàm præſens illud optimè factum argentum amittere. Quod ubi audivit iſte, uſque eò eſt commotus, ut ſine ulla dubitatione inſanire omnibus,

ac furere videretur : quia non potuerat argentum eripere, ipſe a Diodoro erepta ſibi vaſa optimè facta dicebat : minitari abſenti Diodoro : vociferari palam : lacrymas interdum vix tenere. Eriphylam accepimus in fabulis eâ cupiditate, ut, quum vidiſſet monile, ut opinor, ex auro, & gemmis, pulchritudine ejus incenſa, ſalutem viri proderet. Similis iſtius cupiditas; hòc etiam acrior, atque inſanior, quòd illa cupiebat id, quod viderat : hujus libidines non ſolùm oculis, ſed etiam auribus excitabantur.

XIX. Conquiri Diodorum totâ provinciâ jubet : ille ex Sicilia jam caſtra moverat, & vaſa collegerat. Homo, ut aliquo modo illum in provinciam revocaret, hanc excogitavit rationem ; si hæc ratio potiùs, quàm amentia nominanda eſt : apponit de ſuis canibus quemdam, qui dicat, ſe Diodorum Melitenſem rei capitalis reum velle facere. Primò mirum omnibus videri, Diodorum reum, hominem quietissimum, ab omni non modò facinoris, verùm etiam minimi errati ſuſpicione remotissimum : deinde eſſe perſpicuum, fieri omnia illa propter argentum. Iſte non dubitat jubere nomen deferri : & tum primùm opinor iſtum abſentis nomen recepiſſe.

41. Res clara Siciliâ totâ, propter cælati argenti cupiditatem reos fieri rerum

capitalium : neque ſolùm præſentes reos fieri, ſed etiam abſentes. Diodorus Romæ ſordidatus circum patronos, atque hoſpites curſare : rem omnibus narrare. Litteræ mittuntur iſti a patre vehementes ; ab amicis item ; videret, quid ageret, de Diodoro quò progrederetur : rem claram eſſe, & invidioſam : inſanire hominem : periturum hoc uno crimine, niſi caviſſet. Iſte etiam tum patrem, ſi non in parentis, at in hominum numero putabat : ad judicium nondum ſe ſatis inſtruxerat : primus annus erat provinciæ ; non, ut in Sthenio, jam refertus pecuniâ : itaque furor ejus, paululum non pudore, ſed metu ac timore repreſſus eſt : condemnare Diodorum non audet : abſentem de reis eximit. Diodorus interea, prætore iſto, propè triennium provinciâ, domoque caruit. Ceteri non ſolùm Siculi, ſed etiam cives Romani hoc ſtatuerant, quoniam iſte tantum cupiditate progrederetur, nihil eſſe, quòd quiſquam putaret, ſe, quod iſti paulò magis placeret, conſervare, aut domi retinere poſſe.

XX. Poſtea verò quàm intelle
iſt i virum fortem, quem ſummè
expectabat, Q. Arrium,
ſtatuerunt ſe nihil tam
reconditum poſſe habere
cupiditati apertiſſimum,

que eſſet. Tum iſte ab equite Romano ſplendido, & gratioſo, Cn. Calidio, cujus filium ſciebat ſenatorem populi Romani, & judicem eſſe, equuleos argenteos nobiles, quique maximi fuerant, aufert.

43. Imprudens huc incidi, Judices; emit enim, non abſtulit: nollem dixiſſe: jactabit ſe, & in his equitabit equuleis. Emi; pecuniam ſolvi. Credo, etiam tabulæ proferentur: eſt tanti: cedo tabulas: dilue ſanè crimen hoc Calidianum, dum ego tabulas adſpicere possim. Verumtamen quid erat, quòd Calidius Romæ quereretur, ſe, quum tot annos in Sicilia negotiaretur, abs te ſolo ita eſſe contemptum, ita deſpectum, ut etiam unà cum ceteris Siculis deſpoliaretur, si emeras? quid erat, quòd confirmabat, ſe abs te argentum eſſe repetiturum, si tibi ſuâ voluntate vendiderat? tu porrò poſſes facere, ut Cn. Calidio non redderes? præſertim quum is L. Siſennâ, defenſore tuo, tam familiariter uteretur; & quum ceteris familiaribus Siſennæ reddidiſſes?

44. Deinde non opinor negaturum eſſe te, homini honeſto, ſed non gratiosiori, quàm Cn. Calidius eſt, L. Cordio argentum per Potamonem, amicum tuum, reddidiſſe: qui quidem ceterorum cauſam apud te difficiliorem fecit. Nam quum te compluribus confirmaſſes redditurum,

poſteaquam Cordius pro teſtimonio dixit, te sibi reddidiſſe, finem reddendi feciſti: quòd intellexiſti, te, prædâ de manibus amiſsâ, teſtimonium tamen effugere non poſſe. Cn. Calidio, equiti Romano, per omnes prætores licuit argentum habere bene factum: licuit poſſe domeſticis copiis, quum magiſtratum, aut aliquem ſuperiorem invitaſſet, ornare, & apparare convivium: multi domi Cn. Calidii, cum imperio ac poteſtate fuerunt: nemo inventus eſt tam amens, qui illud argentum tam præclarum, ac tam nobile eriperet: nemo tam audax, qui poſceret: nemo tam impudens, qui poſtularet, ut venderet.

45. Superbum eſt enim, Judices, & non ferendum, dicere prætorem in provincia homini honeſto, locupleti, ſplendido, *Vende mihi vaſa cælata*: hoc eſt enim dicere; Non es dignus tu, qui habeas, quæ tam bene facta ſint: meæ dignitatis iſta ſunt. Tu dignior, Verres, quàm Calidius? qui (ut non conferam vitam, atque exiſtimationem tuam cum illius; neque enim eſt conferenda; hoc ipſum conferam, quo tu te ſuperiorem fingis) quòd H-S LXXX milli[illegible] diviſoribus, ut prætor renuntiarere, d[illegible] diſti; trecenta accuſatori, ne tibi odio eſſet; eâ re contemnis equeſtrem ordine[illegible] ac deſpicis? eâ re indignum tibi viſum[illegible]

quidquam, quod tibi placeret, Calidium potiùs habere, quàm te?

XXI. Jactat ſe jamdudum de Calidio: narrat omnibus, ſe emiſſe. Num etiam de L. Papirio, viro primario, locuplete, honeſtoque equite Romano, thuribulum emiſti? qui pro teſtimonio dixit, te, quum inſpiciendum popoſciſſes, avulſo emblemate remiſiſſe: ut intelligatis, in homine intelligentiam eſſe, non avaritiam: artificii cupidum, non argenti fuiſſe. Nec ſolùm in Papirio fuit hac abſtinentiâ: tenuit hoc inſtitutum in thuribulis omnibus, quæcumque in Sicilia fuerunt: incredibile eſt autem quàm multa, & quàm præclara fuerint. Credo tum, quum Sicilia florebat opibus & copiis, magna artificia fuiſſe in ea inſula: nam domus erat ante iſtum prætorem nulla paulò locupletior, qua in domo hæc non eſſent, etiamsi præterea nihil eſſet argenti; patella grandis cum sigillis, ac simulacris deorum; patera, quâ mulieres ad res divinas uterentur; thuribulum: hæc autem omnia antiquo opere, & ſummo artificio facta: ut hoc liceret ſuſpicari, fuiſſe aliquando apud Siculos peræquâ proportione cetera: ſed quibus multa fortuna ademiſſet, tamen apud eos remansiſſe ea, quæ religio retinuiſſet.

47. Dixi, Judices, multa fuiſſe ferè apud Siculos omnes: ego idem confirmo,

nunc ne unum quidem eſſe. Quid hoc eſt? quod monſtrum, quod prodigium in provinciam miſimus? nonne vobis id egiſſe videtur, ut non unius libidinem, non ſuos oculos, ſed omnium cupidiſſimorum inſanias, quum Romam revertiſſet, expleret? qui ſimul atque in oppidum quópiam venerat, immittebantur illi continuò Cybiratici canes, qui inveſtigabant, & perſcrutabantur omnia. Si quod erat grande vas, & majus opus inventum, læti auferebant: si minùs ejuſmodi quippiam venari potuerant; illa quidem certè pro lepuſculis capiebantur, patellæ, pateræ, thuribula. Hîc quos putatis fletus mulierum? quas lamentationes fieri ſolitas eſſe in hiſce rebus? quæ forsitan vobis parvæ eſſe videantur: ſed magnum, & acerbum dolorem commovent, mulierculis præfertim, quum eripiuntur e manibus ea, quibus ad res divinas uti conſuerunt, quæ a ſuis acceperunt, quæ in familia ſemper fuerunt.

XXII. Hîc nolite exſpectare, dum ego hoc crimen agam oſtiatim; ab Æſchylo Tyndaritano iſtum pateram abſtuliſſe; a Thraſone item Tyndaritano patellam; a Nymphodoro Agrigentino thuribulum: quum teſtes ex Sicilia dabo, quem volet, ille eligat, quem ego interrogem de patellis, pateris, thuribulis: non modò op-

pidum nullum, ſed ne domus quidem paulò locupletior expers hujus injuriæ reperietur: qui quum in convivium veniſſet, ſi quidquam cælati adſpexerat, manum abſtinere, Judices, non poterat. Cn. Pompeius eſt Philo, qui fuit Tyndaritanus: is cœnam iſti dabat apud villam in Tyndaritano: fecit, quod Siculi non audebant: ille, civis Romanus quòd erat, impuniùs id ſe facturum putavit: appoſuit patellam, in qua sigilla erant egregia. Iſte continuò ut vidit, non dubitavit illud insigne penatium, hoſpitaliumque deorum, ex hoſpitali menſa tollere: ſed tamen, quod antea de iſtius abſtinentia dixeram, sigillis avulsis reliquum argentum sine ulla avaritia reddidit.

49. Quid? Eupolemo Calactino, homini nobili, Lucullorum hoſpiti, ac perfamiliari, qui nunc apud exercitum cum L. Lucullo eſt, non idem fecit? cœnabat apud eum: argentum ille ceterum purum appoſuerat, ne purus ipſe relinqueretur; duo pocula non magna, verumtamen cum emblematis. Hic, quasi feſtivum acroama, ne sine corollario de convivi diſcederet, ibidem convivis inſpectantibus, emblemata avellenda curavit. Neque ego nunc iſtius facta omnia enumerare conor: neque opus eſt, nec fieri ullo modo poteſt. Tantummodo uniuſcujuſque

varia improbitate generis indicia apud vos, & exempla profero : neque enim ita ſe geſſit in his rebus, tamquam rationem aliquando eſſet redditurus : ſed prorſus ita, quaſi aut reus numquam eſſet futurus, aut, quò plura abſtuliſſet, eò minore periculo in judicium eſſet venturus : qui hæc, quæ dico, jam non occultè, non per amicos, atque interpretes, ſed palam, de loco ſuperiore, ageret pro imperio & poteſtate.

XXIII. Catinam quum veniſſet, oppidum locuples, honeſtum, copioſum, Dionysiarchum ad ſe proagorum, hoc eſt, ſummum magiſtratum, vocari jubet : ei palam imperat, ut omne argentum, quod apud quemque eſſet Catinæ, conquirendum curaret, & ad ſe transferendum. Philarchum Centuripinum, primum hominem genere, virtute, pecuniâ, non hoc idem juratum dicere audiſtis, ſibi iſtum negotium dediſſe, atque imperaviſſe, ut Centuripinis, in civitate totius Siciliæ multò maxima, & locupletissima, omne argentum conquireret, & ad ſe comportari juberet ? Agyrio ſimiliter iſtius imperio vaſa Corinthia per Apollodorum, quem teſtem audiſtis, Syracuſas deportata ſunt.

51. Illa verò optima, quòd, quum ad Haluntium veniſſet prætor laborioſus & diligens, ipſe in oppidum accedere noluit

ARCHAGATHI ET LENTULI TESTIMONIUM.

54. Et, ne fortè hominem exiſtimetis hanc tantam vim emblematum sine cauſa coacervare voluiſſe, videte, quanti vos, quanti exiſtimationem populi Romani, quanti leges & judicia, quanti teſtes Siculos, negotiatoreſque fecerit: poſteaquam tantam multitudinem collegerat emblematum, ut ne unum quidem cuiquam reliquiſſet, inſtituit officinam Syracusis in regia maximam, palam; artifices omnes, cælatores, ac vaſcularios convocari jubet; & ipſe ſuos complures habebat: eò conducit magnam hominum multitudinem: menſes octo continuos opus his non defuit, quum vas nullum fieret, nisi aureum. Tum illa, ex patellis & thuribulis quæ vellerat, ita ſcitè in aureis poculis illigabat, ita aptè in ſcyphis aureis includebat, ut ea ad illam rem nata eſſe diceres: ipſe tamen prætor, qui ſuâ vigilantiâ pacem in Sicilia dicit fuiſſe, in hac officina majorem partem diei cum tunica pulla ſedere ſolebat, & pallio.

XXV. Hæc ego, Judices, non auderem proferre, ni vererer, ne fortè plura de iſto ab aliis in ſermone, quàm a me in judicio audiſſe vos diceretis. Quis enim eſt, qui de hac officina, qui de vasis aureis, qui de iſtius pallio, tunicâ pullâ non

audierit? quem voles de conventu Syracuſanorum virum bonum nominato: producam: nemo erit, quin hoc ſe aut vidiſſe, aut audiſſe dicat.

56. O tempora, ô mores! nihil nimiùm vetus proferam. Sunt veſtrûm, Judices, quàm multi, qui L. Piſonem cognoverunt, hujus L. Piſonis, qui prætor fuit, patrem: is quum eſſet in Hiſpania prætor, qua in provincia occiſus eſt, neſcio quo pacto, dum armis exercetur, annulus aureus, quem habebat, fractus eſt, & comminutus: quum vellet ſibi annulum facere, aurificem juſſit vocari in forum, ad ſellam, Cordubæ, & ei palam appendit aurum: hominem in foro ſellam jubet ponere, & facere annulum, omnibus præſentibus. Nimiùm fortaſſe dicet aliquis hunc diligentem: hactenus reprehendat, si quis volet: nihil amplius: verùm fuit ei concedendum: filius enim L. Piſonis erat, ejus, qui primus de pecuniis repetundis legem tulit

57. Ridiculum eſt nunc de Verre me dicere, quum de Piſone Frugi dixerim. Verumtamen, quantum interſit, videte: iſte quum aliquot abacorum faceret vaſa aurea, non laboravit, quid non modò in Sicilia, verùm etiam Romæ in judicio audiret: ille in auri ſemuncia totam Hiſpaniam ſcire voluit, unde prætori annulus fieret:

nimirum, ut hic nomen ſuum comprobavit, sic ille cognomen.

XXVI. Nullo modo poſſum omnia iſtius facta aut memoriâ conſequi, aut oratione complecti: genera ipſa cupio breviter attingere; ut hic modò me commonuit Piſonis annulus, quod totum effluxerat. Quàm multis iſtum putatis hominibus honeſtis de digitis annulos aureos abſtuliſſe? numquam dubitavit, quotieſcumque alicujus aut gemmâ, aut annulo delectatus eſt. Incredibilem rem dicam, ſed tam claram, ut ipſum negaturum non arbitrer.

58. Quum Valentio ejus interpreti epiſtola Agrigento allata eſſet, caſu signum iſte animadvertit in cretula: placuit ei: exquisivit, unde eſſet epiſtola: reſpondit, Agrigento: iſte litteras, ad quos ſolebat, misit, ut is annulus ad ſe primo quoque tempore afferretur: ita litteris iſtius, patrifamiliâs L. Titio cuidam civi Romano annulus de digito detractus eſt. Illa verò ejus cupiditas incredibilis eſt: nam ut in singula conclavia, quæ iſte non modò Romæ, ſed in omnibus villis habet, tricenos lectos optimè ſtratos cum ceteris ornamentis convivii quæreret, nimiùm multa comparare videretur: nulla domus in Sicilia locuples fuit, ubi iſte non textrinum inſtituerit.

59. Mulier eſt Segeſtana, perdives &

nobilis, Lamia nomine : per triennium iſti, plenâ domo telarum, ſtragulam veſtem confecit : nihil niſi conchylio tinctum. Attalus, homo pecunioſus, Neti ; Lyſo, Lilybæi ; Critolaus, Ennæ ; Syracuſis Æſchrio, Cleomenes, Theomnaſtus ; Elori Archonides, Megiſtus ; vox me citiùs defecerit, quàm nomina. Ipſe dabat purpuram tantùm, amici operas, credo : jam enim non libet omnia criminari ; quaſi hoc mihi non ſatis ſit ad crimen, habuiſſe tam multum, quod daret : voluiſſe deportare tam multa : hoc denique, quod concedit, amicorum operis eſſe in hujuſcemodi rebus uſum. Jam verò lectos æratos, & candelabra ænea num cui, præter iſtum, Syracuſis per triennium facta eſſe exiſtimatis ? Emebat. Credo. Sed tantùm vos certiores, Judices, facio, quid iſte in provincia prætor egerit, ne cui fortè nimiùm negligens fuiſſe videatur, neque ſe ſatis, quum poteſtatem habuerit, inſtruxiſſe & ornaſſe.

XXVII. Venio nunc non jam ad furtum, non ad avaritiam, non ad cupiditatem, ſed ad ejuſmodi facinus, in quo omnia nefaria contineri mihi atque ineſſe videantur : in quo dii immortales violati, exiſtimatio atque auctoritas nominis populi Romani imminuta, hoſpitium ſpoliatum ac proditum, abalienati ſcelere iſtius a nobis omnes reges amiciſſimi, nationeſque,

quæ in eorum regno ac ditione ſunt.

61. Nam reges Syriæ, regis Antiochi filios pueros, ſcitis Romæ nuper fuiſſe: qui venerant non propter Syriæ regnum; nam id sine controversia obtinebant, ut a patre, & a majoribus acceperant: ſed regnum Ægypti ad ſe, & ad Selenen, matrem ſuam, pertinere arbitrabantur. Hi ipsi poſteaquam temporibus reipublicæ excluſi, per ſenatum agere quæ voluerant, non potuerunt, in Syriam in regnum patrium profecti ſunt: eorum alter, qui Antiochus vocatur, iter per Siciliam facere voluit: itaque, iſto prætore, venit Syracuſas.

62. Hic Verres hereditatem sibi veniſſe arbitratus eſt, quòd in ejus regnum ac manus venerat is, quem iſte & audierat multa ſecum præclara habere, & ſuſpicabatur: mittit homini munera ſatis largè; hæc ad uſum domeſticum: vini, olei quod viſum erat: etiam tritici, quod ſatis eſſet, de ſuis decumis: deinde ipſum regem ad cœnam vocavit: exornat amplè, magnificéque triclinium: exponit ea, quibus abundabat, plurima ac pulcherrima vaſa argentea: namque hæc aurea nondum fecerat: omnibus curat rebus inſtructum, & paratum ut sit convivium. Quid multa? Rex ita diſceſsit, ut & iſtum copiosè ornatum, & ſe honorificè acceptum arbitraretur: vocat

vocat ad cœnam deinde ipſe prætorem : exponit ſuas copias omnes, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro, quæ, ut mos eſt regius, & maximè in Syria, gemmis erant diſtincta clariſſimis. Erat etiam vas vinarium ex una gemma pergrandi, trulla excavata, manubrio aureo : de qua, credo, ſatis idoneum, ſatis gravem teſtem, Q. Minucium dicere audiſtis.

63. Iſte unum quodque vas in manus ſumere, laudare, mirari. Rex gaudere, prætori populi Romani ſatis jucundum, & gratum illud eſſe convivium. Poſteaquam inde diſceſſum eſt, cogitare iſte nihil aliud, quod ipſa res declaravit, niſi, quemadmodum regem ex provincia ſpoliatum, expilatumque dimitteret : mittit rogatum vaſa ea, quæ pulcherrima apud illum viderat : ait ſe ſuis cælatoribus velle oſtendere. Rex, qui iſtum non noſſet, ſine ulla ſuſpicione libentissimè dedit. Mittit etiam trullam gemmeam rogatum : velle ſe eam diligentiùs conſiderare : ea quoque ei mittitur.

XXVIII. Nunc reliquum, Judices, attendite, de quo & vos audiſtis, & populus Romanus non nunc primùm audiet ; & in exteris nationibus uſque ad ultimas terras pervagatum eſt. Candelabrum e gemmis clariſſimis, opere mirabili per-

ſectum, reges hi, quos dico, Romam quum attuliſſent, ut in Capitolio ponerent; quòd nondum etiam perfectum templum offenderant, neque ponere potuerunt, neque vulgò oſtendere, ac proferre voluerunt; ut & magnificentius videretur, quum ſuo tempore in cella Jovis Optimi Maximi poneretur, & clarius, quum pulchritudo ejus recens ad oculos hominum, atque integra perveniret: ſtatuerunt id ſecum in Syriam reportare; ut, quum audiſſent ſimulacrum Jovis Optimi Maximi dedicatum, legatos mitterent, qui cum ceteris rebus illud quoque eximium, atque pulcherrimum donum in Capitolium afferrent. Pervenit res ad iſtius aures, neſcio quomodo: nam rex id celatum voluerat: non quò quidquam metueret, aut ſuſpicaretur, ſed ut ne multi illud antè præciperent oculis, quàm populus Romanus. Iſte petit a rege, & eum pluribus verbis rogat, ut id ad ſe mittat: cupere ſe dicit inſpicere, neque ſe aliis videndi poteſtatem eſſe facturum.

65. Antiochus, qui animo & puerili eſſet, & regio, nihil de iſtius improbitate ſuſpicatus eſt: imperat ſuis, ut id in prætorium involutum quàm occultissimè deferrent: quò poſteaquam attulerunt, involucriſque rejectis conſtituerunt; iſte clamare cœpit, dignam rem eſſe regno Sy-

riæ, dignam regio munere, dignam Capitolio. Etenim erat eo ſplendore, qui ex clariſſimis & plurimis gemmis eſſe debebat: eâ varietate operum, ut ars certare videretur cum copia: eâ magnitudine, ut intelligi poſſet, non ad hominum apparatum, ſed ad ampliſſimi templi ornamentum eſſe factum: quod quum ſatis jam perſpexiſſe videretur, tollere incipiunt, ut referrent. Iſte ait, ſe velle illud etiam atque etiam conſiderare: nequaquam ſe eſſe ſatiatum: jubet illos diſcedere, & candelabrum relinquere. Sic illi tum inanes ad Antiochum revertuntur.

XXIX. Rex primò nihil metuere, nihil ſuſpicari: dies unus, alter, plures: non referri. Tum mittit rex ad iſtum, si ſibi videatur, ut reddat. Jubet iſte poſteriùs ad ſe reverti: mirum illi videri: mittit iterum: non redditur. Ipſe hominem appellat: rogat, ut reddat. Os hominis, inſignemque impudentiam cognoſcite. Quod ſciret, quodque ex ipſo rege audiſſet in Capitolio eſſe ponendum: quod Jovi Optimo Maximo, quod populo Romano ſervari videret, id ſibi ut donaret, rogare, & vehementer petere cœpit. Quum ille ſe, & religione Jovis Capitolini, & hominum exiſtimatione impedi[illegible] diceret, quòd multæ nationes teſtes eſſe illius operis, ac muneris: iſte homini [illegible]

nari acerrimè cœpit. Ubi videt eum nihilò magis minis, quàm precibus permoveri; repentè hominem de provincia jubet ante noctem decedere: ait ſe comperiſſe, ex ejus regno piratas in Siciliam eſſe venturos.

67. Rex maximo conventu, Syracusis, in foro, ne quis fortè me in crimine obſcuro verſari, atque affingere aliquid ſuſpicione hominum arbitretur, in foro, inquam, Syracusis flens, ac deos homineſque conteſtans, clamare cœpit, candelabrum factum e gemmis, quod in Capitolium miſſurus eſſet, quod in templo clarissimo, populo Romano monumentum ſuæ ſocietatis, amicitiæque eſſe voluiſſet, id sibi C. Verrem abſtuliſſe: de ceteris operibus ex auro, & gemmis, quæ ſua penes illum eſſent, ſe non laborare: hoc sibi eripi, miſerum eſſe, & indignum: id etsi antea jam mente, & cogitatione ſuâ, fratriſque ſui, conſecratum eſſet; tamen tum ſe in illo conventu civium Romanorum dare, donare, dicare, conſecrare Jovi Optimo Maximo, teſtemque ipſum Jovem ſuæ voluntatis, ac religionis adhibere.

XXX. Quæ vox? quæ latera? quæ vires hujus unius criminis querimoniam poſſint ſuſtinere? Rex Antiochus, qui Romæ ante oculos omnium noſtrûm bien-

nium ferè comitatu regio, atque ornatu fuiſſet; is quum amicus, & ſocius populi Romani eſſet, amiciſſimo patre, avo, majoribus, antiquiſſimis, & clariſſimis regibus, opulentiſſimo, & maximo regno, præceps e provincia populi Romani exturbatus eſt.

68. Quemadmodum hoc accepturas nationes exteras: quemadmodum hujus tui facti famam in regna aliorum, atque in ultimas terras perventuram putaſti, quum audierint a prætore populi Romani in provincia violatum regem, ſpoliatum hoſpitem, ejectum ſocium populi Romani, atque amicum? Nomen veſtrum populique Romani, odio, atque acerbitati ſcitote nationibus exteris, Judices, futurum, si iſtius hæc tanta injuria impunita diſceſſerit: sic omnes arbitrabuntur, præſertim quum hæc omnino fama de noſtrorum hominum avaritia, & cupiditate percrebuerit, non iſtius ſolius hoc eſſe facinus, ſed eorum etiam, qui approbarint. Multi reges, multæ liberæ civitates, multi privati opulenti ac potentes, habent profectò in animo Capitolium sic ornare, ut templi dignitas, imperiique noſtri nomen desiderat: qui si intellexerint, interverſo regali hoc dono, graviter vos tuliſſe; grata fore vobis, populoque Romano ſua ſtudia, dona arbitrabuntur: sin hoc vos in r

tam nobili, in re tam eximia, in injuria tam acerba, neglexiſſe audierint; non erunt tam amentes, ut operam, curam, pecuniam impendant in eas res, quas vobis gratas fore non arbitrentur.

XXXI. Hoc loco, Q. Catule, te appello: loquor enim de tuo clariſsimo, pulcherrimoque monumento: non judicis ſolùm ſeveritatem in hoc crimine, ſed propè inimici, atque accuſatoris vim ſuſcipere debes: tuus eſt enim honos in illo templo, ſenatûs populique Romani beneficio: tui nominis æterna memoria ſimul cum templo illo conſecratur: tibi hæc cura ſuſcipienda, tibi hæc opera ſumenda eſt, ut Capitolium, quomodo magnificentiùs eſt reſtitutum, ſic copioſiùs ornatum ſit, quàm fuit; ut illa flamma divinitus exſtitiſſe videatur, non quæ deleret Jovis Optimi Maximi templum, ſed quæ præclarius magnificentiùſque depoſceret.

70. Audiſti Q. Minucium Rufum dicere, domi ſuæ deverſatum eſſe Antiochum regem Syracusis: ſe illud ſcire ad iſtum eſſe delatum: ſe ſcire non redditum: audiſti, & audies omni e conventu Syracuſano, qui ita dicant, ſeſe audientibus, illud Jovi Optimo Maximo dicatum eſſe ab rege Antiocho, & conſecratum. Si judex non eſſes, & hæc ad te delata res eſſet; te potiſsimùm hoc perſequi, te petere, te

agere oporteret. Quare non dubito, quo animo judex hujus criminis eſſe debeas, qui apud alium judicem multò acrior, quàm ego ſum, actor accuſatorque eſſe deberes.

XXXII. Vobis autem, Judices, quid hòc indignius, aut quid minùs ferendum videri poteſt? Verreſne habebit domi ſuæ candelabrum Jovis Optimi Maximi e gemmis auroque perfectum? cujus fulgore collucere, atque illuſtrari Jovis Optimi Maximi templum oportebat, id apud iſtum in ejùſmodi conviviis conſtituetur, quæ domeſticis ſtupris flagitiiſque flagrabunt? in iſtius lenonis turpiſſimi domo, ſimul cum ceteris Chelidonis hereditariis ornamentis, Capitolii ornamenta ponentur? Quid huic ſacri umquam fore, aut quid fuiſſe religioſi putatis, qui nunc tanto ſcelere ſe obſtrictum eſſe non ſentiat? qui in judicium veniat, ubi ne precari quidem Jovem Optimum Maximum, atque ab eo auxilium petere more omnium poſſit? a quo etiam dii immortales ſua repetunt in eo judicio, quod hominibus ad ſuas res repetendas eſt conſtitutum? Miramur Athenis Minervam, Deli Apollinem, Junonem Sami, Pergæ Dianam, multos præterea ab iſto deos totâ Aſiâ, Græciâque violatos, qui a Capitolio manus abſtinere non potuerit? quod privati homines de ſuis pecuniis ornant, ornaturique ſunt, id C. Verres ab

regibus ornari non eſt paſſus. Itaque hoc nefario ſcelere concepto, nihil poſtea tota in Sicilia neque ſacri, neque religiosi eſſe duxit : ita ſeſe in ea provincia per triennium gessit, ut ab iſto non ſolùm hominibus, verùm etiam diis immortalibus bellum indictum putaretur.

XXXIII. Segeſta eſt oppidum pervetus in Sicilia, Judices, quod ab Ænea fugiente a Troja, atque in hæc loca veniente, conditum eſſe demonſtrant. Itaque Segeſtani, non ſolùm perpetuâ ſocietate atque amicitiâ, verùm etiam cognatione ſe cum populo Romano conjunctos eſſe arbitrantur. Hoc quondam oppidum, quum illa civitas cum Pœnis ſuo nomine, ac ſuâ ſponte bellaret, a Carthaginienſibus vi captum atque deletum eſt; omniaque, quæ ornamento urbi eſſe poſſent, Carthaginem ſunt ex illo loco deportata. Fuit apud Segeſtanos ex ære simulacrum Dianæ quum ſummâ, atque antiquissimâ præditum religione, tum singulari opere, artificioque perfectum : hoc tranſlatum Carthaginem, locum tantùm, hominesque mutarat : religionem quidem priſtinam conſervabat : nam propter eximiam pulchritudinem, etiam hoſtibus digna, quam ſanctissimè colerent, videbatur.

73. Aliquot ſeculis pòſt, P. Scipio bello Punico tertio Carthaginem cepit : qua in

victoria (videte hominis virtutem, & diligentiam, ut & domeſticis præclarissimæ virtutis exemplis gaudeatis, & eò majore odio dignam iſtius incredibilem audaciam judicetis) convocatis Siculis omnibus, quòd diutissime, ſæpissimeque Siciliam vexatam a Carthaginienſibus cognorat, jubet omnia conquiri: pollicetur, ſibi magnæ curæ fore, ut civitatibus, quæ cujuſque fuiſſent, reſtituerentur. Tum illa, quæ quondam fuerant Himerâ ſublata, de quibus antea dixi, Thermitanis ſunt reddita: tum alia Gelensibus, alia Agrigentinis: in quibus etiam ille nobilis taurus, quem crudelissimus omnium tyrannorum Phalaris habuiſſe dicitur, quò vivos, ſupplicii causâ, demittere homines, & ſubjicere flammam ſolebat: quem taurum Scipio quum redderet Agrigentinis, dixiſſe dicitur; æquum eſſe illos cogitare, utrum eſſet Siculis utilius, ſuiſne ſervire, an populo Romano obtemperare: quum idem monumentum, & domeſticæ crudelitatis, & noſtræ manſuetudinis haberent.

XXXIV. Illo tempore Segeſtanis maxima cum cura hæc ipſa Diana, de qua dicimus, redditur: reportatur Segeſtam: in ſuis antiquis ſedibus ſumma cum gratulatione civium, & lætitia reponitur. Hæc erat poſita Segeſtæ, ſanè excelſa in basi; in qua grandibus litteris P. AFRICANI

I x

nomen erat inciſum, eumque CARTHAGINE CAPTA RESTITUISSE, perſcriptum: colebatur a civibus: ab omnibus advenis viſebatur: quum quæſtor eſſem, nihil mihi ab illis eſt demonſtratum priùs. Erat admodum amplum, & excelſum ſignum cum ſtola: verumtamen inerat in illa magnitudine ætas, atque habitus virginalis: ſagittæ pendebant ab humero: ſiniſtrâ manu retinebat arcum: dextrâ ardentem facem præferebat.

75. Hanc quum iſte ſacrorum omnium hoſtis, religionumque prædo vidiſſet: quaſi illâ ipsâ face percuſſus eſſet, ita flagrare cupiditate, atque amentiâ cœpit: imperat magiſtratibus iſte, ut eam demoliantur, & ſibi dent: nihil ſibi gratius oſtendit futurum: illi verò dicere, id ſibi nefas eſſe; ſeque quum ſummâ religione, tum ſummo metu legum & judiciorum teneri: iſte tum petere ab illis, tum minarì, tum ſpem, tum metum oſtendere. Opponebant illi interdum nomen Africani: donum populi Romani illud eſſe dicebant: nihil ſe in eo poteſtatis habere, quod imperator clarissimus, urbe hoſtium captâ, monumentum victoriæ populi Romani eſſe voluiſſet.

76. Quum iſte nihilò remissiùs, atque etiam multò vehementiùs inſtaret quotidie; res agitur in ſenatu: vehementer ab

omnibus reclamatur. Itaque illo tempore, ac primo iſtius adventu pernegatur. Poſtea, quidquid erat oneris in nautis, remigibuſque exigendis, in frumento imperando, Segeſtanis, præter ceteros, imponebat aliquantò ampliùs, quàm ferre poſſent: præterea magiſtratus eorum evocabat: optimum quemque, & nobilissimum ad ſe arceſſebat: circum omnia provinciæ fora rapiebat: ſingillatim unicuique calamitati fore ſe denuntiabat: univerſam ſe funditus illam everſurum eſſe civitatem minabatur. Itaque aliquando, multis malis, magnoque metu victi Segeſtani, prætoris imperio parendum eſſe decreverunt: magno cum luctu, & gemitu totius civitatis, multis cum lacrymis, & lamentatione virorum, mulierumque omnium, ſimulacrum Dianæ tollendum locatur.

XXXV. Videte quantâ religione fuerit: apud Segeſtanos repertum eſſe, Judices, ſcitote neminem, neque liberum, neque ſervum, neque civem, neque peregrinum, qui illud ſignum auderet attingere. Barbaros quoſdam Lilybæo ſcitote advocatos eſſe operarios: hi denique illud, ignari totius negotii, ac religionis, mercede acceptâ, ſuſtulerunt: quod quum ex oppido exportaretur, quem conventum mulierum factum eſſe arbitramini? quem fletum majorum natu? quo-

rum nonnulli etiam illum diem memoriâ tenebant, quum illa eadem Diana Segeſtam, Carthagine revecta, victoriam populi Romani reditu ſuo nuntiaſſet. Quàm dissimilis hic dies illi tempori videbatur? tum imperator populi Romani, vir clarissimus, deos patrios reportabat Segeſtanis, ex urbe hoſtium recuperatos: nunc ex urbe ſociorum prætor ejuſdem populi turpissimus, atque impurissimus, eoſdem illos deos nefario ſcelere auferebat. Quid hòc totâ Siciliâ eſt clarius, quàm omnes Segeſtanas matronas, & virgines conveniſſe, quum Diana exportaretur ex oppido: unxiſſe unguentis; compleſſe coronis, & floribus; thure, odoribuſque incensis, uſque ad agri fines proſecutas eſſe?

78. Hanc tu tantam religionem, si tum in imperio propter cupiditatem, atque audaciam non pertimeſcebas, ne nunc quidem in tanto tuo, liberorumque tuorum periculo perhorreſcis? Quem tibi aut hominem, invitis diis immortalibus, aut verò deum, tantis eorum religionibus violatis, auxilio futurum putas? Tibi illa Diana in pace, atque in otio religionem nullam attulit? quæ, quum duas urbes, in quibus locata fuerat, captas incenſaſque vidiſſet, bis ex duorum bellorum flamma, ferroque ſervata eſt: quæ Carthaginien-

ſium victoriâ, loco mutato, religionem tamen non amisit: P. Africani virtute religionem ſimul cum loco recuperavit. Quo quidem ſcelere ſuſcepto, quum inanis eſſet baſis, & in ea P. Africani nomen inciſum; res indigna, atque intoleranda videbatur omnibus, non ſolùm religiones eſſe violatas, verùm etiam P. Africani, viri fortisſimi, rerum geſtarum gloriam, memoriam virtutis, monumenta victoriæ, C. Verrem ſuſtuliſſe. Quod quum iſti renuntiaretur de baſi, ac litteris, exiſtimavit homines in oblivionem totius negotii eſſe venturos, ſi etiam baſim, tamquam indicem ſui ſceleris, ſuſtuliſſet: itaque tollendam iſtius imperio locaverunt; quæ vobis locatio ex publicis Segeſtanorum litteris priore actione recitata eſt.

XXXVI. Te nunc, P. Scipio, te, inquam, lectissimum, ornatissimumque adoleſcentem appello: abs te officium tuum, debitum generi & nomini, requiro, & flagito. Cur pro iſto, qui laudem, honoremque familiæ veſtræ depecula[illegible] eſt, pugnas? cur eum defenſum eſſe [illegible] cur ego tuas partes ſuſcipio? cur [illegible] onus ſuſtineo? M. Tullius P. [illegible] monumenta requirit: P. Scip[illegible] illa ſuſtulit, defendit: qu[illegible] ribus traditus sit, ut mon[illegible] ita ſuorum quiſque defen[illegible]

nari quidem nomine alieno ſinat ; tu iſti aderis, qui non obtrusit aliqua ex parte monumenta P. Scipionis, ſed funditus ſuſtulit, ac delevit?

80. Quiſnam igitur, per deos immortales! tuebitur P. Scipionis memoriam mortui? quis monumenta, atque indicia virtutis, si tu ea relinquis, ac deſeris? neque ſolùm ſpoliata illa patiere, ſed etiam eorum ſpoliatorem, vexatoremque defendes? adſunt Segeſtani, clientes tui, ſocii populi Romani, atque amici: certiorem te faciunt, P. Africanum, Carthagine deletâ, ſimulacrum Dianæ majoribus ſuis reſtituiſſe; idque apud Segeſtanos ejus imperatoris nomine poſitum, ac dedicatum fuiſſe: hoc Verrem demoliendum, & aſportandum, nomenque omnino P. Scipionis delendum, tollendumque curaſſe: orant te, atque obſecrant, ut sibi religionem, generi tuo laudem gloriamque reſtituas, ut, quod ex urbe hoſtium per P. Africanum recuperarint, id per te ex prædonis domo conſervare possint.

XXXVII. Quid aut his reſpondere honeſtè potes? aut illi facere, nisi ut te, ac fidem tuam implorent? adſunt, & implorant: potes domeſticæ laudis amplitudinem, Scipio, tueri: potes: omnia in te ſunt, quæ aut fortuna hominibus, aut natura largitur: non præcerpo fructum

officii tui; non alienam mihi laudem appeto: non eſt pudoris mei, P. Scipione, florentiſſimo adoleſcente, vivo & incolumi, me propugnatorem monumentorum P. Scipionis, defenſoremque profiteri.

81. Quam ob rem ſi ſuſcipis domeſticæ laudis patrocinium, me non ſolùm ſilere de veſtris monumentis oportebit, ſed etiam lætari, P. Africani ejuſmodi eſſe fortunam mortui, ut ejus honos ab iis, qui ex eadem familia ſint, defendatur, neque ullum adventitium requiratur auxilium. Sin iſtius amicitia te impediet: ſi hoc, quod abs te poſtulo, minùs ad officium tuum pertinere arbitrabere: ſuccedam ego vicarius tuo muneri; ſuſcipiam partes, quas alienas eſſe arbitrabar; ne iſta præclara nobilitas deſinat queri, populum Romanum hominibus novis, atque induſtriis libenter honores mandare, ſemperque mandaſſe. Non eſt querendum, in ea civitate, quæ propter virtutem omnibus nationibus imperat, virtutem plurimùm poſſe. Sit apud alios imago P. Africani: ornentur alii mortui virtute, ac nomine: talis ille vir fuit, ita de populo Romano meritus eſt, ut non uni familiæ, ſed univerſæ civitati commendatus eſſe debeat. Eſt aliqua mea pars virilis, quòd ejus civitatis ſum, quam ille amplam, illuſtrem, claramque reddidit: præcipuè quòd in his artibus

mea parte verſor, quarum ille princeps fuit, æquitate, induſtriâ, temperantiâ, defensione miſerorum, odio improborum: quæ cognatio ſtudiorum, & artium, propemodum non minùs eſt conjuncta, quàm iſta, quâ vos delectamini, generis, & nominis.

XXXVIII. Repeto abs te, Verres, monumentum P. Africani: cauſam Siculorum, quam ſuſcepi, relinquo: judicium de pecuniis repetundis ne sit hoc tempore: Segeſtanorum injuriæ negligantur: basis P. Africani reſtituatur: nomen invictissimi imperatoris incidatur: signum pulcherrimum Carthagine captum reponatur. Hæc abs te non Siculorum defenſor, non tuus accuſator, non Segeſtani poſtulant; ſed is, qui laudem, gloriamque P. Africani tuendam, conſervandamque ſuſcepit. Non vereor, ne hoc officium meum P. Servilio judici non probem; qui quum res maximas geſſerit, monumentaque ſuarum rerum quum maximè conſtituat, atque in his elaboret; profectò volet hæc non ſolùm ſuis poſteris, verùm etiam omnibus viris fortibus, & bonis civibus defendenda, non ſpolianda improbis tradere. Non vereor, ne tibi, Q. Catule, diſpliceat, cujus amplissimum in orbe terrarum, clarissimumque monumentum eſt, quàm plurimos eſſe cuſtodes monu-

mentorum, & putare omnes bonos alienæ gloriæ defenſionem ad officium ſuum pertinere.

83. Et quidem ceteris iſtius furtis, atque flagitiis ita moveor, ut ea reprehendenda tantùm putem: hîc verò tanto dolore afficior, ut nihil mihi indignius, nihil minùs ferendum videatur. Verres Africani monumentis domum ſuam, plenam ſtupri, plenam flagitii, plenam dedecoris, ornabit? Verres temperatissimi, ſanctissimique viri monumentum, Dianæ simulacrum virginis, in ea domo collocabit, in qua ſemper meretricum, lenonumque flagitia verſantur?

XXXIX. At hoc ſolum Africani monumentum violaſti? quid? a Tyndaritanis non ejuſdem Scipionis beneficio positum simulacrum Mercurii, pulcherrimè factum, ſuſtuliſti? At quemadmodum, dii immortales! quàm audacter! quàm libidinosè! quàm impudenter! audiſtis nuper dicere legatos Tyndaritanos, homines honeſtissimos, ac principes civitatis, Mercurium, qui ſacris anniverſariis apud eos, ac ſummâ religione coleretur, quem P. Africanus, Carthagine captâ, Tyndaritanis non ſolùm ſuæ victoriæ, ſed etiam illorum fidei, ſocietatiſque monumentum, atque indicium dediſſet, hujus vi, ſcelere, imperioque eſſe ſublatum: qui ut primùm

illud oppidum venit, ſtatim, tamquam ita fieri non ſolùm oporteret, ſed etiam neceſſe eſſet; tamquam hoc ſenatus mandaſſet, populuſque Romanus juſſiſſet; ita continuò, ſignum ut demolirentur, & Meſſanam deportarent, imperavit.

85. Quod quum illis, qui aderant, indignum; qui audiebant, incredibile videretur: non eſt ab iſto, primo illo adventu, perſeveratum: diſcedens mandat proagoro Sopatro, cujus verba audiſtis, ut demoliatur: quum recuſaret, vehementer minatur: ita tum ex illo oppido proficiſcitur. Proagorus refert rem ad ſenatum: vehementer undique reclamatur: ne multa: iterum iſte aliquantò pòſt ad illos venit; quærit continuò de ſigno: reſpondetur ei ſenatum non permittere: pœnam capitis conſtitutam, ſi injuſſu ſenatûs quiſquam attigiſſet: ſimul religio commemoratur. Tum iſte, Quam mihi religionem narras? quam pœnam? quem ſenatum? vivum te non relinquam: moriere virgis, niſi ſignum traditur. Sopater iterum flens ad ſenatum refert: iſtius cupiditatem, minaſque demonſtrat. Senatus Sopatro reſponſum nullum dat, ſed commotus, perturbatuſque diſcedit. Ille prætoris arceſſitus nuntio, rem demonſtrat: negat ullo modo fieri poſſe.

XL. Atque hæc (nihil enim præter-

mittendum de iſtius impudentia videtur) agebantur in conventu palam, de ſella, ac de loco ſuperiore. Erat hiems ſumma; tempeſtas, ut ipſum Sopatrum dicere audiſtis, perfrigida; imber maximus: quum iſte imperat lictoribus, ut Sopatrum de porticu, in qua ipſe ſedebat, præcipitem in forum dejiciant, nudumque conſtituant. Vix erat hoc planè etiam imperatum, quum illum ſpoliatum, ſtipatumque lictoribus videres. Omnes ideo putabant, ut miſer, atque innocens virgis cæderetur: fefellit hæc homines opinio: virgis iſte cæderet ſine cauſa ſocium populi Romani, atque amicum? non eſt uſque eò improbus: non omnia ſunt in eo uno vitia: numquam fuit crudelis: leniter hominem, clementerque accepit. Equeſtres ſunt medio in foro Marcellorum ſtatuæ, ſicuti ferè ceteris in oppidis Siciliæ: ex quibus iſte C. Marcelli ſtatuam delegit; cujus officia in illa civitate, totaque provincia recentiſſima erant, & maxima: in ea Sopatrum, hominem tum domi nobilem, tum ſummo magiſtratu præditum, divaricari, ac deligari jubet.

87. Quo cruciatu ſit affectus, venire in mentem neceſſe eſt omnibus, quum eſſet vinctus nudus in ære, in imbri, in frigore: neque tamen finis huic injuriæ, crudelitatique fiebat, donec populus, atque

univerſa multitudo, atrocitate rei, miſericordiâque commota, ſenatum clamore coëgit, ut ei ſimulacrum illud Mercurii polliceretur: clamabant fore, ut ipſi ſeſe dii immortales ulciſcerentur: hominem interea perire innocentem non oportere. Tum frequens ſenatus ad iſtum venit: pollicetur signum. Ita Sopater de ſtatua C. Marcelli, quum jam pene obriguiſſet, vix vivus aufertur.

XLI. Non poſſum diſpositè iſtum accuſare, si cupiam: opus eſt non ſolùm ingenio, verùm etiam artificio quodam singulari. Unum hoc crimen videtur eſſe, & a me pro uno ponitur, de Mercurio Tyndaritano: plura ſunt: ſed ea quo pacto diſtinguere, ac ſeparare possim, neſcio: eſt pecuniarum captarum, quòd signum a ſociis pecuniæ magnæ ſuſtulit: eſt peculatûs, quòd publicè populi Romani signum, de præda hoſtium captum, poſitum imperatoris noſtri nomine, non dubitavit auferre: eſt majeſtatis, quòd imperii noſtri gloriæ, rerumque geſtarum monumenta evertere, atque aſportare auſus eſt: eſt ſceleris, quòd religiones maximas violavit: eſt crudelitatis, quòd in hominem innocentem, in ſocium noſtrum, atque amicum, novum, ac singulare ſupplicii genus excogitavit.

89. Illud verò quid sit, jam non queo

dicere : quo nomine appellem, neſcio : quòd in C. Marcelli ſtatua. Quid eſt hoc? patronuſne quòd erat? quid tum? quò id ſpectat? utrùm ea res ad opem, an ad calamitatem clientium, atque hoſpitum valere debebat? an ut hoc oſtenderes, contra vim tuam in patronis præsidii nihil eſſe? quis hoc non intelligeret, in improbi præſentis imperio majorem eſſe vim, quàm in bonorum abſentium patrocinio? an verò ex hoc illa tua singularis significatur inſolentia, ſuperbia, contumacia? detrahere videlicet aliquid te de amplitudine Marcellorum putaſti : itaque nunc Siculorum Marcelli non ſunt patroni : Verres in eorum locum ſubſtitutus eſt.

90. Quam in te tantam virtutem eſſe, aut dignitatem arbitratus es, ut conarere clientelam tam illuſtrem, tam ſplendidæ provinciæ tranſducere ad te, auferre a certissimis, antiquissimiſque patronis? Tu iſtâ ſtultitiâ, nequitiâ, inertiâ, non modò totius Siciliæ, ſed unius tenuissimi Siculi clientelam tueri potes? tibi Marcelli ſtatua pro patibulo in clientes Marcellorum fuit? tu ex illius honore in eos ipſos, qui honorem illi habuerant, ſupplicia quærebas? Quid poſtea? quid tandem tuis ſtatuis fore arbitrabare? an verò id, quod accidit? Nam Tyndaritani ſtatuam iſtius, quam sibi propter Marcellos, altiore etiam

baſi poni juſſerat, deturbarunt, simul ac ſucceſſum iſti audierunt.

XLII. Dedit igitur tibi fortuna Siculorum C. Marcellum judicem, ut, cujus ad ſtatuam Siculi, te prætore, alligabantur, ejus religioni te eumdem vinctum adſtrictumque dedamus. Ac primò, Judices, hoc signum Mercurii dicebat iſte Tyndaritanos C. Marcello huic Æſernino vendidiſſe; atque hoc ſuâ causâ etiam Marcellum ipſum ſperabat eſſe dicturum: quod mihi numquam verisimile viſum eſt, adoleſcentem illo loco natum, patronum Siciliæ, nomen ſuum iſti ad tranſlationem criminis commodaturum. Verumtamen ita res mihi tota præviſa, atque præcauta eſt, uti, si maximè eſſet inventus, qui in ſe ſuſciperet iſtius culpam, crimenque cuperet, tamen is proficere nihil poſſet: eos enim teſtes deduxi, & eas litteras deportavi, ut de iſtius facto dubium nemini eſſe poſſet.

92. Publicæ litteræ ſunt, deportatum eſſe Mercurium Meſſanam ſumptu publico: dicunt, quanti: præfuiſſe huic negotio publicè legatum Poleam: quid? is ubi eſt? præſtò eſt: teſtis eſt. *Proagori Sopatri juſſu*: quis eſt hic? qui ad ſtatuam adſtrictus eſt: quid? is ubi eſt? teſtis eſt: vidiſtis hominem, & verba ejus audiſtis. Demoliendum curavit Democritus gymnasiarchus, quòd is eo loco præerat: quid? hoc nos

dicimus? immo verò ipſe præſens: Romæ nuper ipſum eſſe pollicitum, ſeſe id signum legatis eſſe redditurum, si ejus rei teſtificatio tolleretur, cautumque eſſet eos teſtimonium non eſſe dicturos. Dixit hoc apud vos Zosippus, & Hiſmenias, homines nobilissimi, & principes Tyndaritanæ civitatis.

XLIII. Quid? Agrigento nonne ejuſdem P. Scipionis monumentum, signum Apollinis pulcherrimum, cujus in femine, litterulis minutis argenteis, nomen Myronis erat inſcriptum, ex Æſculapii religiosissimo fano ſuſtuliſti? quod quidem, Judices, quum iſte clam feciſſet: quum ad ſuum ſcelus illud, furtumque, nefarios quoſdam homines improbos, duces, atque adjutores adhibuiſſet, vehementer commota civitas eſt. Uno eodem tempore Agrigentini beneficium Africani, religionem domeſticam, ornamentum urbis, indicium victoriæ, teſtimonium ſocietatis, requirebant. Itaque ab illis, qui principes in ea civitate erant, præcipitur, & negotium datur quæſtoribus, & ædilibus, ut noctu vigilias agerent ad ædes ſacras: etenim iſte Agrigenti (credo propter multitudinem illorum hominum, atque virtutem, & quòd cives Romani, viri fortes, ac ſtrenui, & honeſti permulti in illo oppido, conjunctissimo animo, cum ipsis

Agrigentinis vivunt, ac negotiantur) non audebat palam tollere, aut poſcere, quæ placebant.

94. Herculis templum eſt apud Agrigentinos, non longè a foro, ſanè ſanctum apud illos, & religioſum: ibi eſt ex ære simulacrum ipsius Herculis, quo non facilè quidquam dixerim me vidiſſe pulchrius (tametsi non tam multum in iſtis rebus intelligo, quàm multa vidi) uſque eò, Judices, ut rictum ejus, ac mentum paulò sit attritius, quòd in precibus, & gratulationibus non ſolùm id venerari, verùm etiam oſculari ſolent. Ad hoc templum, quum eſſet iſte Agrigenti, duce Timarchide, repentè, nocte intempeſtâ, ſervorum armatorum fit concurſus, atque impetus. Clamor a vigilibus, fanique cuſtodibus tollitur; qui primò quum obsiſtere, ac defendere conarentur, malè mulcati, clavis ac fuſtibus repelluntur: poſtea convulsis repagulis, effractiſque valvis, demoliri signum, ac vectibus labefactare conantur. Interea ex clamore fama totâ urbe percrebuit, expugnari deos patrios, non hoſtium adventu nec opinato, neque repentino prædonum impetu, ſed ex domo, atque cohorte prætoria, manum fugitivorum inſtructam, armatamque veniſſe.

95. Nemo Agrigenti, neque ætate tam affectâ,

affectâ, neque viribus tam infirmis fuit, qui non illâ nocte, eo nuntio, excitatus ſurrexerit, telumque, quod cuique ſors offerebat, arripuerit. Itaque brevi tempore ad fanum ex urbe tota concurritur. Horâ ampliùs jam in demoliendo ſigno permulti homines moliebantur: illud interea nulla lababat ex parte; quum alii vectibus ſubjectis conarentur commovere, alii deligatum omnibus membris rapere ad ſe funibus. Repentè Agrigentini concurrunt: fit magna lapidatio: dant ſeſe in fugam iſtius præclari imperatoris nocturni milites: duo tamen ſigilla perparvula tollunt, ne omnino inanes ad iſtum prædonem religionum reverterentur. Numquam tam malè eſt Siculis, quin aliquid facetè, & commodè dicant; velut in hac re: aiebant in labores Herculis non minùs hunc immaniſſimum Verrem, quàm illum aprum Erymanthium, referri oportere.

XLIV. Hanc virtutem Agrigentinorum imitati ſunt Aſſorini poſtea, viri fortes, & fideles, ſed nequaquam ex tam ampla, neque tam ex nobili civitate. Chryſas eſt amnis, qui per Aſſorinorum agros fluit; is apud illos habetur deus, & religione maximâ colitur: fanum ejus eſt in agro propter ipſam viam, quâ Aſſoro itur Ennam; in eo Chryſæ eſt ſi-

mulacrum, præclarè factum e marmore: id iſte poſcere Aſſorinos propter ſingularem ejus fani religionem non auſus eſt. Tlepolemo dat, Hieronique negotium: illi noctu, factâ manu, armatâque veniunt: fores ædis effringunt: æditui, cuſtodeſque maturè ſentiunt: signum, quod erat notum vicinitati, buccinâ datur: homines ex agris concurrunt: ejicitur, fugaturque Tlepolemus; neque quidquam ex fano Chryſæ, præter unum perparvulum signum ex ære, desideratum eſt.

97. Matris magnæ fanum apud Enguinos eſt: jam enim mihi non modò breviter de unoquoque dicendum, ſed etiam prætereunda videntur eſſe permulta, ut ad majora iſtius, & illuſtriora in hoc genere furta, & ſcelera veniamus. In hoc fano loricas, galeaſque æneas, cælatas opere Corinthio, hydriaſque grandes, simili in genere, atque eâdem arte perfectas, idem ille P. Scipio, vir omnibus rebus præcellentiſsimus, poſuerat, & ſuum nomen inſcripſerat. Quid jam de iſto plura dicam, aut querar? omnia illa, Judices, abſtulit: nihil in religiosiſsimo fano, præter veſtigia violatæ religionis, nomenque P. Scipionis, reliquit: hoſtium ſpolia, monumenta imperatorum, decora, atque ornamenta fanorum poſthac, his præclaris nominibus amiſsis, in inſtrumento,

ac ſupellectili C. Verris numerabuntur.

98. Tu videlicet ſolus vaſis Corinthiis delectaris? tu illius æris temperationem, tu operum lineamenta ſolertiſſimè perſpicis? hæc Scipio ille non intelligebat, homo doctiſſimus, atque humaniſſimus? tu ſine ulla bona arte, ſine humanitate, ſine ingenio, ſine litteris, intelligis, & judicas? vide, ne ille non ſolùm temperantiâ, ſed etiam intelligentiâ te, atque iſtos, qui ſe elegantes dici volunt, vicerit: nam quia, quàm pulchra eſſent, intelligebat, idcirco exiſtimabat, ea non ad hominum luxuriem, ſed ad ornatum fanorum, atque oppidorum eſſe facta, ut poſteris noſtris monumenta religioſa eſſe videantur.

XLV. Audite etiam ſingularem ejus, Judices, cupiditatem, audaciam, amentiam, in his præſertim ſacris polluendis, quæ non modò manibus attingi, ſed ne cogitatione quidem violari fas fuit. Sacrarium Cereris eſt apud Catinenſes, eâdem religione, quâ Romæ, quâ in ceteris locis, quâ propè in toto orbe terrarum. In eo ſacrario intimo fuit ſignum Cereris perantiquum; quod viri, non modò cujuſmodi eſſet, ſed ne eſſe quidem ſciebant: aditus enim in id ſacrarium non eſt viris: ſacra per mulieres, ac virgines confici ſolent: hoc ſignum noctu clam iſtius ſervi

ex illo religioſiſſimo, atque antiquiſſimo fano ſuſtulerunt: poſtridie ſacerdotes Cereris, atque illius fani antiſtitæ, majores natu, probatæ, ac nobiles mulieres; rem ad magiſtratus ſuos deferunt: omnibus acerbum, indignum, luctuoſum denique videbatur.

100. Tum iſte permotus illâ atrocitate negotii, ut ab ſe ſceleris iſtius ſuſpicio removeretur, dat hoſpiti ſuo cuidam negotium, ut aliquem reperiret, quem ea feciſſe insimularet; daretque operam, ut is eo crimine damnaretur, ne ipſe eſſet in crimine. Res non procraſtinatur: nam quum iſte Catinâ profectus eſſet, ſervi cujuſdam nomen defertur: is accuſatur: ficti teſtes in eum dantur: rem cunctus ſenatus Catinenſium legibus judicat: ſacerdotes vocantur: ex his quæritur ſecretò in curia, quid eſſe factum arbitrarentur; quemadmodum ſignum eſſe ablatum: reſpondent illæ, prætoris in eo loco ſervos eſſe viſos: res, quæ eſſet jam antea non obſcura, ſacerdotum teſtimonio perſpicua eſſe cœpit: itur in consilium: ſervus ille innocens omnibus ſententiis abſolvitur, quò faciliùs vos hunc omnibus ſententiis condemnare poſſetis.

101. Quid enim poſtulas, Verres? quid ſperas? quid ſpectas? quem tibi aut deorum, aut hominum auxilio putas futurum?

tu ſervos ad ſpoliandum fanum im- ιere auſus es, quò liberos adire, ne andi quidem cauſâ, fas erat? hiſne re- us manus afferre non dubitaſti, a quibus etiam oculos cohibere te religionum jura cogebant? tametsi ne oculis quidem cap- tus in hanc fraudem tam ſceleratam, ac tam nefariam decidiſti: nam id concupiſ- ti, quod numquam videras; id, inquam, adamaſti, quod antea non adſpexeras: au- ribus tu tantam cupiditatem concepiſti, ut eam non metus, non religio, non deo- rum vis, non hominum exiſtimatio con- tineret.

102. At ex viro bono audieras, credo, & bono auctore. Quî id poteſt, qui ne ex viro quidem audire potueris? Audiſti igitur ex muliere; quoniam id viri neque vidiſſe, neque noſſe poterant. Qualem porrò illam feminam fuiſſe putatis, Judi- ces? quàm pudicam, quæ cum Verre lo- queretur? quàm religioſam, quæ ſacrarii ſpoliandi oſtenderet rationem? At mini- mè mirum, quæ ſacra per ſummam caſ- timoniam virginum, ac mulierum fiant, eadem per iſtius ſtuprum, ac flagitium eſſe violata.

XLVI. Quid ergo? hoc ſolum audi- tione expetere cœpit, quum id ipſe non vidiſſet? immo verò alia complura: ex quibus eligam ſpoliationem nobilissimi,

atque antiquissimi ſani ; de qua priore actione teſtes dicere audiſtis : nunc eadem illa, quæſo, audite, & diligenter, sicut adhuc feciſtis, attendite.

103. Inſula eſt Melita, Judices, ſatis lato ab Siciliâ mari, periculoſoque disjuncta ; in qua eſt eodem nomine oppidum, quò iſte numquam accessit : quod tamen iſti textrinum per triennium ad muliebrem veſtem conficiendam fuit. Ab eo oppido non longè, in promontorio, fanum eſt Junonis antiquum ; quod tantâ religione ſemper fuit, ut non modò illis Punicis bellis, quæ in his ferè locis navali copiâ geſta, atque verſata ſunt : ſed etiam in hac prædonum multitudine ſemper inviolatum, ſanctumque fuerit. Quin etiam hoc memoriæ proditum eſt, claſſe quondam Masiniſſæ regis ad eum locum appulsâ, præfectum regium dentes eburneos, incredibili magnitudine, e fano ſuſtuliſſe, & eos in Africam portaſſe, Masiniſſæque donaſſe. Regem quidem primò delectatum eſſe munere : pòſt, ubi, audiſſet, unde eſſent, ſtatim certos homines in quinqueremi miſiſſe, qui eos dentes reportarent : itaque in his inſcriptum litteris Punicis fuit : *Regem Masiniſſam imprudentem accepiſſe : re cognitâ, reponendos, reſtituendoſque curaſſe.* Erat præterea magna vis eboris, multa ornamenta, in quibus eburneæ Victoriæ,

antiquo opere, ac ſummâ arte perfectæ. Hæc iſte omnia, ne multis morer, uno impetu, atque uno nuntio per ſervos Venerios, quos ejus rei cauſâ miſerat, tollenda, atque aſportanda curavit.

XLVII. Proh dii immortales! quem ego hominem accuſo? quem legibus, ac judiciali jure perſequor? de quo vos ſententiam per tabellam feretis? dicunt legati Melitenſes publicè, ſpoliatum templum eſſe Junonis; nihil iſtum in religiosissimo fano reliquiſſe: quem in locum claſſes hoſtium ſæpe acceſſerint; ubi piratæ ferè quotannis hiemare ſoleant; quod neque prædo violarit antea, neque umquam hoſtis attigerit, id ab uno iſto sic ſpoliatum eſſe, ut nihil omnino sit relictum. Hîc nunc aut iſte reus, aut ego accuſator, aut hoc judicium appellabitur? criminibus enim coarguitur, haud ſuſpicionibus in judicium vocatur: dii ablati, fana vexata, nudatæ urbes reperiuntur; earum autem rerum nullam sibi iſte, neque inficiandi rationem, neque defendendi facultatem reliquit: omnibus in rebus coarguitur a me, convincitur a teſtibus, urgetur confessione ſuâ, manifeſtis in maleficiis tenetur; & manet etiam, ac tacitus facta mecum ſua recognoſcit.

105. Nimiùm mihi diu videor in uno genere verſari criminum. Sentio, Judices,

occurrendum eſſe ſatietati aurium, animorumque veſtrorum. Quam ob rem multa prætermittam: ad ea autem, quæ dicturus ſum, reficite vos, quæſo, Judices, per deos immortales! per eos ipſos, de quorum religione jamdiu dicimus, dum id ejus facinus commemoro, & profero, quo provincia tota commota eſt: de quo si paulò altiùs ordiri, ac repetere memoriam religionis videbor, ignoſcite. Rei magnitudo me breviter perſtringere atrocitatem criminis non sinit.

XLVIII. Vetus eſt hæc opinio, Judices, quæ conſtat ex antiquiſſimis Græcorum litteris, atque monumentis, inſulam Siciliam totam eſſe Cereri, & Liberæ conſecratam: hoc quum ceteræ gentes sic arbitrantur, tum ipsis Siculis tam perſuaſum eſt, ut animis eorum insitum, atque innatum eſſe videatur: nam & natas eſſe has in his locis deas, & fruges in ea terra primùm repertas arbitrantur: & raptam eſſe Liberam, quam eamdem Proſerpinam vocant, ex Ennensium nemore; qui locus, quòd in media eſt inſula situs, umbilicus Siciliæ nominatur: quam quum inveſtigare, & conquirere Ceres vellet, dicitur inflammaſſe tædas iis ignibus, qui ex Ætnæ vertice erumpunt; quas sibi quum ipſa præferret, orbem omnium peragraſſe terrarum.

107. Enna autem, ubi ea, quæ dico, geſta eſſe memorantur, eſt loco præcelſo, atque edito; quo in ſummo eſt æquata agri planities, & aquæ perennes: tota verò ab omni aditu circumciſa, atque direpta eſt: quam circa lacus, lucique ſunt plurimi, & lætissimi flores omni tempore anni; locus ut ipſe raptum illum virginis, quem jam a pueris accepimus, declarare videatur. Etenim propter eſt ſpelunca quædam, converſa ad aquilonem, infinita altitudine, quâ Ditem patrem ferunt repentè cum curru exſtitiſſe, abreptamque ex eo loco virginem ſecum aſportaſſe, & ſubitò non longè a Syracuſis penetraſſe ſub terras, lacumque in eo loco repentè exſtitiſſe; ubi uſque ad hoc tempus Syracuſani feſtos dies anniverſarios agunt, celeberrimo virorum, mulierumque conventu.

XLIX. Propter hujus opinionis vetuſtatem, quòd eorum in his locis veſtigia, ac propè incunabula reperiuntur deorum, mira quædam totâ Siciliâ privatim, ac publicè religio eſt Cereris Ennensis. Etenim multa ſæpe prodigia vim ejus, numenque declarant: multis ſæpe in difficillimis rebus præſens auxilium ejus oblatum eſt: ut hæc inſula ab ea non ſolùm diligi, ſed etiam incoli, cuſtodirique videatur.

108. Nec ſolùm Siculi, verùm etiam ceteræ gentes, nationeſque, Ennenſem Cererem maximè colunt. Etenim, si Atheniensium ſacra ſummâ cupiditate expetuntur, ad quos Ceres in illo errore veniſſe dicitur, frugeſque attuliſſe: quantam eſſe religionem convenit eorum, apud quos eam natam eſſe, & fruges inveniſſe conſtat? Itaque apud patres noſtros, atroci ac difficili reipublicæ tempore, quum, Tib. Gracchio occiſo, magnorum periculorum metùs ex oſtentis portenderetur, P. Mucio, L. Calpurnio conſulibus, aditum eſt ad libros Sibyllinos; in quibus inventum eſt, *Cererem antiquissimam placari oportere.* Tum ex amplissimo collegio decemvirali ſacerdotes populi Romani, quum eſſet in urbe noſtra Cereris pulcherrimum, & magnificentissimum templum, tamen uſque Ennam profecti ſunt: tanta enim erat auctoritas, & vetuſtas illius religionis, ut, quum illuc irent, non ad ædem Cereris, ſed ad ipſam Cererem proficiſci viderentur.

109. Non obtundam diutius: etenim jamdudum vereor, ne oratio mea, aliena ab judiciorum ratione, & quotidiana dicendi conſuetudine eſſe videatur: hoc dico, hanc ipſam Cererem, antiquissimam, religiosissimam, principem omnium ſacrorum, quæ apud omnes gentes, na-

ꝗue fiunt, a C. Verre ex ſuis tem-
ac ſedibus eſſe ſublatam. Qui acceſ-
ſ Ennam, vidiſtis simulacrum Cereris
marmore, & in altero templo, Libe-
æ : ſunt ea perampla, atque præclara, ſed
non ita antiqua. Ex ære fuit quoddam
modicâ amplitudine, ac singulari opere,
cùm facibus, perantiquum, omnium illo-
rum, quæ ſunt in eo fano, multò anti-
quissimum : id ſuſtulit ; ac tamen eo con-
tentus non fuit. Ante ædem Cereris, in
aperto, ac propatulo loco signa duo ſunt,
Cereris unum, alterum Triptolemi, &
pulcherrima, & perampla : his pulchri-
tudo periculo, amplitudo ſaluti fuit, quòd
eorum demolitio, atque aſportatio per-
difficilis videbatur : insiſtebat in manu Ce-
reris dextra simulacrum pulcherrimè fac-
tum Victoriæ : hoc iſte e signo Cereris
avellendum, aſportandumque curavit.

L. Qui tandem iſtius animus eſt nunc in recògnitione ſcelerum ſuorum, quum ego ipſe in commemoratione eorum non ſolùm animo commovear, verùm etiam corpore perhorreſcam ? venit enim mihi fani, loci, religionis illius in mentem : verſantur ante oculos omnia : dies ille, quo ego Ennam quum veniſſem, præſtò mihi ſacerdotes Cereris cum infulis, ac verbenis fuerunt : concio, conventuſque civium : in quo ego quum loquerer,

tanti fletus, gemituſque fiebant, ut acerbiſſimus totâ urbe luctus verſari videretur.

111. Non illi decumarum imperia, non bonorum direptiones, non iniqua judicia, non importuniſſimas iſtius libidines, non vim, non contumelias, quibus operti, oppreſſique erant, conquerebantur: Cereris numen, ſacrorum vetuſtatem, fani religionem, iſtius ſceleratiſſimi, atque audaciſſimi ſupplicio expiari volebant: omnia ſe cetera pati, ac negligere dicebant. Hic dolor erat tantus, ut Verres, alter Orcus, veniſſe Ennam, & non Proſerpinam aſportaſſe, ſed ipſam abripuiſſe Cererem videretur. Etenim urbs illa non urbs videtur, ſed fanum Cereris eſſe: habitare apud ſeſe Cererem Ennenſes arbitrantur; ut mihi non cives illius civitatis, ſed omnes ſacerdotes, omnes accolæ, atque antiſtites Cereris eſſe videantur.

112. Ennæ tu ſimulacrum Cereris tollere audebas? Ennæ tu de manu Cereris Victoriam deripere, & deam deæ detrahere conatus es? quorum nihil violare, nihil attingere auſi ſunt, in quibus erant omnia, quæ ſceleri propiora ſunt, quàm religioni: tenuerunt enim P. Popilio, P. Rupilio conſulibus, illum locum ſervi, fugitivi, barbari, hoſtes: ſed neque tam ſervi illi dominorum, quàm tu libidinum: neque tam fugitivi illi a dominis, quàm

re, & a legibus : neque tam bar-
nguâ, & natione illi, quàm tu na-
, & moribus : neque illi tam hoſtes
inibus, quàm tu diis immortalibus.
æ deprecatio eſt igitur ei reliqua, qui
dignitate ſervos, temeritate fugitivos, ſce-
ere barbaros, crudelitate hoſtes vicerit?

LI. Audiſtis Theodorum, & Numinium, & Nicasionem, legatos Ennenſes, publicè dicere, ſeſe a ſuis civibus hæc habere mandata, ut ad Verrem adirent, & eum simulacrum Cereris, & Victoriæ repoſcerent: id si impetraſſent, tum ut morem veterem Ennensium conſervarent; publicè in eum, tametsi vexaſſet Siciliam, tamen, quoniam hæc a majoribus conſtituta accepiſſent, teſtimonium ne quod dicerent: sin autem ea non reddidiſſet, tum ut judicio adeſſent, tum uti de ejus injuriis judices docerent, ſed multò maximè de religione quererentur: quas illorum querimonias nolite, per deos immortales, aſpernari; nolite contemnere, ac negligere, Judices. Aguntur injuriæ ſociorum: agitur vis legum: agitur exiſtimatio, veritaſque judiciorum; quæ ſunt omnia permagna: verùm illud maximum: tantâ religione obſtricta tota provincia eſt: tanta ſuperſtitio ex iſtius facto mentes omnium Siculorum occupavit, ut, quæcumque accidant publicè, vel privatim incommoda,

propter eam cauſam ſcelere iſtius evenire videantur.

114. Audiſtis, Centuripinos, Agyrinenſes, Catinenſes, Herbitenſes, Ennenſes, complures alios, publicè dicere, quæ ſolitudo eſſet in agris, quæ vaſtitas, quæ fuga aratorum, quàm deſerta, quàm inculta, quàm relicta omnia. Ea tametsi iſtius multis & variis injuriis acciderunt: tamen hæc una cauſa in opinione Siculorum plurimùm valet, quòd, Cerere violatâ, omnes cultus, fructuſque Cereris in his locis interiiſſe arbitrantur. Medemini religioni ſociorum, Judices; conſervate veſtram: neque enim hæc externa vobis eſt religio, neque aliena: quòd si eſſet, si ſuſcipere eam nolletis: tamen in eo, qui violaſſet, ſancire vos velle oporteret. Nunc verò in communi omnium gentium religione, inque his ſacris, quæ majores noſtri ab exteris nationibus adſcita, atque arcessita coluerunt; quæ ſacra, ut erant re verâ, sic appellari Græca voluerunt; negligentes, ac diſſoluti si cupiamus eſſe, quî poſſumus?

LII. Unius etiam urbis, omnium pulcherrimæ, atque ornatissimæ, Syracuſarum direptionem commemorabo, & in medium proferam, Judices; ut aliquando totam hujus generis orationem concludam, ac definiam. Nemo ferè veſtrûm

eſt, quin, quemadmodum captæ sint a M. Marcello Syracuſæ, ſæpe audierit, nonnumquam etiam in annalibus legerit: conferte hanc pacem cum illo bello: hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas.

116. Ac jam illa omitto, quæ diſpersè a me multis locis dicentur, ac dicta ſunt: forum Syracuſanorum, quod introitu Marcelli purum a cæde ſervatum eſt, id adventu Verris Siculorum innocentium ſanguine redundaſſe: portum Syracuſanorum, qui tum & noſtris classibus, & Carthaginiensium clauſus fuiſſet, eum, iſto prætore, Cilicum myoparoni, prædonibuſque patuiſſe. Mitto adhibitam vim ingenuis, matresfamiliâs violatas; quæ tum, urbe captâ, commiſſa non ſunt, neque odio hoſtili, neque licentiâ militari, neque more belli, neque jure victoriæ: mitto, inquam, hæc omnia, quæ ab iſto per triennium perfecta ſunt: ea, quæ conjuncta cum illis rebus ſunt, de quibus antea dixi, cognoſcite.

117. Urbem Syracuſas maximam eſſe Græcarum urbium, pulcherrimamque omnium, ſæpe audiſtis. Eſt, Judices, ita,

ut dicitur; nam & ſitu eſt quum munito, tum ex omni aditu, vel terrâ, vel mari, præclaro ad adſpectum : & portus habet propè in ædificatione, adſpectuque urbis incluſos; qui quum diverſos inter ſe aditus habeant, in exitu conjunguntur, & confluunt. Eorum conjunctione pars oppidi, quæ appellatur inſula, mari disjuncta anguſto, ponte rurſum adjungitur, & continetur.

LIII. Ea tanta eſt urbs, ut ex quatuor urbibus maximis conſtare dicatur; quarum una eſt ea, quam dixi, inſula : quæ duobus portubus cincta, in utriuſque portûs oſtium, aditumque projecta eſt; in qua domus eſt, quæ regis Hieronis fuit, quâ prætores uti ſolent : in ea ſunt ædes ſacræ complures; ſed duæ, quæ longè ceteris antecellunt : Dianæ una; & altera, quæ fuit ante iſtius adventum ornatiſſima, Minervæ. In hac inſula extrema eſt fons aquæ dulcis, cui nomen Arethuſa eſt, incredibili magnitudine, pleniſſimus piſcium; qui fluctu totus operiretur, niſi munitione, ac mole lapidum a mari disjunctus eſſet.

119. Altera autem eſt urbs Syracuſis, cui nomen Acradina eſt; in qua forum maximum, pulcherrimæ porticus, ornatiſſimum prytaneum, ampliſſima eſt curia, templumque egregium Jovis Olym-

pii, ceteræque urbis partes unâ latâ viâ perpetuâ, multiſque tranſversis diviſæ, privatis ædificiis continentur. Tertia eſt urbs, quæ, quòd in ea parte Fortunæ fanum antiquum fuit, Tycha nominata eſt; in qua & gymnasium amplissimum eſt; & complures ædes ſacræ: coliturque ea pars, & habitatur frequentissimè. Quarta autem eſt urbs, quæ quia poſtrema ædificata eſt, Neapolis nominatur; quam ad ſummam theatrum eſt maximum: præterea duo templa ſunt egregia, Cereris unum, alterum Liberæ; signumque Apollinis, qui Temenites vocatur, pulcherrimum, & maximum: quod iſte si portare potuiſſet, non dubitaſſet auferre.

LIV. Nunc ad Marcellum revertar; ne hæc a me sine cauſa commemorata eſſe videantur: qui quum tam præclaram urbem vi, copiiſque cepiſſet, non putavit ad laudem populi Romani hoc pertinere, hanc pulchritudinem, ex qua præſertim nihil periculi oſtenderetur, delere, & exſtinguere: itaque ædificiis omnibus, publicis & privatis, ſacris & profanis, sic pepercit, quasi ad ea defendenda cum exercitu, non expugnanda veniſſet: in ornatu urbis habuit victoriæ rationem, habuit humanitatis: victoriæ putabat eſſe, multa Romam deportare, quæ ornamento urbi eſſe poſſent; humanitatis, non planè

ſpoliare urbem, præſertim quam conſervare voluiſſet.

121. In hac partitione ornatûs, non plus victoria Marcelli populo Romano appetivit, quàm humanitas Syracuſanis reſervavit. Romam quæ aſportata ſunt, ad ædem Honoris, atque Virtutis, itemque aliis in locis videmus: nihil in ædibus, nihil in hortis poſuit, nihil in ſuburbano: putavit, si urbis ornamenta domum ſuam non contuliſſet, domum ſuam ornamento urbi futuram. Syracusis autem permulta, atque egregia reliquit: deum verò nullum violavit, nullum attigit. Conferte Verrem; non ut hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo fiat injuria: ſed ut pacem cum bello; leges cum vi; forum & juriſdictionem cum ferro & armis; adventum & comitatum cum exercitu & victoriâ conferatis.

LV. Ædes Minervæ eſt in inſula, de qua antè dixi; quam Marcellus non attigit: quam plenam, atque ornatam reliquit: quæ ab iſto sic ſpoliata, atque direpta eſt, non ut ab hoſte aliquo, qui tamen in bello, religionum & conſuetudinis jura retineret, ſed ut a barbaris prædonibus vexata eſſe videatur. Pugna erat equeſtris Agathoclis regis in tabulis picta præclarè: his autem tabulis interiores templi parietes veſtiebantur: nihil

erat eâ picturâ nobilius : nihil Syracusis, quod magis viſendum putaretur : has tabulas M. Marcellus, quum omnia illa victoriâ ſuâ profana feciſſet, tamen religione impeditus non attigit : iſte, quum illa jam, propter diuturnam pacem, fidelitatemque populi Syracuſani, ſacra, religioſaque accepiſſet, omnes eas tabulas abſtulit : parietes, quorum ornatus tot ſecula manſerat, tot bella effugerat, nudos, ac deformatos reliquit.

123. Et Marcellus, qui, si Syracuſas cepiſſet, duo templa ſe Romæ dedicaturum voverat, id, quod erat ædificaturus, his rebus ornare, quas ceperat, noluit : Verres, qui non Honori, neque Virtuti, ut ille, ſed Veneri, & Cupidini vota deberet, is Minervæ templum ſpoliare conatus eſt : ille deos deorum ſpoliis ornare noluit ; hic ornamenta Minervæ virginis in meretriciam domum tranſtulit. Viginti & ſeptem præterea tabulas pulcherrimè pictas, ex eadem æde ſuſtulit : in quibus erant imagines Siciliæ regum, ac tyrannorum, quæ non ſolùm pictorum artificio delectabant, ſed etiam commemoratione hominum, & cognitione formarum. Ac videte, quantò tetrior hic tyrannus Syracuſanus fuerit, quàm quiſquam ſuperiorum ; quum illi tamen ornarint templa deorum immortalium ; hic

etiam deorum monumenta, atque ornamenta ſuſtulerit.

LVI. Jam verò quid ego de valvis illius templi commemorem? vereor, ne hæc qui non viderunt, omnia me nimis augere, atque ornare arbitrentur: quod tamen nemo ſuſpicari debet, tam eſſe me cupidum, ut tot viros primarios velim, præſertim ex judicum numero, qui Syracuſis fuerint, qui hæc viderint, eſſe temeritati, & mendacio meo conſcios. Confirmare hoc liquidò, Judices, poſſum, valvas magnificentiores, ex auro, atque ebore perfectiores nullas umquam ullo templo fuiſſe: incredibile dictu eſt, quàm multi Græci de valvarum harum pulchritudine ſcriptum reliquerint: nimiùm forſitan hæc illi mirentur, atque efferant: eſto; verumtamen honeſtius eſt reipublicæ noſtræ, Judices, ea, quæ illis pulchra eſſe videantur, imperatorem noſtrum in bello reliquiſſe, quàm prætorem in pace abſtuliſſe. Ex ebore diligentissimè perfecta argumenta erant in valvis: ea detrahenda curavit omnia. Gorgonis os pulcherrimum, crinitum anguibus, revellit, atque abſtulit: & tamen indicavit, ſe non ſolùm artificio, ſed etiam pretio, quæſtuque duci: nam bullas aureas omnes ex his valvis, quæ erant & multæ, & graves, non dubitavit auferre; quarum iſte

non opere delectabatur, ſed pondere. Itaque ejuſmodi valvas reliquit, ut quæ olim ad ornandum templum erant maximè, nunc tantùm ad claudendum factæ eſſe videantur.

125. Etiamne gramineas haſtas? vidi enim vos in hoc non minimè, quum teſtes dicerent, commoveri, quòd erant hujuſmodi, ut ſemel vidiſſe ſatis eſſet: in quibus neque manu factum quidquam, neque pulchritudo erat ulla, ſed tantùm magnitudo incredibilis, de qua vel audire ſatis eſſet; nimiùm, videre plus quàm ſemel: etiamne id concupiſti?

LVII. Nam Sappho, quæ ſublata de Prytaneo eſt, dat tibi juſtam excuſationem, propè ut concedendum, atque ignoſcendum eſſe videatur: Silanionis opus tam perfectum, tam elegans, tam elaboratum, quiſquam non modò privatus, ſed populus potiùs haberet, quàm homo elegantiſſimus, atque eruditiſſimus Verres? nimirum contrà dici nihil poteſt: noſtrûm enim unuſquiſque, qui tam beati quàm iſte eſt, non ſumus, tam delicati eſſe non poſſumus: si quando aliquid iſtiuſmodi videre volet, eat ad ædem Felicitatis, ad monumentum Catuli, in porticum Metelli: det operam, ut admittatur in alicujus iſtorum Tuſculanum: ſpectet forum ornatum, si quid iſte ſuorum ædilibus accom-

modavit : Verres hæc habeat domi ? Verres ornamentis fanorum, atque oppidorum habeat plenam domum, villas refertas ? etiamne hujus operarii ſtudia, ac delicias, Judices, perferetis ? qui ita natus eſt, ita educatus, ita factus & animo, & corpore, ut multò appoſitior ad deferenda, quàm ad auferenda ſigna eſſe videatur.

127. Atque hæc Sappho ſublata quantum deſiderium ſui reliquerit, dici vix poteſt : nam quum ipſa fuit egregiè facta, tum epigramma Græcum pernobile inciſum habuit in basi, quod iſte eruditus homo, & Græculus, qui hæc ſubtiliter judicat, qui ſolus intelligit, si unam litteram Græcam ſciſſet, certè non ſuſtuliſſet : nunc enim quod inſcriptum eſt inani in basi, declarat, quid fuerit, & id ablatum indicat.

128. Quid ? ſigum Pæanis ex æde Æſculapii, præclarè factum, ſacrum, & religioſum, non ſuſtuliſti ? quod omnes propter pulchritudinem viſere, propter religionem colere ſolebant. Quid ? ex æde Liberi ſimulacrum Ariſtei non tuo imperio palam ablatum eſt ? Quid ? ex æde Jovis, religiosiſsimum ſimulacrum Jovis Imperatoris, quem Græci Urion nominant, pulcherrimè factum, nonne abſtuliſti ? Quid ? ex æde Liberæ Parinum illud caput

rimum, quod viſere ſolebamus, ubitaſti tollere? Atque ille Pæan ciis anniverſariis ſimul cum Æſcula- apud illos colebatur. Ariſteus, qui, Græci ferunt, Liberi filius, inventor i eſſe dicitur, unà cum Libero patre id illos eodem erat in templo conſe- tus.

LVIII. Jovem autem Imperatorem quanto honore in ſuo templo fuiſſe arbitramini? hinc colligere poteſtis, si recordari volueritis, quantâ religione fuerit eâdem ſpecie, atque formâ ſignum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio poſuerat Flamininus. Etenim tria ferebantur in orbe terrarum ſigna Jovis Imperatoris uno in genere pulcherrimè facta: unum illud Macedonicum, quod in Capitolio videmus; alterum, in Ponti ore & anguſtiis; tertium, quod Syracusis ante Verrem prætorem fuit. Illud Flamininus ita ex æde ſua ſuſtulit, ut in Capitolio, hoc eſt, in terreſtri domicilio Jovis poneret.

130. Quod autem eſt ad introitum Ponti; id, quum tam multa ex illo mari bella emerſerint, tam multa porrò in Pontum invecta sint, uſque ad hanc diem integrum, inviolatumque ſervatum eſt. Hoc tertium, quod erat Syracusis, quod M. Marcellus, armatus & victor, viderat: quod religioni conceſſerat: quod cives, atque incolæ

Syracuſani colere, advenæ non ſolùm viſere, verùm etiam venerari ſolebant: id Verres ex templo Jovis ſuſtulit.

131. Ut ſæpiùs ad M. Marcellum revertar, Judices, sic habetote: plures eſſe a Syracuſanis iſtius adventu deos, quàm victoriâ Marcelli homines desideratos. Etenim ille requisiſſe dicitur etiam Archimedem illum, ſummo ingenio hominem, ac diſciplinâ, eumque quum audiſſet interfectum, permoleſtè tuliſſe. Iſte omnia, quæ requisivit, non ut ſervaret, verùm ut aſportaret, requisivit.

LIX. Jam illa, quia leviora videbuntur, si hoc loco dicerentur, ideo præteribo; quòd iſte menſas Delphicas e marmore, crateras ex ære pulcherrimas, vim maximam vaſorum Corinthiorum, ex omnibus ædibus ſacris Syracusis abſtulit. Itaque, Judices, hi, qui hoſpites ad ea, quæ viſenda ſunt, ducere ſolent, & unumquidque oſtendere, quos illi myſtagogos vocant, converſam jam habent demonſtrationem ſuam: nam, ut antè demonſtrabant, quid ubique eſſet: ita nunc, quid undique ablatum sit, oſtendunt. Quid tum? mediocrine tandem dolore eos affectos eſſe arbitramini? non ita eſt, Judices: primùm, quòd omnes religione moventur; & deos patrios, quos a majoribus acceperunt, colendos sibi diligenter, & retinendos eſſe

arbitrantur:

itur; deinde hic ornatus, haec opera atque artificia, signa, tabulae pictae, Graecos homines nimio opere delectant. Itaque ex illorum querimoniis intelligere potestis, haec illis acerbissima videri, quae forsitan nobis levia, & contemnenda esse videantur: mihi credite, Judices (tametsi vosmetipsos haec eadem audire certò ſcio) quum multas acceperint per hoſce annos socii, atque exterae nationes calamitates & injurias, nullas Graeci homines gravius tulerunt, nec ferunt, quàm hujuſcemodi ſpoliationes fanorum, atque oppidorum.

§. 133. Licet iſte dicat emiſſe ſe, sicuti ſolet dicere: credite hoc mihi, Judices: nulla umquam civitas tota Asia, & Graecia, signum ullum, tabulam pictam, ullum denique ornamentum urbis, ſua voluntate cuiquam vendidit: nisi fortè exiſtimatis, poſteaquam judicia ſevera Romae fieri desierint, Graecos homines haec venditare coepiſſe, quae tum non modò non vendebant, quum judicia fiebant, verùm etiam coëmebant: aut nisi arbitramini, L. Craſſo, Q. Scaevolae, C. Claudio, potentiſſimis hominibus, quorum aedilitates ornatissimas vidimus, commercium iſtarum rerum cum Graecis hominibus non fuiſſe; iis, qui poſt judiciorum

diſſolutiones ædiles facti ſunt, fuiſſe.

LX. Acerbiorem etiam ſcitote eſſe civitatibus falſam iſtam, & ſimulatam emptionem, quàm si quis clam ſurripiat, aut eripiat palam atque auferat: nam turpitudinem ſummam eſſe arbitrantur, referri in litteras publicas, pretio adductam civitatem, & pretio parvo, ea, quæ accepiſſet a majoribus, vendidiſſe, atque alienaſſe: etenim mirandum in modum Græci rebus iſtis, quas nos contemnimus, delectantur. Itaque majores noſtri facilè patiebantur, hæc eſſe quamplurima apud ſocios, ut imperio noſtro quàm ornatissimi, florentissimique eſſent: apud eos autem, quos vectigales, aut ſtipendiarios fecerant, tamen hæc relinquebant, ut illi, quibus ea jucunda ſunt, quæ nobis levia videbantur, haberent hæc oblectamenta, & ſolatia ſervitutis.

135. Quid arbitramini Rheginos, qui jam cives Romani ſunt, merere velle, ut ab eis marmorea Venus illa auferatur? quid Tarentinos, ut Europam in tauro amittant? ut Satyrum, qui apud illos in æde Veſtæ eſt? ut cetera? quid Theſpienſes, ut Cupidinis signum, propter quod unum viſuntur Theſpiæ? quid Cnidios, ut Venerem marmoream? quid, ut pictam, Coos? quid Epheſios, ut Alexandrum?

quid Cyzicenos, ut Ajacem, aut Medeam? quid Rhodios, ut Jalyſum? quid Athenienſes, ut ex marmore Iacchum, aut Paralum pictum, aut ex ære Myronis buculam? Longum eſt, & non neceſſarium, commemorare, quæ apud quoſque viſenda ſunt tota Aſia & Græcia: verum illud eſt, quamobrem hæc commemoratim, quod exiſtimare vos hoc volo, mirum quemdam dolorem accipere eos, ex quorum urbibus hæc auferantur.

LXI. Atque, ut ceteros omittamus, de ipsis Syracuſanis cognoſcite: ad quos ego quum veniſſem, sic primò exiſtimabam, ut Romæ ex iſtius amicis acceperam, civitatem Syracuſanam propter Heraclii hereditatem, non minùs eſſe iſti amicam, quàm Mamertinam propter prædarum, ac furtorum omnium ſocietatem: simul & verebar, ne mulierum nobilium, & formoſarum gratiâ, quarum iſte arbitrio præturam per triennium geſſerat, virorumque, quibuſcum illæ nuptæ erant, nimiâ in iſtum non modò lentitudine, ſed etiam liberalitate oppugnarer, si quid ex litteris Syracuſanorum conquirerem.

137. Itaque Syracusis cum civibus Romanis eram: eorum tabulas exquirebam; injurias cognoſcebam: quum diutius in negotio, curaque fueram, ut requieſcerem,

curamque animi remitterem, ad Carpinatii præclaras tabulas revertebar : ubi cum equitibus Romanis ex illo conventu honeſtissimis, illos Verrutios, de quibus antè dixi, explicabam : a Syracuſanis prorſus nihil adjumenti neque publicè, neque privatim exſpectabam; neque erat in animo poſtulare. Quum hæc agerem, repentè ad me venit Heraclius is, qui tum magiſtratum Syracusis habebat, homo nobilis, qui ſacerdos Jovis fuiſſet; qui honos apud Syracuſanos eſt amplissimus : agit mecum, & cum L. fratre meo, ut, si nobis videretur, adiremus ad eorum ſenatum : frequentes eſſe in curia : ſe juſſu ſenatûs a nobis petere, ut veniremus. Primò nobis fuit dubium, quid ageremus : deinde citò venit in mentem, non eſſe vitandum nobis illum conventum & locum.

LXII. Itaque in curiam venimus. Honorificè ſanè conſurgitur : nos rogatu magiſtratûs aſſedimus. Incipit is loqui, qui & auctoritate, & ætate, &, ut mihi viſum eſt, uſu rerum antecedebat, Diodorus Timarchides; cujus omnis oratio hanc habuit primò ſententiam : Senatum, populumque Syracuſanum moleſtè graviterque ferre, quòd ego, quum in ceteris Siciliæ civitatibus, ſenatum populumque docuiſ-

ſem, quid eis utilitatis, quid ſalutis afferrem, & quum ab omnibus mandata, legatos, litteras, teſtimoniaque ſumpsiſſem, in illa civitate nihil ejuſmodi facerem. Reſpondi, neque Romæ in conventu Siculorum, quum a me auxilium communi omnium legationum consilio petebatur, cauſaque totius ad me Siciliæ deferebatur, legatos Syracuſanorum affuiſſe: neque me poſtulare, ut quidquam contra C. Verrem decerneretur in ea curia, in qua inauratam C. Verris ſtatuam viderem.

139. Quod poſteaquam dixi, tantus eſt gemitus factus adſpectu ſtatuæ, & commemoratione, ut illud in curia positum monumentum ſcelerum, non beneficiorum videretur. Tum pro ſe quiſque, quantum dicendo aſſequi poterat, docere me cœpit, ea, quæ paulò antè commemoravi: ſpoliatam urbem, fana direpta: ex Heraclii hereditate, quam palæſtritis conceſſiſſet, multò maximam partem ipſum abſtuliſſe: neque poſtulandum fuiſſe, ut ille palæſtritas diligeret, qui etiam inventorem olei deum ſuſtuliſſet: neque illam ſtatuam eſſe ex pecunia publica, neque publicè datam: ſed eos, qui hereditatis diripiendæ participes fuiſſent, faciendam, ſtatuendamque curaſſe: eoſdem Romæ fuiſſe legatos, illius adjutores improbita-

tis, ſocios furtorum, conſcios flagitiorum : eò minùs mirari me oportere, si illi communi legatorum voluntati, & ſaluti Siciliæ defuiſſent.

LXIII. Ubi eorum dolorem ex illius injuriis, non modò non minorem, ſed propè majorem, quàm ceterorum Siculorum eſſe cognovi : tum meum animum in illos, tum mei consilii, negotiique totius ſuſcepti cauſam, rationemque propoſui : tum eos hortatus ſum, ut cauſæ communi, ſalutique ne deeſſent ; ut illam laudationem, quam ſe vi, ac metu coactos, paucis illis diebus decreſſe dicebant, tollerent. Itaque, Judices, Syracuſani hæc faciunt, iſtius clientes, atque amici : primùm mihi litteras publicas, quas in ærario ſanctiore conditas habebant, proferunt ; in quibus oſtendunt omnia, quæ dixi ablata eſſe, perſcripta, & plura etiam, quàm ego potui dicere : perſcripta autem hoc modo, *Quòd ex æde Minervæ* hoc & illud *abeſſet : quòd ex æde Jovis, quòd ex æde Liberi* : ut quiſque eis rebus tuendis, conſervandiſque præfuerat, ita perſcriptum erat, quum rationem ex lege redderet, & quæ acceperat, deberet tradere ; petiſſe, ut sibi, quòd hæ res abeſſent, ignoſceretur : itaque omnes liberatos diſcessiſſe, & eſſe ignotum omnibus : quas ego litte-

ras obsignandas publico signo, deportandaſque curavi.

141. De laudatione autem ratio sic reddita eſt: primùm, quum a Verre litteræ aliquantò ante adventum meum, de laudatione veniſſent, nihil eſſe decretum: deinde, quum quidam ex illius amicis commonerent, oportere decerni; maximo eſſe clamore & convicio repudiatos: poſteaquàm meus adventus appropinquarit, imperaſſe eum, qui ſummam poteſtatem haberet, ut decernerent: decretum ita eſſe, ut multò plus illa laudatio mali, quàm boni poſſit afferre. Id adeo, Judices, ut mihi ab illis demonſtratum eſt, sic vos ex me cognoſcite.

LXIV. Mos eſt Syracusis, ut, si quà de re ad ſenatum refertur, dicat ſententiam, qui velit: nominatim nemo rogatur: & tamen, ut quiſque honore, & ætate antecedit, ita primus ſolet ſuâ ſponte dicere; idque a ceteris ei conceditur: si quando taceant omnes, tunc ſortitò coguntur dicere. Quum hic mos eſſet, refertur ad ſenatum de laudatione Verris: in quo primùm ut aliquid eſſet moræ, multi interpellant: de Sex. Peducæo, qui de illa civitate, totaque provincia optimè meritus eſſet, ſeſe antea, quum audiſſent ei negotium facessitum, quumque eum

publicè pro plurimis ejus, & maximis meritis laudare cuperent, a C. Verre prohibitos eſſe : iniquum eſſe, tametsi Peducæus eorum laudatione jam non uteretur, tamen non id priùs decernere, quod aliquando voluiſſent, quàm quod tum cogerentur.

143. Conclamant omnes, & approbant ita fieri oportere. Refertur de Peducæo : ut quiſque ætate, & honore antecedebat, ita ſententiam dixit ex ordine. Id adeo ex ipſo ſenatusconſulto cognoſcite : nam principum ſententiæ perſcribi ſolent. Recita. QUOD *verba facta ſunt de Sex. Peducæo.* Dicit, qui primi ſuaſerint : decernitur. Refertur deinde de Verre : dic, quæſo, quomodo? QUOD *verba facta ſunt de C. Verre.* Quid poſtea ſcriptum eſt? *Quum ſurgeret nemo, neque ſententiam diceret.* Quid hoc eſt? *Sors ducitur.* Quamobrem? nemo erat voluntarius laudator præturæ tuæ, defenſor periculorum tuorum, præſertim quum inire a prætore gratiam poſſet? nemo : ipsi illi tui convivæ, consiliarii, conſcii, ſocii, verbum facere non audebant : in qua curia ſtatua tua ſtabat, & nuda in ea filii, nemo fuit, quem ne nudus quidem filius in nuda provincia commoveret.

144. Atque etiam hoc me docent, ejuſmodi ſenatusconſulto ſeſe feciſſe laudationem, ut omnes intelligere poſſent, non

udationem, ſed potiùs irrisionem eſſe am, quæ commonefaceret iſtius turpem, alamitoſamque præturam. Etenim ſcriptum eſſe ita, *Quòd* iſte *virgis neminem cecidiſſet;* a quo cognoſcitis, nobilissimos homines, atque innocentissimos ſecuri eſſe percuſſos: *Quòd vigilanter provinciam adminiſtraſſet;* cujus omnes vigilias in ſtupris conſtat, adùlteriiſque eſſe conſumptas: hoc autem ſcriptum etiam, quod proferre non auderet reus, accuſator recitare non desineret, *Quòd prædones procul ab inſula Sicilia prohibuiſſet Verres;* quos etiam intra Syracuſanam inſulam recepiſſet. Quæ poſteaquam ex illis cognovi, diſceſsi cum fratre e curia, ut, nobis abſentibus, si quid vellent, decernerent.

LXV. Decernunt ſtatim: primùm, *Ut cum L. fratre hoſpitium publicè fieret*, quòd is eamdem voluntatem erga Syracuſanos ſuſcepiſſet, quam ego ſemper habuiſſem: id non modò tum ſcripſerunt, verùm etiam in ære inciſum nobis tradiderunt. Valde hercle te Syracuſani tui, quos crebrò commemorare ſoles, diligùnt; qui cum accuſatore tuo ſatis juſtam cauſam conjungendæ necessitudinis putant, quòd te accuſaturus sit, & quòd ad inquirendum in te venerit. Poſtea decernitur, ac non variè, ſed propè conjunctis ſententiis, *Ut lauda-*

L v

ſis, quod C. Verri decretum eſſet, tolleretur.

146 At vero quum jam non ſolum diſceſſio facta eſſet, ſed etiam perſcriptum, atque in tabulas relatum, prætor appellatur. At quis appellat? magiſtratus aliquis? nemo. Senator? ne id quidem. Syracuſanorum aliquis? minime. Quis igitur prætorem appellat? qui quæſtor iſtius fuerat, Cæſetius. O rem ridiculam! ô deſertum hominem! ô deſperatum, ac relictum a magiſtratu Siculo! Ne ſenatusconſultum Siculi homines facere poſſent, ne ſuum jus ſuis moribus, ſuis legibus obtinere poſſent, non amicus iſtius, non hoſpes, non denique aliquis Siculus, ſed quæſtor prætorem appellat. Quis hoc vidit? quis audivit? Prætor æquus & ſapiens, dimitti jubet ſenatum: concurrit ad me maxima multitudo: primum ſenatores clamare, eripi ſibi jus, eripi libertatem: populus ſenatum laudare, gratias agere: cives Romani a me nuſquam diſcedere: quo quidem die nihil ægrius factum eſt, multo labore meo, quam ut manus ab illo appellatore abſtinerentur. Quum ad prætorem in jus adiſſemus, excogitat ſane diligenter, & caute, quid decernat: nam antequam verbum facerem, de ſella ſurrexit, atque abiit. Itaque tum de foro, quum jam adveſperaſceret, diſceſſimus.

LXVI. Poſtridie manè ab eo poſtulo, ut Syracuſanis liceret ſenatùſconſultum, quod pridie feciſſent, mihi reddere. Ille enimverò negat: & ait, indignum facinus eſſe, quòd ego in ſenatu Græco verba feciſſem: quòd quidem apud Græcos Græcè locutus eſſem, id ferri nullo modo poſſe. Reſpondi homini, ut potui, ut volui, ut debui: tum multa, tum etiam hòc me memini dicere, facilè eſſe perſpicuum, quantum inter hunc, & illum Numidicum, verùm & germanum Metellum, intereſſet: illum noluiſſe ſuâ laudatione juvare L. Lucullum, ſororis virum, quîcum optimè conveniſſet: hunc homini alieniſſimo a civitatibus laudationes per vim, & metum comparare.

148. Quod ubi intellexi, multùm apud illum recentes nuntios, multùm tabulas non commendatitias, ſed tributarias valuiſſe: admonitu ipſorum Syracuſanorum impetum in eas tabulas facio, in quibus ſingula perſcripta erant. Ecce autem nova turba, atque rixa: nè tamen iſtum omnino Syracuſis ſine amicis, ſine hoſpitibus, planè nudum eſſe, ac deſertum putetis; retinere cœpit tabulas Theomnaſtus quidam, homo ridiculè inſanus, quem Syracuſani Theoractum vocant: qui illic ejuſmodi eſt, ut eum pueri ſectentur; ut om-

nes : quum loqui cœperit, irrideant. Hujus tamen inſaniæ, quæ ridicula eſt aliis, mihi tum moleſta ſanè fuit : nam quum ſpumas ageret in ore, arderent oculi, voce maximâ vim me ſibi afferre clamaret ; copulati in jus pervenimus.

c. 149. Hîc ego poſtulare cœpi, ut mihi tabulas obsignare, ac deportare liceret. Ille contrà dicere : negare eſſe illud ſenatusconſultum, in quo prætor appellatus eſſet ; negare id mihi tradi oportere : ego legem recitare, omnium mihi tabularum, & litterarum fieri poteſtatem oportere. Contrà, ille furioſus urgere, nihil ad ſe noſtras leges pertinere. Prætor intelligens, negare ſibi placere, quod ſenatusconſultum ratum eſſe non deberet, id me Romam deportare. Quid multa ? niſi vehementiùs homini minatus eſſem : niſi legum ſanctionem, pœnamque recitaſſem : tabularum mihi poteſtas facta non eſſet. Ille autem inſanus, qui pro iſto contra me vehementiſſimè declamaſſet, poſtquam non impetravit ; credo, ut in gratiam mecum rediret, libellum mihi dat, in quo iſtius furta Syracuſana perſcripta erant ; quæ ego antea jam ab aliis cognoram, & acceperam.

LXVII. Laudent te ſanè jam Mamertini, qui ex tanta provincia ſoli ſunt, qui

iv J

te ſalvum velint : ita tamen laudent, ut Hejus, qui ejus princeps legationis eſt, adsit : ita laudent, ut ad ea, quæ rogati erunt, mihi parati ſint reſpondere. Ac ne ſubitò a me opprimantur, hæc ſum rogaturus : *Navem populo Romano debeantne?* fatebuntur. *Præbuerintne, prætore C. Verre?* negabunt. *Ædificaverintne navem onerariam maximam publicè, quam Verri dederunt?* negare non poterunt. *Frumentumne ab his ſumpſerit Verres, quod populo Romano mitteret, ſicuti ſuperiores?* negabunt. *Quid militum, aut nautarum per triennium dederint?* nullum datum dicent. Fuiſſe Meſſanam omnium iſtius furtorum, ac prædarum receptricem, negare non poterunt : permulta multis navibus illinc exportata : hanc navem denique maximam a Mamertinis datam, onuſtam, cum iſto prætore profectam fatebuntur.

151. Quamobrem tibi habe ſanè iſtam laudationem Mamertinam : Syracuſanam quidem civitatem, ut abs te affecta eſt, ita in te eſſe animatam videmus ; apud quos etiam Verrea illa flagitioſa ſublata ſunt : etenim minimè conveniebat, ei deorum honores haberi, qui ſimulacra deorum ſuſtuliſſet. Etiam mehercule illud in Syracuſanis meritò reprehenderetur, si, quum diem feſtum ludorum de faſtis ſuis

maritimo, adverſus piratas & prædones, in quo bello negligenter, libidinosè, avarè verſatus eſt. Tertia pars eſt de crudelitate Verris in navarchos, quorum ſanguine avaritiæ ſuæ crimina exſtinguere conatus eſt. Quarta de Suppliciis civium Romanorum, unde & huic libro nomen a veteribus inditum eſt. Concludit orator precatione ad deos, quorum ſacra a Verre violata ſunt, ut dignus eum tot criminibus exitus conſequatur.

NEMINI video dubium eſſe, Judices, quin apertissimè C. Verres in Sicilia, ſacra, profanaque omnia, & privatim, & publicè ſpoliarit, verſatuſque sit sine ulla non modò religione, verùm etiam diſſimulatione in omni genere furandi, atque prædandi: ſed quædam mihi magnifica, & præclara ejus defensio oſtenditur; cui quemadmodum reſiſtam, multò mihi antè eſt, Judices, providendum. Ita enim cauſa conſtituitur, provinciam Siciliam virtute ejus, & vigilantiâ singulari, dubiis, formidoloſiſque temporibus, a fugitivis, at-

que a belli periculis tutam eſſe ſervatam.

2. Quid agam, Judices? quò accuſationis meæ rationem conferam? quò me vertam? ad omnes enim meos impetus, quaſi murus quidam, boni nomen imperatoris opponitur. Novi locum: video, ubi ſe jactaturus ſit Hortenſius: belli pericula, tempora reipublicæ, imperatorum penuriam commemorabit: tum deprecabitur a vobis, tum etiam pro ſuo jure contendet, ne patiamini, talem imperatorem populo Romano Siculorum teſtimoniis eripi; neve obteri laudem imperatoriam criminibus avaritiæ velitis.

3. Non poſſum diſſimulare, Judices: timeo, ne C. Verres propter hanc virtutem eximiam in re militari, omnia, quæ fecit, impunè fecerit: venit enim mihi in mentem, in judicio M'. Aquilii quantum auctoritatis, quantum momenti oratio M. Antonii habuiſſe exiſtimata ſit: qui, ut erat in dicendo non ſolùm ſapiens, ſed etiam fortis, causâ propè peroratâ, ipſe arripuit M'. Aquilium, conſtituitque in conſpectu omnium, tunicamque ejus a pectore abſcidit, ut cicatrices populus Romanus, judiceſque adſpicerent, adverſo corpore exceptas: ſimul & de illo vulnere, quod ille in capite ab hoſtium duce acceperat, multa dixit: eóque adduxit eos, qui erant judicaturi, vehementer ut

vererentur, ne, quem virum fortuna ex hoſtium telis eripuiſſet, quum ſibi ipſe non pepercisset, hic non ad populi Romani laudem, ſed ad judicum crudelitatem videretur eſſe ſervatus. Hæc eadem nunc ab illis defenſionis ratio, viaque tentatur: idem quæritur. Sit fur, sit ſacrilegus, sit flagitiorum omnium, vitiorumque princeps: at eſt bonus imperator, & felix, & ad dubia reipublicæ tempora reſervandus.

II. Non agam ſummo jure tecum: non dicam id, quod debeam forsitan obtinere; quum judicium certâ lege sit conſtitutum, non quid in re militari fortiter feceris, ſed, quemadmodum manus ab alienis pecuniis abſtinueris, abs te doceri oportere: non, inquam, sic agam, ſed ita quæram, quemadmodum te velle intelligo, quæ tua opera, & quanta fuerit in bello.

5. Quid dices? an bello fugitivorum Siciliam virtute tuâ liberatam? magna laus, honeſta oratio: ſed tamen quo bello? nos enim poſt id bellum, quod M'. Aquilius confecit, sic accepimus, nullum in Sicilia fugitivorum bellum fuiſſe. At in Italia fuit: fateor, & magnum quidem, ac vehemens: num igitur ex eo bello partem aliquam laudis appetere conaris? num tibi illius victoriæ gloriam cum M. Craſſo, aut Cn. Pompeio communicandam putas? non arbitror

hoc etiam deeſſe tuæ impudentiæ, ut quidquam ejuſmodi dicere audeas. Obſtitiſti videlicet, ne ex Italia tranſire in Siciliam fugitivorum copiæ poſſent: ubi? quando? qua ex parte? quum aut navibus, aut ratibus conarentur accedere? nos enim nihil umquam prorſus audivimus: & illud audivimus, M. Craſſi, fortiſſimi viri, virtute, conſilioque factum, ne ratibus conjunctis, freto fugitivi ad Meſſanam tranſire poſſent: a quo illi conatu non tantopere prohibendi fuiſſent, ſi ulla in Sicilia præſidia ad illorum adventum oppoſita putarentur.

III. At quum eſſet in Italia bellum tam propè a Sicilia, tamen in Sicilia non fuit? quid mirum? ne quum in Sicilia quidem fuit, eodem intervallo, pars ejus belli in Italiam ulla pervaſit. Etenim propinquitas locorum ad utram partem hoc loco profertur? utrùm aditum facilem hoſtibus, an contagionem imitandi ejus belli periculoſam fuiſſe? Aditus omnis hominibus ſine ulla facultate navium non modò disjunctus, ſed etiam clauſus fuit: ut illis, quibus Siciliam propinquam fuiſſe dicis, faciliùs fuerit ad oceanum pervenire, quàm ad Peloridem accedere.

7. Contagio autem iſta ſervilis belli, cur abs te potiùs, quàm ab iis omnibus, qui ceteras provincias obtinuerunt, præ-

dicatur ? an quòd in Sicilia jam antè bella fugitivorum fuerunt ? At ea ipſa causa eſt, cur ipſa provincia minimo in periculo sit, & fuerit. Nam poſteaquam illinc M'. Aquilius decessit, omnium inſtituta, atque edicta prætorum fuerunt ejuſmodi, ut ne quis cum telo ſervus eſſet. Vetus eſt quod dicam, & propter ſeveritatem exempli nemini fortaſſe veſtrûm inauditum: L. Domitium prætorem in Sicilia, quum aper ingens ad eum allatus eſſet, admiratum requisiſſe, quis eum percussiſſet: quum audiſſet, paſtorem cujuſdam fuiſſe, eum ad ſe vocari jussiſſe: illum cupidè ad prætorem, quasi ad laudem, atque ad præmium accurriſſe: quæſiſſe Domitium, quî tantam beſtiam percussiſſet: illum reſpondiſſe, venabulo: ſtatim deinde juſſu prætoris in crucem eſſe ſublatum. Durum hoc fortaſſe videatur: neque ego ullam in partem diſputo: tantùm intelligo, maluiſſe Domitium crudelem in animadvertendo, quàm in prætermittendo diſſolutum videri.

IV. Ergo his inſtitutis provinciæ, jam tum, quum bello fugitivorum tota Italia arderet, homo non acerrimus, nec fortissimus C. Norbanus, in ſummo otio fuit: perfacilè enim ſeſe Sicilia tuebatur, ne quod in ipſa bellum poſſet exsiſtere: etenim quum nihil tam conjunctum sit, quàm negotiatores noſtri cum Siculis, uſu, re,

ratione, concordiâ; & quum ipsi Siculi res ſuas ita conſtitutas habeant, ut his pacem expediat eſſe: imperium autem populi Romani sic diligant, ut id imminui, aut commutari minimè velint: quumque hæc ab ſervorum bello pericula, & prætorum inſtitutis, & dominorum diſciplinâ, proviſa sint: nullum malum eſt domeſticum, quod ex ipſa provincia naſci possit.

9. Quid igitur? nulline motus in Sicilia ſervorum, Verre prætore? nullæne conſensiones factæ eſſe dicuntur? nihil ſanè, quod ad ſenatum, populumque Romanum pervenerit: nihil, quod iſte Romam publicè conſcripſerit: & tamen cœptum eſſe in Sicilia moveri aliquot locis ſervitium ſuſpicor: id adeo non tam ex re, quàm ex iſtius factis, decretiſque cognoſco. Ac videte, quàm non inimico animo sim acturus: ego ipſe hæc, quæ ille quærit, quæ adhuc numquam audiſtis, commemorabo, & proferam. In Tricalino, quem locum fugitivi jam antè tenuerunt, Leonidæ cujuſdam Siculi familia in ſuſpicionem vocata eſt conjurationis: res delata ad iſtum: ſtatim, ut par fuit, juſſu ejus homines, qui nominati erant, comprehensi ſunt, adductique Lilybæum: domino denuntiatum eſt: causâ dictâ damnati ſunt.

V. Quid deinde? quid cenſetis? furtum fortaſſe, aut prædam exſpectatis aliquam.

Nolite uſquequaque eadem quærére. In metu belli, furandi qui locus poteſt eſſe? etiam si qua fuit in hac re occasio, prætermiſſa eſt. Tum potuit a Leonida nummorum aliquid auferre, quum denuntiavit, ut adeſſet: fuit nundinatio aliqua; & iſti non nova, ne cauſam diceret: etiam alter locus, ut abſolverentur: damnatis quidem ſervis, quæ prædandi poteſt eſſe ratio? produci ad ſupplicium neceſſe eſt: teſtes enim ſunt, qui in consilio fuerunt: teſtes, publicæ tabulæ: teſtis, ſplendidissima civitas Lilybætana: teſtis, honeſtissimus, maximuſque conventus civium Romanorum; nihil poteſt: producendi ſunt: itaque producuntur, & ad palum alligantur.

11. Etiam nunc mihi exſpectare videmini, Judices; quid deinde factum sit, quòd iſte nihil umquam fecit sine aliquo quæſtu, atque præda. Quid in ejuſmodi re fieri potuit? quod commodum eſt? Exſpectate facinus, quàm vultis improbum: vincam tamen exſpectationem omnium. Nomine ſceleris, conjurationiſque damnati, ad ſupplicium traditi, ad palum alligati, repentè, multis millibus hominum inſpectantibus, ſoluti ſunt, & Leonidæ illi domino redditi. Quid hoc loco potes dicere, homo amentissime? nisi id, quod ego non quæro: quod denique in re tam

nefaria, tametsi dubitari non poteſt, tamen, ne, si dubitetur quidem, quæri oporteat; quid, aut quantum, aut quomodo acceperis: remitto tibi hoc totum, atque iſtâ te curâ libero; neque enim metuo, ne hoc cuiquam perſuadeatur, ut, ad quod facinus nemo, præter te, ullâ pecuniâ adduci potuerit, id tu gratis ſuſcipere conatus sis: verùm de iſta furandi, prædandique ratione nihil dico: de hac imperatoria jam tua laude diſputo.

VI. Quid ais, bone cuſtos, defenſorque provinciæ? tu, quos ſervos arma capere, ac bellum facere in Sicilia voluiſſe cognoras, & de consilii ſententia judicaras; hos ad ſupplicium jam more majorum traditos, & ad palum alligatos, ex media morte eripere, ac liberare auſus es? ut, quam damnatis ſervis crucem fixeras, hanc indemnatis civibus Romanis reſervares? Perditæ civitates, deſperatis omnibus rebus, hos ſolent exitus exitiales habere, ut damnati in integrum reſtituantur, vincti ſolvantur, exſules reducantur, res judicatæ reſcindantur: quæ quum accidunt, nemo eſt, quin intelligat ruere illam rempublicam: hæc ubi eveniunt, nemo eſt, qui ullam ſpem ſalutis reliquam eſſe arbitretur.

13. Atque hæc sicubi facta ſunt, facta ſunt, ut homines populares, aut nobiles

ſupplicio, aut exsilio levarentur; at non ab his ipsis, qui judicaſſent; at non ſtatim; at non eorum facinorum damnati, quæ ad vitam, & omnium fortunas pertinerent. Hoc verò novum, & ejuſmodi eſt, ut magis propter reum, quàm propter rem ipſam credibile videatur, ut homines ſervos; ut ipſe, qui judicarat; ut ſtatim e medio ſupplicio dimiſerit; ut ejus facinoris damnatos ſervos, quod ad omnium liberorum caput, & ſanguinem pertineret.

14. O præclarum imperatorem, nec jam cum M'. Aquilio, fortissimo viro, ſed verò cum Paulis, Scipionibus, Mariis conferendum! Tantumne vidiſſe in metu, periculoque provinciæ? quum ſervitiorum animos in Sicilia ſuſpenſos propter bellum Italiæ fugitivorum videret: ne quis ſe commovere auderet, quantum terroris injecit? Comprehendi jussit: quis non pertimeſcat? cauſam dicere dominos: quid ſervis tam formidoloſum? *Feciſſe videri* pronuntiavit: exortam videtur flammam paucorum dolore, ac morte reſtinxiſſe. Quid deinde ſequitur? verbera, atque ignes, & illa extrema ad ſupplicium damnatorum, metum ceterorum, cruciatus, & crux: hiſce omnibus ſuppliciis ſunt liberati. Quis dubitet, quin ſervorum animos ſummâ formidine oppreſſerit, quum viderent

viderent eâ facilitate prætorem, ut ab eo, ſceleris conjurationiſque damnatorum vita, vel ipſo carnifice internuntio, redimeretur? Quid? hoc in Apolloniensi Ariſtodamo? quid? in Leonida Imacharensi non idem feciſti?

VII. Quid? iſte motus ſervorum, bellique ſubita ſuſpicio, utrùm tibi tandem diligentiam cuſtodiendæ provinciæ, an novam rationem improbissimi quæſtûs attulit? Haliciensis Eumenidæ, nobilis hominis, & honeſti, magnæ pecuniæ villicus, quum impulſu tuo insimulatus eſſet, H-S LX a domino accepiſti: quod nuper ipſe juratus docuit, quemadmodum geſtum eſſet. Ab equite Romano, C. Matrinio abſente, quum is eſſet Romæ, quòd ejus villicos, paſtoreſque tibi in ſuſpicionem veniſſe dixeras, H-S centum abſtuliſti: dixit hoc L. Flavius, qui tibi eam pecuniam numeravit, procurator C. Matrinii: dixit ipſe C. Matrinius: dicet vir clarissimus Cn. Lentulus cenſor, qui Matrinii honoris causâ, recenti negotio ad te litteras misit, mittendaſque curavit.

16. Quid? de Apollonio, Diocli filio, Panormitano, cui Gemino cognomen eſt, præteriri poteſt? ecquid hòc totâ Siciliâ clarius? ecquid indignius, ecquid manifeſtius proferri poteſt? quem is, uti Panormum venit, ad ſe vocari, & de tribu-

nali citari juſſit, concurſu magno, frequentiâque conventûs. Homines ſtatim loqui: mirari, quòd Apollonius, homo pecunioſus, tamdiu ab iſto maneret integer: excogitavit: neſcio quid attulit: profectò homo dives repentè a Verre non ſine cauſa citatur: exſpectatio ſumma omnium, quidnam id eſſet; quum exanimatus ſubitò ipſe accurrit cum adoleſcente filio: nam pater, grandis natu, jam diu lecto tenebatur.

17. Nominat iſte ſervum, quem magiſtrum pecoris eſſe diceret: eum dicit conjuraſſe, & alias familias concitaſſe: is omnino ſervus in familia non erat: eum ſtatim exhibere jubet. Apollonius affirmare; ſervum ſe omnino illo nomine habere neminem. Iſte hominem abripi a tribunali, & in carcerem conjici jubet: clamare ille, quum raperetur, nihil ſe miſerum feciſſe, nihil commiſiſſe: pecuniam ſibi eſſe in nominibus; numeratam in præſentia non habere. Hæc quum maximè ſummâ hominum frequentiâ teſtificaretur, ut quivis intelligere poſſet, eum, quòd pecuniam non dediſſet, idcirco illâ tam acerbâ injuriâ affici: quum maximè, ut dico, hoc de pecunia clamaret, in vincla conjectus eſt.

VIII. Videte conſtantiam prætoris, & ejus prætoris, qui nunc reus non ita defendatur, ut mediocris prætor; ſed ita laudetur, ut optimus imperator. Quum

ſervorum bellum metueretur, quo ſupplicio dominos indemnatos afficiebat, hoc ſervos damnatos liberabat. Apollonium, locupletiſſimum hominem, qui, si fugitivi bellum in Sicilia facerent, ampliſſimas fortunas amitteret, belli fugitivorum nomine, indictâ cauſâ, in vincla conjecit: ſervos, quos ipſe cum conſilio, belli faciendi cauſâ conſenſiſſe judicavit, eos sine conſilii ſententia, ſuâ ſponte, omni ſupplicio liberavit.

19. Quid? si ab Apollonio aliquid commiſſum eſt, quamobrem jure in eum animadverteretur; tamenne hanc rem sic agemus, ut crimini, aut invidiæ reo putemus eſſe oportere, si quo de homine ſeveriùs judicavit? Non agam tam acerbè: non utar iſtâ accuſatoriâ conſuetudine, si quid eſt factum clementer, ut diſſolutè factum criminer; si quid vindicatum ſeverè eſt, ut ex eo crudelitatis invidiam colligam: non agam iſtâ ratione: tua ſequar judicia: tuam defendam auctoritatem, quoad tu voles: simul ac tute cœperis tua judicia reſcindere, mihi ſuccenſere desinito: meo enim jure contendam, eum, qui ſuo judicio condemnatus sit, juratorum judicum ſententiis damnari oportere.

20. Non defendam Apollonii cauſam, amici, atque hoſpitis mei; ne tuum judicium videar reſcindere: nihil de hominis

frugalitate, virtute, diligentiâ dicam: prætermittam illud etiam, de quo antea dixi, fortunas ejus ita conſtitutas fuiſſe, familiâ, pecore, villis, pecuniis creditis, ut nemini minùs expediret, ullum in Sicilia tumultum, aut bellum commoveri: non dicam ne illud quidem, si maximè in culpa fuerit Apollonius, tamen in hominem honeſtissimum, civitatis honeſtissimæ, tam graviter animadverti, causâ indictâ, non oportuiſſe.

21. Nullam invidiam in te, ne ex illis quidem rebus concitabo, quum eſſet talis vir in carcere, in tenebris, in ſqualore, in ſordibus, tyrannicis interdictis tuis, patri exactâ ætate, & adoleſcenti filio, adeundi ad illum miſerum poteſtatem numquam eſſe factam: etiam illud præteribo, quotieſcumque Panormum veneris illo anno, & ſex mensibus (nam tamdiu fuit in carcere Apollonius) toties ad te ſenatum Panormitanum adiſſe ſupplicem cum magiſtratibus, ſacerdotibuſque publicis, orantem, atque obſecrantem, ut aliquando ille miſer, atque innocens calamitate illâ liberaretur: relinquam hæc omnia, quæ si velim perſequi, facilè oſtendam, tuâ crudelitate in alios, omnes tibi aditus miſericordiæ judicum jampridem eſſe præcluſos.

IX. Omnia igitur iſta concedam, & remittam: prævideo enim, quid sit defen-

ſurus Hortensius : fatebitur, apud iſtum neque ſenectutem patris, neque adoleſcentiam filii, neque lacrymas utriuſque plus valuiſſe, quàm utilitatem, ſalutemque provinciæ : dicet, rempublicam adminiſtrari sine metu, ac ſeveritate non poſſe : quæret, quamobrem faſces prætoribus præferantur, cur ſecures datæ, cur carcer ædificatus, cur tot ſupplicia sint in improbos more majorum conſtituta ? quæ quum omnia graviter, ſeveréque dixerit : quæram, cur hunc eumdem Apollonium Verres idem, repentè, nullâ novâ re allatâ, nullâ defensione, sine cauſa de carcere emitti juſſerit ? tantumque in hoc crimine ſuſpicionis eſſe affirmabo, ut jam ipsis judicibus sine mea argumentatione conjecturam facere permittam, quod hoc genus prædandi, quàm improbum, quàm indignum, quámque ad magnitudinem quæſtûs immenſum, infinitumque eſſe videatur.

23. Nam quæ iſte in Apollonio fecit, ea primùm breviter cognoſcite, quot & quanta sint : deinde hæc expendite, atque æſtimate pecuniâ : reperietis, idcirco hæc in uno homine pecunioſo tot conſtituta, ut ceteris formidines similium incommodorum, atque exempla periculorum proponerentur. Primùm insimulatio eſt repentina, capitalis, atque invidiosi criminis.

Statuite, quanti hoc putetis, & quàm multos redemiſſe. Deinde crimen sine accuſatore, ſententiâ sine consilio, damnatio sine defensione. Æſtimate harum rerum omnium pretia; & cogitate, in his iniquitatibus unum hæsiſſe Apollonium: ceteros profectò multos ex his incommodis pecuniâ ſe liberaſſe. Poſtremò tenebræ, vincula, carcer, incluſum ſupplicium, atque a conſpectu parentum, ac liberûm, denique a libero ſpiritu, & communi luce ſecluſum.

24. Hæc verò, quæ vel vitâ redimi rectè poſſunt, æſtimare pecuniâ non queo: hæc omnia ſerò redemit Apollonius, jam mœrore, ac miſeriis perditus: ſed tamen ceteros docuit, antè iſtius avaritiæ, ac ſceleri occurrere. Nisi verò exiſtimatis, hominem pecuniosissimum sine aliqua cauſa quæſtûs electum ad tam incredibile crimen, aut sine eadem causa repentè e carcere emiſſum, aut hoc prædandi genus ab iſto in illo uno adhibitum, ac tentatum, & non per illum omnibus pecuniosis Siculis metum propositum, & injectum.

X. Cupio mihi, Judices, ab illo ſubjici, quoniam de militari ejus gloria dico, si quid fortè prætereo. Nam mihi videor de omnibus jam rebus ejus geſtis dixiſſe, quæ quidem ad belli fugitivorum pertinerent ſuſpicionem: certè nihil ſciens præ-

termiſi. Habetis hominis consilia, diligentiam, vigilantiam, cuſtodiam, defenſionemque provinciæ. Summa illuc pertinet, ut ſciatis, quoniam plura genera ſunt imperatorum, ex quo genere iſte sit. Ne diutius in tanta penuria virorum fortium talem imperatorem ignorare possitis: non ad Q. Maximi ſapientiam, neque ad illius ſuperioris Africani in re gerenda celeritatem, neque ad hujus, qui poſtea fuit, singulare consilium, neque ad Pauli rationem, ac diſciplinam, neque ad C. Marii vim, atque virtutem; ſed aliud genus imperatoris ſanè diligenter retinendum, & conſervandum, quæſo, cognoſcite.

26. Itinerum primùm laborem, qui vel maximus eſt in re militari, Judices, & in Sicilia maximè neceſſarius, accipite, quàm facilem sibi iſte, & jucundum, ratione, consilioque reddiderit. Primùm temporibus hibernis, ad magnitudinem frigorum, & ad tempeſtatum vim ac fluminum, præclarum sibi hoc remedium compararat: urbem Syracuſas elegerat; cujus hic situs, atque hæc natura eſſe loci, cœlique dicitur, ut nullus umquam dies tam magnâ, turbulentâque tempeſtate fuerit, quin aliquo tempore ejus diei ſolem homines viderent: hîc ita vivebat iſte bonus imperator hibernis mensibus, ut eum non facilè, non modò extra tectum, ſed ne

extra lectum quidem quiſquam videret: ita diei brevitas, conviviis; noctis longitudo, ſtupris, & flagitiis conterebatur. Quum autem ver eſſe cœperat, cujus initium iſte non a Favonio, neque ab aliquo aſtro notabat; ſed, quum roſam viderat, tunc incipere ver arbitrabatur; dabat ſe labori, atque itineribus, in quibus uſque eò ſe præbebat patientem, atque impigrum, ut eum nemo umquam in equo ſedentem videret.

XI. Nam, ut mos fuit Bithyniæ regibus, lecticâ octophoro ferebatur; in qua pulvinus erat perlucidus, Melitensi roſâ farctus: ipſe autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo, reticulumque ad nares sibi admovebat, tenuissimo lino, minutis maculis, plenum roſæ. Sic confecto itinere, quum ad aliquod oppidum venerat, eâdem lecticâ uſque in cubiculum deferebatur: eò veniebant Siculorum magiſtratus, veniebant equites Romani; id quod ex multis juratis audiſtis: controverſiæ ſecretò deferebantur: paulò pòſt palam decreta auferebantur: deinde, ubi pauliſper in cubiculo, pretio, non æquitate jura deſcripſerat; Veneri jam, & Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur.

28. Quo loco mihi non prætermittenda videtur præclari imperatoris egregia, ac

ſingularis diligentia. Nam ſcitote eſſe oppidum in Sicilia nullum ex iis oppidis, in quibus consiſtere prætores, & conventum agere ſolent, quo in oppido non iſti ex aliqua familia, non ignobili, delecta ad libidinem mulier eſſet. Itaque nonnullæ ex eo numero in convivium adhibebantur palam: si quæ caſtiores erant, ad tempus veniebant; lucem, conventumque vitabant: erant autem convivia, non illo silentio prætorum, atque imperatorum, neque eo pudore, qui in magiſtratuum conviviis verſari ſolet, ſed cum maximo clamore, atque convicio: nonnumquam etiam res ad manus, atque ad pugnam veniebat. Iſte enim prætor ſeverus, ac diligens, qui populi Romani legibus numquam paruiſſet; illis diligenter legibus, quæ in poculis ponebantur, obtemperabat. Itaque erant exitus ejuſmodi, ut alius inter manus e convivio, tamquam e prœlio, auferretur: alius, tamquam occiſus, relinqueretur: plerique fusi sine mente, ac sine ullo ſenſu jacerent, quivis ut, quum adſpexiſſet, non ſe prætoris convivium, ſed ut Cannenſem pugnam nequitiæ videre arbitraretur.

XII. Quum verò æſtas ſumma eſſe jam cœperat, quod tempus omnes Siciliæ ſemper prætores in itineribus conſumere conſueverunt, propterea quòd tum putant

obeundam eſſe maximè provinciam, quum in areis frumenta ſunt, quòd & familiæ congregantur, & magnitudo ſervitii perſpicitur, & labor operis maximè oſtenditur, & frumenti copia commonet, tempus anni non impedit: tum, inquam, quum concurſant ceteri prætores, iſte novo quodam ex genere imperator, pulcherrimo Syracuſarum luco ſtativa ſibi caſtra faciebat.

30. Nam in ipſo aditu, atque ore portûs, ubi primùm ex alto ſinus ad urbem ab littore inflectitur, tabernacula carbaſeis intenta velis collocabat: huc ex illa domo prætoria, quæ regis Hieronis fuit, sic emigrabat, ut per eos dies nemo iſtum extra illum lucum videre poſſet: in eum autem ipſum lucum aditus erat nemini, nisi qui aut ſocius, aut miniſter libidinis eſſe poſſet. Huc omnes mulieres, quibuſcum iſte conſueverat, conveniebant; quarum incredibile eſt, quanta multitudo fuerit Syracusis: huc homines digni iſtius amicitiâ, digni vitâ illâ, conviviiſque veniebant. Inter ejuſmodi viros, ac mulieres, adultâ ætate filius verſabatur; ut eum, etiamsi natura a parentis similitudine abriperet, conſuetudo tamen, ac diſciplina patri similem eſſe cogeret. Huc Tertia illa perducta per dolum, atque insidias ab Rhodio tibicine, maximas in iſtius caſtris effeciſſe turbas dicitur, quum indignè

pateretur uxor Cleomenis Syracuſani, nobilis mulier, itemque Æſchrionis, honeſto loco nata, in conventum ſuum mimi Iſidori filiam veniſſe : iſte autem Annibal, qui in ſuis caſtris virtute putaret oportere, non genere certari, ſic hanc Tertiam dilexit, ut eam ſecum ex provincia deportaret.

XIII. Ac per eos dies, quum iſte cum pallio purpureo, talarique tunicâ verſaretur in conviviis muliebribus, non offendebantur homines in eo; neque moleſtè ferebant, abeſſe a foro magiſtratum, non jus dici, non judicia fieri : locum illum littoris percrepare totum mulierum vocibus, cantuque ſymphoniæ : in foro ſilentium eſſe ſummum cauſarum, atque juris : non ferebant homines moleſtè : non enim jus abeſſe videbatur a foro, neque judicia; ſed vis, & crudelitas, & bonorum acerba, atque indigna direptio.

32. Hunc tu igitur imperatorem eſſe defendis, Hortensi? hujus furta, rapinas, cupiditatem, crudelitatem, ſuperbiam, ſcelus, audaciam, rerum geſtarum magnitudine, atque imperatoris laudibus tegere conaris? Hîc ſcilicet eſt metuendum, ne, ad exitum defensionis tuæ, vetus illa Antoniana dicendi ratio, atque auctoritas proferatur : ne excitetur Verres, ne denudetur a pectore, ne cicatrices populus Ro-

manus adſpiciat, ex mulierum morſu, veſtigia libidinis, atque nequitiæ.

33. Dii faciant, ut rei militaris, ut belli mentionem facere audeas: cognoſcentur enim omnia iſtius æra illa vetera, ut, non ſolùm in imperio, verùm etiam in ſtipendiis qualis fuerit, intelligatis: renovabitur prima illa militia, quum iſte e foro abduci, non, ut ipſe prædicat, perduci ſolebat: aleatoris Placentini caſtra commemorabuntur; in quibus quum frequens fuiſſet, tamen ære dirutus eſt: multa ejus in ſtipendiis damna proferentur; quæ ab iſto, ætatis fructu diſſoluta, & compenſata ſunt.

34. Jam verò, quum in ejuſmodi patientia turpitudinis, alienâ, non ſuâ ſatietate obduruiſſet; qui vir fuerit, quot præsidia, quàm munita, pudoris, & pudicitiæ, vi & audaciâ ceperit, quid me attinet dicere, aut conjungere cum iſtius flagitio, cujuſquam præterea dedecus? non faciam, Judices: omnia vetera prætermittam: duo ſola recentia Sine cujuſquam infamia ponam; ex quibus conjecturam facere de omnibus possitis: unum illud, quod ita fuit illuſtre, notumque omnibus, ut nemo tam ruſticanus homo, L. Lucullo, & M. Cotta conſulibus, Romam ex ullo municipio vadimonii causâ venerit, quin ſciret, jura omnia prætoris urbani,

nutu, atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari: alterum, quòd, quum paludatus exiſſet, votaque pro imperio ſuo, communique populi Romani nuncupaſſet, noctu, ſtupri cauſâ, lecticâ in urbem introferri ſolitus eſt ad mulierem, nuptam uni, propoſitam omnibus, contra fas, contra auſpicia, contra omnes divinas, atque humanas religiones.

XIV. O dii immortales! quid intereſt inter mentes hominum, & cogitationes? Ita mihi meam voluntatem, ſpemque reliquæ vitæ veſtra, populique Romani exiſtimatio comprobet, ut ego, quos adhuc mihi magiſtratus populus Romanus mandavit, sic eos accepi, ut me omnium officiorum obſtringi religione arbitrarer. Ita quæſtor ſum factus, ut mihi honorem illum tum non ſolùm datum, ſed etiam creditum, ac commiſſum putarem. Sic obtinui quæſturam in provincia Sicilia, ut omnium oculos in me unum conjectos arbitrarer: ut me, quæſturamque meam quasi in aliquo orbis terræ theatro verſari exiſtimarem: ut omnia ſemper, quæ jucunda videntur eſſe, non modò his extraordinariis cupiditatibus, ſed etiam ipsi naturæ, ac necessitati, denegarem.

36. Nunc ſum designatus ædilis: habeo rationem, quid a populo Romano acceperim: mihi ludos ſanctiſſimos maxima

cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæque faciundos: mihi Floram matrem populo, plebique Romanæ ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquiſſimos, qui primi Romani ſunt nominati, maxima cum dignitate, ac religione Jovi, Junoni, Minervæque eſſe faciundos: mihi ſacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam eſſe commiſſam: ob earum rerum laborem & ſollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in ſenatu ſententiæ dicendæ locum, togam prætextam, ſellam curulem, jus imaginis ad memoriam, poſteritatemque, prodendæ.

37. Ex his ego rebus omnibus, Judices, ita mihi deos omnes propitios eſſe velim, ut, tametſi mihi jucundiſſimus eſt honos populi, tamen nequaquam tantum capio voluptatis, quantum ſollicitudinis, & laboris, ut hæc ipſa ædilitas, non, quia neceſſe fuerit, alicui candidato data, ſed quia ſic oportuerit, rectè collocata, & judicio populi in loco poſita eſſe videatur.

XV. Tu quum eſſes prætor renuntiatus quoquo modo (mitto enim, & prætereo, quid tum ſit actum) ſed quum eſſes renuntiatus, ut dixi, non ipsâ præconis voce excitatus es, qui te toties *ſeniorum, juniorumque centuriis illo honore affici* pronuntiavit, ut hoc putares, aliquam reipu-

blicæ partem tibi creditam? annum tibi illum unum domo carendum eſſe meretricis? Quum tibi ſorte obtigiſſet, ut jus diceres; quantum negotii, quid oneris haberes, numquam cogitaſti: neque illud rationis habuiſti, si fortè expergefacere te poſſes, eam provinciam, quam tueri singulari ſapientiâ, atque integritate difficile eſſet, ad ſummam ſtultitiam, nequitiamque veniſſe. Itaque non modò domo tuâ Chelidonem in prætura extrudere noluiſti, ſed in Chelidonis domum præturam tuam totam detuliſti.

39. Secuta provincia eſt; in qua tibi numquam venit in mentem, non tibi idcirco faſces, & ſecures, & tantam imperii vim, tantamque ornamentorum omnium dignitatem datam; ut earum rerum vi, & auctoritate omnia repagula juris, pudoris, & officii perfringeres: ut omnium bona, prædam tuam duceres: nullius res tuta, nullius domus clauſa, nullius vita ſepta, nullius pudicitia munita contra tuam cupiditatem, & audaciam poſſet eſſe: in qua tu te ita geſsiſti, ut, quum omnibus teneare rebus, ad bellum fugitivorum confugias; ex quo jam intelligis, non modò tibi nullam defensionem, ſed maximam vim criminum exortam: nisi fortè Italici belli fugitivorum reliquias, atque illud Temſanum incommodum proferes; ad

quod recens quum te peropportunè fortuna obtuliſſet, si quid in te virtutis, atque induſtriæ fuiſſet; idem, qui ſemper fueras, inventus es.

XVI. Quum ad te Valentini veniſſent, & pro his homo difertus & nobilis, M. Marius, loqueretur, ut negotium ſuſciperes, ut, quum penes te prætorium imperium, ac nomen eſſet, ad illam parvam manum exſtinguendam, ducem te, principemque præberes: non modò id refugiſti, ſed eo ipſo tempore, quum eſſes in littore, Tertia illa tua, quam tecum deportabas, erat in omnium conſpectu: ipsis autem Valentinis ex tam illuſtri, nobilique municipio, tantis de rebus reſponſum nullum dediſti, quum eſſes cum tunica pulla, & pallio. Quid hunc proficiſcentem, quid in ipſa provincia feciſſe exiſtimatis, qui quum jam ex provincia, non ad triumphum, ſed ad judicium decederet, ne illam quidem infamiam fugerit, quam sine ulla voluptate capiebat?

41. O divina ſenatûs frequentis in æde Bellonæ admurmuratio! Memoriâ tenetis, Judices, quum adveſperaſceret, & paulò antè eſſet de hoc Temſano incommodo nuntiatum, quum inveniretur nemo, qui in illa loca cum imperio mitteretur, dixiſſe quemdam; Verrem eſſe non longè a Temſa; quàm valde universi admurmura-

rint, quàm palam principes contrà dixerint. Et is tot criminibus, teſtimoniiſque convictus, in eorum tabellis ſpem sibi aliquam ponit, quorum omnium palam, causâ incognitâ, voce damnatus eſt?

XVII. Eſto: nihil ex fugitivorum bello, aut ſuſpicione belli laudis adeptus eſt, quòd neque bellum ejuſmodi, neque belli periculum fuit in Sicilia, neque ab iſto proviſum eſt, ne quod eſſet: at verò contra bellum prædonum claſſem habuit ornatam, diligentiamque adhibuit in eo singularem: itaque, iſto prætore, præclarè defenſa provincia eſt. Sic de bello prædonum, sic de claſſe Siciliensi, Judices, dicam, ut hoc jam antè confirmem, in hoc uno genere omnes ineſſe culpas iſtius maximas, avaritiæ, majeſtatis, dementiæ, libidinis, crudelitatis. Hæc dum breviter expono, quæſo, ut feciſtis adhuc, diligenter attendite.

43. Rem navalem primùm ita dico eſſe adminiſtratam, non uti provincia defenderetur, ſed ut classis nomine pecunia quæreretur. Superiorum prætorum conſuetudo quum hæc fuiſſet, ut naves civitatibus, certuſque numerus nautarum, militumque imperaretur, maximæ, & locupletissimæ civitati Mamertinæ nihil horum imperaviſti: ob quam rem quid tibi Mamertini clam dederint pecuniæ, pòſt vide-

bitur : ex ipſorum litteris, & teſtibus quæremus.

44. Navem verò Cybeam maximam, triremis inſtar, pulcherrimam, atque ornatissimam, palam ædificatam ſumptu publico, ſciente totâ Siciliâ, per magiſtratum, ſenatumque Mamertinum, tibi datam, donatamque eſſe dico : hæc navis onuſta prædâ Siciliensi, quum ipſa quoque eſſet ex præda, simul quum iſte decederet, appulſa Veliam eſt, cum plurimis rebus, & iis, quas antè Romam mittere cum ceteris furtis noluit, quòd erant carissimæ, maximéque eum delectabant. Eam navem nuper egomet vidi Veliæ, multique alii viderunt, pulcherrimam, atque ornatissimam, Judices : quæ quidem omnibus, qui eam adſpexerant, proſpectare jam exsilium, atque explorare fugam domini videbatur.

XVIII. Quid mihi hoc loco reſpondebis? nisi fortè id, quod tametsi probari nullo modo poteſt, tamen dici quidem in judicio de pecuniis repetundis neceſſe eſt, de tua pecunia ædificatam eſſe eam navem. Aude hoc ſaltem dicere, quod neceſſe eſt : noli metuere, Hortensi, ne quæram, qui licuerit ædificare navem ſenatori : antiquæ ſunt iſtæ leges, & mortuæ, quemadmodum tu ſoles dicere, quæ vetant. Fuit iſta reſpublica quondam, fuit iſta ſeveritas

in judiciis, ut iſtam rem accuſator in magnis criminibus objiciendam putaret. Quid enim tibi nave opus fuit? cui, si quò publicè proficiſcereris, & præsidii, & vecturæ causâ, ſumptu publico navigia præberentur: privatim autem nec proficiſci quóquam potes, nec arceſſere res transmarinas ex iis locis, in quibus tibi habere, mercari nihil licet.

46. Deinde cur quidquam contra leges paraſti? Valeret hoc crimen in illa veteri ſeveritate, ac dignitate reipublicæ. Nunc non modò te hoc crimine non arguo: ſed ne illâ quidem communi vituperatione reprehendo. Poſtremò tu tibi hoc numquam turpe, numquam criminoſum, numquam invidioſum fore putaſti, celeberrimo loco palam tibi ædificari onerariam navem in ea provincia, quam tu cum imperio obtinebas? Quid eos loqui, qui videbant? quid exiſtimare eos, qui audiebant, arbitrabare? inanem te navem eſſe in Italiam deducturum? navicularium te, quum Romam veniſſes, eſſe facturum? Ne illud quidem quiſquam poterat ſuſpicari, te habere in Italia maritimum fundum, & ad fructus deportandos onerariam navem comparare. Ejuſmodi de te voluiſti ſermonem eſſe omnium, palam ut loquerentur, te illam navem parare, quæ prædam ex Sicilia deportaret, & quæ ad ea furta, quæ reliquiſſes, commearet.

47. Verùm hæc omnia, ſi doces, navem de tua pecunia ædificatam, remitto, atque concedo: ſed hoc, homo amentiſſime, non intelligis priore actione ab ipſis iſtis tuis Mamertinis laudatoribus eſſe ſublatum? Nam dixit Hejus, princeps civitatis, princeps iſtius legationis, quæ ad tuam laudationem miſſa eſt, navem tibi operis publicis Mamertinorum eſſe ædificatam, eique faciendæ ſenatorem Mamertinum publicè præfuiſſe. Reliqua eſt materies: hanc Rheginis, ut ipsi dicunt (tametsi tu negare non potes) publicè, quòd Mamertini materiem non habent, imperaviſti.

XIX. Si & ex quo fit navis, & qui faciunt, imperio tibi tuo, non pretio, præſtò fuerunt; ubi tandem iſtuc latet, quod tu de tua pecunia dicis impenſum? At Mamertini in tabulis nihil habent. Primùm video potuiſſe fieri, ut ex ærario nihil darent: etenim vel Capitolium, ſicut apud majores noſtros factum eſt, publicè coactis fabris, operiſque imperatis, gratis exædificari, atque effici potuit: deinde id quoque perſpicio (quod & oſtendam, quum iſtos produxero) ipſorum ex litteris, multas pecunias iſti erogatas, in operum locationes falſas, atque inanes eſſe perſcriptas. Jam illud minimè mirum eſt, Mamertinos, a quo ſummum beneficium

acceperant, quem ſibi amiciorem, quàm populo Romano eſſe cognoverant, ejus capiti litteris ſuis pepercíſſe: ſed si argumento eſt, Mamertinos pecunias tibi non dediſſe, quia ſcriptum non habent; ſit argumento, tibi gratis conſtare navem, quia, quid emeris, aut quid locaveris, ſcriptum proferre non potes.

49. At enim idcirco navem Mamertinis non imperaſti, quòd ſunt fœderati. Dii approbent: habemus hominem in Fetialium manibus educatum; unum, præter ceteros, in publicis religionibus fœderum ſanctum, & diligentem: omnes, qui ante te prætores fuerunt, dedantur Mamertinis, quòd iis navem contra pactionem fœderis imperarint. Sed tamen tu, ſancte homo, ac religioſe, cur Taurominitanis item fœderatis navem imperaſti? an hoc probabis, in æqua cauſa populorum sine pretio varium jus, & diſparem conditionem fuiſſe?

50. Quid, si ejuſmodi eſſe hæc duo fœdera duorum populorum, Judices, doceo, ut Taurominitanis nominatim cautum, & exceptum sit fœdere, *Ne navem dare debeant*: Mamertinis in ipſo fœdere ſanctum, atque perſcriptum sit, *Uti navem dare neceſſe sit*: iſtum autem contra fœdus, & Taurominitanis imperaſſe, & Mamertinis remiſiſſe? num cui dubium poterit

eſſe, quin, Verre prætore, plus Mamertinis Cybea, quàm Taurominitanis fœdus opitulatum sit? Recitentur fœdera. MAMERTINORUM, ET TAUROMINITANORUM CUM POPULO ROMANO FŒDERA.

XX. Iſto igitur tuo, quemadmodum ipſe prædicas, beneficio; ut res indicat, pretio, atque mercede, minuiſti majeſtatem reipublicæ, minuiſti auxilia populi Romani, minuiſti copias, majorum virtute, ac ſapientiâ comparatas: ſuſtuliſti jus imperii, conditionem ſociorum, memoriam fœderis. Qui ex fœdere ipſo navem, vel uſque ad oceanum, ſi imperaſſemus, ſumptu, periculoque ſuo armatam, atque ornatam, mittere debuerunt; hi, ne in freto ante ſua tecta, & domos navigarent; ne ſua mœnia, portuſque defenderent, pretio abs te jus fœderis, & imperii conditionem emerunt.

51. Quid cenſetis in hoc fœdere faciundo voluiſſe Mamertinos impendere laboris, operæ, pecuniæ, ne hæc biremis adſcriberetur, si id ullo modo poſſent a noſtris majoribus impetrare? nam, quum hoc munus imperaretur tam grave civitati, inerat neſcio quo modo in illo fœdere ſocietatis, quaſi quædam nota ſervitutis. Quod tum recentibus ſuis officiis, integrâ re, nullis populi Romani difficultatibus, a majoribus noſtris fœdere aſſequi non

potuerunt : id nunc nullo novo officio ſuo, tot annis poſt, jure imperii noſtri quotannis uſurpatum, ac ſemper retentum, ſumma in difficultate navium, a C. Verre pretio aſſecuti ſunt. At non hoc ſolùm ſunt aſſecuti, ne navem darent : ecquem nautam, ecquem militem, qui aut in claſſe, aut in præſidio eſſet, te prætore, per triennium Mamertini dederunt?

XXI. Denique quum ex ſenatusconſulto, itemque ex lege Terentia & Cassia, frumentum æquabiliter emi ab omnibus Siciliæ civitatibus oporteret ; id quoque munus leve, atque commune, Mamertinis remisiſti. Dices, frumentum Mamertinos non debere. Quomodo, non debere? an, ut ne venderent? non enim erat hoc genus frumenti ex eo genere, quod exigeretür, ſed ex eo, quod emeretur. Te igitur auctore & interprete, ne foro quidem, & commeatu, Mamertini populum Romanum juvare debuerunt.

53. Quæ tandem civitas fuit, quæ deberet? Qui publicos agros arant, certum eſt, quid ex lege cenſoria dare debeant: cur iis quidquam præterea ex alio genere imperaviſti? Quid? decumani num quid præter singulas decumas ex lege Hieronica debent? cur iis quoque ſtatuiſti, quantum ex hoc genere frumenti empti darent? Qui ſunt immunes, ii certè nihil debent:

e:
ei·
tii
op
Mı
RU
X
ipſe
pret:
tem
Ror
tute
jus
mori.
vem
raſſe
tam .
hi , r
navig
fende
impe
51.
do v
ris , c
adſcri
noſtri
hoc n
inerat
cietati
Quod
re , n
a ma

in Sicilia frumentum publicè eſt emptum, quin Mamertinis pro portione imperaretur, antè quàm hoc delectum, præclarumque conſilium iſte dedit, ut ab his nummos acciperet, ac ſui ſimilis eſſet. Itaque tantùm valuit iſtius decreti auctoritas, quantum debuit ejus hominis, qui, a quibus frumentum emere debuiſſet, iis decretum vendidiſſet. Nam ſtatim L. Metellus, ut iſti ſuccessit, ex C. Sacerdotis, & Sex. Peducæi inſtituto, ac litteris, frumentum Mamertinis imperavit.

XXII. Tum illi intellexerunt, ſe id, quod a malo auctore emiſſent, diutius obtinere non poſſe. Age porro, tu, qui te tam religioſum exiſtimari voluiſti interpretem fœderum, cur Taurominitanis frumentum, cur Netinis imperaſti? quarum civitatum utraque fœderata eſt. Ac Netini quidem ſibi non defuerunt: nam ſimul ac pronuntiaſti, libenter te Mamertinis quiddam remittere; te adierunt, & eamdem ſuam cauſam fœderis eſſe docuerunt: tu aliter decernere in eadem cauſa non potuiſti. Pronuntias, Netinos frumentum dare non oportere: & ab his tamen exigis. Cedo mihi ejuſdem prætoris litteras, & rerum decretarum, & frumenti imperati, & tritici empti. LITTERÆ PRÆTORIS RERUM DECRETARUM, FRUMENTI IMPERATI, ET TRITICI EMPTI.

at his non modò imperaſti : verùm etiam, quò plus darent, quàm poterant, hæc ſexagena millia modiûm, quæ Mamertinis remiſeras, addidiſti. Neque hoc dico : ceteris non rectè imperatum eſſe : Mamertinis, qui erant in eadem cauſa, quibus ſuperiores omnes prætores item, ut ceteris, imperarant, pecuniamque ex ſenatusconſulto, & ex lege diſſolverant, his dico non rectè remiſſum. Et, ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, trabali clavo figeret, cum consilio cauſam Mamertinorum cognoſcit, & de consilii ſententia Mamertinis ſe frumentum non imperare pronuntiat.

54. Audite decretum mercenarii prætoris ex ipsius commentario ; & cognoſcite, quanta in ſcribendo gravitas, quanta in conſtituendo jure sit auctoritas. Recita commentarium. DECRETUM EX COMMENTARIO. *Libenter* ait ſe *facere :* itáque perſcribit. Quid, si hoc verbo non eſſes uſus, *libenter ?* nos videlicet invitum te quæſtum facere putaremus ? *ac de consilii ſententia.* Præclarum recitari consilium, Judices, audiſtis : utrùm vobis consilium recitari tandem prætoris videbatur, quum audiebatis nomina, an prædonis improbissimi ſocietas, atque comitatus ?

55. En fœderum interpretes, ſocietatis pactores, religionis auctores : numquam in

in Sicilia frumentum publicè eſt emptum, quin Mamertinis pro portione imperaretur, antè quàm hoc deleſtum, præclarumque conſilium iſte dedit, ut ab his nummos acciperet, ac ſui similis eſſet. Itaque tantùm valuit iſtius decreti auctoritas, quantum debuit ejus hominis, qui, a quibus frumentum emere debuiſſet, iis decretum vendidiſſet. Nam ſtatim L. Metellus, ut iſti ſuccessit, ex C. Sacerdotis, & Sex. Peducæi inſtituto, ac litteris, frumentum Mamertinis imperavit.

XXII. Tum illi intellexerunt, ſe id, quod a malo auctore emiſſent, diutius obtinere non poſſe. Age porro, tu, qui te tam religioſum exiſtimari voluiſti interpretem fœderum, cur Taurominitanis frumentum, cur Netinis imperaſti? quarum civitatum utraque fœderata eſt. Ac Netini quidem sibi non defuerunt: nam simul ac pronuntiaſti, libenter te Mamertinis quiddam remittere; te adierunt, & eamdem ſuam cauſam fœderis eſſe docuerunt: tu aliter decernere in eadem cauſa non potuiſti. Pronuntias, Netinos frumentum dare non oportere: & ab his tamen exigis. Cedo mihi ejuſdem prætoris litteras, & rerum decretarum, & frumenti imperati, & tritici empti. LITTERÆ PRÆTORIS RERUM DECRETARUM, FRUMENTI IMPERATI, ET TRITICI EMPTI.

Quid potiùs in hac tanta, ac tam turpi inconſtantia ſuſpicari poſſumus, Judices, quàm id, quod neceſſe eſt, aut iſti a Netinis pecuniam, quum poſceret, non datam; aut id eſſe actum, ut intelligerent Mamertini, bene ſe apud iſtum tam multa pretia, ac munera collocaſſe, quum idem alii juris ex eadem cauſa non obtinerent?

57. Hic mihi etiam audebit mentionem facere Mamertinæ laudationis? in qua quàm multa sint vulnera, quis eſt veſtrûm, Judices, quin intelligat? Primùm, in judiciis, qui decem laudatores dare non poteſt, honeſtius eſt ei nullum dare, quàm illum quasi legitimum numerum conſuetudinis non explere: tot in Sicilia civitates ſunt, quibus tu per triennium præfuiſti: arguunt ceteræ: paucæ, & parvæ, metu repreſſæ, silent: una laudat. Hoc quid eſt, nisi intelligere, quid habeat utilitatis vera laudatio: ſed tamen ita provinciæ præfuiſſe, ut hac utilitate neceſſariò sit carendum?

58. Deinde, id quod alio loco antè dixi, quæ eſt iſta tandem laudatio, cujus laudationis legati principes, & publicè tibi navem ædificatam, & privatim ſe ipſos abs te ſpoliatos, expilatoſque eſſe dixerunt? Poſtremò, quid aliud iſti faciunt, quum te ſoli ex Sicilia laudant, nisi teſtimonio nobis ſunt, te omnia sibi eſſe largitum, quæ tu de republica noſtra detraxeris?

Quæ colonia eſt in Italia tam bono jure, quod tam immune municipium, quod per hoſce annos tam commodâ vacatione ſit uſum omnium rerum, quàm Mamertina civitas per triennium? ſoli ex fœdere quod debuerunt, non dederunt: ſoli, iſto prætore, omnium rerum immunes fuerunt: ſoli in iſtius imperio eâ conditione vitæ fuerunt, ut populo Romano nihil darent, Verri nihil denegarent.

XXIII. Verùm, ut ad claſſem, quo ex loco ſum digreſſus, revertar; accepiſti a Mamertinis navem contra leges; remiſiſti contra fœdera: ita in una civitate bis improbus fuiſti; quum & remisiſti, quod non oportebat; & accepiſti, quod non licebat. Exigere te oportuit navem, quæ contra prædones; non, quæ cum præda navigaret: quæ defenderet, ne provincia ſpoliaretur; non quæ provinciæ ſpolia portaret. Mamertini tibi & urbem, quò furta undique deportares, & navem, quâ exportares, præbuerunt: illud tibi oppidum receptaculum prædæ fuit: illi homines, teſtes, cuſtodeſque furtorum: illi tibi & locum furtis, & furtorum vehiculum comparaverunt. Itaque ne tum quidem, quum claſſem avaritiâ, ac nequitiâ tuâ perdidiſti, navem Mamertinis imperare auſus es: quo tempore in tanta inopia navium, tantaque calamitate provinciæ, etiam si

precariò eſſent rogandi, tamen ab his impetraretur: reprimebat enim tibi & imperandi vim, & rogandi conatum præclara illa, non populo Romano reddita biremis, ſed prætori donata Cybea: ea fuit merces imperii, auxilii, juris, conſuetudinis, fœderis.

60. Habetis unius civitatis firmum auxilium amiſſum, ac venditum pretio: cognoſcite nunc novam prædandi rationem, ab hoc primùm excogitatam.

XXIV. Sumptum omnem in claſſem frumento, ſtipendio, ceteriſque rebus navarcho ſuo quæque civitas ſemper dare ſolebat: is neque ut accuſaretur a nautis, committere audebat; & civibus ſuis rationem referre debebat: in illo omni negotio, non modò labore, ſed etiam periculo ſuo verſabatur. Erat hoc, ut dico, factitatum ſemper, nec ſolùm in Sicilia, ſed in omnibus provinciis; etiam in ſociorum, & Latinorum ſtipendio ac ſumptu, tum quum illorum auxiliis uti ſolebamus. Verres poſt imperium conſtitutum primus imperavit, ut ea pecunia omnis a civitatibus ſibi adnumeraretur; ut is pecuniam tractaret, quem ipſe præfeciſſet.

61. Cui poteſt eſſe dubium, quamobrem & omnium conſuetudinem veterem primus immutaris, & tantam utilitatem per alios tractandæ pecuniæ neglexeris, & tantam difficultatem cum crimine, moleſtiam cum

ſuſpicione ſuſceperis? Deinde alii quæſtus inſtituuntur, ex uno genere navali, videte quàm multi: accipere a civitatibus pecunias, ne nautas darent: pretio certo miſſos facere nautas: miſſorum omne ſtipendium lucrari: reliquis, quod deberet, non dare. Hæc omnia ex civitatum teſtimoniis cognoſcite. Recita. TESTIMONIA CIVITATUM.

XXV. Hunccine hominem? hanccine impudentiam, Judices? hanccine audaciam? civitatibus, pro numero militum, pecuniarum ſummas deſcribere? certum pretium, ſexcentenos nummos, nautarum missioni conſtituere? quos qui dederat, commeatum totius æſtatis abſtulerat: iſte, quod ejus nautæ nomine pro ſtipendio, frumentoque acceperat, lucrabatur. Itaque quæſtus duplex unius missione fiebat. Atque hæc homo amentiſſimus in tanto prædonum impetu, tantoque periculo provinciæ, ſic palam faciebat, ut & ipſi prædones ſcirent, & tota provincia teſtis eſſet.

63. Quum propter iſtius hanc tantam avaritiam, nomine classis eſſet in Sicilia, re quidem verâ naves inanes, quæ prædam prætori, non quæ prædonibus metum afferrent: tamen, quum P. Cæſetius, & P. Tadius decem navibus his ſemiplenis navigarent, navem quamdam piratarum prædâ refertam non ceperunt, ſed abduxerunt, onere ſuo planè captam, at-

pe metueris, eos te vinctos ad ſupplicium duci videre.

67. Hoc tu quamobrem non feciſti? quamobrem ita iſte pirata celatus eſt, quasi eum adſpicere nefas eſſet? quamobrem ſupplicium non ſumpsiſti? quam ob cauſam hominem reſervaſti? ecquem audiſti in Sicilia antea captum archipiratam, qui non ſecuri percuſſus sit? unum cedo auctorem tui facti: unius profer exemplum. Vivum tu archipiratam ſervabas, quem per triumphum, credo, quem ante currum tuum duceres. Neque enim quidquam erat jam reliquum, nisi ut, claſſe populi Romani pulcherrimâ amissâ, provinciâque laceratâ, triumphus navalis tibi decerneretur.

XXVII. Age porrò, cuſtodiri ducem prædonum novo more, quàm ſecuri feriri omnium exemplo, magis placuit: quæ ſunt iſtæ cuſtodiæ? apud quos homines? quemadmodum eſt aſſervatus? Lautumias Syracuſanas omnes audiſtis; plerique noſtis: opus eſt ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum: totum eſt ex ſaxo in mirandam altitudinem depreſſo, & multorum operis penitus exciſo: nihil tam clauſum ad exitus, nihil tam ſeptum undique, nihil tam tutum ad cuſtodias, nec fieri, nec cogitari poteſt. In has lautumias, si qui publicè cuſtodiendi ſunt, etiam ex

ceteris oppidis Siciliæ deduci imperantur.

69. Eò quòd multos captivos cives Romanos conjecerat, & quòd eódem ceteros piratas contrudi imperarat; intellexit, si hunc ſubdititium archipiratam in eamdem cuſtodiam dediſſet, fore, ut a multis illis in lautumiis verus ille dux quæreretur. Itaque hominem huic optimæ, tutissimæque cuſtodiæ non audet committere: denique Syracuſas totas timet: amandat hominem. Quò? Lilybæum fortaſſe. Video: tamen homines maritimos non planè reformidat. Minimè, Judices. Panormum igitur? Audio: quamquam Syracusis, quoniam in Syracuſano captus erat, maximè, si minùs ſupplicio affici, at cuſtodiri oportebat. Ne Panormum quidem.

70. Quid igitur? quò putatis? Ad homines a piratarum metu, & ſuſpicione alienissimos; a navigando, rebuſque maritimis remotissimos; ad Centuripinos, homines maximè mediterraneos, ſummos aratores: qui nomen numquam timuiſſent maritimi prædonis: unum, te prætore, horruiſſent Apronium, terreſtrem archipiratam. Et, ut quivis facilè perſpiceret, id ab iſto actum eſſe, ut ille ſuppositus, facilè & libenter ſe illum, qui non erat, eſſe simularet; imperat Centuripinis, ut is victu, ceteriſque rebus quàm liberalissimè, commodissiméque habeatur.

XXVIII. Interea Syracuſani, homines periti & humani, qui non modò ea, quæ perſpicua eſſent, videre, verùm etiam occulta ſuſpicari poſſent; habebant rationem omnes quotidie piratarum, qui ſecuri ferirentur: quàm multos eſſe oporteret, ex ipſo navigio, quod erat captum, & ex remorum numero conjiciebant. Iſte, quòd omnes, qui artificii aliquid habuerant, aut formæ, removerat, atque abduxerat, reliquos si, ut conſuetudo eſt, univerſos ad palum alligaſſet, clamorem populi fore ſuſpicabatur, quum tantò plures abducti eſſent, quàm relicti: propter hanc cauſam quum inſtituiſſet alios alio tempore producere; tamen in tanto conventu nemo erat, quin rationem, numerumque haberet, & reliquos non desideraret ſolùm, ſed etiam poſceret, & flagitaret.

72. Quum maximus numerus deeſſet, tum iſte homo nefarius in eorum locum, quos domum ſuam de piratis abduxerat, ſubſtituere, & ſupponere cœpit cives Romanos, quos in carcerem antea conjecerat: quorum alios, Sertorianos milites fuiſſe insimulabat, & ex Hiſpania fugientes ad Siciliam appulſos eſſe dicebat: alios, qui a prædonibus erant capti, quum mercaturas facerent, aut aliquam aliam ob cauſam navigarent, ſuâ voluntate cum piratis fuiſſe arguebat. Itaque alii cives Romani

ne cognoſcerentur, capitibus obvolutis e carcere ad palum, atque ad necem rapiebantur: alii quum a multis civibus Romanis recognoſcerentur, ab omnibus defenderentur, ſecuri feriebantur. Quorum ego de acerbissima morte, crudelissimoque cruciatu dicam, quum eum locum tractare cœpero: & ita dicam, ut, si me in ea querimonia, quam ſum habiturus de iſtius crudelitate, & de civium Romanorum indignissima morte, non modò vires, verùm etiam vita deficiat, id mihi præclarum, & jucundum putem. Hæc igitur eſt geſta res, hæc victoria præclara: myoparone piratico capto, dux liberatus, ſymphoniaci Romam missi: formosi homines, & adoleſcentes, & artifices domum abducti: in eorum locum, & ad eorum numerum cives Romani hoſtilem in modum cruciati, & necati: omnis veſtis ablata: omne aurum & argentum ablatum, & averſum.

XXIX. At quemadmodum ipſe ſeſe induit priore actione? qui tot dies tacuiſſet, repentè in M. Annii, hominis ſplendidissimi, teſtimonio, quum is cives Romanos dixiſſet, & archipiratam negaſſet ſecuri eſſe percuſſum, exsiluit; conſcientià ſceleris, & furore ex maleficiis concepto excitatus: dixit, ſe, quòd ſciret sibi crimini datum iri, pecuniam accepiſſe, neque de vero

N vj

archipirata ſumpsiſſe ſupplicium, ideo ſecuri non percussiſſe: domi eſſe apud ſeſe archipiratas dixit duos.

74. O clementiam populi Romani, ſeu potiùs patientiam miram, ac singularem! Civem Romanum ſecuri eſſe percuſſum Annius, eques Romanus, dicit: taces. Archipiratam negat: fateris. Fit in eo gemitus omnium, & clamor; quum tamen a præſenti ſupplicio tuo ſe continuit populus Romanus, & repressit, & ſalutis ſuæ rationem judicum ſeveritati reſervavit. Quî ſciebas tibi crimini datum iri? quamobrem ſciebas? quamobrem etiam ſuſpicabare? inimicum habebas neminem: si haberes, tamen non ita vixeras, ut metum judicii propositum habere deberes. An te, id quod fieri ſolet, conſcientia timidum, ſuſpicioſumque faciebat? Qui igitur, quum eſſes cum imperio, jam tum judicium, & crimen horrebas; reus quum tot teſtibus coarguare, potes de damnatione dubitare?

75. Verùm, si crimen hoc metuebas, ne quis abs te ſuppositum eſſe diceret, qui pro archipirata ſecuri feriretur: utrùm tandem tibi ad defensionem firmius fore putaſti, in judicio, coactu, atque efflagitatu meo, producere ad ignotos tantò poſt eum, quem archipiratam eſſe diceres; an recenti re, Syracusis, apud notos,

inſpectante Siciliâ pene totâ, ſecuri ferire? vide quid interſit, utrum faciendum fuerit. In illo reprehenſio nulla eſſe potuit: hic defenſio nulla eſt. Itaque illud ſemper omnes fecerunt: hoc quis ante te, quis præter te fecerit, quæro. Piratam vivum tenuiſti. Quem ad finem? dum cum imperio fuiſti. Quamobrem? quam ob cauſam? quo exemplo? cur tamdiu? cur, inquam, civibus Romanis, quos piratæ ceperant, ſecuri ſtatim percuſſis, ipſis piratis lucis uſuram tam diuturnam dediſti?

76. Verùm eſto: ſit tibi illud liberum omne tempus, quod cum imperio fuiſti: etiamne privatus? etiamne reus? etiamne pene damnatus, hoſtium duces privata in domo retinuiſti? unum, alterum menſem, prope annum denique, domi tuæ piratæ, a quo tempore capti ſunt, quoad per me licitum eſt, fuerunt; hoc eſt, quoad per M'. Acilium Glabrionem licitum eſt: qui, poſtulante me, produci, atque in carcerem condi imperavit.

XXX. Quod eſt hujuſce rei jus? quæ conſuetudo? quod exemplum? Hoſtem acerrimum, atque infeſtiſſimum populi Romani, ſeu potiùs communem hoſtem gentium, nationumque omnium, quiſquam omnium mortalium privatus intra mœnia domi ſuæ retinere poterit?

ea res non ſolùm provinciæ ſaluti, verùm etiam ipsi prædæ eſſe poſſet. Nam æſtate ſummâ, quo tempore ceteri prætores obire provinciam, & concurſare conſueverunt, aut etiam in tanto prædonum metu & periculo ipsi navigare: eo tempore ad luxuriam, libidineſque ſuas, domo ſuâ regiâ, quæ regis Hieronis fuit, quâ prætores uti ſolent, contentus non fuit: tabernacula, quemadmodum conſueverat temporibus æſtivis, quod antea jam demonſtravi, carbaſeis intenta velis, collocari jussit in littore: quod eſt littus in inſula Syracusis poſt Arethuſæ fontem, propter ipſum introitum, atque oſtium portûs, amœno ſanè, & ab arbitris remoto loco.

81. Hic dies æſtivos ſexaginta prætor populi Romani, cuſtos, defenſorque provinciæ sic vixit, ut muliebria quotidie convivia eſſent; vir accumberet nemo, præter ipſum, & prætextatum filium: tametsi rectè sine exceptione dixeram, virum, quum iſti eſſent, neminem fuiſſe. Nonnumquam etiam libertus Timarchides adhibebatur: mulieres autem nuptæ nobiles, præter unam mimi Isidori filiam, quam iſte, propter amorem, ab Rhodio tibicine abduxerat: Pippa quædam, uxor Æſchrionis Syracuſani, de qua muliere plurimi verſus, qui in iſtius cupiditatem

facti ſunt, totâ Siciliâ percelebrantur.

82. Erat & Nice, facie eximiâ, ut prædicatur, uxor Cleomenis Syracuſani: hanc Cleomenes vir amabat: verumtamen hujus libidini adverſari nec poterat, nec audebat, & simul ab iſto donis, beneficiiſque plurimis devinciebatur. Illo autem tempore iſte, tametsi ea eſt hominis impudentia, quam noſtis, ipſe tamen, quum vir eſſet Syracusis, uxorem ejus parum poterat animo ſoluto ac libero tot in acta dies ſecum habere. Itaque excogitat rem singularem: naves, quibus legatus præfuerat, Cleomeni tradit: classi populi Romani Cleomenem Syracuſanum præeſſe jubet, atque imperare. Hoc eò facit, ut ille non ſolùm abeſſet a domo tum, quum navigaret, ſed etiam libenter, quum magno honore, beneficioque abeſſet: ipſe autem, remoto, atque ablegato viro, non liberiùs, quàm antè (quis enim umquam iſtius libidini obſtitit) ſed paulò ſolutiore tamen animo ſecum illam haberet, si non tamquam virum, at tamquam æmulum removiſſet. Accipit navem ſociorum, atque amicorum Cleomenes Syracuſanus.

XXXII. Quid primùm aut accuſem, aut querar, Judices? Siculone homini, legati, quæſtoris, prætoris denique poteſtatem, honorem, auctoritatem dari?

Si te impediebat iſta conviviorum, mulierumque occupatio: ubi quæſtores? ubi legati? ubi ternis denariis æſtimatum frumentum? ubi muli? ubi tabernacula? ubi tot, tantaque ornamenta magiſtratibus, & legatis, a ſenatu, populoque Romano permiſſa, & data? denique ubi præfecti, & tribuni tui? Si civis Romanus dignus iſto negotio nemo fuit, quid civitates, quæ in amicitia, fideque populi Romani perpetuò manſerant? ubi Segeſtana? ubi Centuripina civitas, quæ tum officiis, fide, vetuſtate, tum etiam cognatione populi Romani nomen attingunt?

84. O dii immortales! quid, si harum ipſarum civitatum militibus, navibus, navarchis, Syracuſanus Cleomenes juſſus eſt imperare? non omnis honos ab iſto dignitatis, æquitatis, officiique ſublatus eſt? Ecquod in Sicilia bellum geſſimus, quin Centuripinis ſociis, Syracuſanis hoſtibus uteremur? atque hæc omnia ad memoriam vetuſtatis, non ad contumeliam civitatis referri volo. Itaque ille vir clariſſimus, ſummuſque imperator, M. Marcellus, cujus virtute captæ, miſericordiâ conſervatæ ſunt Syracuſæ, habitare in ea parte urbis, quæ inſula eſt, Syracuſanum neminem voluit. Hodie, inquam, Syracuſanum in ea parte habitare non licet: eſt enim locus, quem vel pauci poſſunt

defendere. Committere igitur eum non fidelisſimis hominibus noluit : ſimul quòd ab illa parte urbis navibus aditus ex alto eſt. Quamobrem qui noſtros exercitus ſæpe excluſerant, iis clauſtra loci committenda non exiſtimavit.

85. Vide quid interſit inter tuam libidinem, majorumque auctoritatem : inter amorem, furoremque tuum, & illorum conſilium, atque prudentiam. Illi aditum littoris Syracuſanis ademerunt ; tu maritimum imperium conceſſiſti : illi habitare in eo loco Syracuſanum, quò naves accedere poſſent, noluerunt ; tu claſſi, & navibus Syracuſanum præeſſe voluiſti : quibus illi urbis ſuæ partem ademerunt, iis tu noſtri imperii partem dediſti ; &, quorum ſociorum operâ Syracuſani nobis dicto audientes ſunt, eos Syracuſanis dicto audientes eſſe juſſiſti.

XXXIII. Egreditur Centuripinâ quadriremi Cleomenes e portu : ſequitur Segeſtana navis, Tyndaritana, Herbitenſis, Heraclienſis, Apollonienſis, Haluntina : præclara claſſis in ſpeciem : ſed inops & infirma, propter dimiſſionem propugnatorum, atque remigum. Tamdiu in imperio ſuo claſſem iſte prætor diligens vidit, quamdiu convivium ejus flagitioſiſſimum prætervecta eſt : ipſe autem, qui viſus multis diebus non eſſet, tum ſe tamen in

conſpectum nautis pauliſper dedit. Stetit ſoleatus prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaque talari, mulierculâ nixus in littore. Jam hoc ipſo iſtum veſtitu Siculi, civeſque Romani permulti ſæpe viderunt.

87. Poſteaquam paulùm provecta classis eſt, & Pachynum quinto die denique appulſa eſt: nautæ fame coacti, radices palmarum agreſtium, quarum erat in his locis, sicut in magna parte Siciliæ, multitudo, colligebant, & his miſeri, perditique alebantur. Cleomenes autem, qui alterum ſe Verrem quum luxuriâ, atque nequitiâ, tum etiam imperio, putaret; similiter totos dies, in littore, tabernaculo posito, perpotabat.

XXXIV. Ecce autem repentè, ebrio Cleomene, eſurientibus ceteris, nuntiatur piratarum naves eſſe in portu Odyſſeæ; nam ita is locus nominatur: noſtra autem classis erat in portu Pachyni. Cleomenes autem, quòd erat terreſtre præsidium non re, ſed nomine, ſperabat, iis militibus, quos ex eo loco deduxiſſet, explere ſe numerum nautarum, & remigum poſſe. Reperta eſt eadem iſtius hominis avarissimi ratio in præsidiis, quæ in classibus: nam erant perpauci reliqui, ceterique dimissi.

88. Princeps Cleomenes in quadriremi Centuripina malum erigi, vela fieri, præ-

tidi anchoras imperavit; & ſimul, ut ſe ceteri ſequerentur, signum dari jussit. Hæc Centuripina navis erat incredibili celeritate velis: nam ſcire, iſto prætore, nemo poterat, quid quæque navis remis facere poſſet: etsi in hac quadriremi, propter honorem & gratiam Cleomenis, minimè multi remiges & milites deerant. Evolarat jam e conſpectu ferè fugiens quadriremis, quum etiam tunc ceteræ naves ſuo in loco moliebantur.

89. Erat animus in reliquis: quamquam erant pauci, quoquo modo ſeſe res habebat, pugnare tamen ſe velle clamabant; &, quod reliquum vitæ, viriumque fames fecerat, id ferro potissimùm reddere volebant. Quòd si Cleomenes non tantò antè fugiſſet, aliqua tamen ad resiſtendum ratio fuiſſet: erat enim ſola illa navis conſtrata, & ita magna, ut propugnaculo ceteris poſſet eſſe: quæ, si in prædonum pugna verſaretur, urbis inſtar habere inter illos piraticos myoparones videretur: ſed tunc inopes relicti a duce, præfectoque classis, eumdem neceſſariò curſum tenere cœperunt.

90. Elorum versùs, ut ipſe Cleomenes, ita ceteri navigabant: neque hi tamen tam prædonum fugiebant impetum, quàm imperatorem ſequebantur. Tum ut quiſque in fuga poſtremus, ita periculo princeps erat:

poſtremam enim quamque navem piratæ primam adoriebantur : ita prima Haluntinorum navis capitur, cui præerat Haluntinus, homo nobilis, Philarchus : quem ab illis prædonibus Locrenſes poſtea publicè redemerunt : ex quo vos priore actione jurato rem omnem, cauſamque cognoſtis. Deinde Apolloniensis navis capitur, & ejus præfectus Anthropinus occiditur.

XXXV. Hæc dum aguntur, interea Cleomenes jam ad Elori littus pervenerat : jam ſeſe in terram e navi ejecerat, quadriremem que in ſalo fluctuantem reliquerat. Reliqui præfecti navium, quum in terram imperator exiſſet, quum ipsi neque repugnare, neque mari effugere ullo modo poſſent, appulsis ad Elorum navibus, Cleomenem perſecuti ſunt. Tunc prædonum dux Heracleo, repentè, præter ſpem, non ſuâ virtute, ſed iſtius avaritiâ nequitiâque victor, claſſem pulcherrimam populi Romani in littus expulſam, & ejectam, quum primùm adveſperaſceret, inflammari, incendique jussit.

92. O tempus miſerum, atque acerbum provinciæ Siciliæ! ô caſum illum multis innocentibus calamitoſum, atque funeſtum! ô iſtius nequitiam, ac turpitudinem singularem! Una, atque eadem nox erat, quâ prætor amoris turpissimi flammâ, ac classis populi Romani prædonum incendio con-

flagrabat. Affertur nocte intempeſtâ gravis hujuſce mali nuntius Syracuſas : curritur ad prætorium, quò iſtum e convivio illo præclaro reduxerant paulò antè mulieres cum cantu, atque ſymphoniâ. Cleomenes, quamquam nox erat, tamen in publico eſſe non audet : includit ſe domi : neque aderat uxor, quæ conſolari hominem in malis poſſet.

93. Hujus autem præclari imperatoris ita erat ſevera domi diſciplina, ut in re tanta, in tam gravi nuntio nemo admitteretur : nemo eſſet, qui auderet aut dormientem excitare, aut interpellare vigilantem. Jam verò, re ab omnibus cognitâ, concurſabat urbe totâ maxima multitudo : non enim, ſicut antea conſuetudo erat, prædonum adventum ſignificabat ignis e ſpecula ſublatus, aut tumulo ; ſed flamma ex ipſo incendio navium, & calamitatem acceptam, & periculum reliquum nuntiabat.

XXXVI. Quum prætor quæreretur ; & conſtaret, ei neminem nuntiaſſe : fit ad domum ejus cum clamore concurſus, atque impetus. Tum iſte excitatus audit rem omnem ex Timarchide : ſagum ſumit. Lucebat jam ferè : procedit in medium, vini, ſomni, ſtupri plenus. Excipitur ab omnibus ejuſmodi clamore, ut ei Lampſaceni periculi ſimilitudo verſaretur

ante oculos : hòc etiam majus hoc videbatur quòd in odio simili multitudo hominum hæc erat maxima. Tum iſtius acta commemorabatur : tum flagitioſa illa convivia : tum appellabantur a multitudine mulieres nominatim : tum quærebatur ex ipſo palam, tot dies continuos, per quos numquam viſus eſſet, ubi fuiſſet, quid egiſſet ? tum imperator ab iſto præpoſitus Cleomenes flagitabatur : neque quidquam propiùs eſt factum, quàm ut illud Uticenſe exemplum de Adriano transferretur Syracuſas, ut duo ſepulcra duorum prætorum improborum, duabuſque in provinciis conſtituerentur : verùm habita eſt a multitudine ratio temporis, habita eſt tumultûs, habita etiam dignitatis, exiſtimationiſque communis, quòd is eſt conventus Syracuſis civium Romanorum, ut non modò illâ provinciâ, verum etiam hac republica digniſſimus exiſtimetur.

95. Confirmant ipsi ſe, quum is etiam tum ſemiſomnis ſtuperet : arma capiunt : totum forum atque inſulam, quæ eſt urbis magna pars, complent. Unam illam ſolam noctem prædones ad Elorum commorati, quum fumantes etiam noſtras naves reliquiſſent, accedere incipiunt ad Syracuſas. Qui videlicet ſæpe audiſſent, nihil eſſe pulchrius, quàm Syracuſarum mœnia, ac portus, ſtatuerant, ſeſe, si ea Verre prætore

tore non vidiſſent, numquam eſſe viſuros.

XXXVII. Ac primò ad illa æſtiva prætoris accedunt, ipſam illam ad partem littoris, ubi iſte per eos dies, tabernaculis poſitis, caſtra luxuriæ collocarat: quem poſteaquam inanem locum offenderunt, & prætorem commoviſſe ex eo loco caſtra ſenſerunt; ſtatim sine ullo metu in portum ipſum penetrare cœperunt. Quum in portum dico, Judices (explanandum eſt enim diligentiùs, eorum causâ, qui locum ignorant) in urbem dico, atque in urbis intimam partem veniſſe piratas: non enim portu illud oppidum clauditur, ſed urbe portus ipſe cingitur, & concluditur; non ut alluantur a mari mœnia extrema, ſed ipſe influat in urbis sinum portus.

97. Hîc, te prætore, Heracleo archipirata cum quatuor myoparonibus parvis ad arbitrium ſuum navigavit. Proh dii immortales! piraticus myoparo, quum imperium populi Romani, nomen, ac faſces eſſent Syracusis, uſque ad forum, & ad omnes urbis crepidines acceſſit: quò neque Carthaginienſium glorioſiſſimæ claſſes, quum mari plurimùm poterant, multis bellis ſæpe conatæ, umquam adſpirare potuerunt; neque populi Romani invicta ante te prætorem gloria illa navalis, umquam tot Punicis, Sicilienſibuſque bellis penetrare potuit: qui locus ejuſmodi eſt, ut

antè Syracuſani in mœnibus ſuis, in urbe, in foro hoſtem armatum, ac victorem, quàm in portu ullam hoſtium navem viderent.

98. Hic, te prætore, prædonum naviculæ pervagatæ ſunt, quò Atheniensium classis ſola, poſt hominum memoriam, CCC navibus, vi, ac multitudine invasit: quæ in eo ipſo portu, loci ipsius, portûſque naturâ, victa, atque ſuperata eſt. Hìc primùm opes illius civitatis victæ, comminutæ, depreſſæque ſunt: in hoc portu, Atheniensium nobilitatis, imperii, gloriæ naufragium factum exiſtimatur.

XXXVIII. Eóne pirata penetravit, quò ſimul atque adiſſet, non modò a latere, ſed etiam a tergo magnam partem urbis relinqueret? Inſulam totam prætervectus eſt: quæ eſt urbs Syracusis ſuo nomine, ac mœnibus: quo in loco majores, ut antè dixi, Syracuſanum quemquam habitare vetuerunt; quòd, qui illam partem urbis tenerent, in eorum poteſtatem portum futurum intelligebant.

99. At quemadmodum eſt pervagatus? radices palmarum agreſtium, quas in noſtris navibus invenerant, jaciebant, ut omnes iſtius improbitatem, & calamitatem Siciliæ poſſent cognoſcere. Siculoſne milites? aratorumne liberos? quorum patres tantum labore ſuo frumenti exara-

bant, ut populo Romano, totique Italiæ ſuppeditare poſſent? eoſne in inſula Cereris natos, ubi primùm fruges inventæ eſſe dicuntur, eo cibo eſſe uſos, a quo majores eorum ceteros quoque, frugibus inventis, removerunt? Te prætore, Siculi milites palmarum ſtirpibus, prædones Siculo frumento alebantur.

100. O ſpectaculum miſerum, atque acerbum! ludibrio eſſe urbis gloriam, & populi Romani nomen; hominum conventu, atque multitudine; piraticó myoparone, in portu Syracuſano de claſſe populi Romani triumphum agere piratam; quum prætoris nequissimi, inertissimique oculos prædonum remi reſpergerent? Poſteaquam e portu piratæ non metu aliquo affecti, ſed ſatietate exierant: tum cœperunt quærere homines cauſam illius tantæ calamitatis: dicere omnes, & palam diſputare, minimè eſſe mirandum, si, militibus, remigibuſque dimissis, reliquis egeſtate & fame perditis, prætore tot dies cum mulierculis perpotante, tanta ignominia & calamitas eſſet accepta. Hæc autem iſtius vituperatio, atque infamia confirmabatur eorum ſermone, qui a ſuis civitatibus illis navibus præpositi fuerant: qui ex illo numero reliqui Syracuſas, claſſe amissâ, refugerant. Dicebant, quos ex ſua quiſque navi miſſos ſciret eſſe. Res

erat clara : neque ſolùm argumentis , ſed etiam certis teſtibus iſtius avaritia tenebatur.

XXXIX. Homo certior fit, agi nihil in foro, & conventu totâ die, nisi hoc quæri a navarchis, quemadmodum classis eſſet amiſſa : illos reſpondere, & docere unumquemque, missione remigum, fame reliquorum, Cleomenis timore, & fugâ. Quod poſteaquam iſte cognovit, hanc rationem habere cœpit : cauſam sibi dicendam eſſe ſtatuerat jam antè, quàm hoc uſu veniret, ita ut ipſum priore actione dicere audiſtis : videbat, illis navarchis teſtibus, tantum hoc crimen ſuſtinere ſe nullo modo poſſe : consilium capit primò ſtultum, verumtamen clemens.

102. Cleomenem, & navarchos ad ſe vocari jubet : veniunt : accuſat eos, quòd hujuſmodi de ſe ſermones habuerint : rogat, ut id facere desiſtant, & in ſua quiſque navi dicat ſe tantum habuiſſe nautarum, quantum oportuerit, neque quemquam eſſe dimiſſum : illi enimverò ſe oſtendunt, quod vellet, eſſe facturos. Iſte non procraſtinat : advocat amicos ſtatim : quærit ex his singillatim, quot quiſque nautas habuerit : reſpondit unuſquiſque, ut erat præceptum. Iſte in tabulas refert : obsignat signis amicorum, providens homo : ut contra hoc crimen, si quando

opus eſſet, hac videlicet teſtificatione uteretur.

103. Deriſum credo eſſe hominem amentem a ſuis conſiliariis, & admonitum, haſce ei tabulas nihil profuturas: etiam plus ex nimia prætoris diligentia ſuſpicionis in eo crimine futurum. Jam iſte erat hac ſtultitiâ multis in rebus uſus, ut publicè quoque, quæ vellet, in civitatum litteris & tolli, & referri juberet: quæ omnia nunc intelligit sibi nihil prodeſſe, poſteaquam certis litteris, teſtibus, auctoritatibuſque convincitur.

XL. Ubi hoc videt, tabulas sibi nullo adjumento futuras: init conſilium, non improbi prætoris (nam id quidem eſſet ferendum) ſed importuni, atque amentis tyranni: ſtatuit, si hoc crimen extenuare vellet (nam omnino tolli poſſe non arbitrabatur) navarchos omnes, teſtes ſui ſceleris, vitâ eſſe privandos. Occurrebat illa ratio: Quid Cleomene fiet? poterone animadvertere in eos, quos dicto audientes eſſe jussi; miſſum facere eum, cui imperium, poteſtatemque permisi? poterone eos afficere ſupplicio, qui Cleomenem ſecuti ſunt; ignoſcere Cleomeni, qui ſecum fugere, & ſe conſequi jussit? poterone in eos eſſe vehemens, qui naves inanes non modò habuerunt, ſed etiam apertas; in eum diſſolutus, qui ſolus ha-

buerit conſtratam navem, & minùs exinanitam? Pereat Cleomenes unà. Ubi fides? ubi exſecrationes? ubi dextræ, complexuſque? ubi illud contubernium muliebris militiæ in illo delicatissimo littore? Fieri nullo modo poterat, quin Cleomeni parceretur.

105. Cleomenem vocat: dicit ei, ſe ſtatuiſſe animadvertere in omnes navarchos: ita ſui periculi rationes ferre, ac poſtulare. Tibi uni parcam, & totius iſtius culpæ crimen, vituperationemque inconſtantiæ potiùs ſuſcipiam, quàm aut in te sim crudelis, aut tot tam graves teſtes vivos, incolumeſque eſſe patiar. Agit gratias Cleomenes, approbat consilium: dicit, ita fieri oportere: admonet tamen illud, quod iſtum fugerat, in Phalargum, Centuripinum navarchum, non poſſe animadverti, propterea quòd ſecum fuiſſet unà in Centuripina quadriremi. Quid ergo? iſte homo ex ejuſmodi civitate, adoleſcens nobilissimus, teſtis relinquetur? In præſentia, inquit Cleomenes, quoniam ita neceſſe eſt: ſed pòſt aliquid videbimus, ne iſte nobis obſtare possit.

XLI. Hæc poſteaquam acta, & conſtituta ſunt, procedit iſte repentè e prætorio, inflammatus ſcelere, furore, crudelitate: in forum venit: navarchos vocari jubet. Qui nihil metuerent, nihil ſuſpica-

rentur, ſtatim accurrunt. Iſte hominibus miſeris, innocentibuſque injici catenas imperat. Implorare illi fidem prætoris, & quare id faceret, rogare. Tunc iſte hoc cauſæ dicit, quòd claſſem prædonibus prodidiſſent. Fit clamor, & admiratio populi, tantam eſſe in homine impudentiam, atque audaciam, ut aliis cauſam calamitatis attribueret, quæ omnis propter avaritiam ipsius accidiſſet: aut, quum ipſe prædonum ſocius putaretur, aliis proditionis crimen inferret: deinde, hoc quintodecimo die crimen eſſe natum, poſtquam classis eſſet amiſſa.

107. Quum hæc fierent, quærebatur, ubi eſſet Cleomenes? non quò illum ipſum, cujuſmodi eſſet, quiſquam ſupplicio, propter illud incommodum, dignum putaret: nam quid Cleomenes facere potuit? (non enim poſſum quemquam insimulare falsò) quid, inquam, magnopere Cleomenes facere potuit, iſtius avaritiâ navibus exinanitis? atque eum vident ſedere ad latus prætoris, & ad aurem familiariter, ut ſolitus erat inſuſurrare. Tum verò omnibus indignissimum viſum eſt, homines honeſtissimos, electos ex ſuis civitatibus, in ferrum, atque in vincula conjectos: Cleomenem propter flagitiorum, ac turpitudinis ſocietatem, familiarissimum eſſe prætoris. Apponitur his tamen accuſator Na-

vius Turpio quidam, qui, C. Sacerdote prætore, injuriarum damnatus eſt, homo bene appoſitus ad iſtius audaciam: quem iſte in decumis, in rebus capitalibus, in omni calumnia, præcurſorem habere ſolebat, & emiſſarium.

XLII. Veniunt Syracuſas parentes, propinquique miſerorum adoleſcentium, hoc repentino calamitatis ſuæ commoti nuntio: vinctos adſpiciunt catenis liberos ſuos, quum iſtius avaritiæ pœnam collo, & cervicibus ſuis ſuſtinerent: adſunt, defendunt, proclamant: fidem tuam, quæ nuſquam erat, nec umquam fuit, implorant. Pater aderat Dexio Tyndaritanus, homo nobiliſsimus, hoſpes tuus, cujus tu domi fueras, quem hoſpitem appellaras: eum quum illâ auctoritate, & miſeriâ videres præditum, non te ejus lacrymæ, non ſenectus, non hoſpitii jus, atque nomen a ſcelere aliquam ad partem humanitatis revocare potuit.

109. Sed quid ego hoſpitii jura in hac tam immani bellua commemoro? qui Sthenium Thermitanum, hoſpitem ſuum, cujus domum per hoſpitium exhauſit, & exinanivit, abſentem in reos retulerit, causâ indictâ, capite damnarit: ab eo nunc hoſpitiorum jura, atque officia quæramus? cum homine enim crudeli nobis res eſt, an cum fera, atque immani bellua? Te

patris lacrymæ de innocentis filii periculo non movebant? quum patrem domi reliquiſſes: filium tecum haberes: te neque præſens filius de liberorum caritate, neque abſens pater de indulgentia patria commonebat?

110. Catenas habebat hoſpes tuus Ariſteus, Dexionis filius. Quid ita? prodiderat claſſem. Quod ob præmium? deſeruerat exercitum. Quid Cleomenes? ignavus fuerat. At eum tu ob virtutem coronâ aureâ donaras. Dimiſerat nautas: tu ab omnibus mercedem missionis acceperas. Alter parens ex altera parte erat Herbitenſis Eubulida, homo domi ſuæ clarus & nobilis: qui, quia Cleomenem in defendendo filio læſerat, nudus pene eſt deſtitutus. Quid erat autem, quod quiſquam diceret, aut defenderet? Cleomenem nominare non licet. At cauſa cogit. Moriere, si appellaris: numquam enim iſte eſt cuiquam mediocriter minatus. At remiges non erant. Prætorem tu accuſas? frange cervicem. Si neque prætorem, neque prætoris æmulum appellare licebit, quum in his duobus tota causa sit: quid futurum eſt?

XLIII. Dicit etiam cauſam Heraclius Segeſtanus, homo domi ſuæ ſummo loco natus. Audite, ut veſtra humanitas poſtulat, Judices: audietis enim de magnis in-

commodis, injuriiſque ſociorum. Hunc ſcitote fuiſſe Heraclium in ea cauſa, qui propter gravem morbum oculorum tum non navigarit, & juſſu ejus, qui poteſtatem habuit, cum commeatu, Syracusis remanſerit. Iſte certè neque prodidit claſſem, neque metu perterritus fugit, neque exercitum deſeruit: etenim tunc eſſet hoc animadverſum, quum classis Syracusis proficiſcebatur. Is tamen in eadem causa fuit, quasi eſſet in aliquo manifeſto ſcelere deprehenſus; in quem ne falsò quidem causa conferri criminis potuit.

112. Fuit in illis navarchis Heracliensis quidam Furius (nam habent illi nonnulla hujuſcemodi Latina nomina) homo, quamdiu vixit, non domi ſuæ ſolùm, poſt mortem totâ Siciliâ clarus, & nobilis: in quo homine tantum animi fuit, non ſolùm ut iſtum liberè læderet; nam id quidem, quoniam moriendum videbat, sine periculo ſe facere intelligebat: verùm, morte propoſitâ, quum lacrymans in carcere mater noctes, dieſque assideret, defensionem cauſæ ſuæ ſcripsit; quam nunc nemo eſt in Sicilia, quin habeat, quin legat, quin tui ſceleris & crudelitatis ex illa oratione commonefiat: in qua docet, quot a civitate ſua nautas acceperit: quot & quanti quemque dimiſerit: quot ſecum habuerit: item de ceteris navibus dicit: quæ quum apud te diceret,

virgis oculi verberabantur. Ille morte propoſitâ, facilè dolorem corporis patiebatur : clamabat, id quod ſcriptum reliquit, *Facinus eſſe indignum, plus impudicissimæ mulieris apud te de Cleomenis ſalute, quàm de ſua vita lacrymas matris valere.*

113. Deinde etiam illud video eſſe dictum, quod, si rectè vos populus Romanus cognovit, non falsò ille jam in ipſa morte de vobis prædicavit : *Non poſſe Verrem, teſtes interficiendo, crimina ſua exſtinguere : graviorem apud ſapientes judices ſe fore ab inferis teſtem, quàm si vivus in judicium produceretur : tum, avaritiæ ſolùm, si viveret ; nunc, quum ita eſſet necatus, ſceleris, audaciæ, crudelitatis teſtem fore.* Jam illa præclara : *Non teſtium modò catervas, quum tua res ageretur, ſed a diis Manibus innocentium pœnas, ſceleratorumque furias in tuum judicium eſſe venturas : ſeſe ideo leviorem caſum ſuum fingere, quòd jam antè aciem ſecurium tuarum, Seſtiique, tui carnificis, vultum & manum vidiſſet, quum in conventu civium Romanorum juſſu tuo ſecuri cives Romani ferirentur.* Ne multa, Judices ; libertate, quam vos ſociis dediſtis, hac ille in acerbissimo ſupplicio miſerrimæ ſervitutis abuſus eſt.

XLIV. Condemnat omnes de consilii ſententia : tamen neque iſte in tanta re, tot hominum, totque civium cauſa, P. Vet-

tium ad ſe arcessit, quæſtorem ſuum, cujus consilio uteretur: neque P. Cervium, talem virum, legatum, qui, quia legatus iſto prætore, in Sicilia fuit, primus ab iſto judex rejectus eſt: ſed de latronum, hoc eſt, de comitum ſuorum ſententia condemnat omnes.

115. Hîc cuncti Siculi, fidelissimi, atque antiquissimi ſocii, plurimis affecti beneficiis a majoribus noſtris, graviter commoventur, & de ſuis periculis, fortuniſque omnibus pertimeſcunt. Illam clementiam, manſuetudinemque noſtri imperii in tantam crudelitatem, inhumanitatemque eſſe converſam! condemnari tot homines uno tempore nullo crimine! defensionem ſuorum furtorum prætorem improbum ex indignissima morte innocentium quærere! Nihil addi jam videtur, Judices, ad hanc improbitatem, amentiam, crudelitatemque poſſe: & rectè nihil videtur: nam si cum aliorum improbitate certet, longè omnes, multúmque ſuperabit.

116. Sed ſecum ipſe certat: id agit, ut ſemper ſuperius ſuum facinus novo ſcelere vincat. Phalargum Centuripinum dixeram exceptum eſſe a Cleomene, quòd in ejus quadriremi Cleomenes vectus eſſet: tamen, quia pertimuerat adoleſcens, quòd eamdem ſuam cauſam videbat eſſe, quam illorum, qui innocentes peribant; ad ho-

minem accedit Timarchides : a ſecuri negat ei eſſe periculum : virgis ne cæderetur, monet ut caveat. Ne multa, ipſum dicere adoleſcentem audiſtis, ſe ob hunc virgarum metum pecuniam Timarchidi numeraſſe.

117. Levia ſunt hæc in hoc reo crimina : metum virgarum navarchus nobilissimæ civitatis pretio redemit; humanum: alius, ne condemnaretur, pecuniam dedit; usitatum eſt : non vult populus Romanus obſoletis criminibus accuſari Verrem : nova poſtulat, inaudita desiderat: non de prætore Siciliæ, ſed de crudelissimo tyranno fieri judicium arbitratur.

XLV. Includuntur in carcerem condemnati : ſupplicium conſtituitur in illos : ſumitur de miſeris parentibus navarchorum : prohibentur adire ad filios : prohibentur liberis ſuis cibum, veſtitumque ferre. Patres hi, quos videtis, jacebant in limine, matreſque miſeræ pernoctabant ad oſtium carceris, ab extremo complexu liberûm excluſæ : quæ nihil aliud orabant, nisi ut filiorum extremum ſpiritum ore excipere sibi liceret. Aderat janitor carceris, carnifex prætoris, mors, terrorque ſociorum & civium, lictor Seſtius; cui ex omni gemitu, doloreque certa merces comparabatur : Ut adeas, tantum dabis : ut cibum tibi intrò ferre liceat, tantum : nemo

recuſabat. Quid? ut uno ictu ſecuris afferam mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne ſæpius feriatur? ne cum ſenſu doloris aliquo, aut cruciatu ſpiritus auferatur? Etiam ob hanc cauſam pecunia lictori dabatur.

119. O magnum, atque intolerandum dolorem! ô gravem, acerbamque fortunam! non vitam liberûm, ſed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. Atque ipsi etiam adoleſcentes cum Seſtio de eadem plaga, & de uno illo ictu loquebantur: idque poſtremum parentes ſuos liberi orabant, ut levandi cruciatûs ſui gratiâ lictori pecunia daretur. Multi & graves dolores inventi parentibus, & propinquis; multi: verumtamen mors ſit extrema: non erit. Eſtne aliquid ultrà, quò progredi crudelitas possit? reperietur: nam, illorum liberi quum erunt ſecuri percussi, ac necati, corpora feris objicientur: hoc si luctuoſum eſt parenti, redimat pretio ſepeliendi poteſtatem.

120. Onaſum Segeſtanum, hominem nobilem, dicere audiſtis, ſe ob ſepulturam Heraclii navarchi pecuniam Timarchidi dinumeraſſe. Hoc (ne possis dicere: *patres enim veniunt, amissis filiis, irati*) vir primarius, homo nobilissimus, dicit: neque de filio dicit. Jam hoc, quis tum fuit Syracusis, quin audierit, quin ſciat,

has per Timarchidem pactiones ſepulturæ cum vivis etiam illis eſſe factas? non palam cum Timarchide loquebantur? non omnes omnium propinqui adhibebantur? non palam vivorum funera locabantur? Quibus rebus omnibus actis, atque deciſis, producuntur e carcere, & deligantur ad palum.

XLVI. Quis tam fuit illo tempore durus & ferreus, quis tam inhumanus, præter unum te, qui non illorum ætate, nobilitate, miſeriâ commoveretur? ecquis fuit, quin lacrymaretur? quin ita calamitatem putaret illorum, ut fortunam tamen non alienam, periculum autem commune agi arbitraretur? Feriuntur ſecuri: lætaris tu in omnium gemitu, & triumphas: teſtes avaritiæ tuæ gaudes eſſe ſublatos. Errabas, Verres, & vehementer errabas, quum te maculas furtorum, & flagitiorum tuorum, ſociorum innocentium ſanguine eluere arbitrabare: præceps amentiâ ferebare, qui te exiſtimares avaritiæ vulnera crudelitatis remediis poſſe ſanare. Etenim quamquam illi ſunt mortui ſceleris tui teſtes, tamen eorum propinqui neque tibi, neque illis deſunt: tamen ex illo ipſo numero navarchorum aliqui vivunt, & adſunt: quos, ut mihi videtur, ab illorum innocentium pœnâ fortuna ad hanc cauſam reſervavit.

122. Adeſt Philargus Haluntinus, qui,

quia cum Cleomene non fugit, oppreſſus a prædonibus, & captus eſt: cui calamitas ſaluti fuit: qui, nisi captus a piratis eſſet, in hunc prædonem ſociorum incidiſſet. Dicit is pro teſtimonio, de missione nautarum, de fame, de Cleomenis fuga. Adeſt Centuripinus Phalargus, in amplissima civitate, amplissimo loco natus. Eadem dicit: nulla in re diſcrepat.

123. Per deos immortales! Judices, quo tandem animo ſedetis? aut quemadmodum auditis? Utrùm ego desipio, & plus quàm ſatis eſt, doleo in tanta calamitate, miſeriaque ſociorum? an vos quoque hic acerbissimus innocentium cruciatus, & mœror pari ſenſu doloris afficit? Ego enim quum Herbitenſem, quum Heraclienſem ſecuri eſſe percuſſum dico, verſatur mihi ante oculos indignitas calamitatis.

XLVII. Eorumne populorum cives, eorumne agrorum alumnos, ex quibus maxima vis frumenti quotannis plebi Romanæ, illorum operis, ac laboribus quæritur; qui a parentibus, ſpe noſtri imperii, noſtræque æquitatis, ſuſcepti, educatique ſunt, ad C. Verris nefariam immanitatem, & ad ejus ſecurem funeſtam eſſe ſervatos? Quum mihi Tyndaritani illius venit in mentem, quum Segeſtani, tum jura simul civitatum, atque officia considero: quas urbes P. Africanus etiam or-

nandas eſſe ſpoliis hoſtium arbitratus eſt, eas C. Verres non ſolùm illis ornamentis, ſed etiam viris nobilissimis nefario ſcelere privavit. En quod Tyndaritani libenter prædicent : *Nos in ſeptemdecim populis Siciliæ non eramus : nos ſemper in omnibus Punicis, Sicilienſibuſque bellis amicitiam, fidemque populi Romani ſecuti ſumus : a nobis omnia populo Romano ſemper, & belli adjumenta, & pacis ornamenta miniſtrata ſunt.* Multùm verò hæc his jura profuerunt in iſtius imperio, ac poteſtate.

125. Veſtros quondam nautas contra Carthaginem Scipio duxit : at nunc naves contra prædones pene inanes Cleomenes ducit. Vobiſcum Africanus hoſtium ſpolia, & præmia laudis communicavit : at nunc per me ſpoliati, nave a prædonibus abductâ, ipsi in hoſtium numero, locoque ducemini. Quid verò ? illa Segeſtanorum non ſolùm litteris tradita, neque commemorata verbis, ſed multis officiis illorum uſurpata, & comprobata cognatio, quos tandem fructus hujuſce necessitudinis in iſtius imperio tulit ? Nempe hoc fuit jure, Judices, ut ex sinu patris nobilissimus adoleſcens, & e complexu matris ereptus innocens filius, iſtius carnifici Seſtio dederetur. Cui civitati majores noſtri maximos agros, atque optimos conceſſerunt : quam immunem eſſe voluerunt ; hæc tantâ

apud te cognationis, fidelitatis, vetuſtatis auctoritate, ne hoc quidem juris obtinuit, ut unius honeſtissimi, atque innocentissimi civis mortem, & ſanguinem deprecaretur.

XLVIII. Quò confugient ſocii? quem implorabunt? quâ ſpe denique, ut vivere velint, tenebuntur, si vos eos deſeritis? Ad ſenatum devenient, qui de Verre ſupplicium ſumat? non eſt usitatum, non ſenatorium. Ad populum Romanum confugient? facilis eſt cauſa populi: legem enim ſe ſociorum causâ jussiſſe, & vos ei legi cuſtodes, ac vindices præpoſuiſſe dicet. Hic locus eſt igitur unus, quò perfugiant: hic portus, hæc arx, hæc ara ſociorum: quò quidem nunc non ita confugiunt, ut antea in ſuis repetendis rebus ſolebant: non argentum, non aurum, non veſtem, non mancipia repetunt: non ornamenta, quæ ex urbibus, faniſque erepta ſunt: metuunt homines imperiti, ne jam hæc populus Romanus concedat, & jam fieri velit. Patimur enim jam multos annos, & silemus, quum videamus, ad paucos homines omnes omnium nationum pecunias perveniſſe: quod eò magis ferre æquo animo, atque concedere videmur, quia nemo iſtorum dissimulat: nemo laborat, ut obſcura ſua cupiditas eſſe videatur.

127. In urbe noſtra pulcherrima, at-

que ornatiſsima, quod ſignum, quæ tabula picta eſt, quæ non ab hoſtibus victis capta, atque apportata ſit? At iſtorum villæ, ſociorum fidelissimorum & plurimis, & pulcherrimis ſpoliis ornatæ, refertæque ſunt. Ubi pecunias exterarum nationum eſſe arbitramini, quibus nunc omnes egent, quum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Asiam, Achaiam, Græciam, Siciliam, jam in paucis villis incluſas eſſe videatis? Sed hæc, ut dico, omnia jam ſocii veſtri relinquunt, & negligunt, Judices. Ne publicè a populo Romano ſpoliarentur, officiis, ac fide providerunt. Paucorum cupiditati tum, quum obsiſtere non poterant, tamen ſufficere aliquo modo poterant: nunc verò jam adempta eſt non modò resiſtendi, verùm etiam ſuppeditandi facultas: itaque res ſuas negligunt: pecunias, quo nomine judicium hoc appellatur, non repetunt: relinquunt, & negligunt. Hoc jam ornatu ad vos confugiunt: adſpicite, adſpicite, Judices, ſqualorem, ſordeſque ſociorum.

XLIX. Sthenius hic Thermitanus cum hoc capillo atque veſte, domo ſuâ totâ expilatâ, mentionem tuorum furtorum non facit: ſeſe ipſum abs te repetit, nihil amplius: totum enim tuâ libidine, & ſcelere ex ſua patria (in qua multis virtuti-

bus, & beneficiis floruit princeps) ſuſtuliſti. Dexio hic, quem videtis, non quæ publicè Tyndari, non quæ privatim sibi eripuiſti, ſed unicum miſer abs te filium optimum, atque innocentissimum flagitat: non ex litibus æſtimatis tuis pecuniam domum, ſed ex tua calamitate, cineri, atque ossibus filii ſui ſolatium vult aliquod reportare. Hic tam grandis natu Eubulida, hoc tantum, exactâ ætate, laboris, itineriſque ſuſcepit, non ut aliquid ex ſuis bonis recuperaret; ſed ut, quibus oculis cruentas cervices filii ſui viderat, iiſdem te condemnatum videret.

129. Si per L. Metellum licitum eſſet, Judices, matres illorum, uxores, ſororeſque veniebant: quarum una, quum ego ad Heracliam noctu accederem, cum omnibus matronis ejus civitatis, & cum multis facibus mihi obviam venit, & ita me ſuam ſalutem appellans, te ſuum carnificem nominans, filii nomen implorans, mihi ad pedes miſera jacuit, quasi ego excitare filium ejus ab inferis poſſem. Faciebant hoc idem in ceteris civitatibus grandes naſu matres, & item parvuli liberi miſerorum: quorum utrorumque ætas laborem, & induſtriam meam, fidem, & miſericordiam veſtram requirebat.

130. Itaque ad me, Judices, præter ceteras hanc querimoniam Sicilia detulit:

lacrymis ego ad hoc, non gloriâ inductus acceſsi: ne falsa damnatio, ne carcer, ne catenæ, ne verbera, ne ſecures, ne cruciatus ſociorum, ne ſanguis innocentium, ne denique etiam exſanguium corpora mortuorum, ne mœror parentum, ac propinquorum, magiſtratibus noſtris quæſtui poſſet eſſe. Hunc ego si metum Siciliæ, damnatione iſtius, per veſtram fidem, & ſeveritatem dejecero, Judices; ſatis officio meo, ſatis illorum voluntati, qui a me hoc petiverunt, factum eſſe arbitrabor.

L. Quapropter si quem fortè inveneris, qui hoc navale crimen conetur defendere, is ita defendat: illa communia, quæ ad cauſam nihil pertinent, prætermittat; me culpam fortunæ assignare, calamitatem crimini dare: me amissionem classis objicere; quum multi viri fortes in communi, incertoque periculo belli, & terrâ, & mari ſæpe offenderint. Nullam tibi objicio fortunam: nihil eſt, quòd ceterorum res minùs commodè geſtas proferas: nihil eſt, quòd multorum naufragia fortunæ colligas. Ego naves inanes fuiſſe dico: remiges, nautaſque dimiſſos: reliquos ſti[...] pibus vixiſſe palmarum: præfuiſſe c[...] populi Romani Siculum; perpetuò ſo[...] atque amicis, Syracuſanum: te illo [...] pore ipſo, ſuperioribuſque diebus om[...] in littore cum mulierculis perpotaſſe [...]

harum rerum omnium auctores, teſteſque produco.

132. Num tibi inſultare in calamitate, num intercludere perfugium fortunæ, num caſus bellicos exprobrare, aut objicere videor? tametsi ſolent hi fortunam sibi objici nolle, qui ſe fortunæ commiſerunt, qui in ejus periculis ſunt, ac varietate verſati: iſtius quidem calamitatis tuæ fortuna particeps non fuit: homines enim in prœliis, non in conviviis, belli fortunam tentare, ac periclitari ſolent: in illa autem calamitate non Martem fuiſſe communem, ſed Venerem poſſumus dicere. Quòd si fortunam objici tibi non oportet, cur tu fortunæ illorum innocentium veniam, ac locum non dediſti?

133. Etiam illud præcidas licet, te, quòd ſupplicium more majorum ſumpſeris, ſecurique percuſſeris, idcirco a me in crimen, & invidiam vocari. Non in ſupplicio crimen meum vertitur: non ego ſecuri nego quemquam feriri debere: non ego metum ex re militari, non ſeveritatem imperii, non pœnam flagitii, tolli dico oportere: fateor non modò in ſocios, ſed etiam in cives, militeſque noſtros, perſæpe eſſe ſeverè, ac vehementer vindicatum. Quare hæc quoque prætermittas licet.

LI. Ego culpam non in navarchis, ſed in te fuiſſe demonſtro: te pretio milites,

remigeſque dimisiſſe arguo : hoc navarchi reliqui dicunt : hoc Netinorum fœderata civitas publicè dicit : hoc Herbitenſes, hoc Ameſtratini, hoc Ennenſes, hoc Agyrinenſes, Tyndaritani publicè dicunt : tuus denique teſtis, tuus imperator, tuus hoſpes Cleomenes hoc dicit, ſeſe in terram eſſe egreſſum, uti Pachyno, e terreſtri præsidio, milites colligeret, quos in navibus collocaret : quod certè non feciſſet, si ſuum numerum naves haberent : ea eſt enim ratio inſtructarum, ornatarumque navium, ut non modò plures, ſed ne singuli quidem possint accedere.

134. Dico præterea, illos ipſos reliquos nautas fame, atque inopiâ rerum omnium confectos fuiſſe, ac perditos : dico, aut omnes extra culpam fuiſſe ; aut, si uni attribuenda culpa sit, in eo maximam fuiſſe, qui optimam navem, plurimos nautas haberet, ſummum imperium obtineret ; aut, si omnes in culpa fuerint, non oportuiſſe Cleomenem conſtitui ſpectatorem illorum mortis, atque cruciatûs : dico etiam, in illo ſupplicio mercedem lacrymarum, mercedem vulneris, atque plagæ, mercedem funeris, ac ſepulturæ conſtitui nefas fuiſſe.

135. Quapropter si mihi reſpondere voles, hæc dicito : claſſem inſtructam, atque

ornatam fuiſſe, nullum propugnatorem abfuiſſe, nullum vacuum tranſtrum fuiſſe, remigi rem frumentariam eſſe ſuppeditatam, mentiri navarchos, mentiri tot, & tam graves civitates, mentiri etiam Siciliam totam: proditum te eſſe a Cleomene, qui ſe dixerit exiſſe in terram, ut Pachyno deduceret milites: animum illis, non copias defuiſſe: Cleomenem acerrimè pugnantem, ab his relictum eſſe, atque deſertum: nummum ob ſepulturam datum nemini: quæ ſi dices, tenebere: ſin alia dices; quæ a me dicta ſunt, non refutabis.

LII. Hîc tu etiam dicere audebis, *Eſt in judicibus ille familiaris meus, eſt paternus amicus ille?* non, ut quiſque maximè eſt, quicum tibi aliquid ſit, ita tui hujuſcemodi criminis maximè eum pudet? Paternus amicus eſt. Ipſe pater ſi judicaret, per deos immortales! quid facere poſſet, quum tibi hæc diceret? Tu in provincia populi Romani prætor, quum tibi maritimum bellum eſſet adminiſtrandum, Mamertinis, ex fœdere quam deberent navem, per triennium remiſiſti: tibi apud eoſdem privatim navis oneraria maxima publicè eſt ædificata: tu a civitatibus pecunias claſſis nomine coëgiſti: tu pretio remiges dimiſiſti: tu, quum navis eſſet a quæſtore, & ab legato capta prædonum, archipiratam ab omnium oculis removiſti:

tu,

tu, qui cives Romani eſſe dicerentur, qui a multis cognoſcerentur, ſecuri ferire potuiſti: tu tuam domum piratas adducere, in judicium archipiratam domo producere auſus es.

137. Tu in provincia tam ſplendida, apud ſocios fidelissimos, cives Romanos honeſtissimos, in metu, periculoque provinciæ, dies continuos complures in littore, conviviiſque jacuiſti: te per eos dies nemo domi tuæ convenire, nemo in foro videre potuit: tu ſociorum, atque amicorum ad ea convivia matresfamiliâs adhibuiſti: tu inter ejuſmodi mulieres prætextatum tuum filium, nepotem meum, collocaviſti, ut ætati maximè lubricæ, atque incertæ, exempla nequitiæ parentis vita præberet: tu prætor in provincia cum tunica, pallioque purpureo viſus es: tu propter amorem, libidinemque tuam, imperium navium legato populi Romani ademiſti, Syracuſano tradidiſti: tui milites in provincia Sicilia frugibus, frumentoque caruere: tuâ luxuriâ, atque avaritiâ classis populi Romani a prædonibus capta, & incenſa eſt.

138. Poſt Syracuſas conditas, quem in portum numquam hoſtis acceſſerat, in [illegible] te prætore, primum piratæ navigave[illegible] neque hæc tot, tantaque dedecora [illegible] mulatione tuá, neque oblivione hom[illegible] ac taciturnitate tegere voluiſti; ſed navium præfectos, ſine ulla ca[illegible]

complexu parentum ſuorum, hoſpitum tuorum, ad mortem, cruciatumque rapuiſti: neque in parentum luctu, atque lacrymis, te mei nominis commemoratio mitigavit: tibi hominum innocentium ſanguis non modò voluptati, ſed etiam quæſtui fuit.

LIII. Hæc ſi tibi tuus parens diceret, poſſes ab eo veniam petere? poſſes, ut tibi ignoſceret, poſtulare? Satis eſt factum Siculis, ſatis officio, ac neceſsitudini, Judices, ſatis promiſſo muneri, ac recepto. Reliqua eſt ea cauſa, Judices, quæ non jam recepta, ſed innata; neque delata ad me, ſed in anima, ſenſuque meo penitus affixa, atque insita eſt: quæ non ad ſociorum ſalutem, ſed ad civium Romanorum, hoc eſt, ad uniuſcujuſque noſtrûm vitam, & ſanguinem pertinet. In qua nolite a me, quasi dubium sit aliquid, argumenta, Judices, exſpectare: omnia, quæ dicam de ſupplicio civium Romanorum, sic erunt clara, & illuſtria, ut ad ea probanda totam Siciliam teſtem adhibere poſsim. Furor enim quidam, ſceleris, & audaciæ comes, iſtius effrenatum animum, importunamque naturam, tantâ oppressit amentiâ, ut numquam dubitaret in conventu palam ſupplicia, quæ in convictos maleficii ſervos conſtituta ſunt, ea in cives Romanos expromere. Virgis quàm

multos ceciderit, quid ego commemorem? Tantum breviſſimè dico, Judices: nullum fuit omnino, iſto prætore, in hoc genere diſcrimen. Itaque jam conſuetudine ad corpora civium Romanorum, etiam sine iſtius nutu, ferebatur manus ipſa lictoris.

LIV. Num potes hoc negare, Verres, in foro Lilybæi, maximo conventu, C. Servilium, civem Romanum, in conventu Panormitano veterem negotiatorem, ad tribunal, ante pedes tuos, ad terram, virgis, & verberibus abjectum? aude hoc primum negare, si potes: nemo Lilybæi fuit, quin viderit: nemo in Sicilia, quin audierit. Plagis confectum dico a lictoribus tuis civem Romanum, ante oculos tuos concidiſſe.

141. Ob quam cauſam? dii immortales! tametsi injuriam facio communi cauſæ, & juri civitatis: quasi enim poſſit eſſe ulla cauſa, cur hoc cuiquam civi Romano jure accidat, ita quæro, quæ in Servilio cauſa fuerit. Ignoſcite in hoc uno, Judices: in ceteris enim non magnopere cauſas requiram. Locutus erat liberiùs de iſtius improbitate, atque nequitia. Quod iſti simulac renuntiatum eſt; hominem jubet Lilybæum vadimonium Venerio ſervo promittere. Promittit. Lilybæum venitur: cogere eum cœpit, quum ageret nemo,

nemo poſtularet, H-S duobus millibus ſponsionem facere cum lictore ſuo, *Ni furtis quæſtum faceret.* Recuperatores de cohorte ſua dicit daturum. Servilius & recuſare, & deprecari, ne iniquis judicibus, nullo adverſario, judicium capitis in ſe conſtitueretur.

142. Hæc quum maximè loqueretur, ſex lictores eum circumsiſtunt valentiſſimi, & ad pulſandos, verberandoſque homines exercitatiſſimi: cædunt acerrimè virgis: denique proximus lictor (de quo ſæpe jam dixi) Seſtius, converſo bacillo, oculos miſero tundere vehementiſſimè cœpit. Itaque illi quum ſanguis os, oculoſque compleſſet, concidit; quum illi nihilò minùs jacenti latera tunderentur, ut aliquando ſpondere ſe diceret. Sic ille affectus, illinc tum pro mortuo ſublatus, brevi poſtea eſt mortuus: iſte autem homo Venerius, & affluens omni lepore & venuſtate, de bonis illius in æde Veneris argenteum Cupidinem poſuit. Sic etiam fortunis hominum abutebatur ad nocturna vota cupiditatum ſuarum.

LV. Nam quid ego de ceteris civium Romanorum ſuppliciis ſingillatim potiùs, quàm generatim, atque univerſè loquar? Carcer ille, qui eſt a crudeliſſimo tyranno Dionysio factus Syracuſis, quæ lautumiæ vocantur, in iſtius imperio domicilium

civium Romanorum fuit : ut quiſque iſtius animum, aut oculos offenderat, in lautumias ſtatim conjiciebatur. Indignum hoc video videri omnibus, Judices; & id jam priore actione, quum hæc teſtes dicerent, intellexi : retineri enim putatis oportere jura libertatis non modò hîc, ubi tribuni plebis ſunt, ubi ceteri magiſtratus, ubi plenum forum judiciorum, ubi ſenatûs auctoritas, ubi exiſtimatio populi Romani, & frequentia; ſed, ubicumque terrarum, & gentium violatum jus civium Romanorum ſit, ſtatuitis id pertinere ad communem cauſam libertatis, & dignitatis.

144. In externorum hominum, & maleficorum, ſceleratorùmque, in prædonum, hoſtiumque cuſtodias tu tantum numerum civium Romanorum includere auſus es? numquamne tibi judicii, numquam concionis, numquam hujus tantæ frequentiæ, quæ nunc animo te iniquiſſimo, infeſtiſſimoque intuetur, venit in mentem? numquam tibi populi Romani abſentis dignitas, numquam ſpecies ipſa hujuſcemodi multitudinis, in oculis, animoque verſata eſt? numquam te in horum conſpectum rediturum, numquam in forum populi Romani venturum, numquam ſub legum & judiciorum poteſtatem caſurum eſſe putaſti?

LVI. At quæ erat iſta libido crudelitatis exercendæ? quæ tot ſcelerum ſuſcipiendorum cauſa? nulla, Judices, præter prædandi novam, ſingularemque rationem. Nam ut illi, quos a poëtis accepimus, sinus quoſdam obſediſſe maritimos, aut aliqua promontoria, aut prærupta ſaxa tenuiſſe dicuntur, ut eos, qui eſſent appulsi navigiis, interficere poſſent; sic iſte in omnia maria infeſtus ex omnibus Siciliæ partibus imminebat. Quæcumque navis ex Asia, quæ ex Syria, quæ Tyro, quæ Alexandriâ venerat, ſtatim certis indicibus, & cuſtodibus tenebatur: vectores omnes in lautumias conjiciebantur: onera, atque merces in prætoriam domum deferebantur: verſabatur in Sicilia longo intervallo alter, non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam inſula multos, & crudeles tyrannos) ſed quoddam novum monſtrum ex vetere illa immanitate, quæ in iiſdem locis verſata eſſe dicitur. Non enim Charybdim tam infeſtam, neque Scyllam nautis, quàm iſtum in eodem freto fuiſſe arbitror: hòc etiam iſte infeſtior, quòd multò ſe pluribus, & majoribus canibus ſuccinxerat. Cyclops alter, multò importunior: hic enim totam inſulam obtinebat; ille Ætnam ſolam, & eam Siciliæ partem tenuiſſe dicitur.

146. At quæ cauſa tum ſubjiciebatur ab

ipſo, Judices, hujus tam nefariæ crudelitatis? eadem, quæ nunc in defensione commemorabitur. Quicumque acceſſerant ad Siciliam pauló pleniores, eos Sertorianos milites eſſe, atque a Dianio fugere dicebat. Illi ad deprecandum periculum proferebant, alii purpuram Tyriam; thus alii, atque odores, veſtemque linteam; gemmas alii, & margaritas; vina nonnulli Græca, venaleſque Aſiaticos: ut intelligeretur ex mercibus, quibus ex locis navigarent. Non providerant, eas ipſas ſibi cauſas eſſe periculi, quibus adjumentis ſe ad ſalutem uti arbitrabantur. Iſte enim hæc eos ex piratarum ſocietate adeptos eſſe dicebat: ipſos in lautumias abduci imperabat: naves eorum, atque onera diligenter aſſervanda curabat.

LVII. His inſtitutis quum completus jam mercatorum carcer eſſet, tum illa fiebant, quæ L. Suetium, equitem Romanum, lectiſſimum virum dicere audiſtis, & quæ ceteros audietis. Cervices in carcere frangebantur indigniſſimè civium Romanorum, ut jam illa vox, & illa imploratio, CIVIS ROMANUS SUM, quæ ſæpe multis, in ultimis terris, opem inter barbaros, & ſalutem tulit, ea mortem illis acerbiorem, & ſupplicium maturius ferret. Quid eſt, Verres? quid ad hæc cogitas reſpondere? num mentiri me? num fin-

gere aliquid ? num augere crimen ? num quid horum dicere iſtis defenſoribus tuis audes ? Cedo mihi, quæſo, ex ipsius ſinu litteras Syracuſanorum, quas iſte ad arbitrium ſuum confectas eſſe arbitratur: cedo rationem carceris, quæ diligentissimè conficitur, quo quiſque die datus in cuſtodiam, quo mortuus, quo necatus ſit.
LITTERÆ SYRACUSANORUM.

148. Videtis cives Romanos gregatim conjectos in lautumias: videtis indignissimo in loco coacervatam multitudinem veſtrorum civium. Quærite nunc veſtigia, quibus exitus illorum ex illo loco compareant: nulla ſunt. Omneſne mortui ? Si ita poſſet defendere, tamen fides huic defensioni non haberetur. Sed ſcriptum exſtat in iiſdem litteris, quod iſte homo barbarus, ac diſſolutus neque attendere umquam, neque intelligere potuit: ΕΔΙΚΩΘΗΣΑΝ, inquit, ut Siculi loquuntur, hoc eſt, ſupplicio affecti, ac necati ſunt.

LVIII. Si quis rex, si qua civitas exterarum gentium, si qua natio feciſſet aliquid in civem Romanum ejuſmodi, nonne publicè vindicaremus ? non bello perſequeremur ? poſſemus hanc injuriam, ignominiamque nominis Romani inultam, impunitamque dimittere ? Quot bella majores noſtros, & quanta ſuſcepiſſe arbitramini, quòd cives Romani injuriâ affecti,

quòd navicularii retenti, quòd mercatores ſpoliati dicerentur? At ego retentos non queror: ſpoliatos ferendum puto: navibus, mancipiis, mercibus ademptis, in vincula conjectos eſſe mercatores, & in vinculis cives Romanos necatos eſſe arguo.

150. Si hæc apud Scytas dicerem, non hîc in tanta multitudine civium Romanorum, non apud ſenatores lectiſſimos civitatis, non in foro populi Romani, de tot & tam acerbis ſuppliciis civium Romanorum: tamen animos etiam barbarorum hominum permoverem. Tanta enim hujus imperii amplitudo, tanta nominis Romani dignitas eſt apud omnes nationes, ut iſta in noſtros homines crudelitas nemini conceſſa videatur. Num ergo tibi ullam ſalutem, ullum perfugium putem, quum te implicatum ſeveritate judicum, circumretitum frequentiâ populi Romani eſſe videam?

151. Si mehercules, id quod fieri non poſſe intelligo, ex his laqueis te exſueris, ac te aliquâ viâ, ac ratione explicaris: in illas tibi majores plagas incidendum eſt, in quibus te ab eodem me, ſuperiore ex loco confici, & concidi neceſſe eſt. Cui ſi etiam id, quod defendit, velim conce[illegible]dere: tamen illa ipſa defenſio non mi[illegible] eſſe ei perniciosa, quàm mea vera acc[illegible]ſatio debeat. Quid enim defendit? ex H[illegible]pania fugientes ſe excepiſſe, & ſupp[illegible]

affeciſſe dicit. Quis tibi id permisit? quo id jure feciſti? quis idem fecit? quî tibi id facere licuit?

152. Forum plenum, & basilicas iſtorum hominum videmus, & animo æquo videmus. Civilis enim diſſensionis, & sive amentiæ, sive fati, ſeu calamitatis, non eſt iſte moleſtus exitus, in quo reliquos ſaltem cives incolumes licet conſervare. Verres, ille vetus proditor conſulis, translator quæſturæ, averſor pecuniæ publicæ, tantum sibi auctoritatis in republica ſuſcepit, ut quibus hominibus per ſenatum, per populum Romanum, per omnes magiſtratus, in foro, in ſuffragiis, in hac urbe, in republica verſari liceret, iis omnibus mortem acerbam, crudelemque proponeret, si fortuna eos ad aliquam partem Siciliæ detuliſſet.

153. Ad Cn. Pompeium, clarissimum virum, & fortissimum, permulti, occiſo Perpennâ, ex illo Sertoriano numero militum confugerunt: quem non ille ſummo cum ſtudio ſalvum, incolumemque ſervavit? cui civi ſupplici non illa dextera invicta & fidem porrexit, & ſpem ſalutis oſtendit? Itane verò? quibus fuit portus apud eum, contra quem arma tulerant; iis apud te, cujus nullum in republica unquam monumentum fuit, mors, & cruciatus erat conſtitutus? Vide, quàm

commodam defensionem excogitaris.

LIX. Malo, malo mehercule, id, quod tu defendis, his judicibus, populoque Romano, quàm id, quod ego insimulo, probari: malo, inquam, te iſti generi hominum, quàm mercatoribus, & naviculariis inimicum, atque infeſtum putari: meum enim crimen avaritiæ te nimiæ coarguit; tua defensio furoris cujuſdam, & immanitatis, & inauditæ crudelitatis, & pene novæ proſcriptionis.

154. Sed non licet me iſto tanto bono, Judices, uti; non licet: adſunt enim Puteoli toti: frequentissimi venerunt ad hoc judicium mercatores, homines locupletes, atque honeſti, qui partim ſocios ſuos, partim libertos ab iſto ſpoliatos, in vincula conjectos: partim in vinculis necatos, partim ſecuri percuſſos eſſe dicent. Hîc vide quàm me sis uſurus æquo. Quum ego P. Granium teſtem produxero, qui ſuos libertos a te ſecuri percuſſos eſſe dicat, qui a te navem ſuam, merceſque repetat: refellito, si poteris: meum teſtem deſeram, tibi favebo: te, inquam, adjuvabo: oſtendito, illos cum Sertorio fuiſſe, a Dianio fugientes ad Siciliam eſſe delatos. Nihil eſt, quod te malim probare: nullum enim facinus, quod majore ſupplicio dignum sit, reperiri, neque proferri poteſt.

155. Reducam iterum equitem Roman

num., L. Flavium, si voles: quoniam priore actione, ut patroni tui dictitant, novâ quâdam ſapientiâ; ut omnes intelligunt, conſcientiâ tuâ, atque auctoritate meorum teſtium, teſtem nullum interrogaſti. Interrogetur Flavius, si voles, quinam fuerit L. Herennius, is, quem ille argentariam Lepti feciſſe dicit: qui quum ampliùs centum cives Romanos haberet ex conventu Syracuſano, qui eum non ſolùm cognoſcerent, ſed etiam lacrymantes, ac te implorantes defenderent; tamen a te, inſpectantibus omnibus Syracuſanis, ſecuri percuſſus eſt: hunc quoque teſtem meum refelli, & illum Herennium Sertorianum fuiſſe abs te demonſtrari, & probari volo.

LX. Quid de illa multitudine dicemus eorum, qui, capitibus involutis, in piratarum, captivorumque numero producebantur, ut ſecuri ferirentur? quæ iſta nova diligentia? quam ob cauſam abs te cogitata? an te L. Flavii, ceterorumque de L. Herennio vociferatio commovebat? an M. Annii, gravissimi, atque honeſtissimi viri, ſumma auctoritas paulò te diligentiorem, timidioremque fecerat? qui nuper pro teſtimonio, non advenam neſcio quem, nec alienum, ſed eum civem Romanum, qui omnibus in illo conventu notus, qui Syracusis natus eſſet, a te ſecuri percuſſum eſſe dixit.

157. Poſt hanc illorum vociferationem, poſt hanc communem famam, atque querimoniam, non mitior in ſupplicio, ſed diligentior eſſe cœpit. Capitibus involutis cives Romanos ad necem producere inſtituit: quos tamen idcirco necabat palam, quòd homines in conventu, id quod antea diximus, nimiùm diligenter prædonum numerum requirebant. Hæccine plebi Romanæ, te prætore, eſt conſtituta conditio? hæc negotii gerendi ſpes? hoc capitis, vitæque diſcrimen? Parumne multa mercatoribus ſunt neceſſariò pericula ſubeunda fortunæ, niſi etiam hæ formidines ab noſtris magiſtratibus, atque in noſtris provinciis impendebunt? ad eamne rem fuit hæc ſuburbana, ac fidelis provincia Sicilia, plena optimorum ſociorum, honeſtiſſimorumque civium, quæ cives Romanos omnes ſuis ipſa ſedibus libentiſſimè ſemper accepit, ut, qui uſque ex ultima Syria, atque Ægypto navigarent; qui apud barbaros, propter togæ nomen, in honore aliquo fuiſſent; qui ex prædonum inſidiis, qui ex tempeſtatum periculis profugiſſent; in Sicilia ſecuri ferirentur, quum ſe jam domum veniſſe arbitrarentur?

LXI. Nam quid ego de P. Gavi[illegible] ſano municipe dicam, Judices? [illegible] vi vocis, quá gravitate verbor[illegible] dolore animi dicam? tametſi dol[illegible]

deficit : ut cetera mihi in dicendo digna re, digna dolore meo ſuppetant, magis elaborandum eſt : quod crimen ejuſmodi eſt, ut, quum primùm ad me delatum eſt, uſurum me illo non putarem. Tametsi enim veriſſimum eſſe intelligebam ; tamen credibile fore non arbitrabar. Coactus lacrymis omnium civium Romanorum, qui in Sicilia negotiantur, adductus Valentinorum, hominum honeſtiſſimorum, omniumque Rheginorum, multorumque equitum Romanorum, qui caſu tum Meſſanæ fuerunt, teſtimoniis, dedi tantum priore actione teſtium, res ut nemini dubia eſſe poſſet.

159. Quid nunc agam ? quum jam tot horas de uno genere, ac de iſtius nefaria crudelitate dicam : quum propè omnem vim verborum ejuſmodi, quæ ſcelere iſtius digna ſunt, aliis in rebus conſumpſerim, neque hoc providerim, ut varietate criminum vos attentos tenerem ; quemadmodum de tanta re dicam ? Opinor, unus modus, atque una ratio eſt. Rem in medio ponam ; quæ tantum habet ipſa gravitatis, ut neque mea, quæ nulla eſt, neque cujuſquam, ad inflammandos veſtros animos, eloquentia requiratur.

160. Gavius hic, quem dico, Coſanus, quum illo in numero ab iſto in vincula conjectus eſſet, & neſcio quâ ratione clam

é lautumiis profugiſſet, Meſſanamque veniſſet: qui propè jam Italiam, & mœnia Rheginorum videret, & ex illo metu mortis ac tenebris, quaſi luce libertatis, & odore aliquo legum recreatus, revixiſſet; loqui Meſſanæ cœpit, & queri, ſe civem Romanum in vincula eſſe conjectum: ſibi rectà iter eſſe Romam: Verri ſe præſtò advenienti futurum.

LXII. Non intelligebat miſer, nihil intereſſe utrùm hæc Meſſanæ, an apud ipſum in prætorio loqueretur. Nam, ut antè vos docui, hanc ſibi iſte urbem delegerat, quam haberet adjutricem ſcelerum, furtorum receptricem, flagitiorum omnium ſociam. Itaque ad magiſtratum Mamertinum ſtatim deducitur Gavius; eoque ipſo die caſu Meſſanam venit Verres. Res ad eum defertur, eſſe civem Romanum, qui ſe Syracuſis in lautumiis fuiſſe quereretur: quem jam ingredientem navem, & Verri nimis atrociter minitantem, a ſe retractum eſſe, & aſſervatum, ut ipſe in eum ſtatueret, quod videretur.

161. Agit hominibus gratias, & eorum erga ſe benevolentiam, diligentiamque collaudat. Ipſe inflammatus ſcelere & furore, in forum venit. Ardebant oculi: toto ex ore crudelitas eminebat. Exſpectabant omnes, quò tandem progreſſurus, aut quidnam acturus eſſet: quum repente

hominem proripi, atque in foro medio nudari, ac deligari, & virgas expediri jubet. Clamabat ille miſer, ſe civem eſſe Romanum, municipem Coſanum: meruiſſe ſe cum L. Pretio, ſplendidissimo equite Romano, qui Panormi negotiaretur, ex quo hæc Verres ſcire poſſet. Tum iſte ſe comperiſſe ait, eum ſpeculandi causâ in Siciliam ab ducibus fugitivorum eſſe miſſum; cujus rei neque index, neque veſtigium aliquod, neque ſuſpicio cuiquam eſſet ulla: deinde jubet undique hominem proripi, vehementissiméque verberari.

162. Cædebatur virgis in medio foro Meſſanæ civis Romanus, Judices; quum interea nullus gemitus, nulla vox alia iſtius miſeri, inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, nisi hæc, CIVIS ROMANUS SUM. Hac ſe commemoratione civitatis omnia verbera depulſurum, cruciatumque a corpore dejecturum arbitrabatur. Is non modò hoc non perfecit, ut virgarum vim deprecaretur: ſed, quum imploraret ſæpius, uſurparetque nomen civitatis; crux, crux, inquam, infelici & ærumnoſo, qui numquam iſtam poteſtatem viderat, comparabatur.

LXIII. O nomen dulce libertatis! ô jus eximium noſtræ civitatis! ô lex Porcia, legeſque Semproniæ! ô graviter deſiderata, & aliquando reddita plebi Ro-

manæ tribunitia poteſtas ! Huccine tandem omnia reciderunt, ut civis Romanus in provincia populi Romani, in oppido fœderatorum, ab eo, qui beneficio populi Romani, faſces & ſecures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur ? Quid, quum ignes, ardenteſque laminæ, ceterique cruciatus admovebantur ? Si te illius acerba imploratio, & vox miſerabilis non inhibebat, ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu, & gemitu maximo commovebare ? In crucem tu agere auſus es quemquam, qui ſe civem Romanum eſſe diceret ? Nolui tam vehementer agere hoc primâ actione, Judices : nolui. Vidiſtis enim, ut animi multitudinis in iſtum dolore, & odio, & communis periculi metu, concitarentur. Statui egomet mihi tum modum orationi meæ, & C. Numitorio, equiti Romano, primo homini, teſti meo : & Glabrionem, id quod ſapientissimè fecit, facere lætatus ſum, ut repentè, consilio in medio, teſtem dimitteret. Etenim verebatur, ne populus Romanus ab iſto eas pœnas vi repetiſſe videretur, quas veritus eſſet, ne iſte legibus, & veſtro judicio non eſſet perſoluturus.

164. Nunc, quoniam jam exploratum eſt omnibus, quo loco cauſa tua sit, &, quid de te futurum sit : sic tecum agam.

Gavium iſtum, quem repentinum ſpeculatorem fuiſſe dicis, oſtendam, in lautumias Syracusis a te eſſe conjectum: neque id ſolùm ex litteris oſtendam Syracuſanorum; ne possis dicere, me, quia sit aliquis in litteris Gavius, hoc fingere, & eligere nomen, ut hunc illum eſſe possim dicere: ſed ſecundùm arbitrium tuum teſtes dabo, qui iſtum ipſum Syracusis abs te in lautumias conjectum eſſe dicant: producam etiam Coſanos, municipes illius, ac neceſſarios, qui te nunc ſerò doceant, judices non ſerò, illum P. Gavium, quem tu in crucem egiſti, civem Romanum, & municipem Coſanum, non ſpeculatorem fugitivorum fuiſſe.

LXIV. Quum hæc omnia, quæ polliceor, cumulatè tuis proximis plana fecero: tum iſtuc ipſum tenebo, quod abs te mihi datur: eo contentum me eſſe dicam. Quid enim nuper tu ipſe, quum populi Romani clamore, atque impetu perturbatus exsiluiſti, quid, inquam, locutus es? Illum, quòd moram ſupplicio quæreret, ideo clamitaſſe, ſe eſſe civem Romanum; ſed ſpeculatorem fuiſſe. Jam mei teſtes veri ſunt. Quid enim dicit aliud C. Numitorius? quid M. & P. Cottii, nobilissimi homines, ex agro Taurominitano? quid Q. Lucceius, qui argentariam Rhegii maximam fecit? quid ceteri? Adhuc enim teſtes ex eo ge-

nere a me ſunt dati, non qui noviſſe Gavium, ſed qui ſe vidiſſe dicerent, quum is, qui ſe civem Romanum eſſe clamaret, in crucem ageretur. Hoc tu, Verres, idem dicis: hoc tu confiteris illum clamitaſſe, ſe civem eſſe Romanum: apud te nomen civitatis ne tantum quidem valuiſſe, ut dubitationem aliquam, ut crudelissimi, teterrimique ſupplicii aliquam parvam moram ſaltem poſſet afferre.

166. Hoc teneo, hîc hæreo, Judices, hoc ſum contentus uno: omitto, ac negligo cetera: ſuâ confeſſione induatur, ac juguletur, neceſſe eſt. Qui eſſet, ignorabas? ſpeculatorem eſſe ſuſpicabare? non quæro, quâ ſuſpicione: tuâ te accuſo oratione. Civem Romanum ſe eſſe dicebat. Si tu apud Perſas, aut in extrema India deprehenſus, Verres, ad ſupplicium ducerere: quid aliud clamitares, nisi te civem eſſe Romanum? &, si tibi ignoto apud ignotos, apud barbaros, apud homines in extremis, atque ultimis gentibus positos, nobile, & illuſtre apud omnes nomen tuæ civitatis profuiſſet: ille, quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi eſſet ignotus, quum civem ſe Romanum eſſe diceret; apud te prætorem si non effugium, ne moram quidem mortis, mentione, atque uſurpatione civitatis, aſſequi potuit?

LXV. Homines tenues, obſcuro loco nati, navigant: adeunt ad ea loca, quæ numquam antea viderunt: ubi neque noti eſſe iis, quò venerunt, neque ſemper cum cognitoribus eſſe poſſunt. Hac unâ tamen fiduciâ civitatis, non modò apud noſtros magiſtratus, qui & legum, & exiſtimationis periculo continentur, neque apud cives ſolùm Romanos, qui & ſermonis, & juris, & multarum rerum ſocietate juncti ſunt, fore ſe tutos arbitrantur: ſed, quocumque venerint, hanc ſibi rem præſidio ſperant futurum.

168. Tolle hanc ſpem, tolle hoc præſidium civibus Romanis: conſtitue nihil eſſe opis in hac voce, Civis Romanus sum: poſſe impunè prætorem, aut alium quemlibet, ſupplicium, quod velit, in eum conſtituere, qui ſe civem Romanum eſſe dicat; quod quis ignoret: jam omnes provincias, jam omnia regna, jam omnes liberas civitates, jam omnem orbem terrarum, qui ſemper noſtris hominibus maximè patuit, civibus Romanis iſtâ defenſione præcluſeris. Quid, ſi L. Pretium, equitem Romanum, qui tum in Sicilia, nominabat? etiamne id magnum fuit, Panormum litteras mittere? aſſervaſſe hominem? cuſtodiis Mamertinorum tuorum vinctum, clauſum habuiſſe, dum Panormo Pretius veniret? cognoſceret homi-

nem : aliquid de ſummo ſupplicio remitteres : ſi ignoraret : tum ſi ita tibi videretur , hoc juris in omnes conſtitueres , ut , qui neque tibi notus eſſet , neque cognitorem locupletem daret , quamvis civis Romanus eſſet , in crucem tolleretur.

LXVI. Sed quid ego plura de Gavio ? quaſi tu Gavio tum fueris infeſtus , ac non nomini , generi , juri civium hoſtis : non illi , inquam , homini , ſed cauſæ communi libertatis inimicus fuiſti. Quid enim attinuit , quum Mamertini , more atque inſtituto ſuo , crucem fixiſſent poſt urbem , in via Pompeia ; te jubere in ea parte figere , quæ ad fretum ſpectaret : & hoc addere , quod negare nullo modo potes , quod , omnibus audientibus , dixiſti palam , te idcirco illum locum deligere , ut ille , qui ſe civem Romanum eſſe diceret , ex cruce Italiam cernere , ac domum ſuam proſpicere poſſet ? Itaque illa crux ſola , Judices , poſt conditam Meſſanam illo in loco fixa eſt. Italiæ conſpectus ad eam rem ab iſto delectus eſt , ut ille in dolore , cruciatuque moriens , peranguſto fretu diviſa ſervitutis , ac libertatis jura cognoſceret ; Italia autem alumnum ſuum ſervitutis extremo , ſummoque ſupplicio affixum videret.

170. Facinus eſt , vinciri civem Roma-

num ; ſcelus , verberari ; propè parricidium, necari : quid dicam in crucem tollere ? verbo ſatis digno tam nefaria res appellari nullo modo poteſt. Non fuit his omnibus iſte contentus. Spectet, inquit, patriam : in conſpectu legum, libertatiſque moriatur. Non in hoc loco Gavium, non unum hominem, neſcio quem, civem Romanum, ſed communem libertatis & civitatis cauſam, in illum cruciatum, & crucem egiſti. Jam verò videte hominis audaciam. Nonne eum graviter tuliſſe arbitramini, quòd illam civibus Romanis crucem non poſſet in foro, non in comitio, non in roſtris defigere ? quod enim his locis in provincia ſua, celebritate ſimillimum, regione proximum potuit, elegit : monumentum ſceleris, audaciæque ſuæ voluit eſſe in conſpectu Italiæ, veſtibulo Siciliæ, prætervectione omnium, qui ultro, citroque navigarent.

LXVII. Si hæc non ad cives Romanos, non ad aliquos amicos noſtræ civitatis, non ad eos, qui populi Romani nomen audiſſent ; denique, si non ad homines, verùm ad beſtias ; aut etiam, ut longiùs progrediar, si in aliqua deſertissima ſolitudine, ad ſaxa, & ad ſcopulos hæc conqueri, & deplorare vellem : tamen omnia muta atque inanima, tantâ, & tam indignâ rerum atrocitate commove-

rentur. Nunc verò quum loquar apud ſenatores populi Romani, legum, judiciorumque, & juris auctores, timere non debeo, ne non unus iſte civis Romanus illâ cruce dignus, ceteri omnes simili periculo indignissimi judicentur.

172. Paulò antè, Judices, lacrymas in morte miſera atque indignissima navarchorum non tenebamus; & rectè, ac meritò ſociorum innocentium miſeriâ commovebamur: quid nunc in noſtro ſanguine tandem facere debemus? nam civium Romanorum ſanguis conjunctus exiſtimandus eſt; quoniam id & ſalutis omnium ratio, & veritas poſtulat: omnes hoc loco cives Romani, & qui adſunt, & qui ubicumque ſunt, veſtram ſeveritatem desiderant, veſtram fidem implorant, veſtrum auxilium requirunt: omnia ſua jura, commoda, auxilia, totam denique libertatem in veſtris ſententiis verſari arbitrantur.

173. A me, tametsi ſatis habent, tamen si res aliter acciderit, plus habebunt fortaſſe, quàm poſtulant: nam & si qua vis iſtum de veſtra ſeveritate eripuerit, id quod neque metuo, Judices, neque ullo modo fieri poſſe video: ſed si in hoc me ratio fefellerit, Siculi cauſam ſuam periſſe querentur, & mecum pariter moleſtè ferent: populus quidem Romanus brevi, quoniam mihi poteſtatem apud ſe agendi

dedit, jus ſuum, me agente, ſuis ſuffragiis ante Kal. Februarias recuperabit. Ac, si de mea gloria, & amplitudine quæritis, Judices; non eſt alienum meis rationibus iſtum mihi ex hoc judicio ereptum, ad illud populi Romani judicium reſervari. Splendida eſt illa cauſa: probabilis mihi, & facilis: populo grata, atque jucunda. Denique, si videor hîc, id quod ego non quæsivi, de uno iſto voluiſſe creſcere: iſto abſoluto, quod sine multorum ſcelere fieri non poteſt, de multis mihi creſcere licebit.

LXVIII. Sed mehercules, veſtrâ, reique publicæ causâ, Judices, nolo in hoc delecto consilio tantum flagitium eſſe commiſſum: nolo eos judices, quos ego probarim, atque delegerim, sic in hac urbe notatos, iſto abſoluto, ambulare, ut non cerâ, ſed cœno obliti eſſe videantur. Quamobrem te quoque, Hortensi, si qui monendi locus eſt, ex hoc loco moneo: videas etiam atque etiam, & consideres, quid agas, quò progrediare: quem hominem, & quâ ratione defendas: neque de illo quidquam tibi præfinio, quò minùs ingenio mecum, atque omni dicendi facultate contendas: cetera, si qua putas te occultiùs extra judicium, quæ ad judicium pertinent, facere poſſe: si quid artificio, consilio, potentiâ, gratiâ, copiis iſtius

iſtius moliri cogitas : magnopere cenſeo desiſtas ; & illa, quæ tentata jam, & cœpta ab iſto ſunt, a me autem perveſtigata, & cognita, moneo ut exſtinguas, & longiùs progredi ne sinas : magno tuo periculo peccabitur in hoc judicio ; majore, quàm putas.

175. Quòd enim te liberatum jam exiſtimationis metu, defunctum honoribus, designatum conſulem cogites : mihi crede, ornamenta iſta, & beneficia populi Romani non minore negotio retinentur, quàm comparantur. Tulit hæc civitas, quoad potuit, quoad neceſſe fuit, regiam iſtam veſtram dominationem in judiciis, & in omni republica ; tulit : ſed quo die populo Romano tribuni plebis reſtituti ſunt, omnia iſta vobis (si fortè nondum intelligitis) adempta, atque erepta ſunt : omnium nunc oculi conjecti ſunt hoc ipſo tempore in unumquemque noſtrûm, quâ fide ego accuſem, quâ religione hi judicent, quâ tu ratione defendas.

176. De omnibus nobis, si quis tantulum de recta regione deflexerit, non illa tacita exiſtimatio, quam antea contemnere ſolebatis, ſed vehemens, ac liberum populi Romani judicium conſequetur. Nulla tibi, Quinte, cum iſto cognatio eſt, nulla

neceſſitudo ; quibus excuſationibus antea nimium in aliquo judicio ſtudium tuum defendere ſolebas, earum habere in hoc homine nullam potes : quæ iſte in provincia palam dictitabat, quum ea, quæ faciebat, tuâ ſe fiduciâ facere dicebat, ea ne vera putentur, tibi maximè eſt providendum.

LXIX. Ego mei jam rationem officii confido eſſe omnibus iniquiſsimis meis perſolutam : nam iſtum paucis horis primæ actionis, omnium mortalium ſententiis, condemnavi. Reliquum judicium non jam de mea fide, quæ perſpecta eſt, neque de iſtius vita, quæ damnata eſt ; ſed de judicibus, &, verè ut dicam, de te futurum eſt. At quo tempore futurum eſt ? nam id maximè providendum eſt : etenim quum omnibus in rebus, tum in republica permagni momenti eſt, ratio, atque inclinatio temporum : nempe eo, quum populus Romanus aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res judicandas requirit : nempe eâ lege de judiciis, judicibuſque novis promulgatâ, quam non is promulgavit, cujus nomine proſcriptam videtis ; ſed hic reus : hic, inquam, ſuâ ſpe, atque opinione, quam de vobis habet, legem illam ſcribendam, promulgandamque curavit.

178. Itaque quum primò agere cœpimus, lex non erat promulgata: quum iſte, veſtrâ ſeveritate permotus, multa signa dederat, quamobrem reſponſurus non videretur, mentio de lege nulla fiebat. Poſteaquam iſte recreari, & confirmari viſus eſt; lex ſtatim promulgata eſt: cui legi quum veſtra dignitas vehementer adverſetur, iſtius ſpes falſa, & insignis impudentia maximè ſuffragatur. Hîc si quid erit commiſſum a quoquam veſtrûm, quod reprehendatur: aut populus Romanus judicabit de eo homine, quem jam antea judiciis indignum putavit; aut ii, qui propter offensionem judiciorum, de veteribus judicibus lege novâ novi judices erunt conſtituti.

LXX. Mihi porrò, ut ego non dicam, quis omnium mortalium non intelligit, quàm longè progredi sit neceſſe? Potero silere, Hortensi? potero dissimulare, quum tantum reſpublica vulnus acceperit, ut expilatæ provinciæ, vexati ſocii, dii immortales ſpoliati, cives Romani cruciati, & necati impunè, me actore, eſſe videantur? potero hoc ego onus tantum, aut in hoc judicio deponere, aut diutius tacitus ſuſtinere? non agitanda res erit? non in medium proferenda? non populi Romani fides imploranda? non omnes, qui tanto ſe ſcelere obſtrinxerint, ut aut

fidem ſuam corrumpi paterentur, aut judicium corrumperent, in diſcrimen, ac judicium vocandi?

180. Quæret aliquis fortaſſe, Tantumne igitur laborem, tantas inimicitias, tot hominum, ſuſcepturus es? Non ſtudio quidem hercule ullo, neque voluntate: ſed non idem mihi licet, quod iis qui nobili genere nati ſunt; quibus omnia populi Romani beneficia dormientibus deferuntur: longè aliâ mihi lege in hac civitate, & conditione vivendum eſt. Venit enim mihi in mentem M. Catonis, hominis ſapientissimi; qui quum ſe virtute, non genere, populo Romano commendari putaret, quum ipſe ſui generis initium, ac nominis, ab ſe gigni, & propagari vellet; hominum potentissimorum ſuſcepit inimicitias, & maximis in laboribus, uſque ad ſummam ſenectutem, ſumma cum gloria vixit.

181. Poſtea Q. Pompeius, humili, atque obſcuro loco natus, nonne plurimis inimicitiis, maximiſque ſuis periculis, ac laboribus amplissimos honores eſt adeptus? Modò C. Fimbriam, C. Marium, C. Cœlium vidimus, non mediocribus inimicitiis ac laboribus contendere, ut ad iſtos honores pervenirent, ad quos vos per ludum, & per negligentiam perve-

niſtis. Hæc eadem eſt noſtræ rationis regio, & via: horum nos hominum ſectam, atque inſtituta perſequimur.

LXXI. Videmus, quanta sit in invidia, quantoque in odio apud quoſdam homines nobiles novorum hominum virtus & induſtria: si tantulum oculos dejecerimus, præſtò eſſe insidias: si ullum locum aperuerimus ſuſpicioni, aut crimini, accipiendum eſſe ſtatim vulnus: eſſe nobis ſemper vigilandum, ſemper laborandum videmus.

182. Inimicitiæ ſunt? ſubeantur: labores? ſuſcipiantur. Etenim tacitæ magis, & occultæ inimicitiæ timendæ ſunt, quàm indictæ, & apertæ. Hominum nobilium non ferè quiſquam noſtræ induſtriæ favet: nullis noſtris officiis benevolentiam illorum allicere poſſumus: quasi naturâ, & genere disjuncti sint, ita dissident a nobis animo, ac voluntate. Quare quid habent eorum inimicitiæ periculi, quorum animos jam antè habueris inimicos, & invidos, quàm ullas inimicitias ſuſceperis?

183. Quamobrem mihi, Judices, optandum eſt illud, in hoc reo finem accuſandi facere, quum & populo Romano ſatisfactum, & receptum officium Siculis, & neceſſariis meis, erit perſolutum. Deliberatum autem eſt, si res opinionem meam,

quam de vobis habeo, fefellerit, non modò eos perſequi, ad quos maximè culpa corrupti judicii, ſed etiam illos, ad quos conſcientiæ contagio pertinebit. Proinde si qui ſunt, qui in hoc reo aut potentes, aut audaces, aut artifices ad corrumpendum judicium velint eſſe, ita sint parati, ut, diſceptante populo Romano, mecum sibi rem videant futuram: &, si me in hoc reo, quem mihi inimicum Siculi dederunt, ſatis vehementem, ſatis perſeverantem, ſatis vigilantem eſſe cognorunt; exiſtiment, in his hominibus, quorum ego inimicitias, populi Romani ſalutis causâ, ſuſcepero, multò graviorem, atque acriorem futurum.

LXXII. Nunc te, Jupiter Optime, Maxime, cujus iſte donum regale, dignum tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio, atque iſtâ arce omnium nationum, dignum regio munere, tibi factum ab regibus, tibi dicatum, atque promiſſum, per nefarium ſcelus de regiis manibus extorsit; cujuſque ſanctiſſimum, & pulcherrimum simulacrum Syracusis ſuſtulit: teque, Juno regina, cujus duo fana duabus in inſulis posita ſociorum, Melitæ, & Sami, ſanctiſſima, & antiquiſſima, simili ſcelere idem iſte omnibus donis, ornamentiſque nudavit: teque, Mi-

nerva, quam item iſte duobus in clariſſimis, & religioſiſſimis templis expilavit; Athenis, quum auri grande pondus; Syracuſis, quum omnia, præter tectum, & parietes, abſtulit:

185. Teque, Latona, & Apollo, & Diana, quorum iſte Deli non fanum, ſed ut hominum opinio, & religio fert, ſedem antiquam, divinumque domicilium, nocturno latrocinio, atque impetu compilavit: etiam te, Apollo, quem iſte Chio ſuſtulit: teque etiam atque etiam, Diana, quam Pergæ ſpoliavit; cujus ſimulacrum ſanctiſſimum Segeſtæ, bis apud Segeſtanos conſecratum, ſemel ipſorum religione, iterum P. Africani victoriâ, tollendum, aſportandumque curavit: teque, Mercuri, quem Verres in villa, & in privata aliqua palæſtra poſuit, P. Africanus in urbe ſociorum, & in gymnaſio Tyndaritanorum, juventutis illorum cuſtodem, ac præſidem voluit eſſe:

186. Teque, Hercules, quem iſte Agrigenti, nocte intempeſtâ, ſervorum inſtructâ & comparatâ manu, convellere ex ſuis ſedibus, atque auferre conatus eſt; teque, ſanctiſſima mater Idæa, quam apud Enguinos auguſtiſſimo, & religioſiſſimo in templo ſic ſpoliatam reliquit, ut nunc nomen modò Africani, & veſtigia violata

religionis maneant ; monumenta victoriæ, fanique ornamenta non exſtent : voſque, omnium rerum forenſium, conſiliorum maximorum, legum, judiciorumque arbitri & teſtes, celeberrimo in loco prætorii locati, Caſtor, & Pollux, quorum e templo quæſtum sibi iſte, & prædam maximam improbiſſimè comparavit : omneſque dii, qui vehiculis thenſarum ſolennes cœtus ludorum initis, quorum iter iſte ad ſuum quæſtum, non ad religionum dignitatem, faciendum, exigendumque curavit:

187. Teque, Ceres & Libera, quarum ſacra, sicut opiniones hominum, ac religiones ferunt, longè maximis, atque occultiſſimis cæremoniis continentur ; a quibus initia vitæ, atque victûs, legum, morum, manſuetudinis, humanitatis exempla hominibus, & civitatibus data, ac diſpertita eſſe dicuntur ; quarum ſacra populus Romanus a Græcis adſcita, & accepta, tantâ religione, & publicè, & privatim tuetur, non ut ab aliis huc allata, ſed ut ceteris hinc tradita eſſe videantur ; quæ ab iſto uno sic polluta, & violata ſunt, ut ſimulacrum Cereris unum, quod a viro non modò tangi, ſed ne adſpici quidem fas fuit, e ſacrario Catinæ convellendum, auferendumque curaverit ; alterum autem Ennæ ex ſua ſede, ac domo ſuſtulerit,

quod erat tale, ut homines, quum viderent, aut ipſam videre ſe Cererem, aut effigiem Cereris, non humanâ manu factam, ſed cœlo delapſam, arbitrarentur:

188. Vos etiam atque etiam imploro & appello, ſanctissimæ Deæ, quæ illos Ennenſes lacus, lucoſque colitis, cunctæque Siciliæ, quæ mihi defendenda tradita eſt, præsidetis; a quibus, inventis frugibus, & in orbem terrarum diſtributis, omnes gentes, ac nationes veſtri religione numinis continentur: ceteros item deos, deaſque omnes imploro, atque obteſtor, quorum templis, & religionibus iſte nefario quodam furore, & audaciâ inſtinctus, bellum ſacrilegum ſemper, impiumque habuit indictum; ut, si in hoc reo, atque in hac cauſa, omnia mea consilia ad ſalutem ſociorum, dignitatem populi Romani, fidem meam ſpectaverunt: si nullam ad rem, nisi ad officium, & veritatem omnes meæ curæ, vigiliæ, cogitationeſque elaborarunt: quæ mea mens in ſuſcipienda cauſa fuit, fides in agenda, eadem veſtra in judicanda sit.

189. Denique uti C. Verrem, si ejus omnia ſunt inaudita, & singularia facinora ſceleris, audaciæ, perfidiæ, libidinis, avaritiæ, crudelitatis, dignus exitus ejuſmodi vitâ, atque factis, veſtro judicio

Q v

conſequatur: atque reſpublica, meaque fides unâ hac accuſatione meâ contenta ſit; mihique poſthac bonos potiùs defendere liceat, quàm improbos accuſare neceſſe ſit.

PRO M. FONTEIO.

ORATIO UNDECIMA.

M. sive, ut cenſet Ursinus, M'. Fonteius Galliâ per triennium poſt præturam adminiſtratâ, Romam reverſus, repetundarum reus factus eſt a Gallis, quòd eo prætore oppreſſa ære alieno provincia fuiſſet; quæſtum ipſe ex viarum munitione feciſſet; & portorium vini inſtituiſſet. Accuſator fuit M. Plætorius, ſubſcriptore M. Fabio. Conjicit Manutius hanc orationem habitam anno urbis 684. Hortenſio & Metello coſſ. quum ipſe Cicero ædilis curulis eſſet; & ex lege Aurelia equites & tribu[illegible] ærarii cum ſenatoribus judic[illegible]

FABRICIUS.

Q[illegible]

Deſunt permulta.

1. Hoc prætore, oppreſſam eſſe ære alieno Galliam. A quibus verſuras tantarum pecuniarum factas eſſe dicunt? a Gallis? nihil minùs. A quibus igitur? a civibus Romanis, qui negotiantur in Gallia. Cur eorum verba non audimus? cur eorum tabulæ nullæ proferuntur? Inſector ultro, atque inſto accuſatori, Judices: inſector, inquam, & flagito teſtes. Plus ego in hac cauſa laboris, & operæ conſumo in poſcendis teſtibus, quàm ceteri defenſores in refutandis. Audaciter hoc dico, Judices: non temerè confirmo. Referta Gallia negotiatorum eſt, plena civium Romanorum: nemo Gallorum ſine cive Romano quidquam negotii gerit: nummus in Gallia nullus ſine civium Romanorum tabulis commovetur.

2. Videte quò deſcendam, Judices: quàm longè videar ab conſuetudine mea, & cautione, ac diligentiâ diſcedere. Unæ tabulæ proferantur, in quibus veſtigium ſit aliquod, quod ſignificet, pecuniam Fonteio datam; unum ex toto negotiatorum, colonorum, publicanorum, aratorum, pecuariorum numero teſtem producant; verè accuſatum eſſe concedam.

Proh dii immortales ! quæ eſt hæc cauſa ? quæ defensio ? Provinciæ Galliæ M. Fonteius præfuit, quæ conſtat ex iis generibus hominum & civitatum, qui, ut vetera mittam, partim noſtrâ memoriâ bella cum populo Romano acerba, ac diuturna geſſerunt ; partim modò ab noſtris imperatoribus ſubacti, modò bello domiti, modò triumphis, ac monumentis notati, modò ab ſenatu agris, urbibuſque multati ſunt : partim, qui cum ipſó M. Fonteio ferrum, ac manus contulerunt, multoque ejus ſudore, ac labore, ſub populi Romani imperium, ditionemque ceciderunt. Eſt in eadem provincia Narbo Marcius, colonia noſtrorum civium, ſpecula populi Romani, ac propugnaculum, iſtis ipsis nationibus oppositum, & objectum : eſt item urbs Massilia, de qua antè dixi, fortissimorum, fidelissimorumque ſociorum, qui Gallicorum bellorum pericula, populo Romano copiis, armiſque compenſarunt : eſt præterea numerus civium Romanorum, atque hominum honeſtissimorum.

II. Huic provinciæ, quæ ex hac gentium varietate conſtaret, M. Fonteius, ut dixi, præfuit : qui erant hoſtes, ſubegit : qui proximè fuerant, eos ex iis agris, quibus erant multati, decedere coëgit :

7. Dubitabitis etiam diutius, Judices; quin illud, quod initio vobis propoſui, veriſſimum ſit, aliud per hoc judicium nihil agi, niſi ut, M. Fonteio oppreſſo teſtimoniis eorum, quibus multa reipublicæ cauſâ invitiſſimis imperata ſunt, ſegniores poſthac ad imperandum ceteri ſint; quum videant eos oppugnari, quibus oppreſſis, populi Romani imperium incolume eſſe non poſſit?

IV. Objectum eſt etiam, quæſtum M. Fonteium ex viarum munitione feciſſe; ut aut ne cogeret munire, aut id, quod munitum eſſet, ne improbaret. Si & coacti ſunt munire omnes, & multorum opera improbata ſunt; certè utrumque falſum eſt, & ob vacationem pretium datum, quum immunis nemo fuerit; & ob probationem, quum multa improbata ſint.

8. Quid, ſi hoc crimen optimis nominibus delegare poſſimus, & ita, ut non culpam in alios transferamus, ſed uti doceamus, eos iſti munitioni præfuiſſe, qui facilè officium ſuum, & præſtare, & probare poſſunt? tamenne vos omnia in M. Fonteium, iratis teſtibus freti, conferetis? Quum majoribus reipublicæ negotiis M. Fonteius impediretur, & quum ad rempublicam pertineret, viam Domitiam munire, legatis ſuis, primariis viris,

C. Annio Bellieno, & C. Fonteio negotium dedit. Itaque præfuerunt : imperaverunt pro dignitate ſua, quod viſum eſt, & probaverunt : quod vos, si nulla alia ex re, ex litteris quidem noſtris, quas exſcripsiſtis, & missis, & allatis, certè ſcire potuiſtis : quas si antea non legiſtis, nunc ex nobis, quid de iis rebus Fonteius ad legatos ſuos ſcripſerit, quid ad eum illi reſcripſerint, cognoſcite. LITTERÆ AD C. ANNIUM LEG. AD C. FONTEIUM LEG. LITTERÆ A C. ANNIO LEG. A C. FONTEIO LEG. Satis opinor eſſe perſpicuum, Judices, hanc rationem munitionis, neque ad M. Fonteium pertinere, & ab iis eſſe tractatam, quos nemo possit reprehendere.

V. Cognoſcite nunc de crimine vinario, quod illi invidiosissimum, & maximum eſſe voluerunt. Crimen a Plætorio, Judices, ita conſtitutum eſt : Fonteio non in Gallia primùm veniſſe in mentem, ut portorium vini inſtitueret, ſed hac in Italia propositâ ratione, Româ profectum. Itaque Titurium Toloſæ quaternos denarios in singulas vini amphoras portorii nomine exegiſſe : Croduni Porcium, & Numium ternos victoriatos : Vulchalone Servæum binos H-S, & victoriatos mille. Atque in his locis Croduni, & Vulchalone ab his portorium eſſe exactum, si qui Cobiama-

cho, qui vicus inter Toloſam, & Narbonem eſt, deverterentur, neque Toloſam ire vellent: quum Eleſiodolus tantùm ſenos denarios ab his, qui ad hoſtem portarent, exegiſſet.

10. Video, Judices, eſſe crimen, & genere ipſo magnum: vectigal enim eſſe impoſitum fructibus noſtris dicitur; & pecuniam permagnam iſtâ ratione cogi potuiſſe confiteor, & invidiam: vel maximè enim inimici hanc rem ſermonibus divulgare voluerunt. Sed ego ita exiſtimo, quò majus crimen ſit id, quod oſtendatur eſſe falſum, hòc majorem ab eo injuriam fieri, qui id confingat: vult enim magnitudine rei ſic occupare animos eorum, qui audiunt, ut difficilis aditus veritati relinquatur. **

Omnia de crimine vinario, de bello Vocontiorum, & de diſpoſitione hibernorum deſiderantur.

VI. At hoc Galli negant. At ratio rerum, & vis argumentorum coarguit. Poteſt igitur teſtibus judex non credere? Cupidis, & iratis, & conjuratis, & ab religione remotis, non ſolùm poteſt, ſed etiam debet. Etenim ſi, quia Galli dicunt, idcirco M. Fonteius nocens exiſtimandus eſt: quid mihi opus eſt ſapiente judice? quid

æquo quæsitore ? quid oratore non ſtulto ? Dicunt enim Galli : negare non poſſumus. Hic si ingeniosi, & periti, & æqui judicis has partes eſſe exiſtimatis, ut, quoniam quidem teſtes dicunt, sine ulla dubitatione credendum sit ; Salus ipſa virorum fortium innocentiam tueri non poteſt : sin autem in rebus judicandis, non minimam partem ad unamquamque rem æſtimandam, momentoque ſuo ponderandam, ſapientia judicis tenet ; videte ne multò veſtræ majores, gravioreſque partes sint ad cogitandum, quàm ad dicendum meæ.

12. Mihi enim ſemper unaquaque de re teſtis non ſolùm ſemel, verùm etiam breviter interrogandus, & ſæpe etiam non interrogandus ; ne aut irato facultas ad dicendum data, aut cupido auctoritas attributa eſſe videatur : vos & ſæpius eamdem rem animis agitare, & diutius uno de teſte cogitare poteſtis : &, si quem nos interrogare noluimus, quæ cauſa tacendi fuerit, exiſtimare debetis. Quamobrem, si hoc judici præſcriptum lege, aut officio putatis, teſtibus credere ; nihil eſt, cur alius alio judice melior, aut ſapientior exiſtimetur : unum eſt [illegible] & simplex aurium judicium, & pr[illegible] & communiter ſtultis, ac ſapi[illegible] natura datum.

13. Quid eſt igitur, ubi elucere poſſit prudentia? ubi diſcerni ſtultus auditor, & credulus, ab religioſo, & ſapienti judice? nimirum illud, in quo ea, quæ dicuntur ab teſtibus, conjecturæ, & cogitationi traduntur, quantâ auctoritate, quantâ animi æquitate, quanto pudore, quantâ fide, quantâ religione, quanto ſtudio exiſtimationis bonæ, quantâ curâ, quanto timore dicantur.

VII. An verò vos id in teſtimoniis hominum barbarorum dubitabitis, quod perſæpe & noſtrâ, & patrum memoriâ, ſapientissimi judices de clarissimis noſtræ civitatis viris dubitandum non putaverunt? qui Cn. & Q. Cæpionibus, L. & Q. Metellis teſtibus in Q. Pompeium, hominem novum, non crediderunt: quorum virtuti, generi, rebus geſtis, fidem & auctoritatem in teſtimonio, cupiditatis atque inimicitiarum ſuſpicio derogavit.

14. Ecquem hominem vidimus, ecquem verè commemorare poſſumus parem conſilio, gravitate, conſtantiâ, ceteris virtutibus, honoris, ingenii, rerum geſtarum ornamentis, M. Æmilio Scauro fuiſſe? tamen hujus, cujus injurati nutu propè terrarum orbis regebatur, jurati teſtimonio, neque in C. Fimbriam, neque in C. Memmium creditum eſt. Noluerunt ii, qui judicabant, hanc patere inimicitiis

viam, quem quiſque odiſſet, ut eum teſtimonio poſſet tollere. Quantus in L. Craſſo pudor fuerit, quod ingenium, quanta auctoritas, quis ignorat? tamen is, cujus etiam ſermo teſtimonii auctoritatem habebat, teſtimonio ipſo, quæ in M. Marcellum inimico animo dixit, probare non potuit.

15. Fuit, fuit illis judicibus divinum, ac singulare, Judices, consilium, qui ſe non ſolùm de reo, ſed etiam de accuſatore, de teſte judicare arbitrabantur, quid fictum, quid a fortuna, ac tempore allatum, quid pretio corruptum, quid ſpe, aut metu depravatum, quid a cupiditate aliqua, aut inimicitiis profectum videretur. Quæ si judex non amplectetur omnia consilio; non animo, ac mente circumſpiciet: si, ut quidque ex illo loco dicetur, ex oraculo aliquo dici arbitrabitur; profectò ſatis erit, id quod dixi antea, non ſurdum judicem huic muneri, atque officio præeſſe: nihil erit, quamobrem ille neſcio quis ſapiens homo, ac multarum rerum peritus, ad res judicandas requiratur.

VIII. An verò illi equites Romani, quos nos vidimus, qui nuper in republica, judiciiſque maximis floruerunt, habuerunt tantum animi, tantum roboris, ut M. Scauro teſti non crederent: vos Vol-

çarum, atque Allobrogum teſtimoniis non credere timetis? Si inimico teſti credi non oportuit, inimicior Marcello Craſſus, aut Fimbriæ Scaurus ex civilibus ſtudiis, atque obtrectatione domeſtica, quàm huic Galli? quorum, qui optima in cauſa ſunt, equites, frumentum, pecuniam ſemel atque iterum, ac ſæpiùs invitissimi, dare coacti ſunt: ceteri, partim ex veteribus bellis, agro multati, partim ab hoc ipſo, bello ſuperati, & oppressi.

17. Si, qui ob aliquod emolumentum ſuum cupidiùs aliquid dicere videntur, iis credi non convenit: credo majus emolumentum Cæpionibus, & Metellis propoſitum fuiſſe ex Q. Pompeii damnatione, quum ſtudiorum ſuorum obtrectatorem ſuſtuliſſent, quàm cunctæ Galliæ ex M. Fonteii calamitate; in qua illa provincia propè ſuam immunitatem, ac libertatem poſitam eſſe arbitratur. An, si homines ipſos ſpectare convenit (id quod in teſte profectò valere plurimùm debet) non modò cum ſummis civitatis noſtræ viris, ſed cum infimo cive Romano quiſquam amplissimus Galliæ comparandus eſt? Scit Induciomarus, quid sit teſtimonium dicere? movetur eo timore, quo noſtrûm unuſquiſque, quum in eum locum productus eſt?

IX. Recordamini, Judices, quantopere laborare ſoleatis, non modò quid dicatis pro teſtimonio, ſed etiam, quibus verbis utamini, ne quod minùs moderatè positum, ne quod ab aliqua cupiditate prolapſum verbum eſſe videatur. Vultu denique laboratis, ne qua significari possit ſuſpicio cupiditatis: ut &, quum proditis, exiſtimatio sit quædam tacita de vobis pudoris, ac religionis; &, quum diſceditis, ea diligenter conſervata, ac retenta videatur.

19. Credo hæc eadem Induciomarum in teſtimonio timuiſſe, aut cogitaſſe: qui primùm illud verbum consideratissimum noſtræ conſuetudinis, *Arbitror*, quo nos etiam tunc utimur, quum ea dicimus jurati, quæ comperta habemus, quæ ipsi vidimus, ex toto teſtimonio ſuo ſuſtulit, atque omnia ſe *ſcire* dixit. Verebatur enim videlicet, ne quid apud vos, populumque Romanum de exiſtimatione ſua deperderet: ne qua fama conſequeretur ejuſmodi, Induciomarum, talem virum, tam cupidè, tam temerè dixiſſe: non intelligebat, ſe in teſtimonio nihil præter vocem, & os, & audaciam neque civibus ſuis, neque accuſatoribus noſtris præſtare debere.

20. An verò iſtas nationes, religione jurisjurandi, ac metu deorum immorta-

lium in teſtimoniis dicendis commoveri arbitramini? quæ tantum a ceterarum gentium more, ac naturâ diſſentiunt, quòd ceteræ pro religionibus ſuis bella ſuſcipiunt, iſtæ contra omnium religiones: illæ in bellis gerendis ab diis immortalibus pacem, ac veniam petunt; iſtæ cum ipsis diis immortalibus bella geſſerunt.

X. Hæ ſunt nationes, quæ quondam tam longè ab ſuis ſedibus, Delphos uſque, ad Apollinem Pythium, atque ad oraculum orbis terræ vexandum, ac ſpoliandum profectæ ſunt. Ab iiſdem gentibus ſanctis, & in teſtimonio religiosis, obſeſſum Capitolium eſt, atque ille Jupiter, cujus numine majores noſtri ſanctam teſtimoniorum fidem eſſe voluerunt.

21. Poſtremò his quidquam ſanctum, ac religioſum videri poteſt; qui etiam si quando aliquo metu adducti, deos placandos eſſe arbitrantur, humanis hoſtiis eorum aras, ac templa funeſtant? ut ne religionem quidem colere possint, nisi eam ipſam priùs ſcelere violarint. Quis enim ignorat, eos uſque ad hanc diem retinere illam immanem, ac barbaram conſuetudinem hominum immolandorum? Quamobrem, quali fide, quali pietate exiſtimatis eſſe eos, qui etiam deos immortales arbitrentur hominum ſcelere, & ſanguine

guine facillimè poſſe placari? cum his vos teſtibus veſtram religionem conjungetis? ab his quidquam ſanctè, aut moderatè dictum putabitis?

22. Hoc veſtræ mentes, tam caſtæ, tam integræ, sibi ſuſcipient, ut, quum omnes legati noſtri, qui illo triennio in Galliam venerunt, omnes equites Romani, qui in illa provincia fuerunt, omnes negotiatores ejus provinciæ; denique omnes, in Gallia qui ſunt, ſocii populi Romani, atque amici, M. Fonteium incolumem eſſe cupiant; jurati privatim, & publicè laudent; vos tamen Gallis credere malitis? Quid ut ſecuti eſſe videamini? voluntatemne hominum? gravior igitur vobis erit hoſtium voluntas, quàm civium? An dignitatem teſtium? poteſtis igitur ignotos notis, iniquos æquis, alienigenas domeſticis, cupidos moderatis, mercenarios gratuitis, impios religiosis, inimicissimos huic imperio, ac nomini, bonis, ac fidelibus & ſociis, & civibus anteferre?

XI. An verò dubitatis, Judices, quin insitas inimicitias iſtæ gentes omnes & habeant, & gerant cum populi Romani nomine? sic exiſtimatis eos hîc ſagatos, bracatoſque verſari, animo demiſſo, atque humili, ut ſolent ii, qui affecti injuriis ad opem judicum ſupplices, inferioreſque confugiunt? Nihil verò minus. Hi contrà va-

gantur læti atque erecti paſſim toto foro, cum quibuſdam minis, & barbaro, atque immani terrore verborum: quod ego profectò non crederem, niſi aliquoties ex ipſis accuſatoribus vobiſcum ſimul, Judices, audiſſem; quum præciperent, ut caveretis, ne, hoc abſoluto, novum aliquod bellum Gallicum concitaretur.

24. Si M. Fonteium, Judices, in cauſa deficerent omnia: ſi turpi adoleſcentiâ, vitâ infami, magiſtratibus, quos ante oculos veſtros geſſit, convictus virorum bonorum teſtimoniis, legationibus flagitioſè obitis, inviſus ſuis omnibus, in judicium vocaretur: ſi in eo judicio colonorum populi Romani Narbonenſium, fidelissimorum ſociorum Maſſilienſium, civium Romanorum omnium teſtimoniis, tabuliſque premeretur: tamen eſſet vobis magnopere providendum, ne, quos ita afflictos a veſtris patribus, majoribuſque accepiſſetis, ut contemnendi eſſent, eos pertimuiſſe, & eorum minis, & terrore commoti eſſe videremini.

25. Nunc verò, quum lædat nemo bonus, laudent omnes veſtri cives, atque ſocii; oppugnent ii, qui ſæpiſſime hanc urbem, & hoc imperium oppugnarunt: quumque inimici M. Fonteii vobis, ac populo Romano minentur; amici, ac propinqui ſupplicent vobis: dubitabitis non

modò veſtris civibus, qui maximè gloriâ, ac laude ducuntur, verùm etiam exteris nationibus, ac gentibus oſtendere, vos in ſententiis ferendis civi parcere, quàm hoſti cedere, maluiſſe?

XII. Magna mehercule cauſa, Judices, abſolutionis cum ceteris causis hæc eſt, ne qua insignis huic imperio macula, atque ignominia ſuſcipiatur, si hoc ita perlatum erit in Galliam, ſenatores, equiteſque populi Romani, non teſtimoniis Gallorum, ſed minis commotos, rem ad illorum libidinem judicaſſe. Ita verò, si illi bellum facere conabuntur, excitandus nobis erit ab inferis C. Marius, qui Induciomaro iſti, minaci, atque arroganti, par in belligerando eſſe possit: excitandus Cn. Domitius, & Q. Maximus, qui nationem Allobrogum, & reliquas ſuis iterum armis conficiat, atque opprimat: aut, quoniam id quidem non poteſt, orandus erit nobis amicus meus, M. Plætorius, ut ſuos novos clientes a bello faciendo deterreat, ut eorum iratos animos, atque horribiles impetus deprecetur: aut, si non poterit, M. Fabium ſubſcriptorem ejus rogabimus, ut Allobrogum animos mitiget, quoniam apud illos Fabiorum nomen eſt ampliſſimum: ut velint iſti aut quieſcere, id quod victi, ac ſubacti ſolent; aut, quum minantur, intelligere, ſe populo Ro

non metum belli, ſed ſpem triumphi oſtendere.

27. Quòd si in turpi reo patiendum non eſſet, ut quidquam iſti ſe minis profeciſſe arbitrarentur: quid faciendum vobis in M. Fonteio arbitramini? de quo homine, Judices (jam enim mihi videor hoc, propè cauſâ duabus actionibus peroratâ, debere dicere) de quo vos homine, Judices, ne ab inimicis quidem ullum fictum probroſum non modò crimen, ſed ne maledictum quidem audiſtis. Ecquis umquam reus, præſertim in hac vitæ ratione verſatus, in honoribus petendis, in poteſtatibus, in imperiis gerendis, sic accuſatus eſt, ut nullum probrum, nullum facinus, nulla turpitudo, quæ a libidine, aut a petulantia, aut ab audacia nata eſſet, ab accuſatore objiceretur, si non vera, attamen ficta cùm aliquâ ratione, ac ſuſpicione?

XIII. M. Æmilium Scaurum, ſummum noſtræ civitatis virum, ſcimus accuſatum a M. Bruto: exſtant orationes; ex quibus intelligi poteſt, multa in illum ipſum Scaurum eſſe dicta: falsò, quis negat? verumtamen ab inimico dicta, & objecta. Quàm multa M'. Aquilius audivit in ſuo judicio? quàm multa L. Cotta? denique P. Rutilius, qui, etsi damnatus eſt, mihi videtur tamen inter viros optimos, atque innocentiſſimos eſſe numerandus.

Ille igitur ipſe homo ſanctiſſimus, ac temperantiſſimus, multa audivit in ſua cauſa, quæ ad ſuſpicionem ſtuprorum, ac libidinem pertinerent.

29. Exſtat oratio hominis, ut opinio mea fert, noſtrorum hominum longè ingenioſiſſimi, atque eloquentiſſimi, C. Gracchi; qua in oratione permulta in L. Piſonem turpia, ac flagitioſa dicuntur. At in quem virum? qui tantâ virtute, atque integritate fuit, ut etiam illis optimis temporibus, quum hominem invenire nequam neminem poſſes, ſolus tamen Frugi nominaretur: quem quum in concionem Gracchus vocari juberet, & viator quæreret, quem Piſonem? quòd erant plures: *Cogis me*, inquit, *dicere inimicum meum*, *Frugi*. Is igitur vir, quem ne inimicus quidem ſatis in appellando ſignificare poterat, niſi antè laudaſſet: qui uno cognomine declarabatur, non modò quis eſſet, ſed etiam qualis eſſet: tamen in falſam, atque iniquam probrorum inſimulationem vocabatur. M. Fonteius ita duabus actionibus accuſatus eſt, ut objectum nihil ſit, quo ſignificari veſtigium libidinis, petulantiæ, crudelitatis, audaciæ poſſit: non modò nullum facinus hujus protulerunt, ſed ne dictum quidem aliquod reprehenderunt.

XIV. Quòd ſi, aut quantam voluntatem habent ad hunc opprimendum, aut

quantam ad maledicendum licentiam, tantum haberent, aut ad ementiendum, animi, aut ad fingendum, ingenii: non meliore fortunâ ad probra non audienda Fonteius, quàm illi, de quibus antea commemoravi, fuiſſet. Frugi igitur hominem, Judices, frugi, inquam, & in omnibus vitæ partibus moderatum, ac temperantem, plenum pudoris, plenum officii, plenum religionis, videtis poſitum in veſtra fide, ac poteſtate; atque ita, ut commiſſus ſit fidei, permiſſus poteſtati.

31. Videte igitur, utrùm ſit æquius, hominem honeſtissimum, virum fortissimum, civem optimum, dedi inimicissimis, atque immanissimis nationibus, an reddi amicis; præſertim quum tot res ſint, quæ veſtris animis pro hujus innocentis ſalute ſupplicent: primùm generis antiquitas, quam Tuſculo ex clarissimo municipio profectam, in monumentis rerum geſtarum inciſam, ac notatam videmus: tum autem continuæ præturæ, quæ & ceteris ornamentis, & exiſtimatione innocentiæ maximè floruerunt: deinde recens memoria parentis, cujus ſanguine non ſolùm Aſculanorum manus, a qua interfectus eſt, ſed totum illud ſociale bellum maculâ ſceleris imbutum eſt: poſtremò ipſe quum in omnibus vitæ partibus honeſtus, atque integer, tum in re militari quum ſummi

conſilii, & maximi animi, tum verò uſu quoque bellorum gerendorum in primis eorum hominum, qui nunc ſunt, exercitatus.

XV. Quare, si etiam monendi eſtis a me, Judices, quod non eſtis, videor hoc leviter pro mea auctoritate vobis præcipere poſſe, ut ex eo genere homines, quorum cognita virtus, induſtria, felicitas in re militari sit, diligenter vobis retinendos exiſtimetis. Fuit enim major talium virorum in hac republica copia; quæ quum eſſet, tamen eorum non modò ſaluti, ſed etiam honori conſulebatur. Quid nunc vobis faciendum eſt, ſtudiis militaribus apud juventutem obſoletis; claris autem hominibus, ac ſummis ducibus partim ætate, partim civitatis diſcordiis, ac reipublicæ calamitate conſumptis? quum tot bella aut a nobis neceſſariò ſuſcipiantur, aut ſubitò, atque improviſa naſcantur? nonne & hominem ipſum ad dubia reipublicæ tempora reſervandum, & ceteros ſtudio laudis, ac virtutis inflammandos putatis?

33. Recordamini, quos legatos nuper in bello L. Julius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompeius habuerit: ſcietis fuiſſe tum M. Cornutum, L. Cinnam, L. Sullam, prætorios homines, belli gerendi peritiſſimos: præterea C. Marium, T. Didium, Q. Catulum, P. Craſ-

ſum, non litteris homines, ad rei militaris ſcientiam, ſed rebus geſtis, ac victoriis eruditos. Age verò, nunc inſerite oculos in curiam, introſpicite penitus in omnes reipublicæ partes: utrùm videtis nihil poſſe accidere, ùt tales viri desiderandi sint? an, si acciderit, eorum hominum copiâ populum Romanum abundare? Quæ si diligenter attendetis, profectò, Judices, virum ad labores belli impigrum; ad pericula fortem; ad uſum ac diſciplinam peritum; ad consilia prudentem; ad caſum, fortunamque, felicem, domi vobis, ac liberis veſtris retinere, quàm inimicissimis populi Romani nationibus, & crudelissimis tradere, & condonare maletis.

XVI. At infeſtis propè signis inferuntur Galli in Fonteium; & inſtant, atque urgent ſummo cum ſtudio, ſumma cum audacia. Nos verò, Judices, non & multis, & firmis præsidiis, vobis adjutoribus; iſti immani, atque intolerandæ barbariæ resiſtemus? Primùm objicitur contra iſtorum impetus Macedonia, fidelis, & amica populo Romano provincia: quæ quum ſe, ac ſuas urbes non ſolùm consilio, ſed etiam manu Fonteii conſervatam eſſe dicat; ut illa per hunc a Thracum adventu, ac depopulatione defenſa fuit, sic ab hujus nunc capite Gallorum impetus, terroreſque depellit.

35. Conſtituitur ex altera parte ulterior Hiſpania, quæ profectò non modò religione ſuâ resiſtere iſtorum cupiditati poteſt, ſed etiam ſceleratorum hominum perjuria teſtimoniis, ac laudationibus ſuis refutare. Atque ex ipſa etiam Gallia fidelissima, & gravissima auxilia ſumuntur. Venit huic ſubsidio, miſero, atque innocenti, Massiliensium cuncta civitas, quæ non ſolùm ob eam cauſam laborat, ut huic, a quo ipſa ſervata eſt, parem gratiam referre videatur; ſed etiam, quòd eâ conditione, atque eo fato ſe in his terris collocatam eſſe arbitratur, ne quid noſtris hominibus illæ gentes nocere possint.

36. Pugnat pariter pro ſalute M. Fonteii Narbonensis colonia, quæ per hunc ipſa nuper obsidione hoſtium liberata, nunc ejuſdem miſeriis, ac periculis commovetur. Denique, ut oportet bello Gallico, ut majorum jura, moreſque præſcribunt, nemo eſt civis Romanus, qui sibi ullâ excuſatione utendum putet: omnes illius provinciæ publicani, agricolæ, pecuarii, ceteri negotiatores, uno animo M. Fonteium, atque unâ voce defendunt.

XVII. Quòd si tantas auxiliorum noſtrorum copias Induciomarus ipſe deſpexerit, dux Allobrogum, ceterorumque

cum omnium ſacris, delubriſque bella geſſerunt: poſtremò proſpicite, Judices, id quod ad dignitatem populi Romani maximè pertinet, ut plus apud vos preces virginis Veſtalis, quàm minæ Gallorum valuiſſe videantur.

PRO A. CÆCINA.

ORATIO DUODECIMA.

Hujus orationis tempus incertum, argumentum autem tale eſt. M. Fulcinius Tarquinienſis Cæſenniæ uxori moriens uſumfructum bonorum ſuorum legavit; ut frueretur unà cum filio herede inſtituto. Filio mortuo, & auctione bonorum conſtitutâ, Cæſennia fundum ex iis bonis emere de ſententia amicorum conſtituit; idque negotium Sex. Æbutio dedit, cui fundus pecuniâ Cæſenniæ emptus fuit addictus. Cæſennia quum non longè pòſt A. Cæcinæ nupsiſſet, eumque heredem feciſſet, decessit. Tum Æbutius fundum illum, quem mandatu Cæſenniæ emerat, ſuum eſſe dixit. Itaque conſtitutum fuit, quâ die in rem præſentem veniretur, ut,

quum Cæcina de fundo eſſet dejectus, interdictum a prætore poſtularet. Verùm Æbutius fundo occupato, Cæcinam in eum ingredi conantem, coactis armatiſque hominibus, per vim aditu ingreſſuque prohibuit. Repulſus Cæcina interdictum de armatis hominibus a Dolabella prætore impetravit, ut unde dejectus eſſet, eò reſtitueretur. Æbutius reſtituiſſe ſe dixit, in eamque rem ſponſio facta eſt, de qua recuperatores a prætore dati cognoverunt.

Tota quæſtio definitionis eſt, an interdicto de vi teneatur etiam is, qui non dejecit de fundo, ſed ab ejus ingreſſu prohibuit: de qua re Cicero in Oratore 102. Tota mihi cauſa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus, jus civile laudavimus, verba ambigua diſtinximus. *FABRICIUS.*

Si, quantum in agro, locisque deſertis audacia poteſt, tantum in foro, atque in

judiciis impudentia valeret; non minùs nunc in cauſa cederet A. Cæcina Sex. Æbutii impudentiæ, quàm tum in vi facienda cessit audaciæ. Verùm & illud conſiderati hominis eſſe putavit, qua de re jure decertari oporteret, armis non contendere; & hoc conſtantis, quîcum vi & armis certare noluiſſet, eum jure, judicioque ſuperare.

2. Ac mihi quidem quum audax præcipuè fuiſſe videtur Æbutius in convocandis hominibus, & armandis, tum impudens in judicio; non ſolùm quòd in judicium venire auſus eſt (nam id quidem, tametsi improbè fit in aperta re, tamen malitiâ eſt jam usitatum) ſed quòd non dubitavit id ipſum, quod arguitur, confiteri: niſi fortè hoc rationis habuit, quoniam, si facta vis eſſet moribus, ſuperior in poſſessione retinenda non fuiſſet; quia contra jus, moremque facta sit, A Cæcinam cum amicis metu perterritum profugiſſe; nunc quoque in judicio, si cauſa more, inſtitutoque omnium defendatur, nos inferiores in agendo non futuros: sin a conſuetudine recedatur, ſe, quò impudentiùs egerit, hòc ſuperiorem diſceſſurum: quasi verò aut in judicio possit idem improbitas, quod in vi confidentia; aut non eò libentiùs tum audaciæ ceſſerimus, quò nunc impudentiæ faciliùs obsiſteremus.

3. Itaque longè aliâ ratione, Recuperatores, ad agendam cauſam hac actione venio, atque initio veneram. Tum enim noſtræ cauſæ ſpes erat posita in defensione mea, nunc in confessione adverſarii: tum in noſtris, nunc verò in illorum teſtibus: de quibus ego antea laborabam, ne, si improbi eſſent, falsi aliquid dicerent; si probi exiſtimarentur, quod dixiſſent, probarent; nunc ſum animo æquissimo. Si enim ſunt viri boni, me adjuvant, quum id jurati dicunt, quod ego injuratus insimulo: sin autem minus idonei; me non lædunt; quum, iis sive creditur, creditur hoc ipſum quod nos arguimus; sive fides non habetur, de adverſarii teſtium fide derogatur.

II. Verumtamen quum illorum cauſæ actionem considero; non video, quid impudentiùs dici possit: quum autem veſtram in judicando dubitationem; vereor, ne id, quod videntur impudenter feciſſe, aſtutè & callidè fecerint. Nam, si negaſſent vim hominibus armatis eſſe factam, facilè honeſtissimis teſtibus in re perſpicua tenerentur: sin confessi eſſent, & id, quod nullo tempore jure fieri poteſt, tum ab ſe jure factum eſſe defenderent; ſperarunt, id quod aſſecuti ſunt, ſe injecturos vobis cauſam deliberandi, & judicandi juſtam moram, ac religionem: simul illud,

quod indignissimum eſt, futurum arbitrati ſunt, ut in hac cauſa non de improbitate Sex. Æbutii; ſed de jure civili judicium fieri videretur.

5. Qua in re, si mihi eſſet unius A. Cæcinæ cauſa agenda; profiterer ſatis idoneum eſſe me defenſorem, propterea quòd fidem meam, diligentiamque præſtarem: quæ quum ſunt in actore cauſæ, nihil eſt, in re præſertim aperta ac simplici, quòd excellens ingenium requiratur. Sed quum de eo jure mihi dicendum sit, quod pertineat ad omnes, quod conſtitutum sit a majoribus, conſervatum uſque ad hoc tempus, quo ſublato non ſolùm pars aliqua juris deminuta, ſed etiam vis ea, quæ juri maximè eſt adverſaria, judicio confirmata eſſe videatur: video ſummi ingenii cauſam eſſe; non uti demonſtretur quod ante oculos eſt, ſed ne, si quis vobis error in tanta re sit objectus, omnes potiùs me arbitrentur cauſæ, quàm vos religioni veſtræ defuiſſe.

6. Quamquam ego mihi sic perſuadeo, Recuperatores, non vos tam propter juris obſcuram, dubiamque rationem, bis jam de eadem cauſa dubitaſſe, quàm, quòd videtur ad ſummam illius exiſtimationem hoc judicium pertinere, moram ad condemnandum acquisiſſe, simul & illi ſpatium ad ſeſe colligendum dediſſe. Quod quo-

niam jam in conſuetudinem venit, & id viri boni, veſtri similes, in judicando faciunt, reprehendendum fortaſſe minùs, querendum verò magis etiam videtur: ideo quod omnia judicia, aut diſtrahendarum controversiarum, aut puniendorum maleficiorum causâ reperta ſunt: quorum alterum levius eſt, propterea quòd & minùs lædit, & perſæpe diſceptatore domeſtico dijudicatur; alterum eſt vehementissimum, quòd & ad graviores res pertinet, & non honorariam operam amici, ſed ſeveritatem judicis, ac vim requirit.

7. Quod eſt gravius, & cujus rei causâ maximè judicia conſtituta ſunt, id jam malâ conſuetudine diſſolutum eſt: nam ut quæque res eſt turpissima; sic maximè & maturissimè judicanda eſt: at ea, in qua exiſtimationis periculum eſt, tardissimè judicatur.

III. Quî igitur convenit, quæ cauſa fuerit ad conſtituendum judicium, eamdem moram eſſe ad judicandum? Si quis, quod ſpopondit, qua in re verbo ſe uno obligavit, id non facit, maturo judicio, sine ulla religione judicis condemnatur: qui per tutelam, aut ſocietatem, aut rem mandatam, aut fiduciæ rationem, fraudavit quempiam, in eo, quò delictum majus eſt, eò pœna eſt tardior. Eſt enim

turpe judicium : & facto quidem turpe. Videte igitur quàm iniquè accidat, quia res indigna sit, ideo turpem exiſtimationem ſequi ; quia turpis exiſtimatio ſequatur, ideo rem indignam non judicari.

8. At si quis mihi hoc judex, recuperatorve dicat : *Potuiſti enim leviore actione confligere : potuiſti ad tuum jus faciliore, & commodiore judicio pervenire : quare aut muta actionem, aut noli mihi inſtare, ut judicem* : tamen is aut timidior videatur quàm fortem, aut cupidior quàm ſapientem judicem eſſe æquum eſt, si aut mihi præſcribat, quemadmodum meum jus perſequar, aut ipſe id, quod ad ſe delatum sit, non audeat judicare. Etenim si prætor is, qui judicia dat, numquam petitori præſtituit, quâ actione illum uti velit : videte quàm iniquum sit, conſtitutâ jam re, judicem, quid agi potuerit, aut quid possit, non quid actum sit, quærere.

9. Verumtamen nimiæ veſtræ benignitati pareremus, si aliâ ratione jus noſtrum recuperare poſſemus. Nunc verò quis eſt, qui aut vim armatis hominibus factam relinqui putet oportere, aut ejus rei leniorem actionem nobis aliquam demonſtrare possit ? Ex quo genere peccati, ut illi clamitant, vel injuriarum, vel capitis judicia conſtituta ſunt, in eo poteſtis atrocitatem noſtram reprehende-

re, quum videatis nihil aliud actum, niſi poſſeſſionem per interdictum eſſe repetitam?

IV. Verùm ſive vos exiſtimationis illius periculum, ſive juris dubitatio tardiores fecit adhuc ad judicandum: alterius rei cauſam voſmetipſi jam vobis, ſæpiùs prolato judicio, ſuſtuliſtis; alterius ego vobis hodierno die cauſam profectò auferam, ne diutius de controverſia noſtra, ac de communi jure dubitetis. Et, ſi fortè videbor altiùs initium rei demonſtrandæ petiſſe, quàm me ratio juris ejus, de quo judicium eſt, & natura cauſæ coëgerit, quæſo ut ignoſcatis: non enim minùs laborat A. Cæcina, ne ſummo jure egiſſe, quàm ne certum jus non obtinuiſſe videatur.

11. M. Fulcinius fuit, Recuperatores, e municipio Tarquinienſi, qui & domi ſuæ cum primis honeſtus exiſtimatus eſt; & Romæ argentariam non ignobilem fecit. Is habuit in matrimonio Cæſenniam, eodem e municipio, ſummo loco natam, & probatiſſimam feminam, ſicut & vivus multis ipſe rebus oſtendit, & in morte ſua teſtamento declaravit. Huic Cæſenniæ fundum in agro Tarquinienſi vendidit temporibus illis difficillimis ſolutionis. Quum uteretur dote uxoris numeratâ; quò mulieri eſſet res cautior, curavit, ut in eo fundo dos collocaretur. Aliquanto pòſt, jam argentariâ diſ-

ſolutâ, Fulcinius huic fundo uxoris continentia quædam prædia, atque adjuncta mercatur. Moritur Fulcinius (multa enim, quæ ſunt in re, quia remota ſunt a cauſa, prætermittam) teſtamento facit heredem, quem habebat e Cæſennia filium: uſumfructum omnium bonorum ſuorum Cæſenniæ legat, ut frueretur unà cum filio.

12. Magnus honos viri, jucundus mulieri fuiſſet, si diuturnum eſſe licuiſſet: frueretur enim bonis cum eo, quem ſuis bonis heredem eſſe cupiebat, & ex quo maximum fructum ipſa capiebat. Sed hunc fructum maturè fortuna ademit: nam brevi tempore M. Fulcinius adoleſcens mortuus eſt: heredem P. Cæſennium fecit: uxori grande pondus argenti, matrique partem bonorum majorem legavit. Itaque in partem mulieres vocatæ ſunt.

V. Quum eſſet hæc auctio hereditaria conſtituta; Æbutius iſte, qui jamdiu Cæſenniæ viduitate, ac ſolitudine aleretur, ac ſe ejus in familiaritatem insinuaſſet hac ratione, ut cum aliquo ſuo compendio negotia mulieris, si qua acciderent, controversiaſque ſuſciperet; verſabatur quoque eo tempore in his rationibus auctionis, & partitionis: atque etiam ſe ipſe inferebat, & intrudebat; & in eam opinionem Cæſenniam adducebat, ut mulier

imperita nihil putaret agi callidè poſſe, ubi non adeſſet Æbutius.

14. Quam perſonam jam ex quotidiana cognoſcitis vitâ, Recuperatores, mulierum aſſentatoris, cognitoris viduarum, defenſoris nimiùm litigiosi, conciti ad rixam, inepti ac ſtulti inter viros, inter mulieres periti juris & callidi; hanc perſonam imponite Æbutio : is enim Cæſenniæ fuit Æbutius. Ne fortè quæratis, num propinquus? nihil alienius : amicus aut a patre, aut a viro traditus? nihil minùs. Quis igitur? ille, quem ſuprà deformavi : voluntarius amicus mulieris, non necessitudine aliquâ, ſed ficto officio, simulatâque ſedulitate conjunctus : magis opportunâ operâ nonnumquam, quàm aliquando fideli.

15. Quum eſſet, ut dicere inſtitueram, conſtituta auctio Romæ, ſuadebant amici, cognatique Cæſenniæ, id quod ipsi quoque mulieri in mentem veniebat, quoniam poteſtas eſſet emendi fundum illum Fulcinianum, qui fundo ejus antiquo continens eſſet, nullam eſſe rationem amittere ejuſmodi occasionem; quum præſertim pecunia ex partitione deberetur: nuſquam eam poſſe meliùs collocari : itaque mulier facere conſtituit : mandat ut fundum sibi emat. Cui tandem? cui putatis? an non in mentem venit omnibus, hominis illius

eſſe hoc munus ad omnia mulieris negotia parati, sine quo nihil ſatis cautè, nihil ſatis callidè agi poſſet? Rectè attenditis.

VI. Æbutio negotium datur. Adeſt ad tabulam: licetur Æbutius: deterrentur emptores multi, partim gratiâ Cæſenniæ, partim etiam pretio: fundus addicitur Æbutio: pecuniam argentario promittit Æbutius: quo teſtimonio nunc vir optimus utitur, sibi emptum eſſe: quasi verò aut nos ei negemus addictum, aut tum quiſquam fuerit, qui dubitarit, quin emeretur Cæſenniæ, quum id plerique ſcirent; omnes ferè audiſſent; hi conjecturâ aſſequi poſſent, quum pecunia Cæſenniæ ex illa hereditate deberetur; eam porrò in prædiis collocari maximè expediret: eſſent autem prædia, quæ mulieri maximè convenirent: ea venirent: liceretur is, quem Cæſenniæ dare operam nemo miraretur: sibi emere nemo poſſet ſuſpicari.

17. Hac emptione factâ, pecunia ſolvitur a Cæſennia: cujus rei putat iſte rationem reddi non poſſe, quòd ipſe tabulas averterit; ſe autem habere argentarii tabulas, in quibus sibi expenſa pecunia lata sit, acceptaque relata: quasi id aliter fieri oportuerit. Quum omnia ita facta eſſent, quemadmodum nos defendimus, Cæſennia fundum poſſedit, locavitque: neque ita multò pòſt A. Cæcinæ nupsit.

Ut in pauca conferam, teſtamento facto mulier moritur: facit heredem ex deunce, & ſemuncia Cæcinam: ex duabus ſextulis M. Fulcinium, libertum ſuperioris viri: Æbutio ſextulam aſpergit. Hanc ſextulam illa mercedem iſti eſſe voluit assiduitatis, & moleſtiæ, si quam ſuſceperat. Iſte autem hac ſextulâ ſe anſam retinere omnium controverſiarum putat.

VII. Jam principiò auſus eſt dicere, non poſſe heredem eſſe Cæſenniæ Cæcinam; quòd is deteriore jure eſſet, quàm ceteri cives, propter incommodum Volaterranorum, calamitatemque civilem. Itaque homo timidus, imperituſque, qui neque animi, neque consilii ſatis haberet, non putavit eſſe tanti hereditatem, ut de civitate in dubium veniret: concessit, credo, Æbutio, quantum vellet, de Cæſenniæ bonis ut haberet: immo, ut viro forti, ac ſapienti dignum fuit, ita calumniam, ſtultitiamque obtrivit, ac contudit.

19. In poſſessione bonorum quum eſſet, & quum ipſe ſextulam ſuam nimiùm exaggeraret, nomine heredis arbitrum familiæ erciſcundæ poſtulavit: atque illis paucis diebus, poſteaquam videt nihil ſe ab A. Cæcina poſſe, litium terrore, abradere; homini Romæ in foro denuntiat, fundum illum, de quo antè dixi, cujus iſtum emptorem

emptorem demonſtravi fuiſſe, mandatu Cæſenniæ, ſuum eſſe, ſeque ſibi emiſſe. Quid ais? Iſtius ille fundus eſt, quem ſine ulla controverſia quadriennium, hoc eſt, ex quo tempore fundus veniit, quoad vixit, poſſedit Cæſennia? Uſus enim, inquit, ejus, & fructus fundi, teſtamento viri, fuerat Cæſenniæ.

20. Quum hoc novæ litis genus tam malitioſè intenderet, placuit Cæcinæ, de amicorum ſententia conſtituere, quo die in rem præſentem veniretur, & de fundo Cæcina moribus deduceretur. Colloquuntur: dies ex utriuſque commodo ſumitur. Cæcina cum amicis ad diem venit in caſtellum Axiam; ex quo loco fundus is, de quo agitur, non longè abeſt. Ibi certior fit a pluribus, homines permultos, liberos, atque ſervos, coëgiſſe & armaſſe Æbutium. Quum id partim mirarentur, partim non crederent; ecce ipſe Æbutius in caſtellum venit: denuntiat Cæcinæ ſe armatos habere: abiturum eum non eſſe, si acceſſiſſet. Cæcinæ placuit, & amicis, quoad videretur ſalvo capite fieri poſſe, experiri. Tum de caſtello deſcendunt: in fundum proficiſcuntur: videtur temerè commiſſum: verùm, ut opinor, hoc fuit cauſæ: tam temerè iſtum re commiſſurum, quàm verbis nuntiabatur, nemo putavit.

VIII. Atque iſte ad omnes introitus; quà adiri poterat non modò in eum fundum, de quo controverſia fuerat, ſed etiam in illum proximum, de quo nihil ambigebatur, armatos homines opponit. Itaque primò quum in antiquum fundum ingredi vellet, quòd eà proximè accedi poterat; frequentes armati obſtiterunt.

22. Quo loco depulſus Cæcina, tamen, quà potuit, ad eum fundum profectus eſt, e quo ex conventu vim fieri oportebat: ejus autem fundi extremam partem oleæ directo ordine definiunt. Ad eas quum accederetur, iſte cum omnibus copiis præſtò fuit, ſervumque ſuum, nomine Antiochum, ad ſe vocavit, & clarâ voce imperavit, ut eum, qui illum olearum ordinem intraſſet, occideret. Homo, meâ ſententiâ, prudentiſsimus Cæcina, tamen in hac re plus mihi animi, quàm conſilii videtur habuiſſe: nam quum & armatorum multitudinem videret, & eam vocem Æbutii, quam commemoravi, audiſſet; tamen acceſsit propiùs, & jam ingrediens intra finem ejus loci, quem oleæ terminabant, impetum armati Antiochi, ceterorumque tela, atque incurſus refugit. Eodem tempore ſe in fugam conferunt unà amici, advocatique ejus, metu perterriti, quemadmodum illorum teſtem dicere audiſtis. His rebus ita geſtis, P. Do-

labella prætor interdixit, ut eſt conſuetudo, *De vi hominibus armatis*, sine ulla exceptione, tantum, ut, unde dejeciſſet, reſtitueret. Reſtituiſſe ſe dixit : ſponsio facta eſt : hac de ſponsione vobis judicandum eſt.

IX. Maximè fuit optandum Cæcinæ, Recuperatores, ut controverſiæ nihil haberet : ſecundo loco, ut ne cum tam improbo homine : tertio, ut cum tam ſtulto haberet : etenim non minùs nos ſtultitia illius ſublevat, quàm lædit improbitas : improbus fuit, quòd homines coëgit, armavit : coactis, armatiſque vim fecit : læsit in eo Cæcinam : ſublevavit ibidem : nam in eas ipſas res, quas improbissimè fecit, teſtimonia ſumpsit, & eis in cauſa teſtimoniis utitur.

24. Itaque mihi certum eſt, Recuperatores, antequam ad meam defensionem, meoſque teſtes venio, illius uti confessione & teſtimoniis. Quid confitetur, atque ita libenter confitetur, ut non ſolùm fateri, ſed etiam profiteri videatur, Recuperatores ? Convocavi homines : coëgi : armavi : terrore mortis, ac periculo capitis, ne accederes, obſtiti : ferro, inquit, ferro, & hoc dicit in judicio, te rejeci, atque perterrui. Quid ? teſtes quid aiunt ? P. Vetilius, propinquus Æbutii, ſe Æbutio cum armatis ſervis veniſſe ad-

vocatum. Quid præterea? fuiſſe complures armatos. Quid aliud? minatum eſſe Æbutium Cæcinæ. Quid ego de hoc teſte dicam, nisi hoc, Recuperatores, ut idcirco non minùs ei credatis, quòd homo minùs idoneus habetur: ſed ideo credatis, quòd ex illa parte id dicit, quod illi cauſæ maximè eſt alienum?

25. A. Terentius, alter teſtis, non modò Æbutium, ſed etiam ſeipſum arguit: in Æbutium hoc dicit, armatos homines fuiſſe: de ſe autem hoc prædicat, Antiocho, Æbutii ſervo, imperaſſe, ut in Cæcinam advenientem cum ferro invaderet. Quid loquar ampliùs hoc de homine? in quem ego dicere, quum rogarer a Cæcina, numquam volui, ne arguere illum rei capitalis viderer: de eo dubito nunc, quomodo aut loquar, aut taceam, quum ipſe hoc de ſe juratus prædicet. Deinde L. Cœlius non ſolùm Æbutium cum armatis dixit fuiſſe compluribus, verùm etiam cum advocatis perpaucis eò veniſſe Cæcinam. De hoc ego teſte detraham; cui æquè, atque meo teſti, ut credatis, poſtulo?

26. P. Memmius ſecutus eſt, qui ſuum non parvum beneficium commemoravit in amicos Cæcinæ, quibus ſeſe viam per fratris ſui fundum dediſſe dixit, quà effugere poſſent, quum eſſent metu omnes perterriti. Huic ego teſti gratias agam, quòd &

in re miſericordem ſe præbuit, & in teſtimonio religioſum.

X. A. Atilius, & ejus filius L. Atilius, & armatos ibi fuiſſe, & ſe ſervos armatos adduxiſſe dixerunt : etiam hoc amplius : quum Æbutius Cæcinæ malum minaretur, ibi tum Cæcinam poſtulaſſe, ut moribus deductio fieret. Hoc idem P. Rutilius dixit, & eò libentiùs dixit, ut aliquo in judicio ejus teſtimonio creditum putaretur. Duo præterea teſtes nihil de vi, ſed de re ipſa, atque emptione fundi dixerunt : P. Cæſennius, auctor fundi, non tam auctoritate gravi, quàm corpore, & argentarius Sex. Clodius, cui nomen eſt Phormio, nec minùs niger, nec minùs confidens, quàm ille Terentianus eſt Phormio, nihil de vi dixerunt, nihil præterea, quod ad veſtrum judicium pertineret.

28. Decimo verò loco teſtis exſpectatus, & ad extremum reſervatus, dixit, ſenator populi Romani, ſplendor ordinis, decus, atque ornamentum judiciorum, exemplar antiquæ religionis, Fidiculanius Falcula : qui quum ita vehemens, acerque veniſſet, ut non modò Cæcinam perjurio ſuo læderet, ſed etiam mihi videretur ir[...]ci ; ita eum placidum, mollemque re[...]di, ut non auderet, sicut meminiſtis [...]rum dicere, quot millia fundus ſuus al[...]

ab urbe : nam quum dixiſſet minùs abeſſe LIII, populus cum riſu acclamavit, ipſa eſſe : meminerant enim omnes, quantum in Albiano judicio accepiſſet.

29. In eum quid dicam, nisi id, quod negare non possit? veniſſe in consilium publicæ quæſtionis, quum ejus consilii judex non eſſet : & in eo consilio, quum cauſam non audiſſet, & poteſtas eſſet ampliandi, dixiſſe, *sibi liquere* : dum incognitâ re judicare voluiſſet, maluiſſe condemnare, quàm abſolvere : quum, si uno minùs damnarent, condemnari reus non poſſet, non ad cognoſcendam cauſam, ſed ad explendam damnationem præſtò fuiſſe. Utrùm gravius aliquid in quempiam dici poteſt, quàm ad hominem condemnandum, quem numquam vidiſſet, neque audiſſet, adductum pretio eſſe? An certius quidquam objici poteſt, quàm quod is, cui objicitur, ne nutu quidem infirmare conatur?

30. Verumtamen is teſtis, ut facilè intelligeretis, eum non adfuiſſe animo, quum ab illis cauſa ageretur, teſteſque dicerent; ſed tantiſper de aliquo reo cogitaſſe : quum omnes ante eum dixiſſent teſtes, armatos cum Æbutio fuiſſe complures; ſolus dixit non fuiſſe. Viſus eſt mihi primò veterator intelligere præclarè, quid cauſa optaret : & tantummodo erra-

re, quòd omnes teſtes infirmaret, qui ante eum dixiſſent; quum ſubitò ecce idem, qui ſolet, ſuos ſolos ſervos armatos fuiſſe dixit.

XI. Quid huic tu homini facias? nonne concedas interdum, ut excuſatione ſummæ ſtultitiæ, ſummæ improbitatis odium deprecetur? Utrùm, Recuperatores, his teſtibus non credidiſtis, quum, quid liqueret, non habuiſtis? At controverſia non erat, quin verum dicerent. An in coacta multitudine, in armis, in telis, in præſenti metu mortis, perſpicuo periculo cædis, dubium vobis fuit, utrùm eſſe vis aliqua videretur, necne? Quibus igitur in rebus vis intelligi poteſt, si in his non intelligetur? An verò illa defensio vobis præclara viſa eſt? Non dejeci, ſed obſtiti: non enim te ſum paſſus in fundum ingredi: ſed armatos homines oppoſui; ut intelligeres, si in fundo pedem poſuiſſes, ſtatim tibi eſſe pereundum. Quid ais? is qui armis perterritus, fugatus, pulſus eſt, non videtur eſſe dejectus?

32. Poſteriùs de verbo videbimus: [illegible] rem ipſam ponamus; quam [illegible] negant; & ejus rei jus [illegible] ramus. Eſt hæc res p[illegible] ſario non negatur [illegible] conſtitutam diem, [illegible]

ut vis ac deductio moribus fieret, pulſum, prohibitumque eſſe vi, coactis hominibus & armatis. Quum hoc conſtet, ego homo imperitus juris, ignarus negotiorum ac litium, hanc puto me habere actionem, ut per interdictum, meum jus teneam, atque injuriam tuam perſequar. Fac in hoc errare me, nec ullo modo poſſe per hoc interdictum id aſſequi, quod velim: te uti in hac re magiſtro volo. Quæro, sitne aliqua hujus rei actio, an nulla. Convocari homines propter poſſessionis controverſiam non oportet: armari multitudinem, juris retinendi causâ, non convenit: nec juris quidquam tam inimicum, quàm vis: nec æquitati quidquam tam infeſtum eſt, quàm convocati homines, & armati.

XII. Quod quum ita sit, reſque ejuſmodi sit, ut in primis a magiſtratibus animadvertenda eſſe videatur, iterum quæro, sitne ejus rei aliqua actio, an nulla: nullam eſſe dices? audire cupio: qui in pace & otio, quum manum fecerit, copias pararit, multitudinem hominum coëgerit, armarit, inſtruxerit, homines inermes, qui ad conſtitutum experiendi juris gratiâ venirent, armis, viris, terrore, periculoque mortis repulerit, fugarit, averterit, hoc dicat:

34. Feci equidem, quæ dicis, omnia: & ea ſunt & turbulenta, & temeraria, &

periculoſa. Quid ergo eſt ? impunè feci : nam quid agas mecum ex jure civili, ac prætorio, non habes. Itane verò, Recuperatores ? hoc vos audietis ? & apud vos dici patiemini ſæpius ? quum majores noſtri tantâ diligentiâ, prudentiâque fuerint, ut omnia omnium non modò tantarum rerum, ſed etiam tenuiſſimarum jura ſtatuerint, perſecutique sint ; hoc genus unum, vel maximum prætermitterent : ut, si qui me exire domo meâ coëgiſſent armis, haberem actionem ; si qui introire prohibuiſſent, non haberem ? Nondum de Cæcinæ cauſa diſputo, nondum de jure poſſessionis noſtræ loquor : tantùm de tua defensione, C. Piſo, queror.

35. Quando ita dicis, & ita conſtituis, Si Cæcina, quum in fundo eſſet, inde dejectus eſſet, tum per hoc interdictum eum reſtitui oportuiſſe : nunc verò dejectum nullo modo eſſe inde, ubi non fuerit ; hoc interdicto nihil nos aſſecutos eſſe : quæro, si te hodie domum tuam redeuntem coacti homines & armati, non modò limine, tectoque ædium tuarum, ſed primo aditu, veſtibuloque prohibuerint, quid acturus sis ? Monet amicus meus te, L. Calpurnius, ut idem dicas, quod ipſe antea dixit, injuriarum. Quid ? ad cauſam poſſessionis : quid ? ad reſtituendum eum, quem oportet reſtitui : quid d[illegible] ad

jus civile, aut ad actoris notionem, & ad animadverſionem, ages injuriarum? Plus tibi ego largiar: non ſolùm egeris, verùm etiam condemnaris licet: numquid magis possidebis? actio enim injuriarum non jus poſſeſſionis aſſequitur, ſed dolorem imminutæ libertatis, judicio, pœnâque mitigat.

XIII. Prætor interea, Piſo, tanta de re tacebit? quemadmodum te reſtituat in ædes tuas, non habebit? Qui dies totos aut vim fieri vetat, aut reſtitui factam jubet: qui de fossis, de cloacis, de minimis aquarum, itinerumque controversiis interdicit, is repentè obmuteſcet? in atrocissima re quid faciat, non habebit? &, C. Piſone domo, tectiſque ſuis prohibito, prohibito, inquam, per homines coactos, & armatos, prætor quemadmodum more & exemplo opitulari possit, non habebit? Quid enim dicet? aut quid tu, tam insigni acceptâ injuriâ, poſtulabis? Unde vi prohibitus sis? nemo umquam interdixit: novum eſt, non dico inusitatum, verùm omnino inauditum. Unde dejectus? quid proficies, quum illi hoc reſpondebunt tibi, quod tu nunc mihi: armatos ſe tibi obſtitiſſe, ne in ædes accederes; dejici porrò nullo modo potuiſſe, qui non acceſſerit?

37. Dejicior ego, inquis, si quis meo-

rum dejicitur. Omnino : jam benè agis : a verbis enim recedis, & æquitate uteris : nam verba ipſa si ſequi volumus, quomodo tu dejiceris, quum ſervus tuus dejicitur ? Verùm ita eſt, uti dicis : te dejectum debeo intelligere, etiamsi tactus non fueris : nonne ? Age nunc, si ne tuorum quidem quiſquam loco motus erit, atque omnes in ædibus adſervati, ac retenti : tu ſolus prohibitus, & a tuis ædibus vi, atque armis perterritus : utrùm hanc actionem habebis, quâ nos usi ſumus, an aliam quampiam, an omnino nullam ? nullam eſſe actionem dicere in re tam insigni, tamque atroci, neque prudentiæ, neque auctoritatis tuæ eſt : alia si qua fortè eſt, quæ nos fugerit, dic, quæ sit : cupio diſcere.

38. Hæc si eſt, quâ nos usi ſumus : te judice vincamus neceſſe eſt : non enim vereor, ne hoc dicas, in eadem cauſa, eodem interdicto, te oportere reſtitui, Cæcinam non oportere. Etenim cui perſpicuum non sit, ad incertum revocari bona, fortunas, poſſeſſiones omnium, si ulla ex parte ſententia hujus interdicti deminuta, aut infirmata sit ? si auctoritate virorum talium, vis armatorum hominum, judicio approbata videatur : in quo judicio non de armis dubitatum, ſed de verbis quæsitum eſſe dicatur ? Isne apud vos

obtinebit cauſam ſuam, qui ſe ita defenderit: Ejeci ego te armatis hominibus, non dejeci: ut tantum facinus non in æquitate defenſionis, ſed in una littera latuiſſe videatur? Hujuſce rei vos ſtatuetis nullam eſſe actionem, nullum experiendi jus conſtitutum, quòd obſtiterit armatis hominibus, qui multitudine coactâ, non introitu, ſed omnino aditu quempiam prohibuerit?

XIV. Quid ergo? hoc, quam habet vim? ut illa res aliquid aliqua ex parte differre videatur, utrùm, pedem quum intulero, atque in poſſeſſionem veſtigium fecero, tum expellar, atque dejiciar: an eâdem vi, atque iiſdem armis mihi antè occurratur, ne non modò intrare, verùm etiam adſpicere, aut adſpirare possim? quî hoc ab illo differt? ut ille cogatur reſtituere, qui ingreſſum expulerit: ille, qui ingredientem repulerit, non cogatur?

40. Videte, per deos immortales! quod jus nobis, quam conditionem vobiſmetipsis, quam denique civitati legem conſtituere velitis. Hujuſce generis una eſt actio per hoc interdictum, quo nos usi ſumus, conſtituta: ea si nihil valet, aut si ad hanc rem non pertinet; quid negligentius, aut quid ſtultius majoribus noſtris dici poteſt, qui aut tantæ rei prætermiſerint actionem; aut eam conſtituerint, quæ nequaquam ſa-

tis verbis cauſam, & rationem juris amplecteretur? Periculoſum eſt diſſolvi hoc interdictum: eſt captioſum omnibus, rem ullam conſtitui ejuſmodi, quæ, quum armis geſta ſit, reſcindi jure non possit: verumtamen eſt turpissimum illud, tantæ ſtultitiæ prudentissimos homines condemnari, ut vos judicetis, hujus rei interdictum, atque actionem in mentem majoribus noſtris non veniſſe.

41. Queramur, inquit, licet: tamen hoc interdicto Æbutius non tenetur. Quid ita? Quòd vis Cæcinæ facta non eſt. Dici in hac cauſa poteſt, ubi arma fuerint, ubi coacta hominum multitudo, ubi inſtructi, & certis locis cum ferro homines collocati, ubi minæ, pericula, terroreſque mortis, ibi vim non fuiſſe? Nemo, inquit, occiſus eſt, neque ſaucius. Quid ais? quum de poſſeſſionis controversia, & de privatorum hominum contentione juris loquamur, tu vim negabis eſſe factam, si cædes & occisio facta non erit? Ego exercitus maximos, ſæpe pulſos, & fugatos eſſe dico, terrore ipſo, impetuque hoſtium, sine cujuſquam non modo morte, verùm etiam vulnere.

XV. Etenim, Recuperatores, non ea ſola vis eſt, quæ ad corpus noſtrum, vitamque pervenit, ſed etiam multò major ea, quæ, periculo mortis injecto, formi-

ſet; eò minùs dubitaretis: omnis enim vis eſt, quæ periculo aut decedere nos alicunde cogit, aut prohibet accedere. Quòd si aliter ſtatuetis; videte, ne hoc vos ſtatuatis, qui vivus diſceſſerit, ei vim non eſſe factam: ne hoc omnibus, in poſſessionum controversiis, præſcribatis, ut confligendum sibi, & armis decertandum putent: ne, quemadmodum in bello pœna ignavis ab imperatoribus conſtituitur, sic in judiciis deterior cauſa sit eorum, qui fugerint, quàm qui ad extremum uſque contenderint.

47. Quum de jure, & legitimis hominum controversiis loquimur, & in his rebus vim nominamus, pertenuis vis intelligi debet. Vidi armatos, quamvis paucos; magna vis eſt: decessi unius hominis telo perterritus: dejectus, detruſuſque ſum. Hoc si ita ſtatuetis: non modò non erit, cur depugnare quiſquam poſthac, poſſessionis causâ, velit; ſed ne illud quidem, cur repugnare. Sin autem vim sine cæde, sine vulneratione, sine ſanguine nullam intelligetis: ſtatuetis homines poſſessionis cupidiores, quàm vitæ eſſe oportere.

XVII. Age verò, de vi te ipſum habebo judicem, Æbuti: reſponde, si tibi videtur. In fundum Cæcina utrùm noluit tandem, an non potuit accedere? quum te obſtitiſſe, & repudiaſſe dicis, certè hunc

voluiſſe concedis. Potes igitur dicere, non ei vim fuiſſe impedimento, cui, quum cuperet, eoque consilio veniſſet, per homines coactos non sit licitum accedere? Si enim id, quod maximè voluit, nullo modo potuit; vis profectò quædam obſtiterit neceſſe eſt: aut tu dic, quamobrem, quum vellet accedere, non acceſſerit.

49. Jam vim factam negare non potes: dejectus quemadmodum sit, qui non acceſſerit, id quæritur: demoveri enim, & depelli de loco neceſſe eſt eum, qui dejiciatur; id autem accidere ei quî poteſt, qui omnino in eo loco, unde ſe dejectum eſſe dicit, numquam fuit? Quòd si fuiſſet, & ex eo loco, metu permotus, fugiſſet, quum armatos vidiſſet; diceresne eſſe dejectum? Opinor. An tu, qui tam diligenter, & tam callidè verbis controversias, non æquitate, dijudicas; & jura non utilitate communi, ſed litteris exprimis; poteriſne dicere, dejectum eſſe eum, qui tactus non erit? Quid? detruſum dices? nam eo verbo antea prætores in hoc interdicto uti ſolebant. Quid ais? poteſtne detrudi quiſquam, qui non attingitur? nonne, si verbum ſequi volumus, hoc intelligamus neceſſe eſt, eum detrudi, cui manus afferantur? neceſſe eſt, inquam, si ad verbum rem volumus attingere, n

minem ſtatu detruſum, qui non adhibitâ vi, manu demotus, & actus præceps intelligatur.

50. Dejectus verò quî poteſt eſſe quiſquam, nisi in inferiorem locum de ſuperiore motus? poteſt pulſus, fugatus, ejectus denique: illud verò nullo modo poteſt, dejectus eſſe quiſquam, non modò qui tactus non sit, ſed ne æquo quidem, & plano loco. Quid ergo? hoc interdictum putamus eorum eſſe causâ compositum, qui ſe præcipitatos ex locis ſuperioribus dicerent? eos enim verè poſſumus dicere eſſe dejectos.

XVIII. An non, quum voluntas, & consilium, & ſententia interdicti intelligatur, impudentiam ſummam, aut ſtultitiam singularem putabimus, in verborum errore verſari: rem, & cauſam, & utilitatem communem non relinquere ſolùm, ſed etiam prodere? An hoc dubium eſt, quin neque verborum tanta copia sit, non modò in noſtra lingua, quæ dicitur eſſe inops; ſed ne in alia quidem ulla, res ut omnes ſuis certis, ac propriis vocabulis nominentur? neque verò quidquam opus sit verbis, quum ea res, cujus causâ verba quæsita sint, intelligatur? Quæ lex, quod ſenatusconſultum, quod magiſtratûs edictum, quod fœdus, aut pactio, quod, ut ad privatas res redeam, teſtamentum,

quæ judicia, aut ſtipulationes, aut pacti & conventi formula non infirmari, aut convelli poteſt, si ad verba rem deflectere velimus: conſilium autem eorum, qui ſcripſerunt, & rationem, & auctoritatem relinquamus?

52. Sermo mehercule & familiaris, & quotidianus non cohærebit, si verba inter nos aucupabimur: denique imperium domeſticum nullum erit, si ſervulis hoc noſtris conceſſerimus, ut ad verba nobis obediant; non ad id, quod ex verbis intelligi poſſit, obtemperent. Exemplis nunc uti videlicet mihi neceſſe eſt harum rerum omnium? non occurrit unicuique veſtrûm aliud alii in omni genere exemplum, quod teſtimonio sit, non ex verbis aptum pendere jus, ſed verba ſervire hominum conſiliis & auctoritatibus?

53. Ornatè & copiosè L. Craſſus, homo longè eloquentiſſimus, paulò antè, quàm nos in forum venimus, judicio centumvirali hanc ſententiam defendit, & facilè, quum contra eum prudentiſſimus homo, Q. Mucius, diceret, probavit omnibus, M'. Curium, qui heres inſtitutus eſſet ita, *mortuo poſtumo filio*, quum filius non modò non mortuus, ſed ne natus quidem eſſet, heredem eſſe oportuit. Quid? verbis ſatis hoc cautum erat? Minimè. Quæ res igitur valuit? volu[illegible]

quæ si tacitis nobis intelligi poſſet, verbis omnino non uteremur : quia non poteſt ; verba reperta ſunt, non quæ impedirent, ſed quæ indicarent voluntatem.

XIX. Lex uſum auctoritatem fundi jubet eſſe biennium : at utimur eodem jure in ædibus, quæ in lege non appellantur. Si via ſit immunita, jubet, quà velit, agere jumentum : poteſt hoc ex verbis intelligi, licere, si via ſit in Bruttiis immunita, agere, si velit, jumentum per M. Scauri Tuſculanum. Actio eſt in auctorem præſentem his verbis, *Quandoquidem te in jure conſpicio :* hac actione Appius ille Cæcus uti non poſſet, si tam ſeverè homines verba conſectarentur, ut rem, cujus causâ verba ſunt, non conſiderarent. Teſtamento si recitatus heres eſſet pupillus Cornelius, iſque jam annos XX haberet ; vobis interpretibus amitteret hereditatem.

55. Veniunt in mentem mihi permulta ; vobis plura, certò ſcio : verùm, ne nimiùm multa complectamur, atque ab eo, quod propoſitum eſt, longiùs aberret oratio : hoc ipſum interdictum, de quo agitur, conſideremus. Intelligitis enim in eo ipſo, si in verbis jus conſtituamus, omnem utilitatem nos hujus interdicti, dum verſuti, & callidi volumus eſſe, amiſſuros. *Unde tu, aut familia, aut procurator tuus.*

Si me villicus tuus ſolus dejeciſſet : non familia dejeciſſet, ut opinor, ſed aliquis de familia. Rectè igitur diceres te reſtituiſſe ? quippe. Quid enim facilius eſt, quàm probari iis, qui Latinè ſciant, in uno ſervulo familiæ nomen non valere ? Si verò ne habeas quidem ſervum, præter eum, qui me dejecerit : clames videlicet, Si habeo familiam, a familia mea fateor te eſſe dejectum. Neque dubium eſt, quin, si ad rem judicandam verbo ducimur, non re, familiam intelligamus, quæ conſtet ex ſervis pluribus ; quin unus homo, familia non sit : verbum certè, hoc non modò poſtulat, ſed etiam cogit. At verò ratio juris, interdictique vis, & prætorum voluntas, & hominum prudentium consilium & auctoritas, reſpuat hanc defensionem, & pro nihilo putet.

XX. Quid ergo ? iſti homines Latinè non loquuntur ? immo verò tantum loquuntur, quantum eſt ſatis ad intelligendam voluntatem : quum sibi hoc propoſuerint, ut, sive me tu dejeceris, sive tuorum quiſpiam, sive ſervorum, sive amicorum, ut ſervos non numerò diſtinguant, ſed appellent uno familiæ nomine.

57. De liberis autem quiſquis eſt, procuratoris nomine appelletur : non quò omnes sint, aut appellentur procuratores,

negotii noſtri aliquid gerant; ſed quia in hac re, cognitâ ſententiâ interdicti, verba ſubtiliter exquiri omnia noluerunt. Non enim alia cauſa eſt æquitatis in uno ſervo, & in pluribus: non alia ratio juris in hoc genere duntaxat, utrùm me tuus procurator dejecerit is, qui legitimè procurator dicitur omnium rerum ejus, qui in Italiâ non sit, absitve reipublicæ causâ, quasi quidam pene dominus, hoc eſt, alieni juris vicarius; an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim, dejectionemque tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit.

58. Quare, si ad eum reſtituendum, qui vi dejectus eſt, eamdem vim habet æquitatis ratio; eâ intellectâ, certè nihil ad rem pertinet, quæ verborum vis sit, ac nominum. Tam reſtitues, si tuus me libertus dejecerit, nulli tuo præpositus negotio, quàm si procurator dejecerit: non quò omnes sint procuratores, qui aliquid noſtri negotii gerunt; ſed quòd in hac re quæri nihil attinet. Tam reſtitues, si unus ſervulus, quàm si familia dejecerit univerſa: non quò idem sit ſervulus unus, quod familia; verùm quia non, quibus verbis quidque dicatur, quæritur, ſed quæ res agatur. Etiam ut jam longiùs a verbo recedamus, ab æquitate ne tantulum quidem; si tuus ſervus nullus fuerit, ſed om-

nes alieni ac mercenarii : tamen & ipsi tuæ familiæ genere, & nomine continebuntur.

XXI. Perge porrò hoc idem interdictum ſequi : *Hominibus coactis*. Neminem coëgeris ; ipsi convenerint ſuâ ſponte : certè cogit is, qui congregat homines, & convocat : coacti ſunt ii, qui ab aliquo ſunt unum in locum congregati. Si non modò convocati non ſunt, ſed ne convenerunt quidem ; ſed ii modò fuerunt, qui etiam antea, non, vis ut fieret, verùm colendi, aut paſcendi causâ, eſſe in agro conſueverant ; defendes, homines coactos non fuiſſe : & verbo quidem ſuperabis, me ipſo judice ; re autem, ne consiſtes quidem ullo judice. Vim enim multitudinis reſtitui voluerunt, non ſolùm convocatæ multitudinis : ſed, quia plerumque, ubi multitudine opus eſt, homines cogi ſolent, ideo de coactis compoſitum interdictum eſt : quod, etiam si verbo differre videbitur, re tamen erit unum, & omnibus in causis idem valebit, in quibus perſpicitur una, atque eadem cauſa æquitatis.

60. *Armatiſve*. Quid dicemus ? armatos, si Latinè loqui volumus, quos appellare verè poſſumus ? opinor eos, qui ſcutis teliſque parati, ornatique ſunt. Quid igitur ? si glebis, aut ſaxis, aut fuſtibus ali-

quem de fundo præcipitem egeris; juſſuſque ſis, quem hominibus armatis dejeceris, reſtituere; reſtituiſſe te dices? Verba si valent: si cauſæ non ratione, ſed vocibus ponderantur: me auctore dicito: vinces profectò, non fuiſſe armatos eos, qui ſaxa jacerent, quæ de terra ipsi tollerent: non eſſe arma cæſpites, neque glebas: non fuiſſe armatos eos, qui prætereuntes ramum defringerent arboris: arma eſſe ſuis nominibus, alia ad tegendum, alia ad nocendum: quæ qui non habuerint, eos inermes fuiſſe vinces.

61. Verùm si quidem erit armorum judicium; tum iſta dicito: juris judicium quum erit, & æquitatis; cave in iſta tam frigida, tam jejuna calumnia deliteſcas: non enim reperies quemquam judicem, aut recuperatorem, qui, tamquam si arma militis inſpicienda sint, ita probet armatum: ſed perinde valebit, quasi ornatissimi fuerint, si reperientur ita parati fuiſſe, ut vim vitæ, aut corpori potuerint afferre.

XXII. Atque, ut magis intelligas, quàm verba nihil valeant: Si tu ſolus, aut quivis unus cum ſcuto, cum gladio impetum in me feciſſes, atque ego ita dejectus eſſem; audereſne dicere, interdictum eſſe de armatis hominibus: hîc autem hominem armatum unum fuiſſe? Non, opinor, tam

tam impudens eſſes. Atqui vide, ne multò nunc sis impudentior : nam tum quidem omnes mortales implorare poſſes, quòd homines in tuo negotio Latinè loqui obliviſcerentur : quòd inermes armati judicarentur : quòd, quum interdictum eſſet de pluribus, commiſſa res eſſet ab uno ; unus homo plures eſſe homines judicarentur.

63. Verùm in his causis non verba veniunt in judicium, ſed ea res, cujus causâ verba hæc in interdictum conjecta ſunt. Vim, quæ ad caput & ad vitam pertinet, reſtitui sine ulla exceptione voluerunt. Ea fit plerumque per homines coactos, armatoſque : quæ si alio conſilio, eodem periculo facta sit ; eodem jure eſſe voluerunt. Non enim major eſt injuria, si tua familia, quàm si tuus villicus : non, si tui ſervi, quàm si alieni, ac mercenarii : non, si tuus procurator, quàm si vicinus, aut libertus tuus : non, si coactis hominibus, quàm si voluntariis, aut etiam assiduis ac domeſticis : non, si armatis, quàm si inermibus, qui vim haberent armatorum ad nocendum : non, si pluribus, quàm si uno armato. Quibus enim rebus plerumque vis fit, ejuſmodi hæ res appellantur interdicto : si per alias res eadem facta vis eſt ; ea, tametsi verbis interdicti non concluditur, tamen ſententiâ juris atque auctoritate retinetur.

XXIII. Venio nunc ad illud tuum: *Non dejeci, si non ſivi accedere.* Puto te ipſum, Piſo, perſpicere, quantò iſta ſit anguſtior, iniquiorque defenſio, quàm ſi illâ uterere: *Non fuerunt armati: cum fuſtibus & ſaxis fuerunt.* Si mehercule mihi, non copioſo homini ad dicendum, optio detur, utrùm malim defendere, non eſſe dejectum eum, cui vi & armis ingredienti ſit occurſum; an, armatos non fuiſſe eos, qui ſine ſcutis, ac ſine ferro fuerint: omnino ad probandum utramque rem videam infirmam, nugatoriamque eſſe: ad dicendum autem, in altera videar mihi aliquid reperire poſſe, non fuiſſe armatos eos, qui neque ferri quidquam, neque ſcutum ullum habuerint; hìc verò hæream, ſi mihi defendendum ſit, eum qui pulſus, fugatuſque ſit, non eſſe dejectum.

64. Atque illud in tota defenſione tua mihi maximè mirum videbatur, te dicere, juriſconſultorum auctoritati obtemperari non oportere. Quod ego, tametsi non nunc primùm, neque in hac cauſa ſolùm audio, tamen admodum mirabar, abs te quam ob rem diceretur: nam ceteri tum ad iſtam hortationem decurrunt, quum ſe in cauſa putant habere æquum & bonum, quod defendant: ſi contrà verbis & litteris, &, ut dici ſolet, ſummo jure contenditur; ſolent ejuſmodi iniquitati, &

boni, & æqui nomen, dignitatemque opponere. Tum illud, quod dicitur, *Sive*, *nive*, irrident: tum aucupia verborum, & litterarum tendiculas in invidiam vocant: tum vociferantur, ex æquo & bono, non ex callidò, verſutoque jure rem judicari oportere: ſcriptum ſequi, calumniatoris eſſe: boni judicis, voluntatem ſcriptoris, auctoritatemque defendere.

66. In iſta verò cauſa, quum tu sis is, qui te verbo, litteráque defendas: quum tuæ sint hæ partes, Unde dejectus es? an inde, quò prohibitus es accedere? ejectus es, non dejectus. Quum tua sit hæc oratio, Fateor, me homines coëgiſſe: fateor, armaſſe: fateor, tibi mortem eſſe minitatum: fateor, hoc interdicto prætoris vindicari, si voluntas & æquitas valeat: sed ego invenio in interdicto verbum unum, ubi deliteſcam: non dejeci te ex eo loco, quem in locum prohibui ne venires.

XXIV. In iſta defensione accuſas eos, qui conſuluntur, quòd æquitatis cenſeant rationem, non verbi, haberi oportere. Et hoc loco Scævolam dixiſti cauſam apud centumviros non tenuiſſe: quem ego antea commemoravi, quòd idem faceret, quod tu nunc (tametsi ille in aliqua cauſa faciebat, tu in nulla facis) tamen probaſſe nemini quod defendis, quia verbis oppugnare æquitatem videbatur. Quum id mi-

ror, te hoc in hac re, alieno tempore, & contrà, quàm iſta cauſa poſtulaſſet, defendiſſe: tum illud vulgò in judiciis, & nonnumquam ab ingeniosis hominibus defendi, mihi mirum videri ſolet, nec jurisconſultis concedi, nec jus civile in causis ſemper valere oportere.

68. Nam qui hoc diſputant, si id dicunt, non rectè aliquid ſtatuere eos, qui conſulantur; non hoc debent dicere, juri civili, ſed hominibus ſtultis, obtemperari non oportere: sin illos rectè reſpondere concedunt, & aliter judicari dicunt oportere, malè judicari oportere dicunt: neque enim fieri poteſt, ut aliud judicari de jure, aliud reſponderi oporteat; nec ut quiſquam juris numeretur peritus, qui id ſtatuat eſſe jus, quod non oporteat judicari.

69. At eſt aliquando contrà judicatum. Primùm utrùm rectè, an perperam? si rectè; id fuit jus, quod judicatum eſt: sin aliter; non dubium eſt, utrùm judices, an juriſconſulti vituperandi sint. Deinde si de jure vario quippiam judicatum eſt; non potiùs contra jurisconſultos ſtatuunt, si aliter pronuntiatum eſt, ac Mucio placuit, quàm ex eorum auctoritate, si, ut Manilius ſtatuebat, sic eſt judicatum. Etenim ipſe Craſſus non ita cauſam apud centumviros egit, ut contra

juriſconſultos diceret : ſed ut hoc doceret, illud, quod Scævola defendebat, non eſſe juris ; & in eam rem non ſolùm rationes afferret, ſed etiam Q. Mucio, ſocero ſuo, multiſque peritissimis hominibus auctoribus uteretur.

XXV. Nam qui jus civile contemnendum putat, is vincula revellit non modò judiciorum, ſed etiam utilitatis, vitæque communis : qui autem interpretes juris vituperat ; si imperitos juris eſſe dicit ; de hominibus, non de jure civili detrahit : sin peritis non putat eſſe obtemperandum ; non homines lædit, ſed leges ac jura labefactat. Quod vobis venire in mentem profectò neceſſe eſt ; nihil eſſe in civitate tam diligenter, quàm jus civile, retinendum : etenim, hoc ſublato, nihil eſt, quare exploratum cuiquam possit eſſe, quid ſuum, aut quid alienum sit : nihil eſt, quod æquabile inter omnes, atque unum omnibus eſſe possit.

71. Itaque in ceteris controverſiis atque judiciis, quum quæritur, aliquid factum, necne sit ; verum, an falſum proferatur : & fictus teſtis ſubornari ſolet, & imponi falſæ tabulæ : nonnumquam, honeſto ac probabili nomine, bono viro, [illegible] error objici : improbo facultas [illegible] quum ſciens perperam judicarit, [illegible] tum, aut tabulas ſecutus eſſe vi[illegible]

jure nihil eſt ejuſmodi, Recuperatores: non tabulæ falſæ, non teſtis improbus: denique nimia iſta, quæ dominatur in civitate, potentia, in hoc ſolo genere quieſcit: quid agat, quomodo aggrediatur judicem, quà denique digitum proferat, non habet.

72. Illud enim poteſt dici judici ab aliquo non tam verecundo homine, quàm gratioſo: Judica hoc factum eſſe, aut numquam eſſe factum, vel cogitatum: crede huic teſti: has comproba tabulas. Hoc non poteſt: Cui filius agnatus sit, ejus teſtamentum non eſſe ruptum, judica: quod mulier sine tutore auctore promiſerit, deberi: non eſt aditus ad hujuſmodi res, neque potentiæ cujuſquam, neque gratiæ: denique, quò majus hoc, ſanctiuſque videatur, ne pretio quidem corrumpi judex in ejuſmodi cauſa poteſt. Iſte veſter teſtis, qui auſus eſt dicere, *Feciſſe videri eum*, de quo ne cujus rei argueretur quidem, ſcire potuiſſet, ipſe numquam auderet judicare, deberi viro dotem, quam mulier nullo auctore dixiſſet. O rem præclaram, vobiſque ob hoc retinendam, Recuperatores!

XXVI. Quod enim eſt jus civile? quod neque inflecti gratiâ, neque perfringi potentiâ, neque adulterari pecuniâ poſſit: quod si non modò oppreſſum, ſed etiam

deſertum, aut negligentiùs adſervatum erit; nihil eſt, quod quiſquam ſeſe habere certum, aut a patre accepturum, aut relicturum liberis arbitretur.

74. Quid enim refert, ædes, aut fundum relictum a patre, aut aliquâ ratione habere bene partum, si incertum sit, quæ quum omnia tua jure mancipii sint, ea poſſiſne retinere? si parùm sit communitum jus? si civili ac publicâ lege contra alicujus gratiam teneri non poteſt? Quid, inquam, prodeſt, fundum habere, si, quæ decentissimè deſcripta a majoribus jura finium, poſſessionum, aquarum, itinerumque ſunt, hæc perturbari aliquâ ratione, commutarique poſſunt? Mihi credite: major hereditas venit, unicuique veſtrûm in iiſdem bonis, a jure, & a legibus, quàm ab iis, a quibus illa ipſa bona relicta ſunt: nam, ut perveniat ad me fundus, teſtamento alicujus fieri poteſt; ut retineam quod meum factum sit, sine jure civili non poteſt.

75. Fundus a patre relinqui poteſt: at uſucapio fundi, hoc eſt, finis ſollicitudinis, ac periculi litium, non a patre relinquitur, ſed a legibus. Aquæ ductus, hau[illegible]tus, iter, actus, a patre: ſed rata au[illegible]ritas harum rerum omnium a jure [illegible] ſumitur. Quapropter non minus dilig[illegible] ea, quæ a majoribus accepiſtis, pu[illegible]

patrimonia juris, quàm privatæ rei veſtræ retinere debetis : non ſolùm quòd hæc jure civili ſepta ſunt; ſed etiam quòd patrimonium unius incommodo dimittitur; jus amitti non poteſt sine magno incommodo civitatis.

XXVII. In hac ipſa cauſa, Recuperatores, si hoc nos non obtinebimus, vi, armatis hominibus, dejectum eſſe eum, quem vi, armatis hominibus, pulſum, fugatumque eſſe conſtet: Cæcina rem non amittet, quam ipſam animo forti, si tempus ita ferret, amitteret : in poſſeſſionem in præſentia non reſtituetur : nihil amplius: Populi Romani cauſa, civitatis jus, bona, fortunæ, poſſeſſioneſque in dubium, incertumque revocabuntur : veſtrâ auctoritate hoc conſtituetur, hoc præſcribetur : quîcum tu poſthac de poſſeſſione contendes, eum, si ingreſſum modò dejeceris, in prædium reſtituas oportebit : sin autem ingredienti cum armata multitudine obvius fueris, & ita venientem repuleris, fugaris, averteris, non reſtitues : tum ſtatueritis vim in cæde ſolùm, non etiam in animo : nisi cruor apareat, vim non eſſe factam : in jure parum delectum eſſe, qui prohibitus sit : nisi ex eo loco, ubi veſtigium impreſſerit, dejici neminem poſſe. Juris igitur retineri ſententiam, & æquitatem plurimùm valere oportere; an verbo ac

litterâ jus omne torqueri ; vos ſtatuite, Recuperatores, utrum utilius eſſe videatur.

77. Hoc loco percommodè accidit, quòd non adeſt is, qui paulò antè affuit, & adeſſe nobis frequenter in hac cauſa ſolet, vir ornatissimus, C. Aquilius : nam ipſo præſente, de virtute ejus & prudentiâ timidiùs dicerem, quòd & ipſe pudore quodam afficeretur ex ſua laude, & me similis ratio pudoris a præſentis laude tardaret : cujus auctoritati dictum eſt ab illa cauſa concedi nimiùm non oportere. Non vereor, de tali viro ne plus dicam, quàm vos aut ſentiatis, aut apud vos commemorari velitis.

78. Quapropter hoc dicam, numquam ejus auctoritatem nimiùm valere, cujus prudentiam populus Romanus in cavendo, non in decipiendo perſpexerit : qui juris civilis rationem numquam ab æquitate ſejunxerit : qui tot annos ingenium, laborem, fidem ſuam populo Romano promptam, expoſitamque præbuerit : qui ita juſtus & bonus vir eſt, ut naturâ, non diſciplinâ conſultus eſſe videatur : ita peritus ac prudens, ut ex jure civili, non ſcientia ſolùm quædam, verùm etiam bonitas nata videatur : cujus tantum eſt ingenium, ita prompta fides, ut, quidquid inde haurias, purum, liquidumque te haurire ſentias.

79. Quare permagnam initis a no[illegible] gratiam, quum eum auctorem noſtr[illegible]

T v

fenſionis eſſe dicitis. Illud autem miror, cur vos aliquid contra me ſentire dicatis, quum eum auctorem vos pro me appelletis; noſtrum nominetis. Verumtamen quid ait iſte noſter auctor? Omnibus, quidquid verbis actum, pronuntiatumque ſit, convenit.

XXVIII. Ego ex iſto genere conſultorum non nominem, ut opinor, iſtum ipſum, quo vos auctore rem iſtam agere, & defenſionem cauſæ conſtituere vos dicitis: qui quum iſtam diſputationem mecum ingreſſus eſſet, non poſſe probari quemquam eſſe dejectum, niſi ex eo loco, in quo fuiſſet; rem & ſententiam interdicti mecum facere fatebatur; verbo me excludi dicebat: a verbo autem poſſe recedi non arbitrabatur.

80. Quum exemplis uterer multis, etiam illâ materiâ æquitatis, ab verbo & ab ſcripto, plurimis ſæpe in rebus, jus, & æqui bonique rationem eſſe ſejunctam; ſemperque id valuiſſe plurimùm, quod in ſe auctoritatis habuiſſet, æquitatiſque plurimùm: conſolatus eſt me, & oſtendit, in hac ipſa cauſa nihil eſſe, quòd laborarem: nam verba ipſa ſponſionis facere mecum, ſi vellem diligenter attendere. Quonam, inquam, modo? Quia certè, inquit, dejectus eſt Cæcina vi, hominibus armatis, aliquo ex loco: ſi non ex eo

loco, quem in locum veniſſe voluit; at ex eo certè, unde fugit. Quid tum? Prætor, inquit, interdixit, ut, unde dejectus eſſet, eò reſtitueretur, hoc eſt, quicumque is locus eſſet, unde dejectus eſſet. Æbutius autem, qui fatetur, aliquo ex loco dejectum eſſe Cæcinam, is, quo modo ſe reſtituiſſe dixit, neceſſe eſt malè fecerit ſponsionem.

81. Quid eſt, Piſo? placet tibi pugnare verbis? placet cauſam juris, & æquitatis, & non noſtræ poſſessionis, ſed omninò poſſessionum omnium, conſtituere in verbo? Ego, quod mihi videretur, quod à majoribus factitatum, quod horum auctoritate, quibus judicandum eſt, dignum eſſet, oſtendi, id verum, id æquum, id utile omnibus eſſe, ſpectari, quo consilio, & quâ ſententiâ, non, quibus quidque verbis eſſet actum. Tu me ad verbum vocas? non antè venio, quàm recuſaro: nego oportere, nego obtineri poſſe, nego ullam rem eſſe, quæ aut comprehendi ſatis, aut caveri, aut excipi possit, si aut præterito aliquo verbo, aut ambiguè posito, ſententiâ, & re cognitâ, non id, quod intelligitur, ſed id, quod dicitur, valebit.

XXIX. Quoniam ſatis recuſavi: venio jam quò vocas. Quæro abs te, simne dejectus, non de Fulciniano fundo: neque enim prætor, si ex eo fundo eſſem de-

T vj

jectus, ita me reſtitui jussit; ſed eò, unde dejectus eſſem: ſum ex proximo vicini fundo dejectus, quà adibam ad iſtum fundum: ſum de via: ſum certè alicunde, sive de privato, sive de publico: eò reſtitui ſum juſſus: reſtituiſſe te dixiſti: nego me ex decreto prætoris reſtitutum eſſe. Quid ad hæc dicimus? aut tuo, quemadmodum dicitur, gladio, aut noſtro, defensio tua conficiatur, neceſſe eſt.

83. Si ad interdicti ſententiam confugis, & , de quo fundo actum sit tum, quum Æbutius reſtituere jubebatur, id quærendum eſſe dicis, neque æquitatem rei, verbi laqueo capi putas oportere: in meis caſtris, præsidiiſque verſaris: mea, mea eſt iſta defensio: ego hoc vociferor: ego omnes homines, deoſque teſtor, quum majores vim armatam nullâ juris defensione texerint, non veſtigium ejus, qui dejectus sit, ſed factum illius, qui dejecerit, in judicium venire: dejectum eſſe, qui fugatus sit: vim eſſe factam, cui periculum mortis sit injectum.

84. Iſtum locum fugis, & reformidas? & me ex hoc, ut ita dicam, campo æquitatis ad iſtas verborum anguſtias, & ad omnes litterarum angulos revocas? in iis ipsis intercludêre insidiis, quas mihi conparis opponere. Non dejeci, ſed ejeci. Peracutum hoc tibi videtur: hic eſt mucro

defenſionis tuæ. In eum ipſum cauſa tua incurrat, neceſſe eſt. Ego enim tibi refero: Si non ſum ex eo loco dejectus, quò prohibitus ſum accedere, at ex eo ſum dejectus, quò accessi, unde fugi. Si prætor non diſtinxit locum, quò me reſtitui juberet, & reſtitui jussit: non ſum ex decreto reſtitutus.

85. Velim, Recuperatores, hoc totum, si vobis verſutius, quàm mea conſuetudo defendendi fert, videbitur, sic exiſtimetis: primùm alium, non me, excogitaſſe: deinde hujus rationis non modò non inventorem, ſed ne probatorem quidem eſſe me: idque me non ad meam defensionem attuliſſe, ſed illorum defensioni retuliſſe: me poſſe pro meo jure dicere, neque in hac re, quam ego protuli, quæri oportere, quibus verbis prætor interdixit, ſed de quo loco sit actum, quum interdixit: neque in vi armatorum ſpectari oportere, in quo loco sit facta vis, verùm sitne facta: te verò nullo modo poſſe defendere, in qua re tu velis, verba ſpectari oportere; in qua re nolis, non oportere.

XXX. Verumtamen ecquid mi[illegible] pondetur ad illud, quod antea di[illegible] ſolùm re & ſententiâ, ſed verbi[illegible] hoc interdictum ita eſſe com[illegible] nihil commutandum videretur? [illegible] diligenter, quæſo, Recupera[illegible]

enim veſtri ingenii, non meam, ſed majorum prudentiam cognoſcere : non enim ſum id dicturus, quod ego invênerim, ſed quod illos non fugerit. Quum de vi interdicitur, duo genera cauſarum eſſe intelligebant, ad quæ interdictum pertineret : unum, si qui ex loco, in quo eſſet; alterum, si ab eo loco, quò veniret, vi dejectus eſſet : & horum utrumque, neque præterea quidquam, poteſt accidere, Recuperatores.

87. Id adeo, si placet, conſiderate. Si qui meam familiam de meo fundo dejecerit, ex eo me loco dejecerit : si qui mihi præſtò fuerit cum armatis hominibus extra meum fundum, & me introire prohibuerit; non ex eo, ſed ab eo loco me dejecerit. Ad hæc duo genera rerum, unum verbum, quod ſatis declararet utraſque res, invenerunt; ut, sive ex fundo, sive a fundo dejectus eſſem, uno, atque eodem interdicto reſtituerer, *Unde tu*. Hoc verbum, *Unde*, utrumque declarat; & ex quo loco, & a quo loco. Unde dejectus eſt Cinna? ex urbe. Unde dejeciſti? ab urbe. Unde dejecti Galli? a Capitolio. Unde qui cum Graccho fuerunt? ex Capitolio.

88. Videtis igitur, hoc uno verbô significari res duas, & ex quo, & a quo loco. Quum autem eò reſtitui jubet, ita jubet :

ut, si Galli a majoribus noſtris poſtularent, ut eò reſtituerentur, unde dejecti eſſent, & aliquâ vi hoc aſſequi poſſent; non, opinor, eos in cuniculum, quà aggreſſi erant, ſed in Capitolium reſtitui oporteret: hoc enim intelligitur. *Unde tu dejeciſti*, sive ex quo loco, sive a quo loco, *eò reſtituas*. Hoc jam simplex eſt, in eum locum reſtituas: sive ex hoc locò dejeciſti, reſtitue in hunc locum: sive ab hoc loco, reſtitue in eum locum, non ex quo, ſed a quo dejectus eſt. Ut si qui ex alto, quum ad patriam accessiſſet, tempeſtate ſubitò rejectus optaret, ut, quum eſſet a patria dejectus, eò reſtitueretur; hoc, opinor, optaret, ut, a quo loco depulſus eſſet, in eum ſe fortuna reſtitueret, non in ſalum, ſed in ipſam urbem, quam petebat: sic, quoniam vim verborum neceſſariò similitudine rerum aucupamur, qui poſtulat, ut, a quo loco dejectus eſt, hoc eſt, unde dejectus eſt, eò reſtituatur, hoc poſtulat, ut in eum ipſum locum reſtituatur.

XXXI. Quum verba nos eò ducunt, tum res ipſa hoc ſentire, atque intelligere cogit. Etenim, Piſo (redeo nunc ad illa principia defensionis meæ) si quis te ex ædibus tuis vi, hominibus armatis dejecerit, quid ageres? opinor, hoc interdicto, quo nos usi ſumus, perſequerere.

Quid? si quis jam de foro redeuntem, armatis hominibus domum tuam te introire prohibuerit, quid ageres? uterere eodem interdicto. Quum igitur prætor interdixerit, unde dejectus es, ut eò reſtituaris; tu hoc idem, quod ego dico, & quod perſpicuum eſt, interpretabere: quum illud verbum, *unde*, in utramque rem valeat, eóque tu reſtitui sis juſſus: tam te in ædes tuas reſtitui oportere, si e veſtibulo, quàm si ex interiore ædium parte dejectus sis.

90. Ut verò jam, Recuperatores, nulla dubitatio sit, sive rem, sive verba ſpectare vultis, quin ſecundùm nos judicetis, exoritur hîc jam, obrutis rebus omnibus & perditis, illa defensio, eum dejici poſſe, qui tum possideat: qui non possideat, nullo modo poſſe: itaque, si ego sim a tuis ædibus dejectus, reſtitui non oportere; si ipſe sis, oportere. Numera, quàm multa in iſta defensione falſa sint, Piſo: ac primùm illud attende, te jam ex illa ratione eſſe depulſum, quòd negabas quemquam dejici poſſe, nisi qui in eo loco fuerit: nunc, qui possideat, eum, etiam si non fuerit in eo loco, dejici poſſe concedis.

91. Cur ergo aut in illud quotidianum interdictum, *Unde ille me vi dejecit*, additur, *quum ego possiderem*; si dejici ne-

mo poteſt, qui non possidet: aut in hoc interdictum, *De hominibus armatis*, non additur, si oportet quæri, poſſederit, necne? Negas dejici, nisi qui possideat. Oſtendo, si sine armatis coactiſve hominibus dejectus quiſquam sit, eum, qui fateatur ſe dejeciſſe, vincere ſponsione, si oſtendat, eum non poſſediſſe. Negas dejici, nisi qui possideat. Oſtendo ex hoc interdicto, *De armatis hominibus*, qui possit oſtendere non poſſediſſe eum, qui dejectus sit, condemnari tamen ſponsionis neceſſe eſſe, si fateatur eſſe dejectum.

XXXII. Dupliciter homines dejiciuntur: aut sine coactis, armatiſve hominibus, aut per ejuſmodi rationem, & vim. Ad duas dissimiles res duo dejuncta interdicta ſunt. In illa vi quotidiana non ſatis eſt poſſe docere ſe dejectum, nisi oſtendere possit, quum possideret, tum dejectum: ne id quidem ſatis eſt, nisi docet ita ſe poſſediſſe, ut nec vi, nec clam, nec precariò poſſederit. Itaque is, qui ſe reſtituiſſe dixit, magnâ voce ſæpe confiteri ſolet, ſe vi dejeciſſe: verùm illud addit, Non possidebat: vel etiam, quum hoc ipſum concessit, vincit tamen ſponsione, si planum facit, ab ſe illum aut vi, aut clam, aut precariò poſſediſſe.

93. Videtiſne, quot defensionibus eum, qui sine armis ac multitudine vim fecerit,

uti poſſe majores voluerunt? hunc verò, qui ab jure, officio, bonis moribus, ad ferrum, ad arma, ad cædem confugerit, nudum in cauſa, deſtitutumque videtis: ut, qui armatus de poſſessione contendiſſet, inermis planè de ſponsione certaret. Ecquid igitur intereſt, Piſo, inter hæc interdicta? ecquid intereſt, utrùm hoc additum, Quum A. Cæcina poſſederit, necne? ecquid te ratio juris, ecquid interdictorum dissimilitudo, ecquid auctoritas majorum commovet? Si eſſet additum; de eo quæri oporteret: additum non eſt; tamen oportebit?

94. Atque ego in hoc Cæcinam non defendo: poſſedit enim Cæcina, Recuperatores: & id, tametsi extra cauſam eſt, percurram tamen brevi, ut non minùs hominem ipſum, quàm jus commune defenſum velitis. Cæſenniam poſſediſſe per colonum non negas; quia colonus habuit conductum de Cæſennia fundum; quum idem ex eadem conductione fuerit in fundo. Dubium eſt, quin, si Cæſennia tum possidebat, quum erat colonus in fundo, poſt ejus mortem heres eodem jure poſſederit? Deinde ipſe Cæcina, quum circuiret prædia, venit in iſtum fundum: rationes a colono accepit: ſunt in eam rem teſtimonia. Poſtea cur, Æbuti, de iſto potiùs fundo, quàm de alio, si quem ha-

bes, Cæcinæ denuntiabas, si Cæcina non poſſidebat? Ipſe porrò Cæcina cur ſe moribus deduci volebat; idque tibi de amicorum, etiam de ipsius C. Aquilii ſententia reſponderat? At enim Sulla legem tulit.

XXXIII. Ut nihil de illo tempore, nihil de calamitate reipublicæ querar, hoc tibi reſpondeo: adſcripsiſſe eumdem Sullam in eamdem legem, *Si quid jus non eſſet rogarier, ejus eâ lege nihilum rogatum.* Quid eſt, quod jus non ſit? quod populus jubere, aut vetare non poſſit? Ut ne longiùs abeam, declarat iſta adſcriptio eſſe aliquid: nam, nisi eſſet, hoc in omnibus legibus non adſcriberetur.

96. Sed quæro abs te, puteſne, si populus juſſerit, me, tuum, aut item, te, meum ſervum eſſe; id juſſum, ratum, atque firmum futurum? Perſpicis hoc nihil eſſe, & fateris, quæ inter... Primum illud concedis, non, quidquid populus juſſerit, ratum eſſe oportere: deinde nihil rationis affers, quamobrem, si libertas adimi nullo modo possit, civitas possit: nam & eodem modo de utraque re traditum nobis eſt; &, si ſemel civitas adimi poteſt, retineri libertas non poteſt. Quî enim poteſt jure Quiritium liber eſſe is, qui in numero Quiritium non eſt?

97. Atque ego hanc adoleſcentulus cau-

ſam quum agerem contra hominem diſertiſsimum noſtræ civitatis Cottam, probavi. Quum Arretinæ mulieris libertatem defenderem, & Cotta decemviris religionem injeciſſet, non poſſe ſacramentum noſtrum juſtum judicari, quòd Arretinis adempta civitas eſſet, & ego vehementiùs contendiſſem, civitatem adimi non potuiſſe: decemviri primâ actione non judicaverunt: poſtea, re quæsitâ & deliberatâ, ſacramentum noſtrum juſtum judicaverunt. Atque hoc, & contrà dicente Cottâ, & Sullâ vivo, judicatum eſt. Jam verò in ceteris, ut omnes, qui in eadem cauſa ſunt, & lege agant, & ſuum jus perſequantur, & omnes jure civili, sine cujuſquam aut magiſtratûs, aut judicis, aut periti hominis, aut imperiti dubitatione, utantur, quid ego commemorem? dubium nemini veſtrûm eſt. Certè quæri hoc ſolere me non præterit (ut ex me ea, quæ tibi in mentem non veniunt, audias) quemadmodum, si civitas adimi non poſsit, in colonias Latinas ſæpe noſtri cives profecti sint. Aut ſuâ voluntate, aut legis multâ profecti ſunt: quam multam si ſufferre voluiſſent, tum manere in civitate potuiſſent.

XXXIV. Quid? quem pater patratus dedidit, aut ſuus pater, populuſve vendidit, quo is jure amittit civitatem? Ut

religione civitas ſolvatur, civis Romanus traditur : qui quum eſt acceptus, eſt eorum, quibus eſt deditus : si non accipiunt, ut Mancinum Numantini, retinet integram cauſam, & jus civitatis. Si pater vendidit eum, quem in ſuam poteſtatem ſuſceperat, ex poteſtate dimittit.

99. Jam populus quum eum vendidit, qui miles factus non eſt, non adimit ei libertatem ; ſed judicat, non eſſe eum liberum, qui, ut liber sit, adire periculum noluit : quum autem incenſum vendit, hoc judicat ; quum is, qui in ſervitute juſta fuerit, cenſu liberetur, eum, qui, quum liber eſſet, cenſeri noluerit, ipſum sibi libertatem abjudicaſſe. Quòd si maximè iiſce rebus adimi libertas, aut civitas poteſt, non intelligunt qui hæc commemorant, si per has rationes adimi majores poſſe voluerunt, alio modo noluiſſe ?

100. Nam, ut hæc ex jure civili protulerunt, sic afferant velim, quibus lege aut Romana civitas, aut libertas erepta sit. Nam quod ad exsilium attinet, perſpicuè intelligi poteſt, quale sit. Exsilium enim, non ſupplicium eſt, ſed perfugium, portuſque ſupplicii : nam qui volunt pœnam aliquam ſubterfugere, aut calamitatem, eò ſolum vertunt ; hoc eſt, ſedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege noſtra reperietur, ut apud ceteras civitates, ma-

leficium ullum exsilio eſſe multatum : ſed quum homines vincula, neces, ignominiaſque vitant, quæ ſunt legibus conſtitutæ ; confugiunt, quasi ad aram, in exsilium : qui si in civitate legis vim ſubire vellent ; non priùs civitatem, quàm vitam amitterent : quia nolunt ; non adimitur his civitas, ſed ab his relinquitur, atque deponitur. Nam, quum ex noſtro jure duarum civitatum nemo eſſe possit ; tum amittitur hæc civitas denique, quum is, qui profugit, receptus eſt in exsilium, hoc eſt, in aliam civitatem.

XXXV. Non me præterit, Recuperatores, tametsi de hoc jure multa prætereo, tamen me longiùs prolapſum eſſe, quàm ratio veſtri judicii poſtularit. Verùm id feci, non quòd vos in hac cauſa hanc defensionem desiderare arbitrarer, ſed ut omnes intelligerent, nec ademptam cuiquam civitatem eſſe, nec adimi poſſe. Hoc quum eos ſcire volui, quibus Sulla voluit injuriam facere, tum omnes ceteros novos, vetereſque cives : neque enim ratio afferri poteſt, cur, si cuiquam novo civi potuerit adimi civitas, non omnibus patriciis, omnibus antiquissimis civibus possit.

102. Nam ad hanc quidem cauſam nihil hoc pertinuiſſe, primùm ex eo intelligi poteſt, quòd vos ea de re judicare non debetis : deinde quòd Sulla ipſe ita tulit de

civitate, ut non ſuſtulerit horum nexa, atque hereditates: jubet enim eodem jure eſſe, quo fuerint Ariminenſes: quos quis ignorat duodecim coloniarum fuiſſe, & a populo Romano hereditates capere potuiſſe?

103. Quòd si adimi civitas A. Cæcinæ lege potuiſſet, magis illam rationem tamen omnes boni quæreremus, quemadmodum ſpectatissimum, pudentissimumque hominem, ſummo conſilio, ſummâ virtute, ſummâ auctoritate domeſticâ præditum, levatum injuriâ, civem retinere poſſemus, quàm uti nunc, quum de jure civitatis nihil potuerit deperdere, quiſquam exsiſtat, nisi tui, Sexte, similis & ſtultitiâ, & impudentiâ, qui huic civitatem ademptam eſſe dicat. Qui, quoniam, Recuperatores, ſuum jus non deſeruit, neque quidquam illius audaciæ petulantiæque concessit; derelinquo jam communem cauſam, populique Romani jus in veſtra fide ac religione depono.

XXXVI. Is homo ita ſe probatum vobis, veſtrique similibus ſemper voluit, ut id non minùs in hac cauſa laborarit: nec contenderit aliud, quàm ne jus ſuum diſſolutè relinquere videretur: nec minùs vereretur, ne contemnere Æbutium, quàm ne de eo contemptus exiſtimaretur. Quapropter si quid extra judicium eſt, quod homini tribuendum sit: habetis hominem singulari

pudore, virtute cognitâ, & ſpectatâ
amplissimum, Etruriæ nomine totiu
utraque fortuna cognitum multis sign
virtutis, & humanitatis. Si quid in
traria parte in homine offendendum
habetis eum, ut nihil dicam amplius
ſe homines coëgiſſe fateatur. Sin, ho
bus remotis, de cauſa quæritis: quum
cium de vi sit: is qui arguitur, vim ſ
minibus armatis feciſſe fateatur: verb
non æquitate defendere conetur: id
que ei verbum ipſum ereptum eſſe v
tis: auctoritatem ſapientissimorum h
num facere nobiſcum: in judicium no
nire, utrùm Cæcina poſſederit, necne
men doceri poſſediſſe: multò etiam r
quæri, A. Cæcinæ fundus sit, necne
tamen idipſum docuiſſe, fundum eſſe
cinæ: quum hæc ita sint, ſtatuite qui
tempora reipublicæ de armatis homin
quid illius confessio de vi, quid noſtr
cisio de æquitate, quid ratio interdi
jure admoneant, ut judicetis.

PRO

LEGE MANILIA,

AD POPULUM.

ORATIO DECIMA TERTIA.

M. Æmilio Lepido, L. Volcatio Tullo coſſ. C. Manilius tribunus plebis legem promulgavit, ut Pompeio, qui tum in Cilicia belli maritimi reliquias perſequebatur, bellum Mithridaticum, quod Lucullus jam annis ſeptem geſſerat, extra ordinem committeretur, cum omni apparatu belli piratici, & copiis omnibus, quæ ſub Lucullo meruerant. Hanc legem Q. Catulus & Q. Hortenſius de more diſſuaſerunt; Cicero prætor ſuaſit hac oratione, quâ bellum Mithridaticum, & genere neceſſarium, & magnitudine periculoſum, Cn. P

peio, in quo ſumma eſſet ſcientia rei militaris, virtus, auctoritas, & felicitas, tranſmittendum eſſe contendit. Anno urbis 687. Ciceronis 41.

I. QUAMQUAM mihi ſemper frequens conſpectus veſter multò jucundiſſimus; hic autem locus, ad agendum ampliſſimus, ad dicendum ornatiſſimus eſt viſus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui ſemper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, ſed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate ſuſceptæ, prohibuerunt. Nam, quum antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci attingere auderem; ſtatueremque, nihil huc, niſi perfectum ingenio, elaboratum induſtriâ, afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus tranſmittendum putavi.

2. Ita neque hic locus vacuus umquam fuit ab iis, qui veſtram cauſam defenderent; & meus labor in privatorum periculis caſtè integréque verſatus, ex veſtro judicio fructum eſt ampliſſimum conſecutus. Nam quum propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renuntiatus ſum, facilè intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid

aliis præſcriberetis. Nunc quum & auctoritatis in me tantum ſit, quantum vos honoribus mandandis eſſe voluiſtis; & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forenſi uſu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè, & si quid auctoritatis in me eſt, eâ apud eos utar, qui eam mihi dederunt; & si quid etiam dicendo conſequi poſſum, iis oſtendam potiſſimùm, qui ei quoque rei fructum ſuo judicio tribuendum eſſe cenſuerunt.

3. Atque illud in primis mihi lætandum jure eſſe video, quòd in hac inſolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, cauſa talis oblata eſt, in qua oratio deeſſe nemini poteſt. Dicendum eſt enim de Cn. Pompeii singulari eximiaque virtute; hujus autem orationis difficilius eſt exitum, quàm principium invenire: ita mihi non tam copia, quàm modus in dicendo quærendus eſt.

II. Atque ut inde oratio mea proficiſcatur, unde hæc omnis cauſa ducitur: bellum grave & periculoſum veſtris vectigalibus atque ſociis, a duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane: quorum alter relictus, alter lacessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam eſſe arbitratur. Equitibus Romanis, honeſtissimis viris, afferuntur ex Asia quo-

tidie litteræ, quorum magnæ res aguntur, in veſtris vectigalibus exercendis occupatæ: qui ad me pro neceſſitudine, quæ mihi eſt cum illo ordine, cauſam reipublicæ, periculaque rerum ſuarum detulerunt:

5. Bithyniæ, quæ nunc veſtra provincia eſt, vicos exuſtos eſſe complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum eſt veſtris vectigalibus, totum eſſe in hoſtium poteſtate: Lucullum, magnis rebus geſtis, ab eo bello diſcedere: huic qui ſucceſſerit, non ſatis eſſe paratum ad tantum bellum adminiſtrandum: unum ab omnibus ſociis & civibus ad id bellum imperatorem depoſci, atque expeti: eumdem hunc unum ab hoſtibus metui, præterea neminem.

6. Cauſa quæ ſit, videtis: nunc, quid agendum ſit, conſiderate. Primùm mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo eſſe dicendum. Genus eſt ejus belli, quod maximè veſtros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis a majoribus, quum magna in rebus omnibus, tum ſumma in re militari tradita eſt: agitur ſalus ſociorum, atque amicorum, pro qua multa majores veſtri magna & gravia bella geſſerunt: aguntur certiſſima populi Ro-

mani vectigalia, & maxima, quibus amiſſis, & pacis ornamenta, & ſubſidia belli fruſtra requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus eſt a vobis, & ipſorum, & reipublicæ causâ conſulendum.

III. Et quoniam ſemper appetentes gloriæ præter ceteras gentes, atque avidi laudis fuiſtis, delenda vobis eſt illa macula, Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta; quæ penitus jam inſedit, atque inveteravit in populi Romani nomine: quòd is, qui uno die, totâ Asiâ, tot in civitatibus, uno nuntio, atque una litterarum ſignificatione cives Romanos necandos trucidandoſque denotavit, non modò adhuc pœnam nullam, ſuo dignam ſcelere ſuſcepit, ſed ab illo tempore annum jam tertium & viceſimum regnat: & ita regnat, ut ſe non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, ſed emergere e patrio regno, atque in veſtris vectigalibus, hoc eſt, in Asiæ luce verſari.

8. Etenim adhuc ita veſtri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo inſignia victoriæ, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri, & ſummi imperatores: ſed ita triumpharunt, ut ille pulſus ſuperatuſque regnaret. Verumtamen illis imperatoribus laus tribuenda, quod egerunt: venia

quod reliquerunt : propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam reſpublica, Murènam Sulla revocavit.

IV. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, ſed ad comparationem novi contulit : qui poſteaquam maximas ædificaſſet ornaſſetque claſſes ; exercituſque permagnos, quibuſcumque ex gentibus potuiſſet, comparaſſet, & ſe Boſporanis, finitimis ſuis, bellum inferre ſimulaſſet : uſque in Hiſpaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuſcum tum bellum gerebamus : ut, quum duobus in locis disjunctiſsimis, maximéque diversis, uno consilio, a binis hoſtium copiis bellum terrâ marique gereretur, vos ancipiti contentione diſtricti, de imperio dimicaretis.

10. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ, atque Hiſpaniensis, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtute depulſum eſt : in altera parte ita res a L. Lucullo, ſummo viro, eſt adminiſtrata, ut initia illa geſtarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, ſed virtuti; hæc autem extrema; quæ nuper acciderunt, non culpæ, ſed fortunæ tribuenda eſſe videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione

noſtrâ, neque falſa afficta eſſe videatur. De veſtri imperii dignitate, atque gloriâ, quoniam is eſt exorſus orationis meæ, videte, quem vobis animum ſuſcipiendum putetis.

V. Majores veſtri ſæpe, mercatoribus ac naviculatoribus injurioſius tractatis, bella geſſerunt: vos tot civium Romanorum millibus, uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? Legati quòd erant appellati ſuperbius, Corinthum patres veſtri, totius Græciæ lumen, exſtinctum eſſe voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, qui legatum populi Romani, conſularem, vinculis ac verberibus, atque omni ſupplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi perſecuti ſunt: vos legatum populi Romani, omni ſupplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere; ſic vobis turpiſſimum ſit, id, quod accepiſtis, tueri & conſervare non poſſe.

12. Quid, quod ſalus ſociorum ſummum in periculum ac diſcrimen vocatur? Regno expulſus eſt Ariobarzanes, rex, ſocius populi Romani atque amicus: imminent duo reges toti Aſiæ, non ſolum vobis inimi-

ciſſimi, ſed etiam veſtris ſociis atque am
cis : civitates autem omnes, cuncta A
atque Græcia veſtrum auxilium exſpect
re, propter periculi magnitudinem, c
guntur : imperatorem a vobis certum d
poſcere, quum præſertim vos alium n
ſeritis, neque audent, neque id ſe face
ſummo sine periculo poſſe arbitrantur.

13. Vident & ſentiunt hoc idem, qu
vos, unum virum eſſe, in quo ſumma s
omnia, & eum propè eſſe (quò etiam c
rent ægrius) cujus adventu ipſo atque n
mine, tametsi ille ad maritimum bell
venerit, tamen impetus hoſtium repreſſ
eſſe intelligunt ac retardatos. Hi vo
quoniam liberè loqui non licet, tacitè r
gant, ut ſe quoque, sicut ceterarum pr
vinciarum ſocios, dignos eſſe exiſtimet
quorum ſalutem tali viro commende
Atque hoc etiam magis, quàm cetero
quòd ejuſmodi in provinciam homines c
imperio mittimus, ut, etiam si ab ho
defendant, tamen ipſorum adventus in
bes ſociorum, non multùm ab hoſtili e
pugnatione differant. Hunc audiebant a
tea, nunc præſentem vident, tantâ te
perantiâ, tantâ manſuetudine, tantâ h
manitate, ut ii beatissimi eſſe videantu
apud quos ille diutissime commoratur.

VI. Quare, si propter ſocios, nu
ipsi injuriâ laceſſiti, majores veſtri c

Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella geſſerunt: quanto vos ſtudio convenit, injuriis provocatos, ſociorum ſalutem unà cum imperii veſtri dignitate defendere, præſertim quum de veſtris maximis vectigalibus agatur? Nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta ſunt, ut iis ad ipſas provincias tutandas vix contenti eſſe possimus: Asia verò tam opima eſt & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine paſtionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si ad belli utilitatem, & pacis dignitatem retinere vultis, non modò a calamitate, ſed etiam a metu calamitatis eſt defendenda.

15. Nam ceteris in rebus, quum venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non ſolùm adventus mali, ſed etiam metus ipſe affert calamitatem: nam quum hoſtium copiæ non longè abſunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deſeritur, mercatorum navigatio conquieſcit: ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex ſcriptura vectigal conſervari poteſt. Quare ſæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore amittitur.

16. Quo tandem animo eſſe exiſtima
ant eos, qui vectigalia nobis penſitan
aut eos, qui exercent atque exigun
quum duo reges cum maximis copiis pro
adsint? quum una excurſio equitatûs pe
brevi tempore totius anni vectigal aufer
poſsit? quum publicani familias maxima
quas in ſalinis habent, quas in agris, qu
in portubus atque cuſtodiis, magno pe
culo ſe habere arbitrentur? Putatiſne v
illis rebus frui poſſe, niſi eos, qui vol
fructui ſunt, conſervaveritis, non ſolum
ut antea dixi, calamitate, ſed etiam c
lamitatis formidine liberatos?

VII. Ac ne illud quidem vobis neg
gendum eſt, quod mihi ego extremu
propoſueram, quum eſſem de belli gene
dicturus, quod ad multorum bona civiu
Romanorum pertinet: quorum vobis, p
veſtra ſapientia, Quirites, habenda
ratio diligenter. Nam & publicani, hon
nes & honeſtissimi & ornatissimi, ſu
rationes, & copias in illam provincia
contulerunt; quorum ipſorum per ſe r
& fortunæ curæ vobis eſſe debent: et
nim ſi vectigalia, nervos eſſe reipubli
ſemper duximus; eum certè ordinem, q
exercet illa, firmamentum ceterorum c
dinum rectè eſſe dicemus.

18. Deinde ceteris ex ordinibus hon
nes gnavi & induſtrii partim ipſi in A

negotiantur, quibus vos abſentibus conſulere debetis: partim ſuas, & ſuorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis veſtræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere; ſapientiæ, videre, multorum civium calamitatem a republica ſejunctam eſſe non poſſe. Etenim illud primùm parvi refert, vos publicanis amiſſa vectigalia poſtea victoriâ recuperare: neque enim iiſdem redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem.

19. Deinde, quod nos eadem Asia, atque idem iſte Mithridates initio belli Asiatici docuit; id quidem certè calamitate docti memoriâ retinere debemus. Nam tum, quum in Asia res magnas permulti amiſerunt, ſcimus Romæ, ſolutione impeditâ, fidem concidiſſe. Non enim poſſunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures ſecum in eamdem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, & mihi credite, id quod ipſi videtis: hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro verſatur, implicita eſt cum illis pecuniis Asiaticis, & cohæret: ruere illa non poſſunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis ſit, omni ſtu-

dio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis veſtri, ſalus ſociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defenduntur.

VIII. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Poteſt enim hoc dici; belli genus eſſe ita neceſſarium, ut sit gerendum: non eſſe ita magnum, ut sit pertimeſcendum. In quo maximè laborandum eſt, ne fortè a vobis quæ diligentissimè providenda ſunt, contemnenda eſſe videantur Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, & ſapientissimo homini, & magno imperatori debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas atque inſtructas fuiſſe; urbemque Asiæ clarissimam, nobiſque amicissimam, Cyzicenorum, obſeſſam eſſe ab ipſo rege maximâ multitudine, & oppugnatam vehementissimè, quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, ſummis obsidionis periculis liberavit:

21. Ab eodem imperatore claſſem magnam & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam ſtudio inflammato raperetur, ſuperatam eſſe, atque depreſſam: magnas hoſtium præterea copias multis prœliis eſſe deletas; patefactumque noſtris legionibus eſſe Pontum, qui antè populo

Romano ex omni aditu clauſus eſſet : Sinopen, atque Amiſum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, ceteraſque urbes Ponti & Cappadociæ permultas, uno aditu atque adventu eſſe captas : regem ſpoliatum regno patrio atque avito, ad alios ſe reges, atque ad alias gentes ſupplicem contuliſſe : atque hæc omnia, ſalvis populi Romani ſociis, atque integris vectigalibus, eſſe geſta. Satis opinor hoc eſſe laudis ; atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, a nullo iſtorum, qui huic obtrectant legi atque cauſæ, L. Lucullum ſimiliter ex hoc loco eſſe laudatum.

IX. Requiretur fortaſſe nunc, quemadmodum, quum hæc ita ſint, reliquum poſſit eſſe magnum bellum. Cognoſcite, Quirites : non enim hoc ſine cauſa quæri videtur. Primùm ex ſuo regno ſic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugiſſe dicitur ; quam prædicant in fuga, fratris ſui membra in iis locis, quà ſe parens perſequeretur, diſſipaviſſe, ut eorum collectio diſperſa, mœrorque patrius, celeritatem perſeque di retardaret. Sic Mithridates fugie maximam vim auri atque argenti, cherrimarumque rerum omnium, q a majoribus acceperat, & ipſe bel periore ex tota Aſia direptas, in

regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum noſtri colligunt omnia diligentiùs, rex ipſe e manibus effugit: ita illum in perſequendi ſtudio mœror, hos lætitia retardavit.

23. Hunc in illo timore & fuga Tigranes, rex Armenius, recepit; diffidentemque rebus ſuis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit: cujus in regnum poſteaquàm L. Lucullus cum exercitu venit; plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas numquam populus Romanus, neque laceſſendas bello, neque tentandas putavit: erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, fani locupletissimi & religiosissimi diripiendi causâ in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, & prœliis uſus erat ſecundis, tamen nimiâ longinquitate locorum, ac deſiderio ſuorum commovebatur.

24. Hîc jam plura non dicam: fuit enim illud extremum, ut ex iis locis a militibus noſtris reditus magis maturus, quàm processio longior quæreretur. Mi-

thridates autem & ſuam manum jam conſirmarat, & eorum, qui ſe ex ejus regno collegerant; & magnis auxiliis multorum regum & nationum juvabatur. Hoc jam ferè sic fieri ſolere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximéque eorum, qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno; quòd regale iis nomen magnum & ſanctum eſſe videatur.

25. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis numquam eſt auſus optare: nam quum ſe in regnum recepiſſet ſuum, non fuit eo contentus, quod ei præter ſpem acciderat, ut illam, poſteaquam pulſus erat, terram umquam attingeret: ſed in exercitum veſtrum, clarum atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites (sicut poëtæ ſolent, qui res Romanas ſcribunt) præterire me noſtram calamitatem; quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prœlio nuntius, ſed ex ſermone rumor afferret.

26. Hîc in ipſo illo malo, gravissimaque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortaſſe potuiſſet, veſtro juſſu [illegible] tus, quòd imperii diuturnitati mo[illegible] tuendum veteri exemplo putavi[illegible] tem militum, qui jam ſtipendi[illegible]

tis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo conſultò, ſed ea vos conjecturâ perſpicitis, quantum illud bellum factum putetis, quod conjungant reges potentissimi, renovent agitatæ nationes, ſuſcipiant integræ gentes, novus imperator veſter accipiat, vetere pulſo exercitu.

X. Satis mihi multa verba feciſſe videor, quare hoc bellum eſſet, genere ipſo neceſſarium, magnitudine periculoſum: reſtat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum eſſe videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis eſſet, quemnam potissimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis! Nunc verò quum sit unus Cn. Pompeius, qui non modò eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam virtute ſuperarit; quæ res eſt, quæ cujuſquam animum in hac cauſa dubium facere possit?

28. Ego enim sic exiſtimo, in ſummo imperatore quatuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine ſcientior umquam aut fuit, aut eſſe debuit? qui e ludo atque pueritiæ diſci-

plinâ, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam profectus eſt? qui extremâ pueritiâ miles fuit ſummi imperatoris? ineunte adoleſcentiâ maximi ipſe exercitûs imperator? qui ſæpius cum hoſte conflixit, quàm quiſquam cum inimico concertavit? plura bella geſſit, quàm ceteri legerunt? plures provincias confecit, quàm alii concupiverunt? cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris non alienis præceptis, ſed ſuis imperiis; non offenſionibus belli, ſed victoriis; non ſtipendiis, ſed triumphis eſt erudita? Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, miſtum ex civitatibus, atque ex bellicoſiſſimis nationibus, ſervile, navale bellum, varia & diverſa genera & bellorum, & hoſtium, non ſolum geſta ab hoc uno, ſed etiam confecta, nullam rem eſſe declarant, in uſu militari poſitam, quæ hujus viri ſcientiam fugere poſſit.

XI. Jam verò virtuti Cn. Pompeii, quæ poteſt par oratio inveniri? quid eſt, quod quiſquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum, poſſit afferre? Neque enim illæ ſunt ſolæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò exiſtimantur, labor in negotio, fortitudo in

lis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quæ tanta ſunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt.

30. Teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor, L. Sulla, hujus virtute & ſubsidio confeſſus eſt liberatam: teſtis eſt Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, ſed celeritate consilii, explicavit: teſtis eſt Africa, quæ magnis oppreſſa hoſtium copiis, eorum ipſorum ſanguine redundavit: teſtis eſt Gallia, per quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter Gallorum internecione patefactum eſt: teſtis eſt Hiſpania, quæ ſæpissime plurimos hoſtes ab hoc ſuperatos proſtratoſque conſpexit: teſtis eſt iterum & ſæpius Italia, quæ quum ſervili bello tetro periculoſoque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetivit: quod bellum exſpectatione Pompeii attenuatum atque imminutum eſt; adventu ſublatum ac ſepultum.

31. Teſtes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes, ac nationes; denique maria omnia, tum univerſa, tum in singulis omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus eſſet, aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non ſe aut mortis, aut

ſervitutis periculo committeret, quum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diviſum atque diſperſum, quis umquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici poſſe? Quam provinciam tenuiſtis a prædonibus liberam per hoſce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem ſocium defendiſtis? cui præsidio, classibus veſtris, fuiſtis? quàm multas exiſtimatis inſulas eſſe deſertas? quàm multas aut metu relictas, aut a prædonibus captas urbes eſſe ſociorum?

XII. Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani longè a domo bellare, & propugnaculis imperii ſociorum fortunas, non ſua tecta defendere. Sociis ego veſtris mare clauſum per hoſce annos dicam fuiſſe, quum exercitus noſtri Brundisio, numquam, nisi ſummâ hieme, tranſmiſerint? qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar; quum legati populi Romani redempti sint? mercatoribus tutum mare non fuiſſe dicam, quum duodecim ſecures in prædonum poteſtatem pervenerint?

33. Cnidum, aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabileſque alias, captas eſſe commemorem,

quum veſtros portus, atque eos portus, quibus vitam & ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtatem ſciatis? An verò ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum, atque plenissimum navium, inſpectante prætore, a prædonibus eſſe direptum? ex Miſeno autem, ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum geſſerat, a prædonibus eſſe ſublatos? Nam quid ego Oſtienſe incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipublicæ querar, quum, propè inſpectantibus vobis, classis ea, cui conſul populi Romani præpositus eſſet, a prædonibus capta atque oppreſſa eſt? Proh dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modò ante oſtium Tiberinum claſſem hoſtium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani oſtium prædonum navem eſſe audiatis?

34. Atque hæc quâ celeritate geſta sint, quamquam videtis, tamen a me in dicendo prætereunda non ſunt. Quis enim umquam, aut obeundi negotii, aut conſequendi quæſtûs ſtudio, tam brevi tempore tot loca adire, tantos curſus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? qui nondum tempeſtivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde

Sardiniam cum claſſe venit : atque hæc tria frumentaria ſubsidia reipublicæ firmiſsimis præsidiis, classibuſque munivit.

35. Inde, ſe qùum in Italiam recepiſſet, duabus Hiſpaniis, & Galliâ Ciſalpinâ præsidiis ac navibus confirmatâ, missis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis classibus, firmissimiſque præsidiis adornavit : ipſe autem, ut a Brundisio profectus eſt, undequinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit : omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique ſunt ; partim unius hujus imperio ac poteſtati ſe dediderunt. Idem Cretensibus, quum ad eum uſque in Pamphyliam legatos deprecatoreſque miſiſſent, ſpem deditionis non ademit, obſideſque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longè latéque diſperſum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extremâ hieme apparávit, ineunte vere ſuſcepit, mediâ æſtate confecit.

XIII. Eſt hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris : quid ceteræ, quas paulò antè commemorare cœperam, quantæ, atque quàm multæ ſunt ? non enim ſolùm bellandi virtus in ſummo atque perfecto imperatore quærenda eſt ; ſed multæ

ſunt artes eximiæ, hujus adminiſtræ comiteſque virtutis. Ac primùm quantâ innocentiâ debent eſſe imperatores? quantâ deinde omnibus in rebus temperantiâ? quantâ fide? quantâ facilitate? quanto ingenio? quantâ humanitate? Quæ breviter, qualia sint in Cn. Pompeio, conſideremus: ſumma enim omnia ſunt, Quirites: ſed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipſa per ſeſe cognoſci atque intelligi poſſunt.

37. Quem enim poſſumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum, aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum adminiſtrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magiſtratibus diviſerit, aut propter avaritiam Romæ in quæſtu reliquerit? Veſtra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoſcere videamini, qui hæc fecerint: ego autem neminem nomino: quare iraſci mihi nemo poterit, nisi qui antè de ſe voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocumque ventum ſit, noſtri exercitus ferant, quis ignorat?

38. Itinera, quæ per hoſce annos in Italia per agros atque oppida civium Romanorum noſtri imperatores fecerunt, re-

damini ; tum faciliùs ſtatuetis, quid ud exteras nationes fieri exiſtimetis. /trùm plures arbitramini per hoſce annos nilitum veſtrorum armis, hoſtium urbes, ın hibernis, ſociorum civitates eſſe dele-tas? Neque enim poteſt exercitum is con-tinere imperator, qui ſe ipſum non con-tinet; neque ſeverus eſſe in judicando, qui alios in ſe ſeveros eſſe judices non vult.

39. Hìc miramur, hunc hominem tan-tum excellere ceteris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modò ma-nus tanti exercitûs, ſed ne veſtigium qui-dem cuiquam pacato nocuiſſe dicatur? Jam verò, quemadmodum milites hiber-nent, quotidie ſermones ac litteræ perfe-runtur: non modò, ut ſumptum faciat in militem, nemini vis affertur; ſed ne cu-pienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores noſtri in ſociorum atque amicorum tectis eſſe voluerunt.

XIV. Age verò ceteris in rebus quali sit temperantiâ, considerate. Unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem curſum inventum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quæ-dam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt: ſed hæ res, quæ ceteros remorari ſolent,

non retardarunt : non avaritia ab inſtituto curſu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipſe ad quietem : poſtremo signa, & tabulas, ceteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ ceteri tollenda eſſe arbitrantur, ea sibi ille ne viſenda quidem exiſtimavit.

41. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe miſſum, ſed de cœlo delapſum, intuentur : nunc denique incipiunt credere, fuiſſe homines Romanos hac quondam abſtinentiâ; quod jam nationibus exteris incredibile, ac falsò memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii noſtri ſplendor illis gentibus lucet : nunc intelligunt, non sine cauſa majores ſuos tum, quum hac temperantiâ magiſtratus habebamus, ſervire populo Romano, quàm imperare aliis, maluiſſe.

42. Jam verò ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis eſſe dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis eſſe videatur. Jam quantum conſilio, quantum dicendi gravitate & copiâ valeat, in quo ipſo ineſt quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipſo in

loco

loco ſæpe cognoſtis. Fidem verò ejus inter ſocios quantam exiſtimari putatis, quam hoſtes omnium gentium ſanctissimam judicarint? Humanitate jam tantâ eſt, ut difficile dictu sit, utrùm hoſtes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint. Et quiſquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc tranſmittendum sit, qui ad omnia noſtræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus eſſe videatur?

XV. Et quoniam auctoritas multùm in bellis quoque adminiſtrandis, atque imperio militari valet; certè nemini dubium eſt, quin eâ re idem ille imperator plurimùm possit. Vehementer autem pertinere ad bella adminiſtranda, quid hoſtes, quid ſocii de imperatoribus veſtris exiſtiment, quis ignorat, quum ſciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliquâ certâ ratione commoveri? Quod igitur nomen umquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res geſtæ pares? de quo homine vos (id quod maximè facit auctoritatem) tanta & tam præclara judicia feciſtis?

44. An verò ullam uſquam eſſe oram tam deſertam putatis, quò non illius diei fama pervaſerit, quum univerſus populus Romanus referto foro, repletiſque omni-

bus templis, ex quibus hic locus conſpici poteſt, unum ſibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depopoſcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla ſumantur; qui quo die a vobis maritimo bello præpoſitus eſt imperator, tanta repentè vilitas annonæ ex ſumma inopia & caritate rei frumentariæ conſecuta eſt, unius hominis ſpe & nomine, quantam vix ex ſumma ubertate agrorum diuturna pax efficere potuiſſet.

45. Jam, acceptâ in Ponto calamitate, ex eo prœlio, de quo vos paulò antè invitus admonui; quum ſocii pertimuiſſent; hoſtium opes animique creviſſent; quum ſatis firmum præſidium provincia non haberet; amiſiſſetis Aſiam, Quirites, niſi ad ipſum diſcrimen ejus temporis divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attuliſſet. Hujus adventus & Mithridatem inſolitâ inflammatum victoriâ continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Aſiæ retardavit. Et quiſquam dubitabit, quid virtute perfecturus ſit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quàm facilè imperio atque exercitu ſocios & vectigalia conſervaturus ſit, qui ipſo nomine ac rumore defenderit.

XVI. Age verò, illa res quantam declarat ejuſdem hominis apud hoſtes populi Romani auctoritatem, quòd ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore omnes unà huic ſe dediderunt? quòd Cretensium legati, quum in eorum inſula noſter imperator exercituſque eſſet, ad Cn. Pompeium in ultimas propè terras venerunt, eique ſe omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iſte Mithridates, nonne ad eumdem Cn. Pompeium, legatum uſque in Hiſpaniam misit, eum, quem Pompeius legatum ſemper judicavit, ii, quibus ſemper erat moleſtum, ad eum potissimùm eſſe miſſum, ſpeculatorem, quàm legatum judicari maluerunt? Poteſtis igitur jam conſtituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis poſtea rebus geſtis, magniſque veſtris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram eſſe exiſtimetis.

47. Reliquum eſt, ut de felicitate (quam præſtare de ſe ipſo nemo poteſt, meminiſſe & commemorare de altero poſſumus) sicut æquum eſt homini de poteſtate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim sic exiſtimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & ceteris magnis imperatoribus, non ſolùm propter virtutem, ſed etiam propter fortunam, ſæpius imper-

X ij

mandata, atque exercitus eſſe commiſſos. Fuit enim profectò quibuſdam ſummis viris quædam ad amplitudinem & ad gloriam, & ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna : de hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius poteſtate fortunam poſitam eſſe dicam, ſed ut præterita meminiſſe, reliqua ſperare videamur, ne aut inviſa diis immortalibus oratio noſtra, aut ingrata eſſe videatur.

48. Itaque non ſum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terrâ marique, quantâque felicitate geſſerit : ut ejus ſemper voluntatibus non modò cives aſſenſerint, ſocii obtemperarint, hoſtes obedierint; ſed etiam venti tempeſtateſque obſecundarint : hoc breviſſimè dicam, neminem umquam tam impudentem fuiſſe, qui a diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt : quod ut illi proprium ac perpetuum ſit, Quirites, quum communis ſalutis atque imperii, tum ipſius hominis cauſâ, ſicuti facitis, velle & optare debetis.

49. Quare quum & bellum ita neceſſarium ſit, ut negligi non poſſit; ita magnum, ut accuratiſſimè ſit adminiſtrandum : & quum ei imperatorem præficere poſſitis, in quo ſit eximia belli ſcientia,

singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis a diis immortalibus oblatum & datum eſt, in rempublicam conſervandam atque amplificandam conferatis?

XVII. Quòd si Romæ Cn. Pompeius privatus eſſet hoc tempore; tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus: nunc, quum ad ceteras ſummas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere ſtatim possit: quid exſpectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cetera ſumma cum ſalute reipublicæ commiſſa ſunt, hoc quoque bellum regium committimus?

51. At enim vir clarissimus, amantissimus reipublicæ, veſtris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itemque ſummis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione diſſentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimùm valuiſſe, & valere oportere confiteor; ſed in hac cauſa, tametsi cognoſcitis auctoritates contrarias virorum fortissimorum & clarissimorum, tamen omissis auctoritatibus, ipsâ re & ratione exquirere poſſumus veritatem: atque hòc

faciliùs, quòd ea omnia, quæ adhuc a me dicta ſunt, iidem iſti vera eſſe concedunt, & neceſſarium bellum eſſe, & magnum, & in uno Cn. Pompeio ſumma eſſe omnia.

52. Quid igitur ait Hortenſius? Si uni omnia tribuenda ſunt, unum dignissimum eſſe Pompeium: ſed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obſolevit jam iſta oratio, re multò magis, quàm verbis, refutata. Nam tu idem, Q. Hortenſi, multa, pro tua ſumma copia ac singulari facultate dicendi, & in ſenatu contra virum fortem A. Gabinium, graviter ornatéque dixiſti, quum is de uno imperatore contra prædones conſtituendo legem promulgaſſet; & ex hoc ipſo loco permulta item contra legem eam verba feciſti.

53. Quid? tum, per deos immortales! si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quàm ipsius populi Romani ſalus, & vera cauſa valuiſſet, hodie han gloriam, atque hoc orbis terræ imperiu teneremus? An tibi tum imperium eſ hoc videbatur, quum populi Romani l gati, prætores, quæſtoreſque capieba tur? quum ex omnibus provinciis co meatu & privato, & publico prohibe mur? quum ita clauſa erant nobis on maria, ut neque privatam rem tranſ

rinam, neque publicam jam obire poſſemus?

XVIII. Quæ civitas antea umquam fuit, non dico Atheniensium, quæ ſatis latè quondam mare tenuiſſe dicitur; non Carthaginiensium, qui permultùm claſſe, maritimiſque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum uſque ad noſtram memoriam diſciplina navalis & gloria remansit: quæ civitas umquam antea tam tenuis, quæ tam parva inſula fuit, quæ non portus ſuos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per ſe ipſa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus, uſque ad noſtram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanſerat, magnâ, ac multò maximâ parte non modò utilitatis, ſed dignitatis atque imperii caruit.

55. Nos, quorum majores Antiochum regem claſſe, Perſenque ſuperarunt, omnibuſque navalibus pugnis Carthaginienſes, homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimoſque vicerunt; ii nullo in loco jam prædonibus pares eſſe poteramus: nos quoque, qui antea non [illegible] Italiam tutam habebamus, ſed [illegible] cios in ultimis oris auctoritate [illegible] perii ſalvos præſtare poteramus [illegible] quum inſula Delos tam procul [illegible]

X[illegible]

Ægeo mari poſita, quò omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, ſine muro nihil timebat; iidem non modò provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus noſtris, ſed etiam Appiâ jam viâ carebamus: & his temporibus non pudebat magiſtratus populi Romani, in hunc ipſum locum eſcendere, quum eum vobis majores veſtri exſuviis nauticis, & claſsium ſpoliis ornatum reliquiſſent.

XIX. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, & ceteros, qui erant in eadem ſententia, dicere exiſtimavit ea, quæ ſentiebatis: ſed tamen in ſalute communi idem populus Romanus dolori ſuo maluit, quàm auctoritati veſtræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illâ miſeriâ ac turpitudine liberavit; ſed etiam effecit, ut aliquando verè videremur omnibus gentibus ac nationibus terrâ, marique imperare.

57. Quò mihi etiam indigniùs videtur obtrectatum eſſe adhuc, Gabinio dicam, anne Pompeio, an utrique? (id quod eſt verius) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti, ac poſtulanti. Utrùm ille, qui poſtulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non eſt, qui impetret, quum ceteri ad expilandos ſo-

cios, diripiendaſque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipſe, cujus lege ſalus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus conſtituta eſt, expers eſſe debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitûs, qui consilio ipsius atque periculo eſt conſtitutus?

58. An C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cœlius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causâ nomino, quum tribuni plebis fuiſſent, anno proximo legati eſſe potuerunt: in hoc uno Gabinio ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabiniâ geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per vos ipſe conſtituit, etiam præcipuo jure eſſe deberet? de quo legando ſpero conſules ad ſenatum relaturos: qui ſi dubitabunt, aut gravabuntur; ego me profiteor relaturum: neque me impediet cujuſquam, Quirites, inimicum edictum, quò minùs, fretus vobis, veſtrum jus beneficiumque defendam: neque, præter intercessionem, quidquam audiam; de qua, ut arbitror, iſti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, quî id liceat, considerabunt. Meâ quidem ſententiâ, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi, rerumque geſtarum auctor, comes Cn. Pompeio adſcribitur: propterea quòd alter uni id bellum ſuſcipiendum ve[illegible] fragiis detulit; alter delatum, ſuſcep[illegible] confecit.

X [illegible]

XX. Reliquum eſt, ut de Q. Catuli auctoritate, & ſententia dicendum eſſe videatur: qui quum ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid eo factum eſſet, in quo ſpem eſſetis habituri; cepit magnum ſuæ virtutis fructum ac dignitatis, quum omnes propè unâ voce, *in eo ipſo vos ſpem habituros eſſe* dixiſtis. Etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere poſſit: ſed in hoc ipſo ab eo vehementiſſimè diſſentio, quòd, quò minùs certa eſt hominum ac minùs diuturna vita, hòc magis reſpublica, dum per deos immortales licet, frui debet ſummi hominis vitâ, atque virtute.

60. At enim nihil novi fiat contra exempla, atque inſtituta majorum. Non dico hoc loco, majores noſtros ſemper in pace, conſuetudini; in bello, utilitati paruiſſe: ſemper ad novos caſus temporum, novorum consiliorum rationes accommodaſſe: non dicam, duo bella maxima, Punicum & Hiſpanienſe, ab uno imperatore eſſe confecta: duas urbes potentiſſimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione eſſe deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribuſque veſtris eſſe viſum, ut in uno C. Mario ſpes

imperii poneretur : ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum adminiſtraret. In ipſo Cn. Pompeio, in quo novi conſtitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa ſint nova, ſummâ Q. Catuli voluntate conſtituta, recordamini.

XXI. Quid enim tam novum, quàm adoleſcentulum, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere ? confecit : huic præeſſe ? præfuit : rem optimè ductu ſuo gerere ? geſſit. Quid tam præter conſuetudinem, quàm homini peradoleſcenti, cujus a ſenatorio gradu ætas longè abeſſet, imperium atque exercitum dari ? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea adminiſtrandum ? fuit in his provinciis ſingulari innocentiâ, gravitate, virtute : bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum, quàm equitem Romanum triumphare ? at eam quoque rem populus Romanus non modò vidit, ſed etiam ſtudio omni viſendam putavit.

62. Quid tam inuſitatum, quàm ut, quum duo conſules clariſſimi fortiſſimique eſſent, eques Romanus ad bellum maximum formidoloſiſſimumque pro conſule mitteretur ? miſſus eſt : quo quidem tempore, quum eſſet nonnemo in ſenatu, qui

X vj

diceret, *Non oportere mitti hominem privatum pro conſule* : L. Philippus dixiſſe dicitur : *Non ſe illum ſuâ ſententiâ pro conſule, ſed pro conſulibus mittere.* Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ ſpes conſtituebatur, ut duorum conſulum munus unius adoleſcentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quàm ut ex ſenatusconſulto legibus ſolutus, conſul antè fieret, quàm ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet ? quid tam incredibile, quàm ut iterum eques Romanus ex ſenatusconſulto triumpharet ? quæ in omnibus hominibus nova poſt hominum memoriam conſtituta ſunt, ea tam multa non ſunt, quàm hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam nova, profecta ſunt in eumdem hominem a Q. Catuli, atque a ceterorum ejuſdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate.

XXII. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate a vobis comprobatam ſemper eſſe ; veſtrum ab illis de eodem homine judicium, populique Romani auctoritatem improbari : præſertim quum jam ſuo jure populus Romanus in hoc homine ſuam auctoritatem vel contra omnes, qui diſſentiunt, possit defendere ; propterea quòd, iſtis recla-

mantibus, vos unum illum ex omnibus delegiſtis, quem bello prædonum præponeretis.

64. Hoc si vos temere feciſtis, & reipublicæ parum conſuluiſtis; rectè iſti ſtudia veſtra ſuis consiliis regere conantur: sin autem vos plus tum in republica vidiſtis: vos, his repugnantibus, per voſmetipſos dignitatem huic imperio, ſalutem orbi terrarum attuliſtis; aliquando iſti principes, & sibi, & ceteris, populi Romani universi auctoritati parendum eſſe fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non ſolùm militaris illa virtus, quæ eſt in Cn. Pompeio singularis, ſed aliæ quoque virtutes animi multæ & magnæ requiruntur: difficile eſt in Asia, Cilicia, Syria, regniſque interiorum nationum ita verſari veſtrum imperatorem, ut nihil aliud, quàm de hoſte, ac de laude, cogitet: deinde etiam si qui ſunt pudore ac temperantiâ moderatiores, tamen eos eſſe tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur.

65. Difficile eſt dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris noſtris magiſtratibus religioſum, quam civitatem ſanctam, quam domum

ſatis clauſam ac munitam fuiſſe? Urbes jam locupletes ac copioſæ requiruntur, quibus cauſa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur.

66. Libenter hæc coràm cum Q. Catulo, & Q. Hortensio diſputarem, ſummis & clarissimis viris: noverunt enim ſociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro ſociis vos contra hoſtes exercitum mittere putatis, an hoſtium simulatione, contra ſocios atque amicos? Quæ civitas eſt in Asia, quæ non modò imperatoris, aut legati, ſed unius tribuni militum animos ac ſpiritus capere possit?

XXIII. Quare, etiam si quem habetis, qui collatis ſignis, exercitus regios ſuperare poſſe videatur: tamen, nisi erit idem, qui ſe a pecuniis ſociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum, regiumque mittatur.

67. Ecquam putatis civitatem pacatam fuiſſe, quæ locuples sit? ecquam eſſe locupletem, quæ iſtis pacata eſſe videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non ſolùm propter rei militaris gloriam, ſed etiam propter animi continentiam re-

quiſivit. Videbat enim populus Romanus non locupletari quotannis pecuniâ publicâ, præter paucos; neque nos quidquam aliud aſſequi claſſium nomine, niſi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, quâ cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiſcantur, ignorant videlicet iſti, qui ad unum deferenda eſſe omnia non arbitrantur? quaſi verò Cn. Pompeium non quum ſuis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum eſſe videamus.

68. Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem ſocii in urbes ſuas cum exercitu veniſſe gaudeant. Quòd si auctoritatibus hanc cauſam, Quirites, confirmandam putatis; eſt vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritiſſimus, P. Servilius; cujus tantæ res geſtæ terrâ marique exſtiterunt, ut, quum de bello deliberetis, auctor vobis gravior eſſe nemo debeat: eſt C. Curio, ſummis veſtris beneficiis, maximiſque rebus geſtis, ſummo ingenio & prudentiâ præditus: eſt Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis veſtris honoribus, ſummum consilium, ſummam gravitatem eſſe cognoſcitis: eſt C. Caſſius, integritate, virtute, conſtantiâ singulari. Quare

videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui diſſentiunt, reſpondere poſſe videamur.

XXIV. Quæ quum ita ſint, C. Manili, primùm iſtam tuam & legem, & voluntatem, & ſententiam laudo, vehementissiméque comprobo: deinde te hortor ut auctore populo Romano, maneas in ſententia, neve cujuſquam vim aut minas pertimeſcas. Primùm in te ſatis eſſe animi, perſeverantiæque arbitror: deinde quum tantam multitudinem cum tanto ſtudio adeſſe videamus, quantam nunc iterùm in eodem homine præficiendo videmus; quid eſt, quòd aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me eſt ſtudii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac poteſtate prætoriâ, quidquid auctoritate, fide, conſtantiâ poſſum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi & populo Romano polliceor, ac defero.

70. Teſtorque omnes deos, & eos maximè, qui huic loco temploque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maximè perſpiciunt, me hoc neque rogatu facere cujuſquam, neque quò Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc cauſam conciliari putem, neque quò mihi ex cujuſquam amplitudine, aut præ-

ſidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram: propterea quòd pericula facilè, ut hominem præſtare oportet, innocentiâ tecti repellemus: honores autem neque ab uno, neque ex hoc loco, ſed eâdem noſtrâ illâ laboriosissimâ ratione vitæ, si veſtra voluntas feret, conſequemur.

71. Quamobrem, quidquid in hac cauſa mihi ſuſceptum eſt, Quirites, id omne me reipublicæ causâ ſuſcepiſſe confirmo: tantumque abeſt, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsiſſe videar, ut multas etiam simultates partim obſcuras, partim apertas intelligam, mihi non neceſſarias, vobis non inutiles, ſuſcepiſſe: ſed ego me hoc honore præditum, tantis veſtris beneficiis affectum, ſtatui, Quirites, veſtram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & ſalutem provinciarum atque ſociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

NOTANDA ET CORRIGENDA.

Numerus alter paginam, alter lineam designat.

P. 3, L. 16. *Ab republica.* Ita codices noſtri, ut e ſuis Gruterus notavit. Vulgò *reipublicæ.*

Ibid. 20. *Sed etiam, ut quadam magis neceſſariâ ratione.* Aliam affert e duobus mſſ. Gruterus lectionem minimè ſpernendam, *ſed etiam vi quadam magis neceſſariâ*, omissâ voce *ratione.*

4, 4. *Perſpicitur.* Duo noſtri codices ſcribunt, *præcipitur*, non malè.

12, 22. *Legem, quam ipsis videretur, dicerent.* Ita Victorius ex Nannii libro, idque habent duo noſtri codices. Alii cum vulgatis habent, *legem, quæ ipsis videretur, edicerent.*

15, 7. *Vorago eſt, ac gurges.* Ita liber vetus Ursini, idque placuit Mureto ac Grævio, pro vulgato, *aut gurges*, cui disjunctioni non eſt hic locus.

17, 15. *Quæ vectigalia ſunt.* Hotomanus legebat, *quà vectigalia ſunt*, ut sit ſenſus, ex qua parte, vel quibus in locis vectigalia ſunt in Italia. Lambino placebat, *quæ vectigalis sit;* neque enim omnis Italia vectigalis fuit.

19, 8. *Non ſolùm avaritiâ, ſed etiam imprudentiâ accidere potuerit.* Ita cum Grutero dedimus, probatque Grævius, & firmat unus e regiis codicibus. Alii, *Non ſolùm sine avaritia, ſed etiam sine impudentia accipere potuerit.*

20, 5. *Non a patre ei traditi.* Quis hîc patri locus? inquit Grævius, qui ex uno codice re-

ponit, *non a populo Romano ei traditi.*

Ibid. 28. *Apronio condemnare.* Mallet Grævius, *condonare*, hoc eſt, tradere vexandum ad arbitrium.

25, 19. *Conſtituiſſe vineam.* Ita ex Fabriciano & Metellano mſſ. Grævius, & sic etiam duo e noſtris. Alii cum vulgatis, *conſtituiſſe convineam.*

27, 15. *Quàm C. Marcellus.* Ita legendum ex libro ſuperiore n. 8, & ex hoc libro infrà 102. Malè in vulgatis, *quàm M. Marcellus.*

Ibid. 21. *In poſteritatem.* Ita Græviani & noſtri codices, & plerique editi. Quidam maluerunt, *in poſterum.*

31, 28. *Populo ſe ac coronæ daturum.* Ita Nannii codex, & hanc lectionem multis exemplis confirmat Lipsius. *Coronam* vocabant circumſtantem populi multitudinem, quæ ad judicium ſpectandi & audiendi causâ convenerat. Vulgò, *populo ſe ad coronam daturum.*

38, 23. *Atqui ab Apronio.* Ita rectè Gruteriani codices, & regius optimus. Vulgò, *atque ab Apronio.*

39, 12. *Nihil de ceteris rebus.* Delenda videtur vox ultima, quam tamen conſtanter ſervant codices noſtri.

44, 16. *Ingerebat iſte Artemidorum, Cornelium medicum.* Delenda vox *Artemidorum*, nata, ut videtur, ex alicujus interpretatione. Nam Cornelius medicus ipſe eſt *Artemidorus* ſuprà 54. Infrà *repentè Cornelii*, hoc eſt, qui ex iſta cum Cornelio medico ſocietate facti erant *repentè Cornelii*, ſeu omnium mortalium, ut ille, nequiſſimi.

46, 1. *Recuperatores rejice.* Mallet Grævius,

recuperatores recipe : ſed eodem ſenſu dixit ſuprà 28, *jubet recuperatores rejicere.*

47, 21. *Quod ei dabatur.* Has voces, in vulgatis omiſſas, ex Nannii libro recepit cum Carolo Stephano Grævius, & has ſervat regius codex optimus.

48, 7. *Seſtertiûm Lx.* In hac oratione numeri plerumque depravati, qui tamen corrigi sine libris non poſſunt.

54, 2. *A populo factarum . . . rerum.* Grævius delet præpositionem, quam ignorat regius codex, ut intelligantur pecuniæ bono & commodo populi factæ & quæsitæ. At Hotomanus legebat, *ab ipso* ſcil. Sulla *factarum.*

Ibid. 22. *Hoc eſt, Tertiæ.* Lambinus & Grævius addidere vocem ultimam, quæ abeſt a mſſ. Manutius putabat duas voces, *hoc eſt*, otiosas eſſe ac delendas.

57, 7. *Servi publici ad vectigalia accedant.* Probat Grævius lectionem Nanniani codicis, *ſervi ad publica vectigalia accedant.*

58, 28. *Dant Banobali medimnis.* Legendum videtur cum Manutio, *pro medimnis.*

60, 15. *Commercium Panormitanis eſt.* Ita codices noſtri, & veteres editi. Grævius ex Nannii codice dedit, *commercium nemini eſt.*

61, 17. *Qui habitarent.* Lambinus maluit ex Nannii libro, *qui haberent* ſcil. poſſessiones.

65, 8. *Menenorum.* Ita dedit Grævius, & sic nomen ſcribitur in regiis codicibus. Vulgati, *Meneniorum.*

Ibid. 14. *Vobis ſerviunt.* Fortè *vobis ſerunt.*

66, 9. *Ietinis.* Ita legendum eſſe probat Grævius, non, ut vulgò, *Letinis.*

73, 1. *Ut cum decimo.* Etiamsi ager cum decimo extulerit. Ita Grævius, & plerique codices noſtri. Malè vulgati, *ut cum decumano.*

74, 24. *Ad singula medimna ... singulos nummós.* Ita ex vetuſtis editis Grævius reſtituit, & sic habet codex ille regius optimus. Gruterus, & eum ſecuti dederunt, *ad singula medimnûm ... singula nummûm.*

76, 29. *Cui H-S dena merces eſſet.* Hanc Victorianam lectionem revocavit ex Nannii codice Grævius. Vulgò *qui H-S dena meritaſſet.*

88, 5. *Se ... venditaſſet.* Ita ex optimis libris Grævius, & sic etiam noſtri codices. Alii malè *vindicaſſet.*

89, 1. *Eum ... profectò ne verbo quidem graviore appellaſſes.* Hìc videtur eſſe aliquid vitii, nec quidquam opis in ſcriptis codicibus noſtris, qui nihil a vulgatis abeunt.

Ibid. 26. *Bene ais.* Ita ex optimo codice Grævius, ut & infrà 146, ubi editi quoque plures habent, *bene agis.*

96, 4. *Litteras manifeſtas quæris.* Mirè placet Manutio & Lambino conjectura Hotomani locum hunc ita legentis, *civitatum auctoritates, teſtimonia, litteras : res manifeſtas quæris.*

101, 6. *Peroraro.* Ita Grævius e ſuis mſſ. & firmant noſtri. Vulgò *perorabo.*

105, 1. *In aratorem.* Has voces, in vulgatis omiſſas, reſtituit Grævius e ſuis mſſ. quas & duo e noſtris ſervant.

107, 20. *Unum alterarum decumarum.* Ita rectè Hotomani vetus liber, idque adſtruunt duo e noſtris. Vitiosè in vulgatis, *unum ceterarum decumarum.*

108, 30. *Tu.* Hoc prónomen nullum habere verbum, ad quod referatur, notat Grævius. At sic interdum veteres loquuntur, ut poſt interpoſitam parentheſim longiorem, ſententiam magis, quàm verba reſpiciant.

109, 24. *Utrumvis licuiſſe.* Inſerunt editi quidam verbum *fieri*, quod nullus e noſtris mſſ. agnoſcit.

113, 26. *Quid accidit.* Legendum videtur cum Lambino, *quí accidit*, & pauló pòſt, *quí acciderat.*

117, 14. *Eccupaverant.* Lege *occupaverant.*

121, 8. *Certiores facti petiverunt.* Ultimam vocem, tamquam irreptitiam, delet Grævius.

132, *Non hominis.* Ita teſte Camerario, editio Veneta, & eódem ducunt noſtri codices, in quibus ſcribitur, *non homines.* Vulgati, *non omnes.*

133, 12. *Mille modiûm.* Obſervat Grævius id Latinè dici non póſſe : ſed vel ſubaudiendam eſſe vocem *numerum*, vel legendum eſſe *mille modios.*

137, 22. *Hac enim plurimùm.* Mediam vocem, volentibus noſtris códicibus, & pleriſque editis, delevimus.

140, 20. *Senatus populuſque Romanus, judices comprobarint.* Ita noſtri codices cum vetuſtioribus editis. Recentiores dederunt, *ſenatûs populique Romani judices comprobarint.*

145, 5. *Adhuc parum eſt.* Ita liber vetus Urſini, & sic emendatum reperimus in uno codice regio, probatque Gruterus, pro vulgato, *at hoc parum eſt.*

155, 6. *Theſpiadas, quæ ad ædem Felicitatis ſunt.* Vulgò, *Theſpiis ea, quæ &c.* Emendavit olim ex vetere libro Turnebus, & firmant quatuor regii, ut & Grævii codices. Et verò *Theſpiadas*, i e, Muſas, fuiſſe ad ædem Felicitatis docet Plinius 36, 5.

157, 13. *Relictum eſſe ſciebat in hereditate ſacrorum: non quærebat.* Ita legendum, & interpungendum eſſe monuit Gruterus e Cujacii libro, firmatque Grævius ex duobus ſuis mſſ. & ſic habent e noſtris quatuor. Malè omnino in vulgatis, *relictum eſſe ſciebat. Ad hereditatem ſacrorum non quærebat &c.*

158, 14. *Si qui eſſet Romæ demortuus*, nempe *ſervus*, ad quam vocem hæc referuntur, non ad *mancipium*, quod præceſſit.

162, 28. *De Cybea.* Mallet Grævius *de Cymbia*, ut a Cymba formetur a Græcis Siculis *Cymbia*, navigii genus paulò majoris.

165, 15. *Nonnumquam etiam neceſſariò.* Mediam vocem, quam omittunt vulgati, ſervant noſtri codices.

167, 30. *Pompeii ſunt.* Donati ſcil. civitate Romanâ a Cn. Pompeio, cujus prænomen & nomen de more ſumpſerant.

169, 17. *Quæſivi quemadmodum revertiſſent.* Ita Victorius & Grævius, idque habent e noſtris codicibus quatuor, pro vulgato, *quæſivi an domum revertiſſent.*

170, 19. *Ut amici tui appellant, ſtudium, cupiſſe.* Ita dedimus ex uno codice regio. Vulgati habent *ſtudioſè cupiſſe*: ſed vocem *ſtudioſè* nullus e noſtris mſſ. agnoſcit, eamque delet Grævius.

177, 8. *Thericlea.* A Thericle figulo. Ita Sal-

maſius & Græyius e tribus mſſ. quibus etiam accedunt tres e noſtris. Alii legunt *Herculea*, ab Hercule, cujus in uſum fuerint ejuſmodi vaſa magna & capacia, quæ tanti herois ſitim exſtinguere poſſent.

180, 5. *Quique maximi fuerant.* Ita legit Priſcianus, ita Gulielmius, & poſt eum Grævius e ſuo codice optimo, cui accedunt tres e noſtris. Malè in vulgatis, *qui Q. Maximi fuerant.*

194, 20. *Præciperent oculis.* Ita Græviani & noſtri codices, idque præferendum viſum eſt vulgato, *perciperent oculis.*

209, 7. *Nihil minùs.* Has voces, quas omittunt vulgati, ex optimo ſuo codice reſtituit Grævius, ſervantque tres e noſtris.

215, 14. *Quod quidem, Judices, quum iſte clam feciſſet.* Ita dedimus e noſtris mſſ. quatuor, melius & rotundius, quàm in vulgatis, *quod iſte, Judices, quum clam feciſſet.*

Ibid. 26. *Etenim iſte Agrigenti &c.* Hanc periodum loco motam fuiſſe cenſet Hotomanus, & aliquantò ſuperiùs reponendam, totamque parenthesi includendam poſt hæc verba, *quod quidem, Judices, quum iſte clam feciſſet etenim iſte Agrigenti, credo, propter &c.*

218, 5. *Factâ manu, armatâque.* Ita codices. Quidam editi malè, *armatique.*

220, 15. *Catinâ profectus eſſet &c.* Vulgati, *Catinam profectus eſſet.* Sed e codicibus, quos inſpeximus, tres habent *Catinâ*, ut ſenſus poſtulat. Furtum enim, Verre ad urbem ſtante, factum fuerat; neque abſolutio illius ſervi, niſi eo abſente, peragi potuiſſet.

221, 25. *Virginum ac mulierum.* Ita cum

Hotomano

Hotomano dedimus. Stare nequit vulgata lectio, *virorum ac mulierum*, quam tamen ſervant quatuor e noſtris codicibus.

237, 6. *Gramineas haſtas.* Quibus in gramine & campo ſe exercere ſolerent. Turnebus.

238, 31. *Ex æde Liberæ Parinum*, i e, Parii marmoris, *illud caput.* Ita Cujacii liber, & e noſtris mſſ. quatuor, pro vulgato, *ex æde Liberi parvum illud caput.*

239, 15. *Flamininus.* Malè vulgati, *Flaminius.*

241, 28. *Ædilitates ornatissimas.* Ita codices & vetuſtiores editi. Recentiores habent *nobilissimas.*

242, 23. *Venus illa auferatur.* Victorius & Manutius dederunt *ne auferatur.* Sed negantem particulam, quæ ſenſum corrumpit, ignorant noſtri codices.

Ibid. 24. *Europam in tauro.* Addunt vulgati, *ſedentem* : quam vocem Lambinus & Grævius expunxerunt, volentibus mſſ. ſuis, quibus accedunt quatuor e noſtris.

243, 10. *Accipere eos.* Ita Turnebus & Grævius, e mſſ. & sic quoque tres e noſtris. Vulgò *accidere iis*, minùs rectè.

Ibid. 24. *Non modò.* Deeſt in vulgatis vox *modò*, quam Lambinus primùm, ac deinde Grævius ex optimo ſuo codice adjecit : hanc quoque ſervant quatuor noſtri codices. Pro vulgato, *Lenitudine*, dedimus cum iiſdem & Mureto, *Lentitudine*, quæ vox propriè dicitur de iis, qui ferunt quæ ferenda non ſunt.

246, 12. *Ut ei illam laudationem.* Voculam *ei*, quæ abeſt a quatuor noſtris codicibus,

cum Rob. Stephano & Grævio delevimus.

250, 8. *Qui quæſtor iſtius fuerat, Cæſetius.* Ita Cujacianus liber, & tres e noſtris mſſ. Is accuſationis lib. 5, 63. dicitur præfuiſſe classi Verris, cujus etiam videtur quæſtor fuiſſe. Vitiosè vulgati, *Cæcilius.* Nam Ciceroni de accuſando Verre contentio fuit cum Cæcilio, qui si tunc prætorem appellaſſet, id profectò non tacitum tuliſſet in divinatione.

252, 9. *Ille contrà dicere: negare &c.* Gruterus & eum ſequuti tantùm habent: *ille contrà: inſtare ego, omnium &c.* Verba, quæ cum Lambino & Grævio addidimus, ſervant Cujacianus liber & quatuor e noſtris mſſ.

Ibid. 27. *Ab aliis.* Vulgò *ab illis.* Tres e noſtris mſſ. habent, ut dedimus.

261, 28. *Domino denuntiatum eſt.* Addunt vulgati, *ut adeſſet:* quas voces Grævius, volentibus mſſ. ſuis expungit: eas ignorant etiam tres e noſtris.

262, 15. *Fieri nihil poteſt.* Ita quidem vulgati nonnulli: ſed primam vocem reſpuunt ſcripti codices, & editi plerique.

265, 5. *In Leonida Imacharensi.* Ita legit Cluverius ex pluribus mſſ. noſtri quidem ita in hoc nomine variant, ut tamen proximè accedant ad lectionem Cluverianam. Vulgatam, *in Leonte Macharensi*, nullus e noſtris mſſ. agnoſcit.

270, 20. *Electum.* Ita Grævius, ut Gulielmius & Gruterus conjecerant, & sic habent quatuor e noſtris mſſ. quintus mendosè cum vulgatis, *injectum.*

271, 13. *Sed aliud genus imperatoris.* Vulgò, *ſed ad aliud genus imperatorum.* Emendavit Grævius

ex optimo ſuo codice, cui accedunt tres e noſtris.

274, 4. *Labor operis maximè offenditur.* Cujacii liber, & e noſtris quoque tres codices ſcribunt, *maximè offendit.* Senſus videtur eſſe, operoſo messis labore ſervos ad conjurationes incitari poſſe.

278, 13. *Jus imaginis ad memoriam poſteritatemque prodendæ.* Grævius maluit *prodendam*, & sic e noſtris mſſ. quatuor, qui tamen non *imaginis*, ſed *imagines* præferunt.

281, 31. *Poſt videbitur : ex ipſorum litteris.* Hunc locum sic expressit Car. Stephanus, *poſt, si videbitur, ex ipſorum litteris.*

282, 6. *Sciente totâ Siciliâ.* Ita Grævii & noſtri codices. Vulgati omittunt vocem *totâ.*

290, 12. *Primùm ut in judiciis.* Voculam *ut*, quæ ſenſum turbat, cum Hotomano & Manutio delevimus : hanc tamen ſervant noſtri codices.

291, 20. *Nova provinciæ ſpolia.* Primam vocem, volentibus tribus mſſ. delevimus.

Ibid. 31. *Etiamsi precariò eſſent rogandi, tamen.* Grævio videtur vox *precariò* excidiſſe loco ſuo, legendumque, *etiamsi eſſent rogandi, precariò tamen ab his impetraretur.* Nihil variant codices noſtri.

294, 24. *Omnes sic habent.* Addunt vulgati, *perſuaſum*, quam vocem Græviani & noſtri codices ignorant.

300, 11. *Salutis ſuæ rationem.* Ita Grævius ex optimo ſuo codice, & sic habent tres e noſtris : quartus cum vulgatis, *ſalutis tuæ*, quæ lectio ferri non poteſt.

303, 11. *Producis, tamen te derideri vides.* Ita Victorius, & poſt eum Grævius, & sic habent

356, 12. *Hanc ſibi rem præſidio ſperant futurum.* De hac locutione videndus Gellius 1, 7.

357, 26. *Perangusto fretu.* Ita ex Gellio & Priſciano reſtituit Lambinus; alii retinuerunt *freto.*

364, 22. *Poſtea Q. Pompeius.* Vulgò *poſteaque Pompeius.* Emendavit Urſinus ex optimis mſſ. quibus accedunt Grævii codex unicus, & quatuor e noſtris. Infrà ex iiſdem codicibus cum Grævio dedimus *laboribus*, pro vulgato *doloribus.*

368, 5. *Celeberrimo in loco prætorii.* Vox ultima apertè mendoſa, quam delendam cenſet Verburgius, niſi malis cum Grævio reponere *populi Romani*, ut habent duo e noſtris mſſ. aut *fori Romani.*

373, 22. *Copiis armiſque compenſarunt.* Copiis armiſque ſuppeditandis, ubi reip. tempora requirebant, penſarunt populo Romano ea pericula, in quæ Galli variis in bellis Romam adduxerant. Hanc lectionem Tullio Grævius reſtituit, Faerno, aliiſque, ex mſſ. notatam, quam ſervat etiam unus e noſtris. Gruterus maluit *coriis remiſque.* Alii *compenſarunt* mutant in *propulſarunt.*

Ibid. 29. *Qui proximè fuerant.* Ita Urſini liber vetus, cui accedunt duo e noſtris. Alii cum vulgatis, *qui proximi fuerant.*

375, 20. *Legati ad eos? Exercitus præterea Cn. Pompeii maximus &c.* Ita mutatâ diſtinctione Lambinus & Grævius locum reſtituerunt, mendoſum in vulgatis, *legati ad eos exercitus? Præterea Cn. Pompeius maximus &c.*

377, 5. *Ex litteris quidem noſtris, quas exſcripsiſtis.* Ita Faernus reperit in vetere libro, & ſic Manutius & Grævius ediderunt. Vulgata lectio, *ex litteris quidem veſtris, quas ſcripsiſtis*, explicari non poteſt.

Ibid. 29. *Croduni & Vulchalone.* Codices ſcribunt *ſc Croduni &c.* quod eſt *ſcilicet Croduni &c.* Rectè igitur Urſinus has voces pro gloſſemate habet.

379, 24. *Si hoc judici præſcriptum.* Vulgò, *si hoc, Judices, præſcriptum.* Emendavit Grævius, & firmant codices noſtri, in quibus ſcribitur *jud.*

384, 15. *Cujus numine . . . ſanctam.* Veterem lectionem, quam duo e noſtris mſſ. ſervant, revocavit Grævius. Recentiores dederunt, *cujus nomine . . . vinctam.*

386, 11. *Magiſtratibus . . . convictus.* Hic interciderunt aliquot verba, tam quæ pertinent ad *magiſtratibus*, quàm ad *convictus.* Grævius conjiciebat, *malè geſtis, ullius criminis convictus.*

387, 10. *Senatores.* Ita rectè Grævius repoſuit, pro vulgato, *ſenatum.*

391, 16. *Claris autem hominibus.* Ita ex codice Francii locum ſupplevit Grævius, & firmat unus e noſtris mſſ. in quo ſcribitur, *claris aut hominibus.* Vulgò, *hominibus autem.*

392, 16. *Tradere & condonare.* Ita ex conjectura certiſſima Faernus. Vulgò, *& condemnare*, qua in voce decreſceret oratio.

401, 29. *Moram . . . acquisiſſe.* Gulielmius legebat, *anquisiſſe.*

403, 27. *Leniorem actionem.* Ita Verburgii & noſtri codices. Vulgò *leviorem.*

404, 13. *Ratio juris ejus.* Nihil certius hac emendatione Gulielmii, quæ & Fabro probatur. In noſtris codicibus ſcribitur, *ratio juris & ju*
ratio juris & vis.

406, 31. *Hominis illius hoc munus e*
Ita Grævius e ſuis mſſ. quibus accedunt

Y iv

ab iis, qui ſequentia de Aquilio dicta exiſtimabant. Libenter legeremus: *illud autem miror, cur aliquem contra me ſentire dicatis, quum eum auctorem (ſcil. Aquilium) vos pro me appelletis, noſtrum nominetis. Verumtamen quid ait iſte veſter auctor? Quibus quidque verbis actum pronuntiatumque ſit, ſpectari convenit. Ego ex iſto genere conſultorum pro me nominem, ut opinor, iſtum ipſum, quo vos auctore &c.* Hanc lectionem in pluribus firmat codex e noſtris optimus.

446, 25. *Unde dejeciſti?* Hæc corrupta eſſe nemo non videt. Lambinus ex conjectura reponebat, *unde dejecti Pœni?* Alii malunt, *unde Tarquinius?*

447, 23. *Hoc poſtulat, ut in eum ipſum locum reſtituatur.* Hæc verba, quæ deſunt in Vulgatis, ſupplevit ex codice Erfurtensi Grævius.

450, 20. *Per colonum.* Vulgati habent, *propter uſum fructum*, quod apertè vitioſum eſt. Lambinus reposuit *per colonum*, quæ tamen verba abeſſe poſſunt, modò pro vulgato, *qui colonus*, legas, ut dedimus ex optimo codice, *quia colonus.*

451, 21. *Et fateris, quæ inter...* Ita codices vetuſtiores, & Victorius. Hîc nonnulla interciderunt. In vulgatis legitur, *ut in cæteris quæ rogavit*, quæ verba videntur adſcripta eſſe, ne nulla eſſet hujus loci ſententia.

455, 4. *A populo Romano.* Legendum videtur, *a civibus Romanis*, ut habet codex e noſtris optimus.

Ibid. 20. *Derelinquo jam &c.* Veriſimilis Fabri conjectura legentis, *de reliquo jam &c.*

456, 2. *Ampliſſimum, Etruriæ nomine totius.*

Hunc locum sic emendabat Hotomanus, *ampliſſimum Etruriæ totius, hominem in utraque fortuna &c.*

458, 15. *Attingere.* Ita Gulielmius & Grævius e ſuis mſſ. quibus accedunt noſtri plerique. Quidam cum vulgatis habent *contingere.*

460, 12. *Huic qui ſucceſſerit.* Ita e quinque codicibus dedit Grævius, & sic habent duo e noſtris, probabatque Gruterus præ vulgato *ſuccurrerit.*

Ibid. 23. *Genus eſt ejus belli.* Hanc lectionem, quam ſervant tres mſſ. meritò præfert Gruterus vulgatæ, *genus eſt enim ejuſmodi.*

464, 20. *Quàm ceteros.* Has voces delendas cenſet Grævius.

465, 15. *Si ad belli utilitatem ... retinere.* Ita Gulielmius & Grævius e mſſ. Vulgati, *si & belli utilitatem ... ſuſtinere.*

466, 8. *In ſalinis.* De his non agit Tullius in hac oratione. Itaque Turnebus reponit *in silvis*, Hotomanus *in ſaltibus*, ut intelligatur ſcriptura, ſeu vectigal ex paſcuis publicis exigi ſolitum.

469, 8. *Atque ad alias gentes.* Præpoſitionem cum Grævio e mſſ. noſtris addidimus.

471, 3. *Et magnis auxiliis ... juvabatur.* Ita Grævius e ſuis mſſ. & sic quoque plures e noſtris. Alii minùs rectè, *& magnis adventitiis ... copiis juvabatur.*

472, 3. *Quantum illud bellum factum.* Ita Græviani & noſtri codices, pro vulgato, *quantum illud bellum futurum.*

473, 18. *Miſtum ex civitatibus.* Mallet Grævius, *miſtum ex civibus.*

474, 26. *Tum in singulis.* Addunt editi plerique, *oris*, quæ vox locum hìc non habet, nec

viſitur in excerptis Pithœanis, nec in noſtris codicibus pleriſque.

482, 21. *Ad ipſum diſcrimen ejus temporis.* Ita Modius & Grævius ex mſſ. Coloniensi & Vuerdensi. In aliis excidit vox *diſcrimen.*

483, 13. *Misit, eum, quem Pompeius.* Ita codices, idque placuit Gulielmio & Grævio. Vulgò, *misit? eumque Pompeius.*

489, 15. *Quem per vos ipſe conſtituit.* Ita Gruterus poſt Modium profert e codicibus Coloniensi, & Vuerdensi. Vitioſa lectio vulgata, *quem per ſe ipſe conſtituit*, quam tamen retinent codices noſtri.

490, 16. *Summi hominis.* Rectius videtur quod e Coloniensi & Hittorpiano profert Gulielmius, *ſummi viri.*

491, 5. *Summâ Q. Catuli voluntate.* Ita Gulielmius & Grævius, pro vulgato, *ſummâque Catuli voluntate.*

495, 2. *Non locupletari .... præter paucos.* Gruterus præfert lectionem codicis Basilicani & Vuerdensis, rejectis voculis *non* & *præter.*

496, 13. *Quantam nunc iterum ... videmus.* Ita e codicibus Gruterus & Grævius; idque ſanè præſtat vulgatæ lectioni, *quantam non iterum ... vidimus.*

497, 4. *Repellemus: honores autem.* Ita Græviani & noſtri codices; idque præferendum Gruterianæ lectioni, *pellemus: honorem autem.*

FINIS.